

V I S N Y K
OF THE LVIV
UNIVERSITY

**Philosophical
Political studies**

Issue 57

Scientific journal

Published since 2011

Ivan Franko
National University of Lviv

В І С Н И К
ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

**Філософсько-політологічні
студії**

Випуск 57

Збірник наукових праць

Видається з 2011 року

Львівський національний
університет імені Івана Франка

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ЗАСНОВНИК: ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Включено до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філософських та політичних наук (спеціальності: 033 «Філософія», 052 «Політологія») відповідно до Наказу МОН України від 14.05.2020 № 627 (Додаток 2).

Друкується за ухвалою Вченої Ради
Львівського національного університету імені Івана Франка
№ 77/1 від 29.01.2025 р.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1877 від 30.05.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04908
Збірник включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Висвітлено актуальні проблеми методології політичної науки, проаналізовано стан розвитку політичної науки та сучасні теоретико-методологічні напрями дослідження політичних процесів та інститутів в Україні. Розкрито форми та особливості розвитку сучасних філософських напрямів дослідження природи та суспільства, актуальні проблеми соціогуманітарних вимірів буття людини.

The current problems of the methodology of the Political Science were highlighted. The development of the Political Science and modern theoretical and methodological approaches of the research of political processes and institutions in Ukraine were analysed. The forms and features of the development of modern philosophical trends in the study of nature and society, actual problems of socio-humanitarian dimensions of human being were examined.

Редакційна колегія:

Шипунов Г. В., доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії політичної науки, Львівський національний університет імені Івана Франка (головний редактор); Андрущенко Т. В., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова; Бартошевський Я., доктор габілітований, професор, проректор з питань науки, розвитку та міжнародного співробітництва, Державна вища професійна школа (Республіка Польща); Батрименко О. В., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Дорош Л. О., кандидат політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка»; Івасечко О. Я., кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка»; Карівець І. В., доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії, Національний університет «Львівська політехніка»; Мельник В. В., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, системного аналізу та міжнародних відносин, Український державний університет імені Михайла Драгоманова; Неліпа Д. В., доктор політичних наук, професор, заступник декана філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Прокоп М. В., кандидат політичних наук, доцент, інститут міжнародних відносин та публічної політики, факультет права та суспільних наук, Університет Яна Кохановського в Кельцах (Кельце, Польща).

Адреса редколегії: Editorial office address:
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, кім. 204,
79000, Львів, Україна,
тел.: (38) (032) 2394462
Ivan Franko National
University of Lviv,
Universytetska Str., 1, room 204,
79000, Lviv, Ukraine,
tel.: (38) (032) 2394462

Редактор Д. КАРПІН
Редактор (англ. анотацій) С. БЕКАР
Технічний редактор С. ВОЗНЯК
Комп'ютерний макет С. БЕКАР
Коректор Д. КАРПІН

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Підписано до друку: 07.02.2025 р.
Формат 70x100/16
Ум. друк. арк. 15,76.
Тираж 100 прим. Зам. 0125/104

© Львівський національний
університет імені Івана Франка, 2024

ISSN 2307-1664 (Print), ISSN 2663-5615 (Online)

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

<i>Василь Балух</i> ЦІННІСНО-СВИТОГЛЯДНІ ОРІЄНТАЦІЇ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ У ТВОРЧОСТІ ІНОКЕНТІЯ ГІЗЕЛЯ.....	7
<i>Людмила Городнюк</i> ЦИФРОВА ДИХОТОМІЯ ЯК НОВА ІСТОРИЧНА ДИХОТОМІЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ: НОМО DIGITALIS МІЖ ОФЛАЙН І ОНЛАЙН.....	14
<i>Руслан Гречкосій</i> ГЛОБАЛІЗМ ТА АНТИГЛОБАЛІЗМ: ПОЛІТИКА ОПОРУ.....	21
<i>Зося Кайс</i> ДО МЕТОДОЛОГІЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРАКТИКИ: ТЕХНІКА ТА ЕТИКА ФІЛОСОФСЬКОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ.....	26
<i>Ігор Синьогуб</i> РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ: СТРАТЕГІЇ ТА ВИКЛИКИ	34
<i>Юлія Соколовська, Ірина Севрук, Наталія Чупрінова</i> ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	41

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

<i>Антон Бадер</i> МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КЕРОВАНИМ ЧУТКАМ ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ З ІНФОРМАЦІЙНОЮ АГРЕСІЄЮ.....	50
<i>Олександр Бойко, Олександр Білан</i> ДЕКОМУНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ.....	58
<i>Світлана Вовк</i> ПРАКТИКИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЇ.....	68
<i>Ден Сік Кан, Іван Семеніст</i> ВІДНОСИНИ РОСІЇ ТА КНР НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	75
<i>Юлія Кокарча</i> ДЕМОКРАТІЯ ЯК ІДЕАЛ І ПРАКТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ.....	81
<i>Андрій Крап</i> ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ЯК НОВИЙ ВИКЛИК НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВОЄН.....	88

<i>Валентина Кубко</i> НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПРОТИСТОЯННІ ВИКЛИКАМ ВІЙНИ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	98
<i>Маріанна Марусинець</i> ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТИЧНИХ ЗУСИЛЬ США ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ МИРУ В ПІВНІЧНІЙ ІРЛАНДІЇ: ВІД ДЖ. ФОРДА ДО ДЖ. БУША-МОЛОДШОГО.....	107
<i>Сергій Михайліченко</i> ПСЕФОЛОГІЯ: ЕВОЛЮЦІЯ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	119
<i>Інна Михальчук, Ольга Івасечко</i> МІЛІТАРИЗАЦІЯ АРКТИКИ ТА ГЕОПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ В РЕГІОНІ.....	127
<i>Тетяна Плазова, Олександр Тимошук</i> ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ НЕОГОЛОШЕНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ.....	134
<i>Вячеслав Сергеев, Вікторія Загурська, Віктор Пащенко</i> ДЕМОКРАТИЧНЕ УХВАЛЕННЯ БЕЗПЕКОВИХ РІШЕНЬ: ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНИХ АЛЬТЕРНАТИВ.....	143
<i>Сергій Ставченко</i> СУЧАСНА АНТИКРИЗОВА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ.....	150
<i>Олексій Третяк, Сергій Кондратюк</i> ПОЛІТИКО-РЕКЛАМНІ ЗАСОБИ В СУЧАСНИХ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЯХ: ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ ТА НОРМАТИВНІ ОБМЕЖЕННЯ.....	156
<i>Маргарита Чабанна</i> ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	163
<i>Чу Чу</i> ГЕОПОЛІТИЧНА ПІДОСНОВА СТРАТЕГІЇ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» І ЙОГО ТРАНСЦЕНДЕНТНІСТЬ ТРАДИЦІЙНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ.....	170
<i>Михайло Шабанов</i> ПОЛІТИЧНИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗМІ ОДЕЩИНИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	177
<i>Юрій Шкіра</i> ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ПОСИЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ: СТРАТЕГІЧНА ВІДПОВІДЬ ЄС НА ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ.....	184

CONTENTS

PHILOSOPHY SCIENCE

<i>Vasyl Balukh</i> VALUE-WORLDVIEW ORIENTATIONS OF CONSCIOUSNESS INNOCENT GISEL.....	7
<i>Liudmyla Horodniuk</i> DIGITAL DICHOTOMY AS A NEW HISTORICAL DICHOTOMY OF MODERN HUMAN: HOMO DIGITALIS BETWEEN OFFLINE AND ONLINE....	14
<i>Ruslan Grechkosii</i> GLOBALISM AND ANTI-GLOBALISM: POLITICS OF RESISTANCE.....	21
<i>Zosia Kais</i> TO THE METHODOLOGY OF PHILOSOPHICAL PRACTICE: TECHNIQUE AND ETHICS OF PHILOSOPHICAL COUNSELING.....	26
<i>Igor Sinegub</i> THE ROLE OF INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AND CIVIL SOCIETY IN ENSURING HUMAN SECURITY: STRATEGIES AND CHALLENGES.....	34
<i>Yulia Sokolovska, Irina Sevruk, Natalia Chuprynova</i> CIVIC IDENTITY: THE KEY PROBLEMS OF FORMATION IN THE MILITARY CONTEXT AND PROFESSIONAL ENVIRONMENT.....	41

POLITICAL SCIENCE

<i>Anton Bader</i> MECHANISMS FOR COUNTERING CONTROLLED RUMORS AS A MEANS OF COMBATING INFORMATION AGGRESSION.....	50
<i>Oleksandr Boyko, Oleksandr Bilan</i> DECOMMUNICATION PROCESSES IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE FULL-SCALE RUSSIAN INVASION.....	58
<i>Svitlana Vovk</i> PRACTICES OF COUNTERING RUSSIA'S INFORMATION AGGRESSION.....	68
<i>Den Sik Kan, Ivan Semenist</i> RELATIONS BETWEEN RUSSIA AND THE DPRK AT THE CURRENT STAGE.....	75
<i>Yuliia Kokarcha</i> DEMOCRACY AS AN IDEAL AND PRACTICE IN WARTIME THROUGH THE PRISM OF PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF THE UKRAINIAN EXPERIENCE.....	81
<i>Andriy Krap</i> HYBRID THREATS AS A NEW CHALLENGE TO NATIONAL SECURITY IN THE ERA OF INFORMATION WARS.....	88

<i>Valentyna Kubko</i> NATIONAL IDENTITY IN COUNTERING THE CHALLENGES OF WAR AND GLOBALIZATION.....	98
<i>Marianna Marusynets</i> PECULIARITIES OF THE US DIPLOMATIC EFFORTS TO ESTABLISH PEACE IN NORTHERN IRELAND: FROM J. FORD TO G. BUSH JUNIOR.....	107
<i>Sergii Mykhailichenko</i> PSEPHOLOGY: THE EVOLUTION OF THE PROBLEM FIELD AND RESEARCH METHODS.....	119
<i>Inna Mykhalchuk, Olga Ivasechko</i> MILITARIZATION OF THE ARCTIC AND GEOPOLITICAL COMPETITION.....	127
<i>Tetyana Plazova, Alexander Tymoshchuk</i> GEOPOLITICAL CONSEQUENCES OF THE UNDECLARED RUSSIAN-UKRAINIAN WAR FOR THE EUROPEAN COMMUNITY.....	134
<i>Viacheslav Serheev, Victoria Zagurska, Viktor Pashchenko</i> DEMOCRATIC SECURITY DECISIONMAKING: INSTITUTIONAL BASIS OF POLITICAL ALTERNATIVES' ANALYSIS	143
<i>Serhii Stavchenko</i> CONTEMPORARY ANTI-CRISIS YOUTH POLICY: INSTITUTIONAL BASIS AND SPECIFIC DEVELOPMENT.....	150
<i>Oleksii Tretiak, Serhii Kondratiuk</i> POLITICAL ADVERTISING MEDIA IN MODERN ELECTORAL TECHNOLOGIES: FUNCTIONAL ASPECT AND REGULATORY RESTRICTIONS.....	156
<i>Marharyta Chabanna</i> PUBLIC PERCEPTION OF UKRAINE IN THE EUROPEAN UNION	163
<i>Chu Chu</i> THE GEOPOLITICAL BASIS OF THE “ONE BELT, ONE ROAD” STRATEGY AND ITS TRANSCENDENCE OF TRADITIONAL GEOPOLITICS.....	170
<i>Mikhailo Shabanov</i> POLITICAL AGENDA OF REGIONAL MEDIA IN ODESA REGION AFTER THE START OF THE FULL-SCALE INVASION: CURRENT STATE AND PROSPECTS.....	177
<i>Yuriy Shkira</i> COUNTERING DISINFORMATION AND STRENGTHENING INFORMATION RESILIENCE: EU STRATEGIC RESPONSE TO HYBRID THREATS.....	184

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 140.8+17.022]:929Гізель

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.1>

ЦІННІСНО-СВІТОГЛЯДНІ ОРІЄНТАЦІЇ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ У ТВОРЧОСТІ ІНОКЕНТІЯ ГІЗЕЛЯ

Василь Балух

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
філологічний факультет, кафедра філософії та культурології
вул. М. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна*

Стаття присвячена комплексному релігієзнавчо-філософському осмисленню провідних ідей релігійно-богословської думки кінця XVI – першої половини XVII ст., на формування якої докорінно вплинули відомі українські інтелектуали, серед яких особливо вирізняється постать богослова, філософа й історика Інокентія Гізеля (1600–1683).

Наслідуючи багатьох світочів тодішньої пори, й, зокрема славетного Петра Могили, він став активним прибічником церковно-релігійного просвітництва й надзвичайно скрупульозно та в дусі модерної потридентської світоглядно-християнської парадигми підійшов до витлумачення проблеми сутності людської природи. Інокентій Гізель, використовуючи раціоналістичний підхід та схоластичний інструментарій, зумів чітко узагальнити та раціонально обґрунтувати християнське моральне вчення на засадах біблійного та пастирського богослов'я, християнської догматики й антропології.

Здійснений ґрунтовний аналіз змісту основних праць мислителя і, зокрема, трактату «Мир з Богом чоловіку», «Твір про всю філософію» та «Трактату про душу» забезпечує статті теоретичне та практичне значення, а надто ж в умовах сьогодення, коли українське суспільство ставить перед собою онтологічної ваги завдання – пошук надійних духовно-моральних і культурних джерел збереження власної національної релігійної та політичної ідентичності.

Головний дослідницький фокус звернено на історіософське трактування ідейно-ціннісних орієнтацій, науково-філософських і релігійно-богословських візій, конотацій та настанов, що увиразнюють концепції релігійної віри і моралі як фундаментальної основи християнської антропології та Гізелевого морального богослов'я й релігійно-філософської думки періоду раннього модерну.

Отже, основною ідеєю творчості Інокентія Гізеля була проблема людини та її морального вдосконалення, аналіз витоків людського гріха і типи цієї вади. Вирішуючи її, він закликав суспільство до активної суспільної діяльності, оскільки вважав працю основним сенсом людського життя, а досягнення земного щастя нерозривно пов'язував зі свободою і патріотизмом.

Ключові слова: Бог, Інокентій Гізель, релігійна віра, релігійна мораль, релігійно-богословська думка, морально-етичні цінності, гріх, спокута.

Постановка проблеми. Пошуком відповідей на одвічні релігійно-філософські питання, серед яких питання сенсу людського буття, призначення та сутності людини в цьому житті, якими повинні та можуть бути її стосунки з Творцем, які дії та вчинки наближають людину до божественного неодноразово займалися відомі українські інтелектуали середини XVII ст. Їхня пошукова діяльність проходила в час трансформації ціннісно-світоглядних орієнтацій з позицій емоційно-ірраціонального до раціоналістично-смыслебачення, притаманних мислителям провідних тогочасних християнських деномінацій

та європейських філософських шкіл, здійснюючи внесок у розвиток вітчизняної філософської школи. Серед таких вчених мужів вирізняються діячі Київської митрополії, котрі, отримавши від Петра Могили достатній інтелектуально-інституційний та матеріальний ресурс для оновлення Української церкви, стали успішно втілювати в життя започатковані ним реформаційні перетворення. Вимоги часу, в розумінні вищого церковного духовенства Києва, диктували потреби гармонізації відносин сакральної та світської сфер, а також необхідність нівелювати конфронтацію між представниками східної та західної церков, котрі тривалий час були роз'єднані у соціокультурному та духовному планах в силу панівних соціополітичних умов. Активним прибічником окресленого кола питань був архімандрит Києво-Печерської лаври Інокентій Гізель. У своїх інтелектуальних напрацюваннях він не лише підійшов до проблеми сутності людської природи, використовуючи раціоналістичний підхід та схоластичний інструментарій, а й зумів вперше раціонально обґрунтувати моральне вчення на засадах християнської догматики, що засвідчує його праці «Мир з Богом чоловіку», «Гвір про всю філософію», «Трактат про душу» тощо. В сучасну епоху, в умовах соціально-політичних реалій сьогодення, коли українське суспільство стоїть на порозі переосмислення моральних та етичних устоїв та ролі релігії і віри в повсякденному житті людини, недостатність наукового вивчення дослідження творчо-інтелектуальної спадщини І. Гізеля та його ідейно-ціннісних орієнтацій є важливим аспектом спеціальних наукових досліджень.

Аналіз джерел, останніх досліджень і публікацій свідчить про недостатнє вивчення даної проблеми. Питання релігійної віри та морально-етичних норм у трактаті Інокентія Гізеля «Мир з Богом чоловіку» не стали предметом комплексного дослідження, проте низка науковців висвітлювали ті чи інші аспекти проблеми у своїх працях. Зокрема, важливу роль мали дослідження Ю. Рождественського [9], П. Кралюка [6], Л. Довгої [4], Н. Прядко [8] та інших, в яких проаналізовані моральні, етичні, філософські, богословські, теологічні норми трактату Інокентія Гізеля. Їхні праці відзначають глибинність і практичність поглядів мислителя для сучасності, а отже й необхідність їхнього подальшого вивчення та переосмислення.

Мега статті полягає у здійсненні спроби об'єктивного, всебічного і комплексного наукового аналізу ідейно-ціннісних орієнтацій архімандрита Києво-Печерської лаври І. Гізеля та їх практичного застосування в умовах російсько-української війни.

Метою обумовлено розв'язання таких дослідницьких завдань:

- витлумачити зміст і провідні ідеї релігійно-богословської думки кінця XVI – першої половини XVII ст.;
- обґрунтувати переваги застосування Інокентієм Гізелем раціоналістичного підходу та схоластичного інструментарію систематизації та обґрунтувати мислителем оригінального морально-етичного вчення, що стало фундаментальною основою для формування морального богослов'я як самостійної підсистеми в структурі релігійно-богословської та філософської думки в Україні періоду модерну;
- здійснити історіософську рефлексію ідейно-ціннісних орієнтацій, науково-філософських і релігійно-богословських візій, конотацій та настанов Інокентія Гізеля як християнського релігійного філософа та знакової постаті в українській церковній історії.

Методологію дослідження складають принципи об'єктивності, системності та історизму. Принцип наукової об'єктивності ґрунтується на пріоритетності використання історичних джерел, що дозволило автору дійти об'єктивних висновків. Принцип системності передбачав розгляд ідейно-ціннісних орієнтацій Інокентія Гізеля, як цілісної концепції.

Таким же важливий для розв'язання дослідницьких завдає є принцип історизму важливий, оскільки будь-які події, процеси, явища варто вивчати з урахуванням обставин і конкретної ситуації.

Застосування проблемно-хронологічного методу сприяло ґрунтовному аналізу історіографії, присвяченої передумовам творчості та інтелектуальній спадщині Інокентія Гізеля і, зокрема, в розрізі хронологічних періодів її розвитку й аспектних виявах, що знайшли критичне відображення в наявних дослідженнях. Використано також історико-синхронний та філософсько-діахронний методи. Синхронний метод забезпечив можливості вивчення паралелей та уможливив зіставлення подій, які відбувалися одночасно в різних місцевостях і накладали власний відбиток на формування релігійно-богословської думки та світоглядні-ціннісні візії мислителів доби модерну, до якої належить Інокентій Гізель.

Філософсько-діахронний метод полягав у вивченні певного явища в динаміці, або аналізі зміни періодів, етапів в історії певного регіону. Також застосовано загальнонаукові методи – логічного аналізу, синтезу, класифікації та узагальнення, індукції й дедукції.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання ціннісно-світоглядних позицій свідомості Гізеля, варто відзначити, що він використовував античну спадщину, твори Отців Церкви, середньовічних схоластів, представників неосхоластики, а також новочасних авторів. Що цікаво, Гізель одним із перших філософів Києво-Могилянської академії згадував про геліоцентричну теорію Коперника. Виходячи з тези про розумність світу, вважав, що істину можна знайти, розглядаючи наслідки Божої діяльності – «створеної природи». У цьому його погляди співзвучні з думками українських мислителів попередніх часів. Можна стверджувати, що у своїй філософії Гізель поєднував аристотелізм з ідеями християнського неоплатонізму. Так, «створена природа» трактувалася ним як сукупність ідеальних «сутностей-універсалий», своєрідних репрезентантів у світі вищого буття. «Універсалиям» відповідають існування їх аналогів у речах. Самостійне існування цих аналогів окремо від усіх речей він заперечував. Щодо інших ґносеологічних проблем, то, розглядаючи їх, філософ надавав великого значення чуттєвому досвіду. Однак справжнім джерелом істинного пізнання суто вважав інтелектуальну діяльність, яка гармонійно доповнюється моментами інтуїтивного осягнення. Так, в ході пізнання істинного буття, а також – розуміння сутностей речей матеріального світу, які Інокентій Гізель вважав компонентами вищої мети філософії, інтелект повинен був здобути від себе самого, позаяк вони (ці сутності) були його вмістом, знаходилися у ньому, а онтологічні аналоги цих понять містилися в речах навколишнього світу.

Одним із центральних дефініцій філософії Гізеля було поняття Бога. Мислитель трактував Його буття як необхідне і самодостатнє існування. Він – Той, чие буття, сутність та існування є тотожними. Бог – нематеріальний, безсмертний, досконалий, єдиний, всюдисущий, є вільною причиною. Ідею Платона про те, що Бог сам створив всі розумні душі і навчив їх наукам, але за гріхи скинув в тіло як у в'язницю, Гізель критикував. Він вважав, що розумна душа не виникає перш ніж вона з'єднається з тілом. По-друге, творіння закінчується чимось завершеним. Проте, якщо душі після творіння тяжіють до своєї матерії, – вони явно не досконалі і не завершені. По-третє, оскільки форма сама по собі призначається для матерії, вона не повинна створюватися до утворення матерії, в якій їй належить перебувати. Звідси Гізель робить висновок, що розумна душа не повинна створюватися до тіла. Другий висновок – душу створює безпосередньо Бог. Третій – душа є організуюча форма. Висновок четвертий полягав в тому, що розумна душа і ангели мають різний видовий початок. Усі розумні душі мають однакове відношення до формування тіл, але ангели цього позбавлені. Звідси витікає, що ангели створені раз і назавжди, а душі створюються і нині.

Такого роду доказ проводиться цілком у душі традицій філософії Аристотеля і схоластичної філософії Томи Аквінського. У такому ж душі Інокентій Гізель розглядав питання безсмертя розумної душі, процеси мислення і словесного виразу думки, суть волі і розумного прагнення. У традиціях аристотелізму Гізель доволі глибоко розглянув проблеми взаємозв'язку суті і існування.

Цікавим є підхід мислителя до визначення людської душі. Характеризуючи душу, як окреслюють окремі дослідники, Інокентій Гізель зазначав, що душа, як форма організованого тіла, є первісною для фізичного органічного тіла, яке має в собі можливість, що переедує актуальному стану речей. Звідси робиться висновок, що відношення між душею і психічними процесами є по суті і відношення між реальною (об'єктивною) можливістю і дійсністю, або відношення між первинними матеріями і вторинними формами життєвими операціями, яке всупереч наявним на той час поглядам (в тому разі і Декарта), Інокентій Гізель розглядає в єдності. Дотримуючись положення про те, що душа міститься у всьому тілі, Інокентій Гізель вважає мозок субстратом душі, органом, який забезпечує єдність душі, потенцій і дій. Мозок, наполягає філософ, є центральним органом чуттєвого пізнання зовнішніх об'єктів, що виконує наступні функції: здатність відтворювати узагальнений (синтетичний) образ зовнішнього предмета, що чинить на даний момент вплив на органи чуттів. Вказана функція мозку отримує у роботі мислителя назву «спільного чуття» [9, с. 201–202].

У питанні характеристики віри Інокентій Гізель, ухилиючись відверто від тлумачення віри у теології, поділяє віру на «актуальну» або «звичну віру» (віру, що відповідає якимось інтересам чи прагненням людини, «вірять той, хто хоче вірити») і таку, яку можна перевірити. Попри те, що віра може слугувати джерелом багатьох помилок, вона являє собою вагоме суспільне значення, зокрема в разі прийняття людиною «моральної віри» як основи суспільного морального життя людини. При цьому за своєї необхідності віра наскільки велика, що навіть сам Бог нездатний примусити людину переконатися у судженні, в правдивості якого вона має певний сумнів. Прийняття людиною судження правдивості як очевидності означає водночас пізнання нею очевидності необхідного зв'язку між засновником і висновком, яка сама по собі силою примушує інтелект погодитися із ним незалежно від усякого наказу волі [9, с. 205].

Моральним ідеалом в світоглядній концепції Гізеля є сильна особистість, повновладний господар своєї долі та вчинків. Щоб відчувати себе впевненим у власних силах, автор радить багато читати, веселитися, радуватися життю, насолоджуватися благами, остерігатися нерозумного томління плоті. Він глибоко вірить у силу людського розуму й переконаний, що людина може сама, без сторонньої допомоги протистояти поганим вчинкам. У випадку, якщо людину переслідують гнів, бажання помститися та інші недобрі почуття, то навіть тоді в неї є сила не піддаватися їм – адже людина володіє розумом і волею [6, с. 249].

Інокентій Гізель, як освічена і талановита особа, не байдужий до всього, що відбувалося в світському і релігійному житті України, розуміючи складність і суперечність сучасної їй соціальної дійсності, на рівні філософських узагальнень особливу увагу звертає на значущість адекватного пізнання людиною місця власного існування і самого себе. Роздуми філософа над таємницями психіки привели до виділення ним п'яти потенцій людської душі, зокрема плотської і розумної. Знання про навколишній світ, навіть самі здійсненні, на переконання мислителя, мають меншу цінність, чим знання індивіда про самого себе. Самопізнання безмежне. Воно, з одного боку, є необхідною умовою пізнання світу, розкриття єдності мікро- і макрокосмосу, а з іншого – шляхом наближення людини до Бога, відшукання Бога

в людській душі. «...Бог є найвищою зі всієї суті і останньою метою» [1, с. 290] – цю ідею в різних варіаціях Інокентій Гізель послідовно проводить через всі свої роботи.

Як і гуманісти, Інокентій Гізель в своїй антропологічній концепції звеличує людину, її гідність і велич, відзначає можливість безмежної досконалості. Совість і розум людини є критеріями добра і зла, управляють людськими вчинками. Идеалом для мислителя була сильна особа, утворена, вільна від церковних заборон і обмежень. Людський індивід (або особа) є, за Інокентієм Гізелем, субстанцією, відтак має суттєві особливості, спільні для всіх людей. З іншого боку, як субстанція, що має свою особливу природу, індивід має і відмінності від інших індивідів як субстанцій. Згідно з цим, сукупність властивостей, притаманних тільки одному індивіду, позначається терміном особистість, або особою, яка має відмінності одна від іншої. Сукупність ознак взагалі (ім'я, кров, історична епоха, батьківщина) становить індивідуальність. На противагу цьому, логічне визначення індивіда вбачається неможливим, так само як неможливо дати визначення поняття «буття», яке, за Інокентієм Гізелем, не має визначеного роду [9, с. 206].

Критикуючи моральну доктрину томізму, Інокентій Гізель послідовно відстоює ідею, що моральність людини у величезній мірі залежить від об'єму і глибини знань, які вона має. Щоб творити добро, необхідні знання, зокрема такі, які дозволяють розрізняти добро і зло. Він вказує на відносний характер цих проявів людської активності, а також на те, що кожен індивід отримує їх не від народження, а набуває на власному життєвому шляху [8, с. 37].

Не обходить Інокентій Гізель і проблему свободи, зокрема свободи волі. Він вважає, що про свободу можна говорити лише тоді, коли у людини існує можливість вибору варіантів поведінки. Один з аспектів свободи – сам факт здійснення певної дії або ж відмова, утримання від неї. І знову філософ підкреслює важливість розуму в отриманні людиною свободи і реалізації своїх можливостей і завдатків на практиці. «Свобода властива людині тому, що вона розумна» [1, с. 177]. Зворотною стороною свободи є відповідальність, яка теж неможлива без розуму.

Пише Інокентій Гізель і про такий дуже важливий прояв свободи, як свобода совісті. У період козацького бароко це питання стояло в числі перших, які вимагали практичного рішення. Протистояння католицизму і православ'я не тільки в теоретичному, а величезною мірою в практичному плані було вельми жорстким. Воно вимагало мобілізації всіх інтелектуальних, духовних і фізичних сил українського народу. Перемога православ'я закономірно асоціювалася з національним відродженням і звільненням від іноземного гніту. Вельми великою була ставка в цій боротьбі. Без сумніву, Інокентія Гізеля можна віднести до перших професійних українських філософів, які не тільки намагалися теоретично осмислити феномени свободи і совісті, але і добре розуміли надзвичайну важливість даних утворень у практичній життєдіяльності їх сучасників і українського суспільства загалом.

У своїх релігійно-філософських пошуках Інокентій Гізель не міг обійти увагою проблему людського щастя. Він стверджує, що кожна людина бажає щастя, але на шляху до нього він поводить як істота сліпа. Причин цьому багато: світове зло, далеко не завжди правомірне ототожнення сили («хто сильніший, той і кращий»), обмеженість знань, які отримуються на рівні чуттєвості; квапливість висновків і дій людей та ін. Не дивлячись на те, що дійсне щастя він пов'язує з пізнанням Бога, значне місце залишає і для щастя в буденному житті індивідів, підкреслюючи при цьому невіддільність цього стану людини від віри, моральних чеснот, відповідальності перед іншими людьми. Таким чином він ніби частково «знімає», долає «розірваність» світу і показує, що людина може бути щасливою і тоді, коли навколишнє середовище кардинально змінюється, коли руйнуються сталі стереотипи і цінності. Головне – залишатися самим собою і вірити, в щастя зокрема [4].

Ключовими моментами релігійно-філософського учення І. Гізеля виступають Бог, світ і людина. Співвідношення цих утворень в онтологічній, гносеологічній і моральній площинах складає змістовне поле пошуків теоретика. Велика частина його учення присвячена натурфілософії. Зрозуміло, що стрижнем всієї натурфілософської конструкції виступає Бог. Унікаючи антропоморфних визначень, мислитель характеризує цей феномен за допомогою термінів: «джерело», «корінь», «вільна причина», «безмежна досконалість» та ін. [5].

Інокентій Гізель має власне пояснення суперечливого характеру буття людини в світі. Суперечність ця, на його думку, значною мірою пов'язана з людською природою, конкретніше – з існуванням у кожного індивіда двох видів цінностей – простих, народжених біологічним тілом («земний хліб»), і вищих – тих, що обслуговують його духовну складову. Останні «повелеваються... або заповіддю Божою, або переказом церковним» [2]. Таке твердження максимально повно відповідає світоглядним установкам бароко. Оскільки вище і нижче («земне» і «небесне») існують в кожній людині, то саме вона повинна вирішувати, яким цінностям в той або інший момент свого життя віддавати перевагу. У цьому процесі важливу роль грають самообмеження і самоконтроль. Насолода земними благами – це одночасно позбавлення себе «солодощів небесних». Не обмежуючи людину в задоволенні матеріальних потреб, Інокентій Гізель пропагує культ аскетичної духовності. При цьому не можна обійти увагою той факт, що розкіш, краса, велич матеріального світу в бароко розглядаються як своєрідна еманация, відблиск краси раю в потойбічному світі. Тимчасова радість на землі – ніщо в порівнянні з радістю, яка чекає людину на небесах. Природно, лише за умови її високої моральності, порядності, відданості Богові, працьовитості в справах земних [3].

Отож, у **висновку** зазначимо, що в полі своїх ідейно-ціннісних орієнтацій та поглядів центральними проблемами для Інокентія Гізеля поставала проблема людини і її моралі. Філософ-богослов детально обгрунтовував ідеї гуманізму, закликав до активного суспільного життя, а вільна праця вважалася ним основним сенсом людського життя. Шляхи до досягнення земного щастя він пов'язував з ідеями патріотизму і свободи. Основним принципом, якому повинна підкорятися людина, є принцип загального блага. Мислитель розглядає людину як істоту, що перебуває в стані постійних змін, які є всеосяжними. Водночас він акцентує увагу і на змінах, які мають місце поза людиною, – в природі і суспільстві. Особливо це видно, коли він пише про витoki людського гріха і типи цієї вади, про звернення небесних сфер, гру стихій, мінливість рослинного і тваринного світів. Так, підкреслюючи важливість загального («загальне благо», суспільна мораль, релігійні і правові норми та ін.), Інокентій Гізель чітко демонструє, що він стояв на позиціях світського гуманізму та патріотизму. Він – щирий і послідовний борець: за свої переконання, цінності православної церкви, суспільну мораль, релігійну віру та українську державність.

Список використаної літератури

1. Гизель И. Мир с Богом человеку. Київ, 1669. 666 с.
2. Гизель І. Вибрані твори. У 3 т. Том 1. Книга 1. Львів, 2012. 624 с.
3. Довга Л. І «влада» може согрішити: візія «влади» у трактаті Інокентія Гізеля «Мир з Богом чоловіку». Київ: Київська Академія. 2006. Вип. 2-3. С. 46-56.
4. Довга Л. Моральні концепції українських інтелектуалів XVII ст.: уявлення про вірність та зраду. URL: <http://visnyknakkkim.in.ua/index.php/visnyk/article/view/501>.
5. Ємець Н. Світоглядно-філософські засади української естетичної думки доби барокко. *Вісник Нац. академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. №2 URL:

nakkim.in.ua/index.php/visnyk/article/view/501.

6. Кралюк П. Історія філософії України: навчальний посібник. Острог, 2013. 652 с.
7. Прядко Н. Морально-етичні критерії особистості у філософському трактаті І. Гізеля «Мир з Богом чоловіку». *Вісник Київськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2004. № 68-69. С. 36-39.
8. Рождественський Ю. Інокентій Гізель (1600-1683) і становлення професійної психології в Україні. *Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. Костюка НАПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології. Т. XIV. Ч. 4. С. 199-208.*

VALUE-WORLDVIEW ORIENTATIONS OF CONSCIOUSNESS INNOCENT GISEL

Vasyl Balukh

*Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich,
Faculty of Philology, Department of Philosophy and Cultural Studies
M. Kotsyubynskoho str., 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine*

The article is devoted to a comprehensive religious-philosophical understanding of the leading ideas of religious and theological thought of the end of the 16th – the first half of the 17th century, the formation of which was fundamentally influenced by well-known Ukrainian intellectuals, among whom the figure of the theologian, philosopher and historian Innokenty Gisel (1600 – 1683) stands out.

Imitating many luminaries of the time, and in particular the famous Peter Mohyla, he became an active supporter of church and religious enlightenment and approached the interpretation of the problem of the essence of human nature extremely scrupulously and in the spirit of the modern post-Trident worldview and Christian paradigm. Innocent Gisel, using a rationalist approach and scholastic tools, managed to clearly generalize and rationally justify Christian moral teaching on the basis of biblical and pastoral theology, Christian dogmatics and anthropology.

A thorough analysis of the content of the main works of the thinker and, in particular, the treatise “Peace with God to a Man”, “Essay on All Philosophy” and “Treatise on the Soul” provides the article with theoretical and practical significance, and moreover in today’s conditions, коли українське суспільство ставить перед собою онтологічної ваги завдання – пошук надійних духовно-моральних і культурних джерел збереження власної національної релігійної та політичної ідентичності.

The main research focus is on the historiosophical interpretation of ideological and value orientations, scientific-philosophical and religious-theological

visions, connotations and instructions that express the concepts of religious faith and morality as the fundamental basis of Christian anthropology and Giesel’s moral theology and religio-philosophical thought of the early modern period.

So, the main idea of Innokenty Gisel’s work was the problem of man and his moral improvement, the analysis of the origins of human sin and the types of this defect. Solving it, he called on society for active social activity, as he considered work to be the main meaning of human life, and he inextricably linked the achievement of earthly happiness with freedom and patriotism.

Key words: God, Innocent Gisel, religious faith, religious morality, religious and theological thought, moral and ethical values, sin, atonement.

УДК 140.8+165+111.1(008.2)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.2>

ЦИФРОВА ДИХОТОМІЯ ЯК НОВА ІСТОРИЧНА ДИХОТОМІЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ: НОМО DIGITALIS МІЖ ОФЛАЙН І ОНЛАЙН

Людмила Городнюк

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського,
кафедра філософії, соціології та менеджменту СКД,
вул. Старопортофранківська, 26, 65020, м. Одеса, Україна

В статті зроблено спробу теоретично-рефлексивного аналізу буття та соціальної поведінки сучасної особистості в стані постійної життєвої і психологічної міграції між вимірами офлайн і онлайн. Поява в житті масової людини численних цифрових об'єктів, онлайн-сервісів і застосунків (які швидко увійшли до числа першочергових потреб неоантропа), віртуальної реальності, а пізніше – і штучного інтелекту, сформувала динамічну синтетичну, складно організовану онтологічну систему. Вперше за весь період антропогенезу *homo sapiens* опинився водночас в паралельних вимірах, отримавши властивість виходу за межі законів фізичного світу, – у цифровий світ, який на відміну від фізичного створив власноруч.

Феноменальним тут є те, що попри назви «синтетичний», «віртуальний», «штучний», «гіперреальний», «кіберпростір», людина існує в створеному світі не штучно, не удавано, не уявно, не в споглядальній диспозиції, навіть не як геймер чи актор, не на спеціальних апаратах чи додаткових ресурсах, а насправді, – довіривши цифровому виміру більшість своїх справ, потреб, умінь, статків, вподобань і сердечних справ, професійних і особистісних компетенцій. Більш того, при цьому експлуатуючи свою усталену людську природу, обмежений психічний ресурс і звичайну нервову систему, створені і розраховані еволюцією тисячоріч на фізичне існування. Багатовимірне життя народило нові форми буття, нову соціальну поведінку, нове розуміння себе як «Офлайн-Я», «Онлайн-Я» (і інших численних ідентифікацій, зумовлених віртуальною комунікацією) в діяльності, нові внутрішні стани людини, характерні для *homo digitalis*, а разом з цим і нові психологічні і соціальні виклики. Потреба, необхідність, а іноді й приреченість сучасної людини існувати у форматі багатовимірності, багатозадачності, турбулентності, в інформаційному хаосі і режимі постійної включеності, жити як фізичний індивід і водночас жити як цифровий агент – це, на думку автора статті, є новий соціаль-но-антропологічний феномен і нова історична дихотомія людини.

Ключові слова: цифрова людина, *homo digitalis*, філософія цифрового часу, футурологія, сучасна людина.

Вступ. Впродовж усього часу існування людство оспівує і романтизує гармонію, узгодженість, красу взаємної відповідності і доповненості явищ і частин цілого, і між тим тяжіє до дихотомічності, спостерігає у світоустрої подвійну, дуалістичну природу і власноруч створює і репрезентує біполярні моделі образів, ідеалів, категорій, механізмів, феноменів буття і світу. За дуалістичною моделлю природи «життя-смерть», *homo sapiens* будував усі світоглядні категорії, які епістемологічно осягав і філософськи усвідомлював впродовж розвитку людської думки: Бог-диявол, святе-гріховне, духовне-матеріальне, раціональне-іраціональне, традиція-сучасність, душа-тіло, життя-смерть, рай-пекло, біле-чорне, друг-ворог, перемага-поразка, щастя – горе тощо. Ці явища розглядалися як дихотомічні системи з протилежними полюсами і великим діапазоном метафізичного і діалектичного між ними, всередині них та в їхньому взаємозв'язку. Дихотомічний – не означає, що

з неможливою здатністю до інтеграції. Навпаки, так само як життя і смерть, душа і тіло, Бог і диявол, біле і чорне, уявляють собою важливі складові інтегральних систем сучасного існування, що змогли і протипоставитися, і синтезуватися в уявленнях неоантропа – світоглядно, онтологічно, психологічно, когнітивно і навіть фізично. Сенсожиттєво наймогутнішою вважається дихотомія самореалізації та часової обмеженості життя [11]: феномен «життя – смерть», який Еріх Фромм назвав «головною екзистенційною» дихотомією людини [2] – в будь-який момент життя, навіть в моменти його високого торжества, людина проти волі відчуває його скінченність і неминучу смерть, не в змозі збагнути, але розуміючи свою кінецьність, особистість поспішає реалізуватися і творить свій екзистенціал. Ця дихотомія зумовлена причинами, створеними не людиною і над якими людина не владна, із людського тут – тільки сприйняття і ставлення, глибока і вражаюча трансцендентна та емоційна рефлексія, диво незбагненності, долеаналіз і установки на життя відповідно до світорозуміння і саморозуміння. Всі інші дихотомії народжені і випрацювані людиною на кшталт цієї головної: життя будується як онтологічно зумовлене добром-злом, білим-чорним, Богом-дияволом, миром-війною, щастям-горем.

На цивілізаційно новому оберті свого розвитку людина формує і отримує еволюційно і історично знакову дихотомію, яка була би неможливою і вважалася фантастичною ще 50 років тому – складно співорганізоване буття між фізичним і віртуальним світами, між онтологічними станами офлайн і онлайн. Дослідники галузі називають це *розширенням людини*. На погляд автора статті, *цифрова дихотомія в найближчі десятиріччя визначатиме внутрішній стан і поведінку індивіда, впливатиме на його картину світу, психологічний портрет і філософський образ: дієвої, мультикомунікативної людини з багатозадачним функціоналом, одночасно і паралельно увімкненої в численні канали зв'язку, з установкою на високу продуктивність, креативність, швидкісність, стресостійкість (як найбільш соціально схвалені властивості), яка, як наслідок, має холеричну (попри тип темпераменту) і навіть хаотичну поведінку, розсіяну увагу і не завжди зрозумілий співрозмовнику фокус уваги, трохи втомлену і трохи нервову чарівність з філософськи-вимушеною посмішкою, яка ніби говорить: колись ця метушня закінчиться, але не зараз, точно не зараз, і переводить погляд на власний гаджет – єдиний предмет, без якого вона, цифрова людина, не здатна існувати і вирішувати абсолютну більшість життєво важливих потреб і устремлень, який зрісся з *homo digitalis* і разом з нею перетворився на єдину онтологічну систему «людина-гаджет».*

Основний виклад матеріалу. Цифровий вимір став історичним надбанням і «надійною основою» цифрової людини. За різними теоріями, в цілому на даний момент історії він складається з віртуальної реальності (VR), доповненої реальності (AR), 3D-друку (або адитивного виробництва), великих даних (Big Data), штучного інтелекту, робототехніки, Інтернету речей та автоматизованої системи прийняття рішень. Сам індивід отримав цифровий статус і певні цифрові коди-ідентифікатори: більшість населення планети вже звикла до номеру платника податків (в Україні – реєстраційний номер облікової картки платника податків), банківську карту з номером (значна частина населення має її онлайн-програму – мобільний банкінг у вигляді цілодобово доступних додатків і застосунків на смартфоні) і, як наслідок, соціальне життя сучасної людини повністю або частково детерміноване цим новоутворенням часу: неоантроп – це хронічний і часто фанатичний споживач, життєве натхнення якого весь час підігривається цифровою макросистемою. В Україні зараз активно впроваджується УНЗР – *цифровий ідентифікатор людини*, який допомагає швидко та достовірно встановити особу. Він надається при оформленні одного з біометричних документів і *лишається незмінним впродовж усього життя* (не підлягає зміні разом із

прізвищем або іншими даними) (посилання на ВР). Вищенаведені засоби ідентифікації стосуються усіх громадян України і практично всіх землян. Ваша бабуся може робити вибір – спілкуватися в соцмережах чи ні, мати смартфон чи ні, встановлювати на нього застосунки чи ні, але базові життєві потреби сучасної людини – звернутися у державні установи або в органи місцевого самоврядування, розрахуватися за спожиті комунальні послуги, надати в лікарню потрібну інформацію, отримати пенсію чи іншу виплату, можна тільки за умови, що людина має *цифрову ідентифікацію*. Видатний польський соціолог Пйотр Штомпка пропонує називати безліч статусів і виконуваних соціальних ролей сучасної людини *конгломератом статусів*, кожен окрему складову – *частковим статусом*, а той «соціальний статус, який конкретна культура маркує як найважливіший» – *головним статусом*. Автор даного дослідження вважає, що головний статус значної частини населення планети Земля, починаючи з другого-третього десятиріччя ХХІ сторіччя – це *цифрова людина* (людина в цифровому статусі), яку в історично-антропологічному контексті ми називатимемо *homo digitalis*. Вважається, що цифрова еволюція людини почалася з цифрової революції в науці і техніці – коли електронні винаходи, увімкнуті до Всесвітньої мережі, увійшли в масовий обіг, перетворивши світ на велику матрицю. Але автор цієї статті згоден з такими дослідниками як Карл Полан'ї, що чинниками великих трансформацій вважають силу соціальних змін, а вже потім безпосередньо здобутки науки і техніки. Наука і техніка самі нічого не винаходять, це сукупні поняття, які означають, що сила людської мрії, розгорнута в уяві, помножена на силу людського знателюства, методичності і наполегливості, отримали революційні історичні плоди.

Великі відкриття є результатом великих візій *homo sapiens*: у своєму аутопоезісу людина отримувала новий досвід і відразу його закріплювала і збагачувала новою історичною амбіцією від палиці-копачки до космічної ракети, і діє далі, не задовільнившись виходом у космос. Кожна візія реалізовувалася, знайшовши свій момент у хронотопі трансформацій і соціальних подій. До речі, і виникнення Інтернету детерміноване передусім не тільки цивілізаційними досягненнями або технічними розробками, передусім з Холодною війною, впродовж якою і країни Западу на чолі з США, і Радянський Союз активно розробляли спеціальні засоби зв'язку. Користування інтернетом розповсюдилося ближче до кінця 1990-х років (10 млн комп'ютерів станом на 1997 рік), але деякі феномени народжені глобальною мережею, а також сама людина, *історично здивована і епістемологічно збуджена* тим, що створила і отримала «світ в кишені», стали об'єктами досліджень з перших років занурення людства в інтернет. На зорі Інтернету його назвали «світовою павутиною» – за чисельні нитки комунікації, за мільйони тонких зв'язків, але з тих пір змінилося поле функціональних можливостей людини – вона не є скромний комунікант, огорнутий павутиною, а автором і співавтором цифрового життя. Один із цифрових королів планети, засновник Facebook і керівник Meta оголосив еру Метавсесвіту, яка залишила позаду людину-глядача, пасивного користувача, тепер у віртуальному житті кожний – метаворець, активний учасник цифрової комунікаційної поведінки. Тепер віртуальну реальність доречніше порівняти не з павутиною, а з нескінченним лабіринтом з мільярдами дверей (гіперпосилань і переходів), якими крокує (неспинно клацає) цифрова людина, і цьому лабіринту немає кінця. Феноменально те, що навіть якщо людина знає потрібні «двері» (мету своєї цифрової дії – посилання, додаток, сайт, сторінку), великим виключенням є випадки, коли вона користується саме ним і виходить із інтернету. Згадайте себе, прослідкуйте за собою: навіть якщо ви зайняті і взяли гаджет виконати одну термінову цифрову дію, то відразу поринаєте у калейдоскоп подій і точно відреагуєте хоча б на декілька повідомлень чи оглянете якісь оновлення. Якщо ви цілеспрямовано занурюєтесь у віртуальну реальність, то

кількість «дверей», в які ви увійдете навіть не маючи цього на меті, може обчислюватися сотнями і тисячами за день. Це може бути цікавим, корисним, пізнавальним, розважальним і головне – вашою усвідомленою дією. Але в більшості випадків, паралельно з необхідними джерелами, ви зустрічаєте надзвичайну кількість активних посилань (споживчого чи привабливого контенту, – інтернет знає про вас усе), і просто не помічаєте, як розраховується найціннішим, що є у людини – життєвим часом. І в цьому важлива ознака дихотомії – диво, яке винайдене, щоб зберігати ваші ресурси, зокрема час, експансивно пожирає його. Занурюючись у віртуальний простір, людина, яка в доцифрову еру доклала багато історичних зусиль на формування антропоцентричного світу і концепт Я, стикається з феноменом *дезідентифікації* або *набуттям множинної ідентифікації*, з розмиттям чи *втратою ідентичності* – фактично трансцендується *колективне множинне трансперсональне*. Ще однією феноменальною ознакою віртуального стану є *втрата тілесності* або *набуття техноморфної тілесності* – реальне тіло існує паралельно з *дигітальним* [18].

В інтернет-контакті співрозмовник має властивості *ефемерності* або *телеприсутності* (це не синоніми, але споріднені категорії).

Ефемерність – це здатність до виникнення і зникнення, переривання і відновлення, активності і пасивності людини (персонажа) в онлайн-бутті. Слово «ефемерність» має два значення: про часовимір – скоробіжний, короткочасний, і про стан, про характерності феномену – ілюзорний, примарний, уявний. І те, і інше характеризує контакт в соціальних мережах.

Ще одна властивість – телеприсутність: комунікант може вийти із мережі, може бути не там, де заявлено, може справді чекати на відповідь чи не повернутися більше ніколи.

Якщо віртуальний гравець не є повним відповідником реально існуючої особистості, ми можемо констатувати феномен *homo fictus*.

Лицедійство – це завжди цікаво і привабливо, і віртуальна комунікація відкриває світ фантазмагорії: ти можеш бути собою, трошки не собою, «собою іншим», зовсім не собою і взагалі не людиною, можеш відображати втілення своїх мрій чи жахів, бути множинною категорією, спільнотою або спільнотами і все це в умовах, потенціально неможливих для фізичного світу – можливості створення необмеженої кількості взаємодій (до мільярдів комунікантів).

В цьому аспекті Онлайн Я переживає різноманіття біполярних станів або цифрових дихотомій: Я Реальний – Я Віртуальний, Я Існуючий – Я Ефемерний, Я Щирий – Я Вигаданий, Я Справжній (Я Оригінал) – Я Удаваний (Містифікатор, Віртуал), Я сповідаюсь – Я прикидаюсь, тощо. Дослідники психічних станів людини, що мігрує між віртуальним і реальним світом констатують не тільки низку розладів і патологій психіки, видів захворювань, яких не було донедавна, але і досягнення цифровою людиною таких специфічних станів свідомості як емпатичний резонанс, інтелектуальний інсайт, містичний екстаз [13].

Автор «Метафізики віртуальної реальності» Майкл Хейм надихає [4]: «Віртуальна реальність і кіберпростір повинні будити уяву і дати можливість подолати екзистенціальну обмеженість реальності: вийти за межі смерті, часу і тривоги, анулювати свою занедбаність і кінцевість, досягти безпеки і святості». Часто сюрреалістичного забарвлення віртуальній комунікації додає дисонанс подій, що збігаються у хронотопі онлайн і офлайн (коли з комфортабельного лондонського пентхаусу потрапляєш на лекцію з філософії до професора, що читає з окопу на передовій чи опиняєшся з незнацька увімкненим до престижного зовнішньоекономічного форуму в момент, коли довго шукав і знайшов на провінційній трасі аварійний придорожній туалет). В будь-які часи життєва драматургія дарувала людству чимало невігданих парадоксальних гротескних сюжетів, але в цифрову еру, на

перетині вимірів і реальностей, в умовах хаотичного перемикання між ними, перенасичений подієвий мікст з часто трагіфарсових сюжетів стає визначальною ознакою цифрового часу, а *трагіфарс* і є втіленням дихотомії.

Безумовно, віртуальна реальність з її феноменом «світу в коробочці» – відмінний антидот від викликів повсякденного буття. Але гострою *конфронтацією* до синтетичного буття постає життя у фізичного світові, біосоціальне життя, наділене психікою і іншими живими властивостями, як попередня умова всіх похідних видів діяльності. Не тільки перед *цифровими мігрантами*, для яких життя без пристроїв знайоме, бажане і викликає численні запити на дію, а і перед *цифровими аборигенами*, які начебто народилися з гаджетами в руках, постають одвічні *екзистенційні питання* [16] – *навіщо і ради чого я існую, яка моя мета, в чому сенс мого буття, що суттєвого я маю зробити на Землі, що я хочу залишити по собі?* І в момент, коли людина вибухає питаннями свого існування, віртуальний світ з його синтетичними, мінливими, примарними сюжетами, не здатний констатувати екзистенційні надбання, а навпаки: він постає дзеркальною мозаїкою, на яку розсипалася цілісна органічність людини.

Чи може сучасна особистість, яка із двох вимірів легко віддала би перевагу віртуальному, відмовитися від фізичного світу? Ні, оскільки, як мінімум, лишається в своєму фізичному тілі з фізичними потребами і властивостями (а також, безумовно, ментально-інтелектуальними, емоційними, екзистенційними, соціальними складовими і духовним світом), і ризикує вмерти в неконтрольованому зануренні у віртуальну реальність, як це було в численних випадках з геймерами і іншими цифровими фанатиками в різних країнах світу.

Навесні 2024 року футуролог і популяризатор штучного інтелекту Бен Герцель, відомий своїми вдалим проектами і прогнозами, наголосив [1], що штучний «зверхінтелект», відповідний людському, може з'явитися впродовж найближчих трьох років. Ті системи, які ми зараз називаємо ШІ вважаються «вузьким штучним інтелектом», оскільки можуть конкурувати з людиною або перевершити її тільки в певній області, але не можуть порівнюватися з *homo sapiens* в цілому. Нові розробки складатимуться з різних елементів людського пізнання від генерації контенту до здатності до синтезу інформації і міркувань, зі «скомбінованою когнітивною та обчислювальною потужністю всієї людської цивілізації». Паралельно стало відомо, що OpenAI виділив фінансування на дослідження «моралі AI»: вчені університету Дюка (Північна Кароліна, США) на чолі з професором практичної етики Волтером Сіннотт-Армстронгом проводять розробки алгоритмів, що допоможуть передбачати моральні рішення у складних ситуаціях – в медицині, праві та бізнесі. Якщо штучний інтелект почне «мислити» категоріями моралі, то це наблизить революційну подію людської цивілізації – так звану «точку сингулярності», коли машина, створена людиною, стане могутнішою за людину, а можливо і здатну до самостійного існування на землі, до набуття форми постлюдини. Навіть не ступінь вірогідності такої події, а усвідомлення її потенціалу, наближеності і невідворотності історичної сингулярності, народжують більш складну цифрову дихотомію за всі вище описані – *метафізичну дихотомію новітньої історії*: штучний світ володіє людством чи людство володіє штучним світом. У Михайла Ожевана вона сформульована як *Homo Machina versus Machina sapiens* [17].

Список використаної літератури

1. AI singularity may come in 2027 with artificial 'super intelligence' sooner than we think, says top scientist/ Електронний ресурс. LiveScience. URL: livescience.com/technology/artificial-intelligence/ai-agi-singularity-in-2027-artificial-super-intelligence-sooner-than-we-think-ben-goertzel (publ. March 6, 2024).

2. Fromm E. *Man for Himself. An Enquiry into the Psychology of Ethics.* – Holt, Rinehart and Winston. New York, 1964.
3. Heim M. *The Metaphysics of Virtual Reality.* Oxford University Press, 1993
4. Polanyi Karl. *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time.* Boston, Massachusetts: Beacon Press, 1957. p. 119.
5. Prensky, M. (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon.* MCB University Press. 2001. October. Vol. 9. Issue 5. <http://www.marcprensky.com>.
6. Schismenos A. Telepresence as a social-historical mode of being. *ChatGPT and the ontological dimensions of digital representation.* *Lessico di Etica Pubblica*, № 1–2, 2023.
7. Бабіна С. Маска та самоідентичність особистості / Бабіна Світлана // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2018. № 1 (117). С. 109–118.
8. Богачов А. П'ять видів безсмертя: культурні феномени: case study. *Філософська думка* (3), 2023, с. 111–126.
9. Борінштейн Є.Р., Городнюк Л. С. Філософсько-антропологічний феномен Homo Digitalis як онтологічної системи «людина-гаджет». *Studies in History and Philosophy of Science and Technology.* Vol 33 (1). Дніпро, 2024. с. 15–21.
10. Волинець В. Віртуальна, доповнена і змішана реальність: сутність понять та специфіка відповідних комп'ютерних систем. *Питання культурології.* 2021. № 37. С. 231–243
11. Горський В. Концептуальні засади антропологічного аспекту сучасної християнської антропології / В. Горський // *Світогляд – Філософія – Релігія: зб.наук. праць.* Суми: ДВНД «УАБС НБУ», 2011. Вип. 3. с. 152–160.
12. Гречин В. «Віртуальна особистість» як феномен сучасної культури. *Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес. До 55 річниці першого польоту людини у космос: матеріали міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспір.* Харків, 2016. С. 122–124.
13. Жидко М.Є. Феноменологія та топологія станів свідомості в контексті цифрового футуро-рошоку. *Інсайт: психологічні виміри суспільства : наук. журн.* Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 1. С. 26–32.
14. Кабінет Міністрів України/ Електронний ресурс. Кабінет Міністрів України. Київ. URL: <http://surl.li/qhvjub> (date of access: 03.11.2024).
15. Куцепал С. В. Homo virtualis як продукт культури інформаційного суспільства. *Гілея: збірник наукових праць.* 2009. № 25. С. 195–201.
16. Ленгле А. Екзистенційні питання сьогодення та персональна відповідь особистості. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : збірник тез наукових доповідей III Всеукраїнської конференції з міжнародною участю, присвяченої 75-річчю Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / ред. С. Д.Максименко.* Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. С. 117–127.
17. Ожеван М.А. Homo ex Machina. Філософські, культурологічні та політичні передумови формування конвергентного суспільства: монографія / М.А.Ожеван, Д.В. Дубов. Київ: НІСД, 2017. 272 с.
18. Сінькевич О. Б. Конвергенція елітарної та масової культур як чинник трансформації ідентифікаційних стратегій / О.Б. Сінькевич // *Грані. Науковотеоретичний і громадсько-політичний альманах.* 2014. Вип. 12 (116).
19. Соляник С. Віртуальна реальність як феномен культури інформаційного суспільства. *Перспективи: соціально-політичний журнал.* 2021. № 2. С. 95–101.
20. Штопка П. *Соціологія. Аналіз суспільства.* Львів: Колір ПРО, 2020. 800 с. С. 11–17.

DIGITAL DICHOTOMY AS A NEW HISTORICAL DICHOTOMY OF MODERN HUMAN: HOMO DIGITALIS BETWEEN OFFLINE AND ONLINE

Liudmyla Horodniuk

Ushynsky University,

Department of Philosophy, Sociology and Management of Sociocultural Activities

Staroportofrankivs'ka St., 26, 65020, Odesa, Ukraine

This article attempts a theoretical and reflective analysis of the existence and social behavior of the modern individual in a state of constant life and psychological migration between the offline and online dimensions. The emergence of numerous digital objects, online services, and applications in the life of the masses (which quickly became primary needs for the neo-anthropos), virtual reality, and later artificial intelligence, has shaped a dynamic, synthetic, and complexly organized ontological system. For the first time in the entire history of anthropogenesis, *Homo sapiens* simultaneously exists in parallel dimensions, gaining the ability to transcend the laws of the physical world – into the digital realm, which, unlike the physical one, was created by humans themselves. What is phenomenal here is that, despite being labeled “synthetic”, “virtual”, “artificial”, “hyperreal”, or “cyberspace”, a person exists in this created world not artificially, not as a mere observer, not even as a gamer or actor, nor through special devices or additional resources, but genuinely – entrusting the digital dimension with most of their tasks, needs, skills, assets, preferences, emotional matters, professional and personal competencies. Moreover, this is done by exploiting the established human nature, a limited mental resource, and a standard nervous system designed and honed by millennia of evolution for physical existence. Multidimensional life has given birth to new forms of being, new social behavior, a new understanding of oneself as Offline Self, Online Self (and various other identities shaped by virtual communication) in activities, as well as new internal states characteristic of *homo digitalis*, along with new psychological and social challenges. The need, necessity, and sometimes even the inevitability of modern humans existing in a format of multidimensionality, multitasking, turbulence, informational chaos, and constant engagement – living as a physical individual and simultaneously as a digital agent – constitutes, in the author’s view, a new socio-anthropological phenomenon and a new historical dichotomy of humanity.

Key words: digital human, *homo digitalis*, philosophy of digital era, futurology, modern human.

УДК 32-027.511

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.3>

ГЛОБАЛІЗМ ТА АНТИГЛОБАЛІЗМ: ПОЛІТИКА ОПОРУ

Руслан Гречкосій

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
Навчально-науковий інститут філософії та освітньої політики,
кафедра філософії
вул. Олександра Кониського, 8/14, 01054, м. Київ, Україна*

Глобалізм варто розглядати як новий порядок планетарного масштабу. Одностороннє нав'язування цього нового планетарного порядку змінює ритм та напрямок, насамперед економічних процесів, представлених або як факт, або як доля. Антиглобалізм, як зворотний бік глобалізму, розкриває сенси останнього, а відтак намагається відшукати шляхи до опору політиці глобалізації. До них відносяться радикальні та вірусні прямі дії, що спрямовані на поліпшення умов обміну між промислово розвиненими країнами, що розвиваються, розширюють сферу свого публічного впливу за межі національних кордонів через глобальні мережі та локальними, економічно-хиткими державами.

На тлі домінування прихильників глобалізму – антиглобалісти відновлюють і водночас переформулюють ідеали соціальної справедливості, солідарності та інтернаціоналізму як частину суспільного блага та мірила, яке врівноважує взаємовідносини між глобальним та локальним. Відколи ринок перестав бути табу, а глобалізація стала домінуючою когнітивною структурою, антиглобалісти за принципову позицію обрали прихильність до знедоленим з постійними закликами до заходів щодо зменшення нерівності.

Таким чином, у статті ми маємо намір розкрити ті політики опору, які реалізують антиглобалісти на шляху до вирівнювання ситуацій, що несуть загрозу автономії внутрішньополітичних рішень окремих держав та зменшують рівень покірності глобальному впливу. Так, звернемося до прикладів діяльності антиглобалістських рухів, які виступають не так проти глобалізації (адже це процес неможливо призупинити), як проти «вирівнювання» глобалізаційних процесів. Рухи опору пропонують нові стратегії глобалізації, до прикладу альтерглобалістські, які ґрунтуються на провадженні процесів в інтересах широкого кола учасників, що сприяє формуванню глобального громадянського суспільства.

З'ясування головних принципів на яких тримається антиглобалізм дозволяє, як побачити альтернативи повсюдній глобалізації, так і виступає запорукою вивчення недоліків в діяльності груп опору та перспектив їх посилення.

Ключові слова: глобалізм, антиглобалізм, антиглобалістський рух, альтерглобалізм, капіталізм, політика опору, вірусні дії, справедливість, рівність, солідарність, глобальне, локальне.

Вступ. Глобалізм є фактично ідеологією нашого сьогодення, яка проголошує необхідність створення єдиної світової спільноти, заснованої на ліберальних цінностях та вільній ринковій економіці. «У науці прийнято виокремлювати такі цінності глобалізму як універсальність в організації соціального простору, демократичне управління, свобода (у тому числі й світоглядна) та права людини, глобальне суспільство, глобальний вільний ринок, інтеграція. Вони інтегровані у різні аспекти суспільного життя, зокрема політику, економіку, культуру та технології» [1, с. 365]. Глобалізм просуває глобалізацію як процес який впроваджує в життя головні принципи глобалізації (до прикладу, посилення взаємозв'язків між різними країнами та народами, що проявляється в економічній, політичній, культурній та соціальній сферах тощо). «...глобалізація як процес провокує відповідні

зміни, а глобалізм як відповідна концепція «мислення» має: 1) визначити механізм впровадження цих змін; 2) виокремити та передбачити найбільш вірогідні сценарії результатів та наслідків від їх системного впровадження; 3) розробити комунікативно-інформаційні взаємодії, здатні ефективно адаптувати наявний стан до бажаного (необхідного)» [1, с. 365]. З часом, коли ідеологія глобалізму розгорілася, а глобалізація стала світовою тенденцією, почати формуватися та виникати антиглобалістські настрої, які заперечують її.

Найперше, чим предствалений антиглобалізм – є антиглобалістські рухи. Поняття «антиглобалістський рух» / «anti-globalization movements» є досить неоднозначним та проблематичним, оскільки неясно, чи рухи виступають проти глобалізації як такої, чи лише проти її неоліберальних економічних аспектів. Тому поняття «антиглобалістський рух» окремі дослідники пропонують визначати як анти/альтернативна глобалізація / anti/alternative-globalization, що може бути доречнішим визначенням, оскільки він охоплює обидва аспекти. Проте, для зручності, у нашій розвідці ми будемо застосовувати усталене та зрозуміле – «антиглобалістський рух».

Антиглобалістські рухи беруть свій початок з західних країн де вони починають розвиватися ще у 1990-і роки і поступово поширюватися на інші країни. Тут модель дифузії може бути застосована для пояснення їх міжнародних подібностей. До прикладу, інновації, що поширюються через певні канали з-поміж членів соціальної системи Тут дифузійність процесів виражається за допомогою шляхів поширення інновація (будь-яка нова ідея, діяльність чи технологія) поширюється серед населення, оскільки на неї є запит. Щодо досліджень соціальних рухів, то моделі дифузії застосовуються для вивчення її поширення. Якщо звернутися до політичного повстання в Чилі, одного з перших, що відбулося в напрямку не прийняття глобалізаційних тенденцій, то можна побачити механізми налаштування їх зв'язків та мереж, які й сприяли подальшому перекиданню цього спалаху на інші держави.

Так що ж собою являли перші антиглобалістські рухи? Дії антиглобалістських рухів насамперед спрямовані проти неолібералізму. Протестувальники зазвичай закликають до «цілісної глобалізації», що передбачає рівність між учасниками, країнами, а не вибірковість та першість високорозвинених та економічно стабільних систем. Учасники рухів не лише виступають проти влади багатонаціональних корпорацій, вони паралельно схильні відкидати споживання та домінуючий дух сучасного капіталізму.

Більш пильний погляд на акції та протестні демонстрації проти глобалізації виражає ступінь відмінностей між різними групами та їх діями [2]. Це можуть бути акції протесту, що організуються в межах міжнародних та транснаціональних самітів, особливо економічних, соціальних форумів, що організуються як на місцевому, так і на глобальному рівні, а також антивоєнні протести, екологічні протести тощо. В будь-якій площині тактика протестувальної групи ґрунтується на застосуванні прямої дії, громадянської непокорі, масових демонстрацій та споживацького активізму [5]. Нові антиглобалістські рухи, які виникають в сьогоденні використовують нові види форм протесту, такі як організація в транснаціональних мережах електронних акцій. Ці нові форми не відкидають вже існуючих, є додатком до усталених видів, таких як громадянська непопора та ін.

Іншим прикладом, який увиразнює антиглобалізаційну політику опору, є активізм, що провадиться в Японії та увиразнюється участю у середовищі протестного табору. Так як останнім часом дослідники виявляють зростаючий інтерес до внутрішнього життя соціальних рухів Японії, то ми маємо можливість зрозуміти їх кроки на шляху до реалізації встановлення рівності. Відтак у Японії протестувальники практикують перефігурацію та горизонтальність у повсякденних експериментах щодо альтернативних способів

спільного життя. У протестному таборі в Японії учасники зіткнулися з інституційними та матеріальними обмеженнями. Процеси соціального відтворення в протестних таборах, які діють відповідно до цих обмежень вказують на всі недоліки, які існують в межах держави. В результаті моделювання ситуації було виявлено три ключові константи, які потребують вирівнювання: по-перше, протестний табір демонструє велику відкритість до новачків, які можуть легко знайти собі ролі в процесах соціального відтворення. Щоб досягти цього, вони використовують навички, вироблені у своїх щоденних звичках поза протестом. По-друге, колективна практика соціального відтворення створює і чітко демонструє ієрархічне партнерство між активістами в тому сенсі, що новачки не лише політично соціалізуються, але й вивчають обмежені культурні коди антиглобалістичних рухів від інших активістів. Третью ключовою константою постає виключення. Для деяких активістів, які зазнали дискримінації, протестний табір викликає розчарування, оскільки він нав'язує їм кодекси та манери, створені в капіталістичному суспільстві. Для таких агентів табір відтворює розкол між протестуючою більшістю та меншістю. Відтак, цей аспект вказує на те, що нерівність вона фактично неуніка в сучасному світі. Як ексклюзивна, так і інклюзивна сторони способу буття протестних таборів, особливо при обговоренні практик колективного способу життя, виражають неоднозначність, але при цьому є низка корисних висновків, що дозволяють більш глибоко розуміти проблеми, а відтак не полишати спроб шукати шляхи до їх вирішення.

Попри це існують невеликі групи, які кожна в своїй області та сфері діяльності провадять спротив. Так, художники Тайваню при ретельному аналізі кураторських стратегій на Венеціанській бієнале з 1995 по 2011 рік, прийшли розуміння того що виставковий формат переважно демонструє твори мистецтва, які виражають та символізують глобальний вимір європейських країн. Траєкторія Тайванського павільйону на Венеціанській бієнале відтак згідно цього дещо змінилася. Мотивовані прагненням національної репрезентації та запереченням визнання себе як маргіналізованої країни на глобальній ярмарці мистецтва, художники виразили критику логіки культурної, політичної та економічної гегемонії, яка домінує на бієнале тривалий час [10]. (Три художники, які об'єдналися в групу спротиву: тайванський художник Чіа-Вей Хсу, тайвансько-німецький художник Бернд Бер і чеська художниця Катержина Шеда).

Ще одним з напрямків антиглобалістської ідеології є альтерглобалізм. «Альтерглобалізм – всесвітній рух, який ставить за мету змінити основні параметри глобалізації. Являючись спочатку частиною антиглобального руху, альтерглобалізм виокремлюється із загального протестного відношення до глобалізації, тобто антиглобалізму. Вперше ідеї альтерглобалізму було розповсюджено у 2001-2002 рр. на соціальних форумах в Порту-Алегрі та у Флоренції. Альтерглобалізм не просто критикує глобалізацію за її негативні наслідки для людства, але й пропонує іншу стратегію глобалізації, котра мала б гуманістичний зміст, проводилася би в інтересах широкого кола учасників й вела б до формування глобального громадянського суспільства. Альтерглобалізм об'єднує сили, які не приймають ідеологію, форми й наслідки глобалізації, але визнають її об'єктивний характер і висловлюють на можливість глобалізації з «людським обличчям» [2, с. 175]. Цей рух прагне створення більш справедливого і стійкого світового порядку, пропонуючи альтернативні шляхи розвитку. Вони виступають за зміцнення місцевих економік, підтримку малого та середнього бізнесу, розвиток кооперативів та скорочення залежності від транснаціональних корпорацій.

Висновок. Таким чином антиглобалізм проявляється завдяки антиглобалістським рухам, що критикують сучасну глобалізацію, особливо її економічну складову.

Антиглобалісти виступають проти неоліберальної політики, транснаціональних корпорацій, міжнародних фінансових інститутів та торгових угод, вважаючи, що вони посилюють нерівність, експлуатують робітників і завдають шкоди навколишньому середовищу, а також знищують локальні культури. Антиглобалісти відкидають неоліберальну економічну модель, засновану на вільній торгівлі, приватизації державних підприємств та зниженні державного регулювання, оскільки вбачають в цьому гегемонію потужних корпорацій тощо. Вони вважають, що ця модель веде до посилення соціальної несправедливості, погіршення умов праці та нерівності доступу до ресурсів. Звинувачення в бік корпорацій ґрунтуються на тому, що вони прагнуть лише максимального прибутку за рахунок експлуатації робітників, порушення екологічних норм та політичного впливу на уряди. При цьому вважуючи свої прямі дії благородними ідеалами толерантності, рівності чи братерства. Антиглобалісти виступають за справедливий розподіл ресурсів, скорочення бідності та покращення умов життя для всіх людей.

Окремі рухи виступають проти надмірного споживання, забруднення довкілля та експлуатації природних ресурсів, оскільки це лише призводить до недоцільного знищення довколишнього середовища. Вони критикують сучасну демократію як формальну та неефективну. Натомість пропонуючи пряму демократію, за якої участь у прийнятті рішень покладається на громадян та місцевих спільнот.

Звісно, що ми маємо критично ставитися і до антиглобалізму, оскільки він досить неоднорідний у своїх проявах. Прихильники глобалізаційних тенденцій взагалі вважають, що антиглобалізм перешкоджає економічному зростанню та розвитку, а відтак паразитує на благих намірах. Критики також звинувачують антиглобалістів у популізмі, радикалізмі та нереалістичності їхніх пропозицій. До прикладу, антиглобалісти схильні до того аби створювати кооперативи, окремі місцеві валюти чи альтернативні форми економіки, що ґрунтуються на принципах справедливості та стійкості. Однак, це дійсно варте скептицизму, адже на тлі тотальності глобалізації, виглядає недоцільно.

Список використаної літератури

1. Захаров В. Сучасна інтерпретація явища «глобалізм» через призму правових та інституційних трансформацій. *Аналітично-порівняльне правознавство*, Вип. 7, 2018. С. 362–366.
2. Коваль М. Ідеологія антиглобалізму як феномена в політичній теорії. *Вісник Львівського університету*. Серія політолог.-філос.наук, Вип. 17, 2018. С. 173–179.
3. Романюк А. Політичні доктрини ХХ століття. Навчальний посібник. Львів, 2009. 216 с.
4. Arditi B. From globalism to globalization: the politics of resistance. *New Political Science*, 26(1), 2004. P. 5–22. doi:10.1080/0739314042000185
5. Gümrukçü S. B. The Rise of a Social Movement: The Emergence of Anti-Globalization Movements in Turkey. *Turkish Studies*, 11(2), 2010. P. 163–180. doi:10.1080/14683849.2010.483
6. Jones A. Dictionary of Globalization. Cambridge, UK; Malden, MA, USA, 2006 258 h.
7. Heywood A. Political Ideologies. An Introduction (3rd edition). Palgrave Macmillan, 2003. 353 p.
8. Miner B. The Concise Conservative Encyclopedia. 200 of the Most Important Ideas, Individuals, Incitements and Institutions That Have Shaped the Movement. Free Press Paperbacks, 1996. 318 p.
9. Tominaga K. Social reproduction and the limitations of protest camps: openness and exclusion of social movements in Japan. *Social Movement Studies*, 16(3), 2017. P. 269–282.

doi: 10.1080/14742837.2017.1279960

10. Wei C.-C. From National Art to Critical Globalism. *Third Text*, 27(4), 2013. P. 470–484. doi:10.1080/09528822.2013.81

GLOBALISM AND ANTI-GLOBALISM: POLITICS OF RESISTANCE

Ruslan Grechkosii

*Ukrainian State Mykhailo Drahomanov University,
Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy,
Department of Philosophy
Oleksandra Konyskyi Str., 8/14, 01054, Kyiv, Ukraine*

Globalism should be seen as a new order on a planetary scale. The unilateral imposition of this new planetary order changes the rhythm and direction, primarily of economic processes, presented either as fact or as fate. Anti-globalism, as the reverse side of globalism, reveals the meanings of the latter, and therefore tries to find ways to resist the politics of globalization. These include radical and viral direct actions aimed at improving the terms of exchange between industrialized and developing countries, expanding the sphere of their public influence beyond national borders through global networks and local, economically fragile states.

Against the background of the dominance of supporters of globalism, anti-globalists restore and at the same time reformulate the ideals of social justice, solidarity and internationalism as part of the public good and a yardstick that balances the relationship between the global and the local. Since the market has ceased to be taboo and globalization has become the dominant cognitive structure, anti-globalists have chosen as a principled position the commitment to the disadvantaged with constant calls for measures to reduce inequality.

Thus, in the article, we intend to reveal those resistance policies implemented by anti-globalists on the way to equalizing situations, which threaten the autonomy of internal political decisions of individual states and reduce the level of submission to global influence. So, let's turn to the examples of anti-globalist movements, which are not so much against globalization (because this process cannot be stopped), as against the «leveling» of globalization processes. Resistance movements offer new globalization strategies, for example, alter-globalist ones, which are based on conducting processes in the interests of a wide range of participants, which contributes to the formation of a global civil society.

Elucidation of the main principles on which anti-globalism rests allows both to see alternatives to widespread globalization, and serves as a guarantee for studying the shortcomings in the activities of resistance groups and the prospects for their strengthening.

Key words: globalism, anti-globalism, capitalism, politics of resistance, viral actions, justice, equality, solidarity, global, local.

УДК 1.17.304

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.4>

ДО МЕТОДОЛОГІЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРАКТИКИ: ТЕХНІКА ТА ЕТИКА ФІЛОСОФСЬКОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Зося Кайс

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
факультет соціології і права, кафедра філософії
просп. Берестейський, 37, 03056, м. Київ, Україна*

Філософське консультування є новим для України напрямком філософської практики, яке тільки-но розпочинає впроваджуватися практично та досліджуватися теоретично. Актуальність звернення до цього способу позаакадемічного філософування та водночас перспективного інструменту соціальної допомоги продиктована травматичним для всього українського суспільства досвідом війни та пов'язаною з цим екзистенційною кризою, в якій опиняються окремі особистості, а отже і необхідністю винайдення нових ефективних інструментів підтримки психоемоційного та ментального здоров'я різних соціальних груп. Стаття репрезентує перші спроби в розробці методології нової практики допомоги, філософського консультування. Через вивчення та узагальнення досвіду європейських засновників руху філософської практики, аналіз їхніх підходів та технік, робляться припущення про прийнятні для сучасних українських реалій сценарії ведення раціонального філософського діалогу, як бесіди-допомоги, спрямованої на впорядкування мислення людини та віднаходження можливих шляхів для вирішення життєвих та екзистенційних проблем. Зокрема в статті розглянуті підходи засновників напрямку, а саме: Герда Ахенбаха (Німеччина), Лу Марінофф (Канада та Сполучені Штати) та Оскара Бреніф'є (Франція), а також ізраїльської філософа-практика Шломіт К.Шустер. Робиться попереднє припущення про те, що вивчення досвіду соціальної допомоги через філософське консультування в період воєнного конфлікту в Ізраїлі може бути евристичним для його подальшого опрацювання та адаптації для українських реалій. В статті окреслено поле подальших теоретичних розвідок та напрямок практичних зусиль філософів-практиків в Україні.

Ключові слова: практична філософія, філософська практика, філософське консультування, комунікація, діалог, комунікативно-мисленнєві практики, етика філософа-практика, соціальна допомога, соціальні практики.

Події в Україні та світі останнього десятиліття торкаються не лише політичної та економічної сфер, а також відбиваються на соціальній сфері, зокрема на соціальних взаєминах та внутрішньому світі окремої особистості. Суспільство зустрічається з викликами реабілітації та ресоціалізації військових ветеранів, питаннями корегування напрямків соціальної роботи з різними групами населення (мігрантами, внутрішньо-переміщеними особами, тощо), а також необхідністю винайдення нових методів допомоги людям, що переживають травматичний досвід та екзистенційні кризи (втрату та горювання, невизначеність, самотність т. ін.). Актуальність пошуку нових напрямків соціальної допомоги викликана ще й тим, що через тотальну травматизацію досвідом війни всього суспільства звичні та відпрацьовані раніше методи та техніки не справляються або не приносять бажаних результатів. Військові ветерани неохоче звертаються за психологічною підтримкою через особисті упередження, цивільне населення часто-густо знецінює власні особисті переживання на тлі глобальних проблем. Попри це спеціалістам в різних суспільних науках та

соціальних практиках важливо напрацювати ефективний інструментарій допомоги та підтримки психоемоційного та ментального здоров'я нації.

Філософське консультування як напрямок діалогічної філософської практики активно розвивається в європейських країнах з кінця 80-х років минулого століття і сьогодні починає розвиватися та впроваджуватися на українських теренах. У відповідь на складні виклики в часи кризи філософське консультування може стати ефективним способом соціальної допомоги та терапії через альтернативну психотерапії комунікативну практику.

Метою цієї розвідки є спроба зробити кроки в розробці методології та технології філософського консультування на теренах України. Проблемне поле цього завдання можна попередньо окреслити щонайменше в двох напрямках, а саме: сценарії та прийоми філософської консультації та етика експерта, філософа-практика. Перший напрямок відкриває перспективу для винайдення та подальшої розробки оптимального формату ведення філософської консультації та її сценарію, що конкретизується через підходи, прийоми, навички та інструменти, якими послуговується експерт. Другий напрямок вимальовується побічно, мірою просування першим, та підсвічує етичний контекст ведення філософської консультації (стиль спілкування експерта, його манера ведення бесіди-допомоги, а також риторичний імідж). Дослідження цих ключових точок філософського консультування вимагає постановки питання про те, чи позначається на якості процесу та результаті філософської консультаційної сесії застосування експертом певних підходів, прийомів та інструментів і якою мірою. Пошуки відповідей вимагають детальних досліджень як теоретичних, так і практичних, шляхом експериментів філософів-практиків у веденні консультації, документації досвіду та його подальшого узагальнення.

Теоретичний спадок, на засадах якого можливо розвивати українську філософську практику, це перш за все лінгвістична філософія (Г. Бергман, Р. Рорті, Т. Вільямсон, Л. Вітгенштайн), філософія діалогу (М. Бубер, М. Бахтін, В. Біблер), феноменологія та інтерсуб'єктивний підхід (Е. Гуссерль), герменевтика (Г-Г. Гадамер), екзистенційна феноменологія (М. Гайдеггер) та комунікативна практична філософія (Ю. Габермас, О. Апель, А. Єрмоленко). Методологічні засади, на нашу думку, можливо відшукати в досвіді засновників філософської практики, «трьох китів філософського консультування», а саме: Герда Ахенбаха (Німеччина), Лу Марінофф (Америка), Оскара Бреніф'є (Франція), а також Шломіт К. Шустер (Ізраїль). В кожного з них, попри спільні цілі та інтереси, вибудувався свій оригінальний авторський підхід, сценарій та оформилися прийоми та техніки ведення філософської бесіди-допомоги.

Перш ніж звернутися до аналізу тих базових принципів, на яких кожен з названих експертів здійснював свою практику, вважаємо за необхідне, задля уникнення в подальшому термінологічної плутанини, встановити зв'язок між назвами, які часто-густо змішуються воедино, а саме: практична філософія, філософська практика та філософське консультування.

Традиція практичної філософії сягає корінням аристотелівського розподілу на *teoria*, *praxis* та *poesis*, де в компетенції «другої філософії», філософського праксису лежить сфера життя людини, пов'язана з її діями та вчинками на засадах вільного вибору та універсальної моралі. З «Реабілітації практичної філософії» М.Ріделя [1] та поворотних тенденцій в суспільних науках на початку 70-х років минулого століття на авансцену знову виходить аксіологія та філософія моралі. Сучасна *практична філософія* спрямована на етичну проблематику, її пошуки ведуться в сфері обґрунтування моральних цінностей [2]. Комунікативна практична філософія остаточно затверджує ідею безумовної цінності взаємності та порозуміння через дискурсивні комунікативні практики.

Філософська практика починається як рух в практичній філософії в Німеччині на початку 1980-х років і використовує філософування як комунікативно-мисленнєву дискурсивну практику та спосіб виявлення, усвідомлення, аналізу та пошуку рішення практичної задачі. Врешті, *філософське консультування* виокремлюється в самостійний вид філософської практики з кінця 1990 – на початку 2000 років як вид практики-допомоги в усвідомленні, визначенні (називанні), та пошуку шляхів вирішення практичної або екзистенційної проблеми людини через діалог. Отже, ці три царини філософських пошуків пов'язані між собою за принципом наслідування, тому філософське консультування послуговується принципами практичної філософії та інструментами філософської практики.

Герд Ахенбах – засновник першого центру філософського консультування (1981) та першої німецькомовної (Австрія, Німеччина, Швейцарія) «Спілки філософської практики» (1982), яка з 1998 року набула міжнародного статусу (Die Internationale Gesellschaft für Philosophische Praxis, IGPP) [3]. Ахенбаха можна по праву вважати піонером та надихачем руху філософської практики в світі, в теперішній час майже у всіх регіонах світу існують асоціації філософів-практиків. В своїй книзі «Філософська практика: походження, зв'язки, спадщина» [4] він теоретизує та документує досвід справи свого життя. Він визначає *філософську практику* як альтернативу психотерапії через негативні дефініції: не метод чи вчення, не діагностика, не лікування чи терапія, не готове правило життя. Натомість філософська практика – це спеціалізація в практиці філософії, що спрямована на допомогу «гостю» (не «клієнту») в саморозумінні та звільненні його власних оцінок свого життя та життєвих обставин. Головним обмеженням філософії Ахенбах вважає її академічну локалізацію: «Філософська практика... повинна зосереджуватися на тих темах, проблемах і питаннях, які хвилюють іншу людину, яка звертається до філософа, а не – як це було прийнято в університетській філософії – взяті з власного запасу, щоб представити іншим те, що хвилює філософа» [5].

Формат філософського консультування Герда Ахенбаха – це запозичений у психотерапії формат особистої консультації. Він наслідує грецьку традицію софістів, сократичний діалог, а його методологічний підхід спирається на феноменологічні принципи та екзистенційну філософію. Філософська бесіда у нього – це допомога співрозмовнику, яка полягає не в пропозиції готового рішення та напрямку руху, а спільний пошук його власного шляху. Отже, не може бути жодного окремого універсального методу філософської практики, як не існує універсальної відповіді на всі запитання, тому філософ-практик діє послуговуючись не методом, а над-методом, поза-методом. Ахенбах запропонував *правила* (свого методу «за межами методу») [6, с. 52], яких повинен дотримуватися філософ-практик: 1) консультант повинен розуміти, що немає двох однакових людей, тому він має адаптуватися до різних потреб кожного співрозмовника; 2) консультант повинен намагатися зрозуміти свого співрозмовника та допомогти йому зробити те ж саме; 3) як би це не вабило, консультант не повинен намагатися змінити свого співрозмовника; 4) консультант повинен підсилювати перспективу свого співрозмовника та підтримувати його всіма прийнятними способами [6, с. 55–56]. В цих правилах відбивається загальна настанова практичної філософії на взаємність та пошук порозуміння. Нам вбачається можливим підсилити етичну складову сформульованих Г. Ахенбахом правил, конкретизуючи їх через принципи ідеальних умов комунікації за Ю. Габермасом: 1) учасники філософської консультації (філософ-практик та його співрозмовник) є рівноправними; 2) жоден аргумент не виключається, кожний може висловити та проблематизувати будь-яке твердження, а також висловлювати свої погляди, бажання, потреби; 3) жодна зі сторін не має зазнавати будь-яких перешкод та будь-якого примусу [7, с. 38]. Загальний орієнтир на принципи ідеальної комунікації, спираючись на

універсальне правило моралі І. Канта, допоможе стояти на позиціях безумовної цінності людини та її гідності, ставитися до думки іншого з повагою та прагнути порозуміння.

Друга визначна постать для філософської практики, Лу Марінофф – засновник «Американської асоціації філософських практиків» (1999) (American Philosophical Practitioners Association, APPA) [8]. Девіз асоціації: «Philosophy for everyday life: Discover your inner philosopher! – Філософія для повсякденного життя: відкрий філософа всередині себе», – відображає спрямованість на популяризацію філософії. Практика філософського консультування Лу Марінофф заснована на ідеї повернення філософії до її класичного коріння: бесід у пошуках істини та персонального шляху самовдосконалення, на кшталт бесід Сократа та роздумів про Дао Лао-Дзи, а також можливості практичного застосування філософії через докладання вічної мудрості до вирішення повсякденних людських проблем¹ [9]. Тоді філософський діалог набуває змісту екзистенційної та етичної консультації, а філософське консультування (philosophical counseling) актуалізується як трансформаційна практика виходу з платонівської печери. Основна відмінність філософського консультування від психологічного та інших форм психотерапії полягає, по-перше, в тому, що філософське консультування працює не з афектом, а з розумом, а по-друге, філософське консультування – це «терапія для здорових» [10]. Лу Марінофф розширює формат філософського консультування та окрім особистих консультацій пропонує групові та корпоративні консультації. Принципову відмінність від групових психотерапевтичних сесій він ілюструє як різницю між сидінням в колі, тримаючись за руки та сидіння за круглим столом, зв'язуючи уми [11, с. 109–138]. Цей підхід до філософського консультування повертає філософію до її прадавніх витоків, як комунікативно-мисленнєвої практики, що наново перевідкриває та переформулює її завдання в сучасному контексті, а саме: ренесанс філософії та маркетинг філософії. Загальну настанову та методологічний принцип американської асоціації можна охарактеризувати як клієнтоорієнтовану відкриту систему надання послуг із замкнутим циклом від навчання веденню філософської практики до набуття офіційного статусу сертифікованого спеціаліста та пошуку клієнтів. У зв'язку з цим постає питання про те, як змінюється філософія загалом, а зокрема філософська практика, коли вона набуває характеру бізнесу.

Принципово іншими є завдання та методологічні настанови французької філософської практики, репрезентованої «Інститутом філософської практики», що був заснований Оскаром Бреніф'є. Основним напрямом діяльності інституту є тренування філософів-практиків та організації майстер-класів в різних просторах та для різних соціальних груп, а саме: для дітей – в школах та інших навчальних закладах, для літніх людей – в пансіонатах та реабілітаційних центрах, для засуджених до позбавлення волі – у в'язницях та колоніях, для різних соціальних груп – в соціальних центрах, тощо. Оскар Бреніф'є стверджує, що будь-яка філософська робота є не лише прагненням до мудрості, а також практикою, оскільки вона завжди пов'язана з докладанням інтелектуальних зусиль та оформленням думки. *Філософська практика*, в розумінні Оскара Бреніф'є, – це вправи, спрямовані на тренування гнучкості мислення та набуття мисленнєвих компетенцій, а саме: концептуалізація, інтерпретація, проблематизація, аргументація та постановка запитання [12]. В цьому підході

¹ Назва бестселера Лу Марінофф 1999 року «Plato, Not Prozac!» («Платон замість Прозака») метафорічно пропонує замість вживання Прозака (фармакологічного препарату, що використовується для лікування великого депресивного розладу, obsesивно-компульсивного та іншого розладів) «споживати» Платона. Тут метафорічно відображена ідея автора про те, що протягом XX століття уряди та університети інвестували значні кошти в розвиток психології та психотерапії яка спеціалізувалася на афектах, в той час як люди, які не зупинялися в своєму інтелектуальному розвитку, змушені були звернутися до фармакології для вирішення своїх проблем.

філософська консультація (Philosophical consultation) репрезентується як робота мислення через діалог, в якій через постановку проблеми, формулювання гіпотез, концептуалізацію дискурсу та критику відбувається усвідомлення себе та світу. Консультація Оскара Бреніф'є проходить в форматі строгого діалогу, в якому увага приділяється кожному висловлюванню та кожному концепту. Бесіда розгортається за сценарієм на кшталт сократівського діалогу з залученням індуктивно-дефініторного методу: строгого визначення понять через називання та протиставлення, а також аналогії та розгляд окремих прикладів з подальшим узагальненням. Підхід Оскара Бреніф'є побудований на діалектичному подоланні наступних протилежних упереджень. Перше засноване на вірі в елітарність філософії, філософської дискусії, а отже і філософського консультування. Друге, яке випливає з першого та доповнює його, висвітлює думку про те, що філософія є елітарною цариною, а тоді філософська консультація не може бути дійсно філософською, оскільки вона відкрита для кожного. Оскар Бреніф'є долає цей розлом та демонструє, що філософська практика відкрита для всіх і вона передбачає вимогу певної строгості, яка відрізняє її від простої бесіди [13, с. 37–38]. Філософська консультація відбувається в форматі діалогу, в якому мислення крокує сходишками: визначення, критицизм та концептуалізація. *Перший крок* в філософській консультації – це пошук відповіді на запитання «Чому ти тут?». Вимога ясно сформулювати запит на філософську консультацію вже на першому кроці запускає роботу мислення, оскільки людина не одразу може самостійно чітко назвати свою проблему, то в діалозі з філософом-практиком, відповідаючи на послідовну серію запитань, поступово поряється з цим завданням. Щоб уникнути багатослів'я, яким супроводжуються роздуми над своєю проблемою у багатьох людей, Оскар Бреніф'є пропонує наступну вправу: «Скажіть мені одним реченням, що, на вашу думку, є важливим для вас» або «Якби у вас було лише одне речення, щоб сказати мені про це, що б це було?». Щоб визначити предмет діалогу, пропонується відповідь на запитання: «Який найважливіший термін з усіх використаних вами?» або «Яке ключове слово у вашому реченні?». Цією вправою фокус уваги звужується суто до предмету бесіди. Саме зі спостереження та усвідомлення труднощів з формулюванням своєї власної думки, віднаходженням точних концептів та чітких визначень починається філософування та перехід на другу сходишку філософської консультації.

Завданням *другого кроку* філософської консультації є *thinking the unthinkable* (мислення неочевидного). Тут реалізується можливість мислення виходити за межі даності, долати упередження та стереотипні обмеження, через проблематизацію судження, винайденого на першому кроці консультації. Для досягнення цієї мети пропонується пошук відповіді на запитання: «Якби у вас була критика вашої гіпотези, що б це було?», «Як можна заперечити цю тезу?» або «Які межі вашої ідеї?». Провокація мислення до віднаходження неочевидного часто наштовхується на спротив. На свій подив, коли людина наважується поглянути на зворотну гіпотезу, це по новому підсвічує її початкове твердження. Цей досвід звільняє думку, оскільки дозволяє поставити під сумнів ідеї, за які людина несвідомо чіплялася та дистанціювалася від них, щоб проаналізувати моделі мислення, як за формою, так і за змістом. Ці кроки уможливають подальшу концептуалізацію екзистенційної проблеми [13, с. 41–42].

Третій крок, заключний в філософській консультації, повертає мислення на «перший поверх». Завдання тут полягає в тому, щоб проаналізувати «Що відбулося?» продовж бесіди. Суб'єкт бере участь у метадискурсі про намацування своєї думки. Цей момент є вирішальним у консультації, оскільки є місцем раптового усвідомлення подвійного функціонування мислення (всередині/зовні) людини. Тут відкривається нескінченна перспектива діалектичного бачення власного буття та автономності думки.

Ми припускаємо, що підхід до філософського консультування Оскара Бреніф'є є найбільш прийнятним для української філософської практики, завдяки його структурованості та строгості. Це припущення ще належить перевірити через дослідження його в реальній практиці філософського консультування в Україні з подальшим аналізом та узагальненням результатів.

Піонеркою філософського консультування в східній частині світу була нині покійна Шломіт К. Шустер. Ізраїльська дослідниця в 1990 році започаткувала першу в світі гарячу лінію «Philosophone», призначену для телефонної філософської допомоги людям, які переживають екзистенційні проблеми та стикнулися з етичними викликами. Досвід цієї філософської практики описаний в книзі «Філософська практика: альтернатива консалтингу та психотерапії» (1999) [14]. Шустер в своїй приватній практиці з 1989 року відтворювала підхід до філософського консультування свого вчителя Герда Ахенбаха. Вона зауважувала на тому, що в ХХ столітті філософія повертається до своїх витоків та практичних цілей завдяки філософському консультуванню, яке в наш час постає альтернативою психотерапії та іншим клінічним підходам до допомоги людині. Підхід до філософської практики Шломіт Шустер заснований на відкритому діалозі між філософом-практиком та його клієнтом або групою. Авторка ілюструє практичну користь філософії через висвітлення прикладів зі своєї власної практики консультування. Документація досвіду філософського консультування в Ізраїлі 1990–2010-ті цікавий для нас тим, що сьогодні українці також переживають травматизацію подіями війни, перебуваючи в стані розгубленості та екзистенційної невизначеності. Її практичні надбання можливо імплементувати до розробки методології та технології філософської практики в Україні [15].

Отже, розглянувши сучасні підходи до ведення філософського консультування в країнах Європи, можна зробити попередній висновок про те, що українську філософську практику, техніку та етику філософського консультування можливо розвивати на засадах сучасної комунікативної практичної філософії та спираючись на досвід засновників філософської практики, а саме: Герда Ахенбаха (Німеччина), Лу Марінофф (Америка), Оскара Бреніф'є (Франція). Підхід до філософського консультування Оскара Бреніф'є, на нашу думку, є найбільш прийнятним для української філософської практики, завдяки його структурованості та строгості. Це припущення ще належить перевірити через дослідження його в реальній практиці філософського консультування в Україні з подальшим аналізом та узагальненням результатів. Досвід філософського консультування Шломіт Шустер в Ізраїлі 1990–2010-ті цікавий для нас тим, що сьогодні українці також переживають травматизацію подіями війни, перебуваючи в стані розгубленості та екзистенційної невизначеності, тому ці надбання можливо імплементувати до розробки методології та технології філософської практики в Україні. Кожен практик відпрацьовує свій оригінальний підхід, техніку та інструменти, тому найбільш прийнятний метод філософської консультації в Україні ще належить розробити та відпрацювати на практиці, шляхом проб, ризиків та експериментів.

Список використаної літератури

1. M. Riedel. *Rehabilitierung der praktischen Philosophie*. Bd. 1–2. Freiburg, 1974.
2. Практична філософія / А. М. Єрмоленко // *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-880681>
3. Die Internationale Gesellschaft für Philosophische Praxis, офіційний сайт. URL: <https://www.igpp.org/> (дата звернення 28.10.2024).

4. Achenbach G. B., Picard M. (2024) *Philosophical Praxis: Origins, Relations, Legacy* Lanham, MD: Lexington, 2024.
5. Achenbach Gerd B. Die Grundregel Philosophischer Praxis // Vortrag, gehalten an der Universität Genf am 8. Mai 1988 https://www.achenbach-pp.de/de/philosophischepraxis_text_Grundregel.asp
6. Zinaich, Samuel. Gerd B. Achenbach's 'Beyond-Method' Method // *International Journal of Philosophical Practice* 2004/01/01. PP. 52–62.
7. Єрмоленко А.М. Комуникативна практична філософія. Підручник. К.: Лібра, 1999. – 488 с.
8. American Philosophical Practitioners Association, офіційний сайт. URL: <https://appa.edu/> (дата звернення 28.10.2024).
9. Marinoff L. *Plato, Not Prozac!: Applying Eternal Wisdom to Everyday Problems*, Harper Collins, 2012. 322 p.
10. Marinoff L. *Therapy for the Sane: How Philosophy Can Change Your Life*, Paperback, 2020. 435 p.
11. Marinoff L., *Philosophical Practice* Academic Press, 2001. 411 p.
12. The Praticice / *Philosophical Practice* // Institut De Pratiques Philosophiques, офіційний сайт. URL: <http://www.pratiques-philosophiques.fr> (дата звернення 29.10.2024).
13. Brenifier O. *Principles / Chapitre 3. The Philosophical Consultation* // *The Philosophical Consultation*, Editions Alcofribas. 2023. 312 pp. Режим доступу: <http://www.pratiques-philosophiques.fr/wp-content/uploads/2023/04/Philosophical-cons.pdf>
14. Schuster, Shlomit C. *Philosophy Practice*. Greenwood Press, 1999. 224 pp.
15. “In Times of War and Terror: Philosophical Counselling as an Alternative to treatment of Post-traumatic Stress Disorder” in *Canadian Journal of Community Mental Health*, Special Issue concerned with international innovation in community mental health, Vol. 21, No. 2, 2002. pp. 79–90.

TO THE METHODOLOGY OF PHILOSOPHICAL PRACTICE: TECHNIQUE AND ETHICS OF PHILOSOPHICAL COUNSELING

Zosia Kais

*National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”,
Faculty of Sociology and Law, Philosophy Department
Beresteisky Avenue, 37, 03056, Kyiv, Ukraine*

Philosophical counseling is a new direction of philosophical practice for Ukraine, which is just beginning to be implemented practically and studied theoretically. The relevance of turning to this method of extra-academic philosophizing and at the same time a promising tool of social assistance is dictated by the traumatic experience of war for the entire Ukrainian society and existential crisis in which individuals find themselves, and therefore by the need to invent new effective tools to support the psycho-emotional and mental health of various social groups. The article represents the first attempts to develop a methodology for a new practice of assistance, philosophical counseling. By studying and generalizing the experience of the European founders of the philosophical practice movement, analyzing their approaches and techniques, assumptions are made about scenarios for conducting a rational philosophical dialogue that are acceptable for modern Ukrainian realities, as a conversation-help aimed at organizing a person's thinking and finding possible ways to solve everyday life and existential problems. In particular, the article examines the approaches of the founders of the direction, namely: Gerd Achenbach (Germany), Lou Marinoff (Canada and the United States) and Oscar Brenifier (France), as well as the Israeli philosopher-practitioner Shlomit

K. Schuster. It is made a preliminary assumption that the study of the experience of social assistance through philosophical counseling during the military conflict in Israel may be heuristic for its further elaboration and adaptation to Ukrainian realities. The article outlines the field of further theoretical exploration and the direction of practical efforts of philosopher-practitioners in Ukraine.

Key words: practical philosophy, philosophical practice, philosophical counseling, communication, dialogue, communicative and thinking practices, ethics of the philosopher-practitioner.

УДК 111.1 (09)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.5>

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ: СТРАТЕГІЇ ТА ВИКЛИКИ

Ігор Синьогуб

*Черкаський державний технологічний університет,
кафедра філософських і політичних наук
бульвар Шевченка, 460, 18000, м. Черкаси, Україна*

У статті визнається роль міжнародних неурядових організацій у забезпеченні гуманітарної безпеки, оскільки вони сприяють розвитку та забезпеченню соціальних і гуманітарних прав людини. На сучасному етапі розвитку цивілізації міжнародні неурядові організації (далі – НУО) відіграють все більшу роль у формуванні орієнтирів національної політики у сфері гуманітарної безпеки для досягнення мети імплементації світових стандартів прав людини. Метою нашого дослідження є визначення ролі суб'єктів громадянського суспільства та міжнародних організацій у соціально-політичному прогнозуванні зміцнення гуманітарної безпеки країни. Для України фундаментальні, системні соціально-економічні та гуманітарні проблеми ще більше загострюються в контексті суспільної недовіри до реформ, що призводить до стагнації механізмів самоорганізації, автономії та, зрештою, саморозвитку до адекватного рівня значення для суспільства в цілому. Розкрито специфіку дослідження МНУО в умовах глобалізації гуманітарного простору. Участь суб'єктів громадянського суспільства забезпечує сприяння політико-правових рішень у сфері гуманітарної безпеки, більш комплексній реалізації останньої населенням. І навпаки, відмова від спілкування з громадськістю в цілому та виключення її з розробки політики може перетворити громадянське суспільство на заміну уряду та зменшити готовність людей виконувати рішення, пов'язані з урядом. Значний вплив громадських організацій на формування та забезпечення гуманітарної безпеки пояснюється вимогами сучасних міжнародних подій та результатами практичної діяльності громадських організацій та їх високою активністю в політичному та суспільному житті. Розкрито функції, форми та діяльність неурядових організацій як суб'єктів громадянського суспільства. Українці мають високий професійний та науковий потенціал, глибокі знання соціальних, політичних та економічних проблем сучасної України, досвід міжнародних обмінів та знайомство з методами вирішення проблем світових демократій.

Ключові слова: гуманітарна безпека, національна безпека, неурядові організації, міжнародні неурядові організації, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку все більшу роль у формуванні орієнтирів національної політики у сфері гуманітарної безпеки для досягнення мети реалізації світових стандартів прав людини відіграють міжнародні неурядові організації (далі – НУО). Розвиток, соціальний добробут, соціальна злагода, культурний і духовний розвиток, заснований на повазі до людської гідності та різноманітності. Тому розвинуті країни виходять з розуміння того, що належний стан гуманітарної безпеки є головним фактором досягнення високого рівня життя людей, визначає конкурентоспроможність країни у світі та залежить від ефективності взаємодії держав. Інститути громадянського суспільства та громадяни, використовуючи потенціал НУО, прагнуть налагодити співпрацю з недержавним сектором та міжнародним співтовариством. Для України загострилися фундаментальні та системні соціально-економічні та гуманітарні проблеми

в контексті суспільної недовіри до реформ, що призвело до стагнації механізмів самоорганізації, самоврядування та зрештою саморозвитку до належного рівня.

Метою дослідження є визначення ролі акторів громадянського суспільства та міжнародних організацій у соціально-політичному прогнозуванні для зміцнення гуманітарної безпеки держави.

Аналіз досліджень та публікацій. Однією з особливостей сьогодення є зростання уваги наукової спільноти до МНУО у контексті їх впливу на процеси суспільного розвитку і безпеки. Серед науковців, які зробили значний внесок в дослідження цього питання варто згадати: Дж. А. Пола [10], О. Корнієвського [5], В. Іванову [1], К. Резворович [9], О. Кікінеджи, О. Кізь [3], О. Неймарк [6] та інші.

Водночас, незважаючи на численні наукові праці, роботи експертів та аналітиків, доводиться констатувати відсутність комплексного дослідження ролі МНУО в забезпеченні соціогуманітарної безпеки та їх впливу на процеси соціогуманітарного розвитку в глобальному, регіональному, національному вимірах.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні ми є свідками появи глобальних політичних мереж і сучасних форм політичної організації. Поява нових технологій відкрила можливість «віддаленої дії». Характеристики дистанційних дій мають значний вплив на характер політичних процесів. Дії на глобальному рівні мають негайні локальні наслідки і навпаки. Як наслідок, розмивається межа між внутрішньою та міжнародною політикою, регіональними та позарегіональними факторами. Як наслідок, створюються нові рівні політико-правового регулювання, а політична сфера вже багато в чому не співпадає зі сферою кордонів. Виникає складна, багаторівнева інституційна архітектура глобального управління, в яку органічно вбудовується глобальне громадянське суспільство.

Відбувається реструктуризація трикутника «держава-корпорація-суспільство». Виникають питання про те, хто має бути на першому місці, кому належить управлінська першість, хто може регулювати розширення публічно-правових інститутів і контролювати відносини між усіма учасниками політичної системи. Відбувається відхід від ієрархічних форм управління до складних мережевих форм політичної комунікації за участю держави, організацій громадянського суспільства, економічних суб'єктів, великих міст, муніципалітетів і рухів.

У сучасних академічних дослідженнях існує два основних підходи до розуміння природи громадянського суспільства. Згідно з першим підходом, громадянське суспільство розглядається як певна соціальна універсалія і сукупність суспільних відносин, опозиційних до держави, тобто все, що не є державою. Другий підхід розглядає громадянське суспільство як особливий феномен, специфічну форму існування в розвиненому демократичному суспільстві, поява якого пов'язана з формуванням громадян з власними свободами, правами та обов'язками. Сьогодні громадянське суспільство визначається насамперед як система незалежних громадянських структур і міжособистісних відносин, що забезпечують сприятливі умови для розвитку та самореалізації індивідів і певних соціальних груп у політичній, соціальній, правовій, економічній, культурній та інших сферах суспільного життя. Це також група активних індивідів з високим рівнем громадянської активності та розвиненими людськими якостями (моральність, повага до інших, почуття відповідальності та прагнення до саморозвитку), здатних адекватно захищати власні інтереси.

Не слід забувати, що саме громадянське суспільство позитивно впливає на розвиток правової держави. Там, де незалежне від держави суспільство має засоби та санкції для стимулювання та примусу індивідів до дотримання загальноприйнятих моральних норм, там може існувати відповідне верховенство права. Таку роль можуть відігравати інститути

громадянського суспільства (сім'я, релігійні організації, соціальні групи, добровільні асоціації та профспілки). Кант проаналізував це явище, яке він назвав «моральною автономією» (Кант, 2004).

Відносини між державними та недержавними (громадськими) інституціями мають будуватися на принципах взаємодії та відкритості. В результаті взаємодії та взаємообмежувальної діяльності формується і зміцнюється нова інституційна якість, досягається баланс між індивідуальними, суспільними та державними інтересами, забезпечується достатньо високий рівень прозорості та відсутня загроза правам і свободам людини, універсальним фундаментальним інтересам та цінностям держави і суспільства. Конституція України проголошує, що Україна є демократичною, соціальною, правовою державою і, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ (Конституція, 2020). Тому громадяни України мають право брати участь у виборах, референдумах та інших формах безпосередньої демократії і, відповідно, формувати виборні органи влади та об'єднання місцевого самоврядування, забезпечувати реалізацію загальнонаціональних інтересів, а також через громадські організації доводити до відома органів державної влади та органів місцевого самоврядування інформацію про небезпечні явища і процеси в різних сферах суспільного життя. Громадяни також мають право на правовий захист своїх прав та інтересів і особисту безпеку. Активна діяльність організацій громадянського суспільства сприяє зміцненню верховенства права, прав людини та гарантій прав і свобод громадян, а також забезпеченню адекватності системи національної безпеки для протидії загрозам національним інтересам та економічному потенціалу.

В умовах зростаючого впливу глобалізації та «нового регіоналізму» на державу та відсутності прямої загрози зовнішньої агресії роль і місце неурядових організацій визначається їх значним впливом на розвиток ситуації в політичній, соціально-економічній, екологічній, культурній, духовній та інших сферах всередині країни. Іншими словами, це здатність неурядових організацій вирішувати конкретні проблеми з метою захисту життя, майна та безпеки громадян, тим самим знижуючи рівень напруженості в суспільстві. На думку автора, існує великий попит на діяльність неурядових аналітичних організацій, спрямовану на захист державних цінностей від деструктивних зовнішніх впливів. У більшості європейських країн, залучаючи громадян до сфери державного управління, неурядові аналітичні структури здатні суттєво впливати на реалізацію державної політики та національних стратегічних планів.

Основними акторами громадянського суспільства є мережі груп, сформовані на основі вільного волевиявлення для захисту цінностей та інтересів громадян. До таких груп належать органи державної влади, незалежні профспілки, релігійні організації, правозахисні організації та професійні асоціації. Відносини між громадянами та їх об'єднаннями, засновані на принципах незалежності та автономії по відношенню до держави, спрямовані на встановлення балансу з державною владою та запобігання тиранізації державної влади. Організації громадянського суспільства відіграють важливу роль, здійснюючи моніторинг та нагляд за діяльністю уряду, протидіючи зловживанню владою та захищаючи інтереси вразливих груп населення.

На противагу цьому, незважаючи на ранню появу гуманітарних організацій, політична, гуманітарна та релігійна сфери не однаково представлені в громадянському суспільстві в усьому світі. Зокрема, перші організації громадянського суспільства з'явилися в середині 19 століття (Британське міжнародне товариство боротьби з рабством було засноване в 1823 році); Міжнародний Червоний Хрест був заснований в 1863 році з ініціативи швейцарця А. Дюнана і залишається однією з найвідоміших і найвпливовіших організацій

громадянського суспільства. Інтенсивний процес формування та функціонування міжнародних неурядових організацій розпочався після Другої світової війни і призвів до створення значної кількості міжнародних неурядових організацій.

Міжнародні НУО функціонують як незалежні організації, впливаючи на світову політику та представляючи широкі суспільні інтереси за межами сучасних держав, що призводить до формування глобального громадянського суспільства. Основним політичним інструментом організацій громадянського суспільства у сфері міжнародної політики є мобілізація міжнародної громадської думки, а засобом, за допомогою якого вони досягають своїх цілей, є прямиий тиск на впливові міжурядові організації або конкретні держави. Так працюють, наприклад, Грінпіс, Amnesty International, Міжнародна федерація прав людини та Всесвітня організація проти тортур. Саме тому такі міжнародні НУО часто називають «міжнародними групами тиску».

Міжнародні НУО, як і національні НУО, є незалежними акторами і не залежать від діяльності національних урядів, в яких вони зареєстровані. Вони вже мають власні мережі та організаційні парасольки, активно співпрацюють з ООН, а деякі з них мають консультативний статус або статус спостерігача при ООН.

Таким чином, основою глобального громадянського суспільства є всесвітній рух неурядових організацій (екологічних, антивоєнних, культурних, релігійних тощо), які слугують альтернативним або неформальним каналом комунікації у глобальному суспільстві та допомагають будувати довіру між людьми. До суб'єктів громадянського суспільства належать академічні установи, бізнес-клуби, мережі відповідних груп захисту прав споживачів, правозахисники, різноманітні ініціативи співпраці, екологічний рух, етнічні групи, фонди, профспілки, громадські групи, благодійні організації, рух за мир, професійні організації, релігійні організації, аналітичні центри, мережі жіночих та молодіжних організацій.

Незважаючи на відмінності, всі суб'єкти глобального громадянського суспільства мають одну спільну рису: вони свідомо самоорганізуються та діють поза державними структурами і транскордонно, з максимальною повагою до принципів мінімального насильства і цивілізованого розподілу ресурсів між різними формами життєдіяльності. Глобальне громадянське суспільство формується як складна система соціальних структур, що характеризується специфічним складом учасників (інститутів, акторів), відносинами між ними та принципами, функціями і нормами діяльності, які створюють умови для самореалізації людства, окремих держав, соціальних груп та індивідів. Феномен глобального громадянського суспільства вносить суттєві зміни в розуміння членства та участі акторів у таких утвореннях. Процес глобалізації переосмислює поняття «громадянства», яке тепер пов'язане з інтеграцією зростаючих міграційних потоків до розвинених/багатих країн. Якщо раніше членство в певному громадянському суспільстві було пов'язане з національною державою, то тепер поняття ідентичності стало диференційованим. На додаток до існуючих «національно-державних» ідентичностей, все більшого значення набувають регіональні та транснаціональні ідентичності, а також різні форми наднаціональних ідентичностей.

Тому ми вважаємо, що акторами сучасного глобального громадянського суспільства є міжнародні неурядові організації, громадські рухи, окремі групи та активістські ініціативи. Особливу увагу слід приділити ролі та можливостям окремих осіб у глобальній системі акторів громадянського суспільства.

Неурядові організації можуть прагнути зробити свій внесок у захист прав людини в багатьох різних сферах та на різних рівнях, і стратегії, які вони обирають, залежать від характеру їхніх цілей: більш загальні, більш конкретні, довгострокові, короткострокові, регіональні, національні або міжнародні.

Організації громадянського суспільства, особливо національні НУО, продовжують відігравати важливу роль як безпосередні надавачі гуманітарної допомоги та послуг із захисту найбільш вразливих груп населення.

К. Резворович зазначає, що також важливу роль відіграє практика вирішення відповідних спорів такими судовими інституціями, як Європейський суд з прав людини, Комітет ООН з прав людини, Комітет ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, Суд Європейського Союзу (Резворович, 2021).

Загальною характеристикою НУО, що працюють у сфері соціальних та економічних прав, є те, що вони надають певну форму прямої допомоги жертвам порушень прав людини. Це може бути гуманітарна допомога, захист або навчання новій професії. Там де права захищені законом, це може бути правова допомога або консультації щодо того, як відстоювати свої права. Однак у багатьох випадках пряма допомога жертвам або неможлива, або не дозволяє найкращим чином використати ресурси організації. У таких випадках (а таких, мабуть, більшість) ОГС повинні дивитися вперед і шукати інші способи покращити ситуацію або запобігти виникненню подібних ситуацій у майбутньому. У цивілізованих державах НУО сприяють вдосконаленню державної організації та створюють сильний зворотній зв'язок, який діє як стимул для прогресу. Конструктивна функція НУО безпосередньо пов'язана з їхньою незалежністю, а в деяких випадках і з прямою опозиційністю до держави. Спроби замінити незалежні організації громадянського суспільства квазідержавними громадськими інститутами, як це було в колишньому Радянському Союзі, або як це зараз спостерігається в деяких пострадянських країнах, включаючи Росію, неминуче призводять до серйозної деформації демократичної політичної системи суспільства. Тому забезпечення внутрішньополітичної стабільності та подолання зовнішніх загроз і викликів вимагає суттєвого вдосконалення системи зворотного зв'язку між владою і суспільством. Сама діяльність та контроль з боку організації громадянського суспільства запобігає скоюванню держави до авторитаризму, хаосу та анархії.

Що стосується гуманітарного сектору, то близько 7% ОГС займаються культурною, освітньою та просвітницькою діяльністю. Організації громадянського суспільства беруть активну участь у формуванні гуманітарної політики. Наприклад, у статті 31 Закону «Про культуру» зазначено, що інститути громадянського суспільства беруть участь у реалізації державної політики у сфері культури відповідно до закону (Про культуру, 2023). Громадські організації мають право самостійно і на договірних засадах засновувати благодійні установи для фінансування культурних програм, спрямованих на розвиток літератури і мистецтва, підтримку талантів і творчих починань у сфері культури, вирішення соціальних і локальних проблем професійних творчих працівників. Відповідно до статті 71 Закону України «Про освіту», громадські організації, діяльність яких у сфері освіти визначена в їхніх установчих документах, мають право здійснювати громадський нагляд (контроль) за системою освіти (Про освіту, 2023).

Суспільство має брати активну участь у цивільному контролі національної безпеки у внутрішній та зовнішній сферах діяльності держави. Воно має контролювати діяльність правоохоронних органів України. Організації громадянського суспільства повинні активно залучатися до управління ефективністю діяльності органів виконавчої влади, розвитку демократичних процесів, боротьби з корупцією, борговими зобов'язаннями, антикризового управління, екологічної кризи, безпеки життєдіяльності та інших питань.

У системі взаємодії громадянського суспільства зі структурами сектору безпеки організації громадянського суспільства, що займаються питаннями безпеки і оборони,

виконують важливу функцію професійного моніторингу стану, проблем і перспектив як системи національної безпеки в цілому, так і окремих її складових.

Таким чином, значний вплив неурядових організацій на процес створення та забезпечення безпеки людини є наслідком сучасних міжнародних подій та практичної діяльності неурядових організацій, їх високої активності в політичному та суспільному житті країни, високої професійної та наукової компетентності активістів, високої обізнаності з соціальними, політичними та економічними проблемами сучасної України та глибоких знань у сфері міжнародних комунікацій, досвіду та обізнаності з методами вирішення проблем у демократичній державі.

Висновки. Підсумовуючи, у висновку зазначимо наступне: участь суб'єктів громадянського суспільства в забезпеченні прийняття політико-правових рішень у сфері гуманітарної безпеки сприяє більш комплексній реалізації останніх населенням. І навпаки, відмова від спілкування з громадськістю в цілому та виключення її з розробки політики може перетворити громадянське суспільство на заміну влади та зменшити готовність людей виконувати відповідні урядові рішення.

Значний вплив громадських організацій на процес формування та забезпечення гуманітарної безпеки пояснюється вимогами сучасних міжнародних подій та результатами практичної діяльності громадських організацій, а також їх високою активністю в політичному та суспільному житті. Високий професійний та науковий потенціал українських діячів, глибоке знання соціальних, політичних та економічних проблем сучасної України, досвід міжнародних обмінів, обізнаність із шляхами вирішення проблем у демократичних країнах світу.

Варто зазначити, що в Україні залишається невирішеним питання ефективної імплементації національного законодавства у сфері цивільного контролю за системою національної безпеки, а також чітко не визначена роль державних інституцій у забезпеченні контролю за сектором безпеки. Це питання потребує детального огляду в майбутніх дослідженнях.

Список використаної літератури

1. Іванова В. Міжнародні регіональні організації як інструмент забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави. *Наукові перспективи*. 2022. № 1(19). С. 116–124. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1\(19\)-116-124](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1(19)-116-124).
2. Кант І. Критика практичного розуму. Київ : Юніверс, 2004. 172 с.
3. Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Гендерно-справедливе середовище у ЗВО у контексті гуманітарної безпеки суспільного життя в Україні. Міжнародна науково-практична конференція «Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення». 2021. С. 109–112. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/20813/1/kikinegdi10.pdf>. (дата звернення: 12.05.2024).
4. Конституція України, № 254к/96-ВР 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
5. Корнієвський О. А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави. Київ : Альтерпрес, 2010. 396 с.
6. Неймарк О. Громадянське суспільство як чинник забезпечення гуманітарної безпеки. *Наукові перспективи*. 2021. № 12 (18). С. 147–159. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-12\(18\)-147-159](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-12(18)-147-159).
7. Про культуру, Закон України № 2778-VI 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>. (дата звернення: 12.05.2024).

8. Закон України Про освіту № 2145-VIII 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 12.05.2024).
9. Резворович К. Р. Нормативно-правові акти України як засіб забезпечення ефективного функціонування механізму реалізації гендерної рівності в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 125–129. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/21_2_ua/%D0%9D%D0%92_2-2021_23.10.21-125-130.pdf. (date of access: 12.05.2024).
10. James A. Paul. NGOs and Global Policy – Making URL: <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/177/31611.html>

THE ROLE OF INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AND CIVIL SOCIETY IN ENSURING HUMAN SECURITY: STRATEGIES AND CHALLENGES

Igor Sinegub

*Cherkasy State Technological University, Department of Philosophical and Political Science
Shevchenko Boulevard, 460, 18000, Cherkasy, Ukraine*

The article recognizes the role of international non-governmental organizations in ensuring humanitarian security, as they contribute to the development and provision of social and humanitarian human rights. At the current stage of the development of civilization, international non-governmental organizations (hereinafter – NGOs) play an increasingly important role in the formation of national policy guidelines in the field of humanitarian security in order to achieve the goal of implementing world human rights standards. The purpose of our research is to determine the role of civil society actors and international organizations in socio-political forecasting of strengthening the country's humanitarian security. For Ukraine, the fundamental, systemic socio-economic and humanitarian problems are further exacerbated in the context of public distrust of reforms, which leads to the stagnation of mechanisms of self-organization, autonomy and, ultimately, self-development to an adequate level significance for society as a whole. The specifics of the research of the NGO in the conditions of the globalization of the humanitarian space are revealed. The participation of civil society subjects ensures the promotion of political and legal decisions in the field of humanitarian security to a more comprehensive implementation of the latter by the population. Conversely, refusing to engage with the public at large and excluding it from policymaking can turn civil society into a substitute for government and reduce people's willingness to comply with government-related decisions. The significant influence of public organizations on the formation and provision of humanitarian security is explained by the requirements of modern international events and the results of the practical activities of public organizations and their high activity in political and social life. The functions, forms and activities of non-governmental organizations as subjects of civil society are revealed. Ukrainians have high professional and scientific potential, deep knowledge of social, political and economic problems of modern Ukraine, experience in international exchanges and familiarity with methods of solving problems of world democracies.

Key words: human security, national security, non-governmental organizations, international non-governmental organizations, civil society.

УДК 1:323:355

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.6>

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Юлія Соколовська, Ірина Севрук, Наталія Чупрінова

*Національна академія Національної гвардії України,
гуманітарний факультет, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
майдан Захисників України 3, 61001, м. Харків, Україна*

Метою дослідження є аналіз кореляцій «громадянської ідентичності» та «політичного патріотизму»; виявлення евристичного потенціалу ідей «політичного патріотизму» у проблемах формування громадянської ідентичності у реаліях сучасної України; обґрунтування взаємної відповідальності держави/влади та громадянина як вирішального чинника формування громадянської ідентичності, зокрема, військових.

Методологічною основою дослідження слугують: системний, конкретно-історичний та між-дисциплінарний підходи, які є універсальними в методології сучасного наукового пізнання. При проведенні дослідження автори використовували методи філософської рефлексії, аналізу, зокрема порівняльного, аналізу документів, синтезу, спостереження та моніторингу. Контекстом даного дослідження є реалії українського соціуму за умов ведення бойових дій на теренах України.

Своєрідність отриманих результатів: 1) обґрунтовано особливу значущість громадянської ідентичності з урахуванням викликів воєнного часу, що пов'язане із свідомим ставленням громадян до виконання власного військового обов'язку; 2) визначено, що громадянська ідентичність реалізується у життєвих практиках як активна громадянська позиція, що реалізується у вільному та свідомому виборі діяльності на благо своєї країни; 3) доведено, що ціннісно-нормативною основою громадянської ідентичності у реаліях сучасної України має стати «політичний патріотизм», який долаючи обмеженість дополітичних (національних та культурних) ідентичностей, обґрунтовує суто політичну ідентичність, втілену у законах та інституціях країни та дозволяє зняти соціальну напругу та консолідувати суспільство; 4) розкрито сенс громадянської компетентності як змістовності громадянської ідентичності; 5) обґрунтовано, що у формуванні громадянської ідентичності військових домінуючу роль відіграють не стільки різноманітні заходи та проекти, скільки реальні життєві та військово-професійні практики; 6) доведено, що принцип взаємної відповідальності громадянина перед державою/суспільством та держави/влади перед громадянами, в першу чергу, перед захисниками Батьківщини, є вирішальним чинником формування громадянської ідентичності та активної громадянської позиції як бажання й здатності виконувати військовий обов'язок; 7) визначено групи ризиків, які здатні гальмувати процеси формування громадянської ідентичності у сучасній Україні.

Перспективою дослідження визначено наукові розвідки, присвячені доланню визначених груп ризиків у питаннях формування громадянської ідентичності в сучасній Україні, зокрема, громадянської ідентичності військовослужбовців.

Ключові слова: громадянська ідентичність, національна ідентичність, політичний патріотизм, громадянська компетентність, активна громадянська позиція, взаємна відповідальність держави та громадянина, військово-професійне середовище, військово-професійні практики.

Актуальність. Бойові дії в Україні тривають понад десятиліття. За цей період було унаочнено чисельні системні проблеми не тільки соціально-економічного, а й соціально-політичного та морально-етичного вимірів. Суспільство та держава стикнулись із

чисельними викликами, не просто безпековими, а екзистенційними, такими, що визначають саму можливість існування України у майбутньому.

Серед таких – проблема української громадянської ідентичності. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023) (далі Закон України) її визначає як «стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством» [1], тісно пов'язуючи громадянську ідентичність із національною ідентичністю.

Водночас, на думку авторів, необхідно врахувати принципово значущі відмінності, що демонструють граничну актуальність саме громадянської ідентичності у сучасних українських реаліях.

Національна ідентичність припускає можливість, усвідомлюючи себе українцем, зберігаючи мову, національні традиції, знаючи та шануючи власну історію та культуру, водночас жити в іншій країні, працювати на економіку та благо іншої країни. Реально відбувається наступне: «закордонні українці», в тому числі, представники українських діаспор, зберігаючи національну ідентичність, водночас, розривають зв'язки із українською державою, її сьогоднішнім. Вони втрачають усвідомлення своєї відповідальності за те, чим живе Україна сьогодні, яким буде її завтрашній день, вони не беруть активної участі у практичному вирішенні проблем сьогоднішнього, усуваючись від них. Водночас «закордонні українці» докладають зусиль аби інтегруватися у суспільство іншої країни. Така ж саме позиція усунення від практичного вирішення проблем сьогоднішнього може бути притаманна й тим, хто не покинув території України. І, навіть, якщо їм не байдуже майбутнє країни, вони не готові працювати вже сьогодні на це майбутнє. Вони обирають позицію очікування «гарних часів», коли можна буде жити/повернутися до безпечної, стабільної, благополучної країни.

Особливо гостро постає питання громадянської ідентичності з огляду на необхідність зі зброєю в руках захищати власну країну. Таких, що ідентифікують себе як українці, пропагують українську мову та культуру, національні традиції, на сьогодні, особливо через розгортання російської агресії, досить багато. Але, коли виникає питання виконання військового обов'язку, захисту України, ситуація змінюється: держава опиняється в ситуації значного дефіциту рекрутів у Збройні Сили та Національну гвардію України.

Отже, проблеми формування громадянської ідентичності, зокрема, у військово-професійному середовищі, постають як вкрай актуальні, життєво значущі для українського суспільства. На думку авторів, саме ці проблеми потребують максимальної науково-теоретичної уваги та практичної реалізації.

Водночас, **аналіз джерел та публікацій** свідчить про те, що у центрі уваги українських дослідників традиційно опиняються проблеми української національної ідентичності та її формування. Починаючи з класичних робіт (М. Грушевський, М. Драгоманов, І. Франко, М. Чубинський, М. Міхновський, Д. Донцов, В. Липинський та інш.) і завершуючи сучасними (Л. Нагорна, Л. Шкляр, В. Кафарський, П. Демчук, О. Шморгун, І. Курас, В. Солдатенко, Т. Бевз та інш.), українська національна ідея та національна ідентичність усвідомлюються як смисловий консолідуючий чинник, уможлиwiająчий самовизначення української нації, її формування як політичної нації.

Водночас, проблеми громадянської ідентичності та її формування в українському суспільстві до останніх років залишались на периферії вітчизняних досліджень. Лише останнім часом, особливо після прийняття Закону України [1], громадянська ідентичність поступово стає предметом філософських та політологічних студій.

Вітчизняний науково-теоретичний дискурс на сьогодні демонструє достатньо широкий діапазон інтерпретацій: від аналізу рівнів та структури громадянської ідентичності (І.Р. Петровська), розгляду особистісних вимірів громадянської ідентичності (С. Толочко) та її дослідження як різновиду організаційної ідентичності (І.Р. Петровська, О.В. Фролова), до виявлення ролі громадянської ідентичності у контексті процесів державотворення (І.В. Найда).

Водночас, на думку вітчизняних фахівців, станом на сьогодні «проблема громадянської ідентичності як складової національно-патріотичного виховання, висвітлена недостатньо» [2, с. 31]. Отже, проблема громадянської ідентичності військовозобов'язаних та військовослужбовців, її формування у військово-професійному середовищі постає як широке поле перспективних досліджень.

Тому **метою пропонованого дослідження** є аналіз громадянської ідентичності у контексті ідей «політичного патріотизму»; обґрунтування «політичного патріотизму» як нормативно-ціннісного підґрунтя громадянської ідентичності у реаліях сучасної України; обґрунтування взаємної відповідальності громадянина перед державою/суспільством та держави/суспільства перед громадянином як вирішального чинника формування громадянської ідентичності, зокрема, військових.

Методологічною основою дослідження слугують: системний, конкретно-історичний та міждисциплінарний підходи, які є універсальними в методології сучасного наукового пізнання. При проведенні дослідження автори використовували методи філософської рефлексії, аналізу, зокрема порівняльного, аналізу документів, синтезу, спостереження та моніторингу.

Матеріалами дослідження: Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023), «Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр.», (2019), «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України» (2022), «Концепція військово-патріотичного виховання в Міністерстві внутрішніх справ України та центральних органах виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України» (2022), «Концепція військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України» (2024), «Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Після 16 місяців війни» (2023), Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1992).

Виклад основного матеріалу. Закон України чітко фіксує основні завдання державної політики у питаннях утвердження української національної та громадянської ідентичності [1]. Серед цих завдань в контексті пропонованого дослідження особливої ваги набувають ті, які змістовно пов'язані із проблемами «формування у громадян України, у тому числі дітей та молоді» активної громадянської позиції, громадянської стійкості, патріотизму, готовності «до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України» (1, 5, 7 завдання) [1]. Важливим є також наголос, який зроблено у цих завданнях на значущість інститутів громадянського суспільства, які мають активізувати зусилля по формуванню громадянської ідентичності [1].

Законодавче закріплені завдання унаочнюють очевидні кореляції між поняттями «громадянська ідентичність», «патріотизм» та свідомим ставленням до виконання військового обов'язку.

Зв'язок між патріотизмом та громадянською ідентичністю є сутнісним та глибинним. Якщо ти себе ідентифікуєш як громадянин України, то ти усвідомлюєш свій нерозривний зв'язок з «Україною, українським народом та громадянським суспільством» [1].

Невід'ємною складовою такої ідентифікації, її глибинною основою стає любов до своєї країни, до Батьківщини – патріотизм. Патріотизм «у дії» – це активна громадянська позиція, основою якої є повага «до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності» [1].

Але патріотизм та громадянська ідентичність не є тотожними поняттями. Будь-який патріот, дійсно, не може не бути добрим громадянином. Він дотримується законів, сплачує податки, працює на благо своєї країни. Але не будь-який громадянин є патріотом. Патріотизм перевищує «тільки» громадянство, виходячи далеко за межі чіткого виконання законів. Любов до батьківщини та співвітчизників проявляється у вільному та свідомому виборі не тільки того, що людина має зробити згідно закону, а й того, що може та бажає зробити для блага patria. Тому, можна стверджувати, що патріотизм постає як основа, як ціннісний базис формування громадянської ідентичності.

Як принципово важливе при цьому постає питання щодо інтерпретації змісту поняття «патріотизм». Проблема полягає у тому, що життєві практики вибудовуються саме у відповідності до розуміння змісту цього поняття.

Аналіз інтерпретацій поняття «патріотизм» у вітчизняному та закордонному філософському дискурсі, проведений авторами пропонованого дослідження у 2023 році [3], демонструє широкий діапазон концептуальних позицій та підходів, що свідчить про вкрай неоднозначні об'єктивізації патріотизму у життєвих практиках. Є патріотизм, що ідентифікує patria з нацією, і тоді формуються практики патріотизму як радикального націоналізму з усіма супутніми наслідками. А є патріотизм, для якого patria – це Конституція, Закон, права та обов'язки громадян, конституційно закріплені [4].

На думку авторів пропонованого дослідження, найбільш адекватним викликам сучасності та реаліям сучасної України є патріотизм як етос оптимального державного устрою.

Такий політичний патріотизм усвідомлюється західними фахівцями як адекватний умовам глобалізаційних та інтеграційних процесів та реаліям чисельних сучасних держав Західної Європи, Північної Америки та Австралії. В державі, яка не є моноетнічною, батьківщина – це конституція, устрій, закони, права та свободи, які консолідують громадян даної країни. При цьому можна виокремити декілька відмінних позицій у теоретичному розгляді політичного патріотизму: «конституційний патріотизм» (Ю. Габермас), «договірний патріотизм» (Дж. Х. Шаар); «патріотизм свободи» (М. Віроллі); «європейський конституційний патріотизм» (Я.-В. Мюллер).

Головне спрямування обґрунтувань «конституційного патріотизму», що їх надає Юрген Габермас (Habermas), – це долання дополітичних (національних та культурних) ідентичностей, заміна їх новою, постнаціональною, суто політичною ідентичністю, яка втілена у законах та інституціях країни, як суверенної демократичної держави. Ю. Габермас стверджує, що конституційний патріотизм може утворити надійну основу для держави, враховуючи її етнічну та культурну неоднорідність, що є типовим для більшості країн сучасної Західної Європи. Це також сприятиме подальшій європейській інтеграції [5].

Якщо прийняти за дороговказ мету державної політики у сфері української національної та громадянської ідентичності, що зафіксована у Законі як «досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, забезпечення дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина» [1], то концептуальний підхід, запропонований теоретиками політичного патріотизму, зокрема «конституційного», є не просто прийнятним, а оптимальним.

Такий концептуальний підхід переносить акценти з орієнтації на минуле («що було»), з постійною апеляцією до дополітичних (національних та культурних) ідентичностей, на сучасність з перспективою на майбутнє («що буде») – а це держава, громадянин та їх взаємна відповідальність, це конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина. Це питання майбутнього української нації. Тут має бути чітко визначена перспектива розвитку, чітко сформульована програма виходу з кризи воєнної та повоєнної доби. Це перенос патріотизму з декларативної площини у практичні виміри діяльності на благо Батьківщини, благо суспільства. І в такому випадку конституційний патріотизм здатний розкрити себе «як свідомо громадянська позиція, що вибудовується на чітко визначній та усвідомленій системі цінностей, зокрема, морально-етичних, та діяльність на благо батьківщини» [3, с. 161].

І в цьому відношенні ще раз унаочнюється спорідненість, взаємообумовленість патріотизму та громадянської ідентичності. Як патріотизм потребує підтвердження дією, інакше залишається лише декларуванням своєї відданості батьківщині, так і громадянська ідентичність не може обмежуватися лише вербальною фіксацією, іменуванням людиною себе громадянином тієї чи іншої держави.

Показовими у цьому відношенні, на думку авторів, є висновки соціологічного дослідження «Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Після 16 місяців війни», що було проведене у червні 2023 року Інститутом соціології НАН України [6, с. 21]. Згідно цих висновків показник громадянської ідентичності в результаті широкомасштабного вторгнення «підвищився фактично до свого рівноважного максимуму (орієнтовно 75–80%) та закріпився на ньому». Далі наголошено, що громадянська ідентичність на момент дослідження була «домінуючою серед усіх соціально-демографічних, політичних та релігійних груп у країні». У дослідженні надано динаміку показника громадянської ідентичності з 2021 року (становив 62,6%) по 2023 рік (становив 79,5%). У 2022 році цей показник сягав 79,9% [6, с. 21].

У якості маркера громадянської ідентичності у даному соціологічному дослідженні було обрано відповідь на питання «Ким Ви себе вважаєте?». Варіанти відповідей розгортались у діапазоні від «Мешканцем села, району, міста» до «Громадянином світу». Відповідь «Громадянином України», на думку соціологів, була достатнім свідченням про сформованість громадянської ідентичності.

За таких високих показників громадянської ідентичності (майже 80%) не зрозумілим стає дефіцит бажаючих на практиці довести свою «активну громадянську позицію» і бути готовим «до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України» [1].

Отже, громадянська ідентичність тільки як фіксація власної приналежності до певної країни життєво значущих проблем не вирішує. Вона потребує перш за все, практичного підтвердження у дії. Так саме як і патріотизм. Громадянська ідентичність розкриває себе у чисельних соціальних практиках як активна громадянська позиція. Вона має поставати як сформована громадянська компетентність, що полягає у здатності людини «реалізувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до обов'язків громадянина, брати активну участь у суспільному житті, підтримувати розвиток демократичного суспільства та утверджувати верховенство права». [1].

Громадянську компетентність Закон України пов'язує із «ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей», які слугують її ціннісно-сисловою основою [1]. І така інтерпретація змісту громадянської компетентності є дотичною,

спорідненою концептуальному підходу, що його пропонують теоретики політичного патріотизму.

Отже, тлумачення патріотизму як «політичного», «конституційного патріотизму», розуміння його як ціннісно-нормативної основи громадянської ідентичності, усвідомлення змісту громадянської ідентичності як громадянської компетентності, яка має реалізовуватися у чисельних життєвих практиках, відкривають перспективи свідомого ставлення людини до власних громадянських прав та обов'язків, зокрема, військового обов'язку, – з одного боку, а з іншого, – розкривають сенс взаємодії людина-держава в контексті взаємної відповідальності громадянина перед державою/суспільством та держави/влади перед громадянами. Саме такі інтерпретації дозволяють у перспективі сформувати громадянське суспільство як єдність небайдужих до долі й майбутнього своєї країни, активних та відповідальних громадян, здатних у разі необхідності захищати свою країну зі зброєю в руках.

Формування громадянської ідентичності, так саме як і національної, на сьогодні «набуває особливого значення для сфери національної безпеки і оборони». Це усвідомлюється як стратегічно значуще завдання, успішність виконання якого має забезпечити «формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам» («Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках», (2023) [7].

Отже, громадянська ідентичність військових – це і мета, і завдання, що потребує нагального виконання. Це засвідчує «Концепція військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України» (2024) [8].

Зазначена нормативно-правова база, у сукупності стратегій, концепцій та законів, надає і визначення, і цілі, і завдання, і розроблені механізми/заходи щодо реалізації цих завдань, і показники, що мають свідчити про результативність заходів по формуванню національної та громадянської ідентичності.

Але. Виховують не стільки заходи, скільки середовище та практики, в які включена людина. Безумовно, важливими є усі культурно-просвітницькі, освітньо-виховні проекти та заходи, безумовно, важливою є системність та комплексність роботи, взаємодія військових, державних інституцій й структур та громадянського суспільства. Але людина, військовослужбовець у реаліях сучасної України стикається з чисельними проблемами, які пов'язані із необхідністю забезпечення потреб, що їх А. Маслоу визначив як «базові» (житло, їжа, гроші, спорядження, життя, здоров'я тощо). Якщо ці потреби не задоволені, вищі просто не актуалізуються.

Громадянськість передбачає відповідальність, причому, взаємну відповідальність: людини-громадянина перед державою/суспільством та держави/суспільства перед громадянином. Тільки у складній діалектиці цієї взаємної відповідальності може сформуватися громадянська ідентичність як сукупність свідомо прийнятих на себе зобов'язань людини перед суспільством та державою, в тому числі, свідоме прийняття на себе обов'язку по захисту тієї спільноти/держави із якою людина себе ідентифікує.

Громадянська ідентичність має два виміри: суто морально-етичний та політико-правовий. І якщо порушувати баланс політико-правового та морально-етичного, фіксуючи увагу переважно на морально-етичних вимірах, то питання щодо формування громадянської ідентичності так і залишиться на рівні декларацій. І це незважаючи на усі стратегії, концепції, програми та проекти.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» із урахуванням усіх змін та поправок, починаючи з 1992 року й по 2024 рік

прописує усі зони відповідальності держави та суспільства перед військовослужбовцем та його родиною [9]. Водночас практики несення військової служби, зокрема, у зоні ведення бойових дій, демонструють суттєві розбіжності між тим, що проголошено у Законі, і тим, що є в реальному житті.

Якщо б у реальних практиках військового життя було реалізовано усі норми та соціальні гарантії, прописані у Законі, Україна не зіткнулась би із чисельними проблемами мобілізації та рекрутингу. Кореляції між гордістю за приналежність до тієї чи іншої держави/суспільства та можливостями громадян реалізувати у повному обсязі гарантовані державою права та свободи є очевидними.

Формування громадянської ідентичності, зокрема, бажання захищати Батьківщину, потребує зміщення акцентів на реалізацію принципу взаємної відповідальності: не тільки військові мають обов'язки перед державою та суспільством, необхідним є і додержання державою своїх зобов'язань перед військовими.

Висновки та пропозиції. Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати наступне:

- громадянська ідентичність набуває особливого значення у реаліях сучасної України, особливо з урахуванням викликів воєнного часу; від рівня її сформованості залежить свідоме ставлення громадян до виконання військового обов'язку;

- громадянська ідентичність реалізується у життєвих практиках як активна громадянська позиція, яка долає межі декларативності, реалізуючись у вільному та свідомому виборі діяльності на благо своєї країни;

- ціннісно-нормативною основою громадянської ідентичності у реаліях сучасної України та з урахуванням процесів глобалізації, у які включена країна, має стати «політичний патріотизм», який долаючи обмеженість дополітичних (національних та культурних) ідентичностей та обґрунтовуючи суто політичну ідентичність, яка втілена у законах та інституціях країни, як суверенної демократичної держави, дозволяє зняти конфліктогенність та соціальну напругу (міжетнічну, міжконфесійну, міжкультурну, міжрегіональну тощо) та об'єднати суспільство;

- зміст громадянської ідентичності розкривається як громадянська компетентність, що передбачає високий рівень політичної культури, визнання та реалізацію у всіх життєвих практиках базових демократичних цінностей, в першу чергу, громадянських прав та свобод, справедливості, рівності, закону, що є дотичним до концептуального підходу, пропонованого теоретиками «політичного патріотизму»;

- вирішальним чинником формування громадянської ідентичності є принцип взаємної відповідальності громадянина перед державою/суспільством та держави/влади перед громадянами; відповідальність держави/влади/суспільства (не декларована, а реально здійснювана) перед громадянами, в першу чергу, перед захисниками Батьківщини, стає вирішальним чинником формування громадянської ідентичності та активної громадянської позиції як бажання й здатності виконувати військовий обов'язок.

У визначеному проблемному полі, на думку авторів, наявні групи ризиків, що мають системний характер.

По-перше, для України була і залишається як гранично актуальна проблема долання корупції. У контексті завдань формування громадянської ідентичності корупційні ризики пов'язані із довірою громадян до державних установ, які мають опікуватися забезпеченням прав та свобод громадян, в цілому, відповідають за оптимальні взаємодії із громадянським суспільством.

По-друге, високими залишаються ризики існування сформованої громадянської ідентичності у суто декларативних (дополітичних) вимірах, коли ідентифікуючи себе як громадянин України, людина власну активність не спрямовує на благо своєї країни.

По-третє, у межах сформованої ще за радянських часів традиції відповідальності дуже добре відпрацьовані механізми забезпечення відповідальності людини перед державою. Водночас забезпечення відповідальності держави перед людиною потребує формування не тільки дієвої системи механізмів забезпечення, а й достатнього рівня політичної та правової культури громадян. Особливо це стосується військово-професійного середовища з його принципами жорсткого підпорядкування та ієрархії.

По-четверте. У зоні ризику залишається коло проблем управлінської культури суб'єктів прийняття рішень, зокрема, у сфері забезпечення формування громадянської ідентичності. Традиційно управлінська ланка, особливо у межах силових структур України, функції управління здебільшого усвідомлює як функції планування та контролю. Сучасні ідеї управління людськими ресурсами організації текстуально присутні, але змістовність цих ідей найчастіше залишається поза уваги, і відповідно, поза управлінських практик. Це утворює принципові бар'єри у процесах формування громадянської ідентичності, знецінюючи/спростовуючи систему базових демократичних цінностей.

У якості перспектив проведеного дослідження вбачаємо наукові розвідки, присвячені доланню визначених груп ризиків у питаннях формування громадянської ідентичності в сучасній Україні, зокрема, громадянської ідентичності військовослужбовців.

Список використаної літератури

1. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення 10.11.2024).
2. Найда І.В. Громадянська ідентичність як складова державотворення у контексті аналізу державної стратегії національно-патріотичного виховання. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія Публічне управління та адміністрування*. 2022, Т. 33 (72), № 6. С. 31–35.
3. Севрук І.І., Соколовська Ю.В., Чупрінова Н.Ю. Патріотизм та військовий обов'язок у проблемному полі сучасної України. *Культурологічний альманах*. 2023. № 1. С. 158–166. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.1.21>
4. Patriotism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2020). URL: <https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/> (дата звернення 10.11.2024).
5. Habermas J., *Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe. Praxis International*. 1992. 12. P. 1–19. Reprinted in Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, William Rehg (trans.), Cambridge, MA: MIT Press, 1998.
6. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Після 16 місяців війни (2023). Інститут соціології НАН України. https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230829_d/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83-2023.pdf (дата звернення 10.11.2024).
7. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках :Постанова Кабінету міністрів України № 1322 від 15 грудня 2023 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-strategii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322> (дата звернення 10.11.2024).

8. Про затвердження Концепції військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України № 554 від 14 серпня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0554322-24#Text> (дата звернення 10.11.2024).
9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII станом на 25.08.2024, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 10.11.2024).

CIVIC IDENTITY: THE KEY PROBLEMS OF FORMATION IN THE MILITARY CONTEXT AND PROFESSIONAL ENVIRONMENT

Yulia Sokolovska, Irina Sevruk, Natalia Chuprynova

National Academy of the National Guard of Ukraine,

Faculty of Humanities, Department of Social Sciences and Humanities

Zakhysnykiv Ukrainy sq., 3, 61001, Kharkiv, Ukraine

The purpose of the present study is to analyze the correlations between ‘civic identity’ and ‘political allegiance’; to identify the heuristic potential of the ideas of ‘political allegiance’ with respect to the problems of civic identity formation in the realities of modern Ukraine; to substantiate the mutual responsibility of the state/government and the citizen as a decisive factor in the formation of civic identity, particularly, in the military.

The methodological basis of the study rests upon the systemic, specific historical and interdisciplinary approaches, which are universal in the methodology of modern scientific knowledge. In conducting the study, the authors used the methods of philosophical reflection, analysis, including comparative analysis, document analysis, synthesis, observation and monitoring. The context of this study is the realities of Ukrainian society based around the hostilities that are currently taking place on the territory of Ukraine.

Originality of the research results reveals in the following key aspects: 1. The special significance of civic identity in view of the challenges caused by wartime is substantiated, which is associated with the conscious attitudes of citizens to the performance of their own military duty. 2. It is determined that civic identity is embodied in life practices as an active civic position, which is implemented in a free and conscious choice of activities for the benefit of one’s country. 3. It is proved that ‘political patriotism’ should become the value and normative basis of civic identity in the realities of modern Ukraine, and thus, overcoming the limitations of pre-political (national and cultural) identities, it justifies a purely political identity embodied in the laws and institutions of the country and allows relieving social tension and consolidate society. 4. The meaning of civic competence as the content of civic identity is revealed. 5. It is substantiated that the dominant role in the formation of the civic identity in the military is played not so much by various events and projects as by real life and military professional practices. 6. It is proved that the principle of mutual responsibility of a citizen to the state/society and the state/authorities to citizens, primarily to the defenders of the Motherland, turns out to be a decisive factor in the formation of civic identity and active citizenship as a desire and ability to perform military duty. 7. The author identifies groups of risks that can hinder the processes of civic identity formation in modern Ukraine.

The prospects of the study manifest as a new scientific research on overcoming certain risk groups in the formation of civic identity in modern Ukraine, particularly, the civic identity of military personnel.

Key words: civic identity, national identity, political allegiance, civic competence, active civic engagement, mutual responsibility of the state and the citizen, military professional environment, military professional practices.

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 177.2:316.485.26

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.7>

МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КЕРОВАНИМ ЧУТКАМ ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ З ІНФОРМАЦІЙНОЮ АГРЕСІЄЮ¹

Антон Бадер

*ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
кафедра політології і міжнародних відносин
вул. Івана Банка, 3, 36003, м. Полтава, Україна*

У статті зазначається, що в сучасну епоху, для якої характерні перехід до постіндустріального суспільства, значний прорив у розвитку засобів комунікації, домінування цифрової економіки, інформаційна війна стала основним засобом силового протистояння між суб'єктами світової економіко-політичної системи. Вказується, що воєнні конфлікти та війни сучасної доби, зокрема і прихована агресія проти України 2014 р., і повномасштабне вторгнення 2022 р. засвідчили, що у межах підготовки та проведення їх використовується запуск та оперативна підтримка керованих чуток. Підкреслено, що ці технології спрямовуються на деморалізацію армії та силовиків, що вони стимулюють панічні настрої серед громадян та, навіть, здатні налаштувати населення проти урядових структур й власної державності загалом. Констатовано, що сьогодні реалізація дієвої відсічі інформаційній агресії та збереження суверенітету загалом потребує виявлення механізмів протидії керованим чуткам.

У статті зазначено, що головними чинниками, які сприяють виникненню чуток, є нестача актуальної інформації та відповідний цьому емоційний стан. Указано, що найефективнішим засобом боротьби з керованими чутками є профілактика. Підкреслено, що такі заходи повинні бути засновані на оперативному інформуванні суспільства та підтримці позитивного емоційного клімату серед громадян. Звернута увага на те, що реалізація активної протидії є значно складнішою та неоднозначною діяльністю. Констатовано, що у академічному середовищі було розроблено низку методів, спрямованих на припинення поширення чуток. Проте, наголошено на тому, що їх ефективно застосувати можна лише після детального аналізу реальної оперативної ситуації. Підсумовано, що впровадження контрзаходів дієве лише на перших етапах поширення чуток, а намагання їх спростувати неминуче призводить до збільшення числа громадян, які ознайомлені зі змістом маніпулятивного повідомлення. Поставлено завдання в подальшому дослідити можливості формування високого рівня критичного мислення в більшості громадян, як засобу профілактики інформаційної агресії, заснованої на поширенні керованих чуток.

Ключові слова: інформаційна війна, інформаційна агресія, керовані чулки, протидія маніпулятивним повідомленням.

У сучасну епоху, що відзначається переходом до постіндустріального суспільства, значним проривом у розвитку комунікаційних технологій, домінуванням цифрової економіки, інформаційна війна стала основним засобом силового протистояння між суб'єктами світової економіко-політичної системи. Воєнні конфлікти та війни сучасної доби, зокрема, і прихована агресія проти України 2014 р., і повномасштабне вторгнення 2022 р.,

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/002.

засвідчили, що у межах підготовки та проведення їх використовується запуск та оперативна підтримка керованих чуток. Ці технології спрямовуються на деморалізацію армії та силовиків, стимулюють панічні настрої серед громадян та, навіть, здатні налаштувати населення проти урядових структур й власної державності загалом. Тож, сьогодні реалізація дієвої відсічі інформаційній агресії та збереження суверенітету потребує виявлення механізмів протидії керованим чуткам.

Систематичне наукове дослідження чуток як соціального феномену почалось лише в середині ХХ ст. Так, у цей період Г. Олпорт і Л. Постман виявили основні закономірності їх циркуляції [1]. Психологічним умовам появи цього явища приділяли увагу Р. Росноу [2]. Е. Борінг, Л. Фараго [3] та Р. Кнапп [4] аналізували чинники, що спонукають індивідів до поширення чуток. Розвідки Д. Шона та М. Рейна допомагають урахувати загальні особливості сприйняття нової інформації індивідами [5]. Серед українських науковців, які досліджували дотичні до нашої проблеми теми, варто виділити Г. Почепцова [6], Л. Климанську [7], Т. Бельську, О. Крюкова [8], А. Стадника [9], Л. Макаренко [10], Г. Лавриненка, М. Примуша, С. Лисака [11], Н. Потапчука [12]. Проте, проблема виявлення механізмів протидії керованим чуткам як засобу боротьби з інформаційною агресією залишилась поза увагою наукової спільноти.

Процес поширення чулки супроводжується значними змінами її основного змісту. Вважаємо за необхідне детально вивчити природу цих трансформацій, оскільки без їхнього врахування розробка ефективних механізмів протидії виникненню та розповсюдженню чуток буде безрезультатною. Здебільшого, зміни в чутках під час їх передачі пов'язані з механізмами спотворення інформації, притаманними усній комунікації. Зазначимо, що чим більше людей залучено до передачі повідомлення, не підтвердженого достовірними, офіційними даними, тим більше викривлюється його зміст. Дослідження показали, що вже на шостому етапі передачі сюжет кардинально відрізняється від початкового, навіть, якщо всі учасники експерименту були високоосвіченими і намагалися максимально точно передати інформацію [12, с. 75].

Зазначені спотворення безпосередньо пов'язані з соціальними стереотипами, що характерні для певної групи. Особа на підсвідомому рівні схильна сприймати передусім те, що відповідає її власним переконанням. Психологічні механізми сприйняття інформації та взаємини між людьми під час спілкування також суттєво впливають на зміну сюжету чулки. У підсумку, всі зазначені перетворення зазвичай зводяться до трьох основних процесів. 1. Процесу певного спрощення змісту чулки. 2. Процесу загострення її емоційних аспектів. 3. Процесу своєрідного адаптування чулки до особливостей групи, серед якої вона поширюється [7, с. 73–74].

Спрощення пов'язане з процесом значного скорочення фабули чулки під час її передачі. Зазначене відбувається головним чином через поступове зникнення деталей, що в певній групі вважаються другорядними. У результаті фабула чулки зводиться до основної ідеї, до найпростішого змісту, що транслює бажання, страх або агресію. Загострення, навпаки, передбачає багаторазове посилення тих деталей, що здаються важливими або суттєвими у конкретній групі. Слід додати, що вказаний процес супроводжується також і драматизацією певних деталей сюжету. Прикладами таких деталей є кількість жертв або, навпаки, вражаючий рівень досягнутого, суспільна значимість ситуації тощо. Варто підкреслити, що на оцінку важливості чи не важливості таких деталей чулки впливають не об'єктивні, а соціально-психологічні, суб'єктивні чинники, такі як цінності, очікування, стереотипи та установки певної групи. Підкреслимо, що саме залежно від цих факторів, певна деталь спрощується або загострюється [8, с. 6].

Слід наголосити, що процес адаптації пов'язаний із двома попередньо названими чинниками та має свої особливості. Адаптація чуток до специфіки групи не обмежується лише спрощенням чи загостренням деталей. Паралельно відбувається процес, що включає перейменування героїв та, навіть, об'єктів чуток, змінюється їхня національність та соціальна приналежність тощо. Відповідно, сюжет чутки спонтанно пристосовується до провідного серед групи бачення світу, її загальних характеристик та емоційного фону [7, с. 74]. Загалом, взаємодія тенденцій згладжування, загострення та адаптації часто призводить до суттєвого відхилення змісту чутки від початкового варіанту або від реальної події, яка лежить в її основі [6, с. 25–27].

Розглянуті процеси призводять до того, що на початковому етапі поширення чутки вона зазнає максимального спрощення та скорочення, а згодом кількість деталей у повідомленні зменшується поступово. Одночасно відбувається загострення – чітке вип'ячування важливих для аудиторії деталей. Так, після серії лабораторних експериментів, до подібних висновків дійшли одні з перших дослідників у цій галузі – Г. Олпорт і Л. Постман. Вони також установили, що кожного разу при акті передачі чутка асимілюється, перебудовується відповідно потребам, звичкам, інтересам і почуттям групи. Цікавим є те, що в фабулі чутки виокремлюється основна тема, а всі інші деталі спрощуються або загострюються, щоб відповідати цій темі [1, с. 139].

Зважаючи на все вищесказане, при розробці стратегії протидії чуткам як елементу інформаційної агресії, перш за все, варто визначити, до якої соціальної групи запущені чутки, який їх вид та зміст, а також які емоції вони викликають. Однак, насамперед необхідно визначити рівень інформаційного наповнення середовища, оскільки саме брак актуальної інформації стимулює виникнення чуток. Загалом особу, яка почула чутку, можна порівняти з голодною людиною. Якщо індивід з невластиво йому жадібністю накинусь на першу-ліпшу їжу, щоб втамувати голод, то докоряти йому за непристойну поведінку безглуздо, а годувати вже пізно – він наївся. Так і при сильному інформаційному голоді чутки, навіть найбільш неправдоподібні, задовольняють або зменшують жагу до інформації й потреба саме в перевірених даних суттєво знижується [12, с. 73, 75].

Системно-екологічна модель у подібному контексті описує залежність виникнення чуток від браку необхідної інформації. У цій моделі інформаційні процеси в суспільстві розглядаються як відносно замкнута система, подібна до біоценозу, що підкоряється загальним системним закономірностям. У природньому середовищі порожня екологічна ніша заповнюється неспеціалізованим видом, в інформаційній сфері вакуум неминуче буде заповнений або «народною творчістю», або штучно створеними чутками. Заповнивши прогалини незадоволеної інформаційної потреби, чутки зі своїм спрощенням, загостренням та адаптацією сюжету здатні створювати значну суспільну напругу [13, с. 342].

Досить оригінально та цікаво взаємозв'язок між потребою людини в отриманні необхідної інформації та появою чуток подає у своїй розвідці Л. Климанська. Дослідниця звертає увагу, що для задоволення актуальних потреб індивід повинний реалізувати певні дії, через це йому необхідна інформація про предмети та умови, що її задовольняють. В залежності від наявності необхідної для організації дій із задоволення потреби інформації, а також її якості у індивіда і виникають різноманітні емоції. Зокрема в умовах, якщо індивід багато разів виконував певні дії, необхідність в інформації про характер і способи такої діяльності є мінімальною, емоції, відповідно, будуть слабкими. Емоції будуть слабо виражені і в ситуації, якщо інформація, необхідна для організації діяльності, відповідає тій, що вже є у індивіда. У таких умовах поширення чуток практично неможливе, інформаційна сфера заповнена, а чутка, що туди потрапила, швидко згасає [7, с. 79–80].

Описана механіка має і зворотній ефект. Так, за умови відсутності необхідної для виконання певної дії інформації негативні емоції досягають максимуму. Описане створює сприятливі умови для реалізації інформаційної агресії через поширення керованих чуток. Окрім того, поєднання потреби в дії та браку інформації призводить до суттєвого зниження критичності в оцінці достовірності повідомлень. Відповідно, чим менший рівень поінформованості індивіда про подію, що важлива для нього, тим вище рівень його емоційного збудження, а поведінка, відповідно, стає все більш не раціональною. Слід додати, що тривала нестача інформації призводить до своєрідного голоду, за якого індивід готовий сприймати навіть найнеймовірніші вигадки [7, с. 79–80].

Маємо можливість підсумувати, що головною причиною розповсюдження чуток є нестача актуальної інформації та пов'язаний з цим емоційний стан. Зрозуміло, що стратегія протидії має базуватися на розв'язанні цих питань. Увесь спектр боротьби з чутками можна розділити на профілактичні заходи та заходи активної протидії. Проте найефективнішою є превентивна діяльність, що ґрунтується на оперативному інформуванні населення та підвищенні позитивної емоційності середовища. Зазначене автоматично знижує можливість для циркуляції чуток та стимулює їх швидке згасання.

Задля реалізації окреслених завдань слід вживати заходів для попередження зростання відчуття невизначеності та тривожності серед громадян. Зазначене можна реалізувати, якщо в наявності є ефективна система ЗМІ, з позитивною репутацією, авторитетом та іміджем беззаперечної надійності та достовірності. Для побудови ефективного інформування населення має бути вибудований і стабільний зворотний зв'язок з джерелом інформації, що дає змогу вчасно відреагувати на інформаційний запит, або виявити психологічні проблеми та бачення майбутнього у громадян [12, с. 73].

Ефективним засобом запобігання поширенню чуток є підтримка високоякісного управління, як на центральному, так і на місцевому рівнях. Указане пояснюється тим, що в процесі поширення та загострення фабули чутки формується необхідність у трактовці інформації, що залишилась незрозумілою громадянам. У такій ситуації лідери думок отримують шанс виступити провідним джерелом інформації. Підкреслимо, що за умови сформованої довіри такий лідер може зробити громадян більш стійкими до впливу керованих чуток [12, с. 74].

Щодо активних заходів протидії чуткам зазначимо, що вони, як правило, застосовуються у кризових ситуаціях, коли через воєнні чи значні соціальні потрясіння вплив державних та громадських інститутів значно послаблюється. Відповідно, роль чуток за таких умов різко зростає [10, с. 112–113]. Так, якщо чутки починають активно поширюватися, відсутність офіційної позиції з боку влади спонукає маси вважати, що вона некомпетентна, а чутки правдиві. З іншого боку, офіційне спростування чуток також може підштовхнути громадян до висновку про їхню достовірність й приховування інформації владними структурами. Зрозуміло, що обидва варіанти недопустимі в межах реалізації ефективної протидії інформаційній агресії [14, с. 443].

У зазначеному контексті найефективнішим методом протидії чуткам є стрімка нейтралізація їх за допомогою достовірних фактів. Поширення чуток завжди пов'язане з необхідністю громадян мати певну інформацію. Тому цей вакуум слід швидко заповнити, подавши офіційну позицію. Важливою умовою є не згадувати про факт наявності цієї чутки (оскільки це може сприяти її подальшому поширенню), заповнюючи прогалину надійним, переконливим повідомленням [15, с. 317].

Підкреслимо, що для позитивного ефекту необхідно не тільки спростувати чутки перевіреними фактами. Необхідно ще й знизити тривожність, що вони викликали в громадян. Ця робота потребує особливої обережності, слід урахувувати найдрібніші деталі,

оскільки навіть незначна помилка може призвести до посилення довіри до інформації, що поширюється чутками. Обов'язковим є і врахування попереднього досвіду громадян. Нова інформація обов'язково буде сприйматись з врахуванням вже засвоєної [5].

Окрім основних заходів активної протидії чуткам, варто назвати й додаткові прийоми для припинення їхнього поширення, що передбачає необхідність реалізації певних дій, націлених на зменшення їх заразності, швидкості розповсюдження та стійкості. Одним із таких засобів є офіційне підтвердження чуток. Іноді, щоб запобігти подальшому загостренню фабули, доцільно підтвердити чутки. Визнання інформації сприяє зростанню довіри до джерела та допомагає скорегувати в потрібне русло розвиток подій. Зазначимо, що підтвердження чуток має здійснювати особа з офіційним статусом, яка має авторитет серед громадян [12, с. 76–77].

У деяких випадках ефективним може бути офіційне спростування чуток. Проте, це дієво лише тоді, коли особа, яка спростовує чутку, має, як і в попередньому методі, повагу та довіру серед співвітчизників. Подібний засіб також ефективний, коли сюжет чуток доволі абсурдний. Під час такого офіційного спростування зазначається фабула чуток, причина її появи та надається альтернативна версія подій. Підкреслимо, що без супровідних дій цей засіб не часто є ефективним, що пояснюється психологічними особливостями сприйняття інформації індивідом [3]. Розвіяти стереотипи, що вже наявні в групі набагато складніше, ніж сформувати нові.

Протидія чуткам може здійснюватися у межах реалізації таких методів як: «Таблиця чуток» та «Клініка чуток». Перший метод передбачає створення таблиці, де в одному стовпчику перераховуються чутки, що певний час поширювались, а в іншому – події, що відбулися в реальному житті. Цю таблицю необхідно поширити в засобах масової інформації, соцмережах та, загалом, за допомогою всіх доступних засобів. Другий метод пов'язаний із збором чуток, що розпалюють песимістичні настрої серед громадян та їхне подальше групове обговорення та висміювання [13, с. 346]. Загалом застосування гумору є дієвим методом нівелювання чуток. Так, якщо ситуація дозволяє, то корисним буде висміяти абсурдність чуток, подаючи спростування яскраво та насичено застосовуючи метафори, однак, це повинна здійснювати авторитетна особа.

Досить ефективним засобом зупинки циркуляції чуток є «доведення до абсурду», що зав'язаний на розповсюдженні повідомлення не протилежного за змістом, а, навпаки, такого, що підсилює сюжет її фабули. Тобто цей метод передбачає перебільшення позитивних або негативних посилів до такого ступеня, що вони починають сприйматися як нереальні. Головна логіка полягає в тому, щоб аудиторії стало очевидно необґрунтованість чуток [12, с. 77].

У деяких ситуаціях вплив керованих чуток можна знизити шляхом зменшення довіри до їхнього джерела. Цей метод здійснюється за допомогою розповсюдження повідомлень, що ставлять під сумнів надійність та компетентність ймовірного автора чуток. Якщо дискредитувати автора не виходить, зменшити довіру до чуток можна, звернувши увагу громадян на наявність ворога, який розповсюджує чутки. Проте цей метод доцільно використовувати лише тоді, коли є реальний кандидат на роль цього ворога [9, с. 219].

Перевірка компетентності автора чуток також може сприяти його дискредитації. Зазначимо, що наведення думки того чи того відомого експерта є поширеним способом підвищення довіри до керованих чуток. Як метод протидії можна застосувати публічне розкриття наступних даних про автора. По-перше, слід з'ясувати, чи названо прізвище фахівця, або фігурує розмитий штамп «провідний фахівець». Якщо прізвище вказано, необхідно встановити, чи дійсно ця особа є компетентною, або його залучили лише через

впізнаваність. По-друге, варто виявити, чи входить висловлена позиція до кола компетентності цієї особи, а також чи одностайна позиція серед спеціалістів щодо цього питання. По-третє, слід зауважити чи надає експерт неупереджені докази на підтримку своєї точки зору, та чи є він неупередженим у цій галузі, або ж має якісь особисті інтереси [13, с. 347].

На наш погляд, для запобігання поширенню чуток можна використовувати й методи протидії пропаганді загалом. Наприклад, одним із засобів є відволікання та переключення уваги громадян з пропагандистських повідомлень на іншу проблему. У поєднанні зі зазначеним методом можна спробувати змістити акценти на аспекти проблеми, що викликають не таке негативне сприйняття серед громадян. У цьому контексті можна також застосувати засіб, спрямований на попереднє використання теми, яку опонент міг би застосувати в пропаганді [16, с. 140].

На державному рівні та за наявності значних ресурсів можна використовувати технічне обмеження доступу громадян до маніпулятивної інформації та спробувати дестабілізувати пропагандистський апарат загалом. Проте, вказані дії не можуть застосовуватись самостійно та обов'язково поєднуються з вказаними вище методами. Крім того, разом із зазначеними заходами використовується досить ефективний засіб підміни емоційно насичених назв об'єктів на позначення, що не мають емоційного забарвлення або взагалі не зрозумілі громадянам [11, с. 522].

Уважаємо за потрібне наголосити на тому, що при плануванні активної протидії інформаційній агресії необхідно мати на увазі, що будь-які дії можуть навпаки стимулювати поширення чуток [2]. Пояснюється це тим, що спростування чуток завжди має два етапи: донесення до суспільства маніпулятивної інформації, а лише потім спростування її. Тобто наслідком вказаних дій є те, що негативна інформація стає відомою тим, хто раніше про неї і не знав. Тому перед реалізацією контрзаходів слід оцінити кількість осіб, на яких поширилися керовані чулки та визначитись з необхідністю їх публічного спростування.

Підкреслимо, що активні контрзаходи є складними та неоднозначними, зокрема тому, що нівелювання чуток діє лише на першій стадії її розповсюдження, відповідно, час для впровадження таких заходів є незначним. Якщо цей період утрачено, навіть добре аргументовані спростування не здатні зупинити поширення чуток та їхні наслідки. Слід мати на увазі, що деякі чулки мають такий емоційний заряд, що нівелювати їх, навіть, поданням раціональної інформації неможливо [4]. До таких відносяться чулки щодо змов, отруєнь, політичних убивств, викрадень тощо. В такій ситуації заходами протидії можуть виступати або суттєві зміни суспільних обставин, або запуск нової чулки, схожої за своїми характеристиками [12, с. 74].

Таким чином, головними чинниками, що сприяють виникненню чуток є нестача актуальної інформації та відповідний цьому емоційний стан. Найефективнішим засобом боротьби з керованими чулками є профілактика. Такі заходи повинні бути засновані на оперативному інформуванні суспільства та підтримці позитивного емоційного клімату серед громадян. Реалізація активної протидії є значно складнішою та неоднозначною діяльністю. У академічному середовищі було розроблено низку методів, спрямованих на припинення поширення чуток. Проте, їх ефективно застосувати можна лише після детального аналізу реальної оперативної ситуації. Слід підкреслити, що впровадження контрзаходів діє лише на перших етапах поширення чуток, а намагання їх спростувати неминуче призводить до збільшення числа громадян, які ознайомлені зі змістом маніпулятивного повідомлення. Вважаємо, що в подальшому актуальним є дослідити можливості формування високого рівня критичного мислення в більшості громадян як засобу профілактики інформаційної агресії заснованої на поширенні керованих чуток.

Список використаної літератури

1. Allport G. Postman L. Psychology of Rumor. N. Y. : Harper&Row, 1956. 152 p.
2. Rosnow R. L. Psychology of rumor reconsidered. *Psychological Bulletin*. 1980. № 3. P. 578–591.
3. German psychological warfare / edited by L. Farago. New York : Putnam, 1942. 302 p.
4. Knapp R. M. A psychology of rumor. *Public Opinion Quarterly*. 1944. Vol. 8. P. 12–37.
5. Schon D., Rein M. Frame Reflection. *The Academy of Management Review*. 1996. Vol. 21. № 2. P. 576–579.
6. Почепцов Г. Г. Смыслові та інформаційні війни. *Інформаційне суспільство*. 2013. Вип. 18. С. 21–27.
7. Климанська Л. Чутки як спосіб організації та самоорганізації інформаційного простору політики. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр.* 2008. Вип. 20. С. 71–80.
8. Бельська Т., Крюков О. Інформаційні війни та інформаційна безпека: загрози та виклики для демократії. *Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. (Серія «Державне управління»)*. 2019. Вип. 2 (11). С. 3–11.
9. Стадник А. Форми впливу на громадську думку в процесі інформаційної війни. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2016. Вип. 69–70. С. 216–223.
10. Макаренко Л. Еволюція форм та методів ведення інформаційної війни. *Журнал науковий огляд*. 2014. 3 (4). С. 106–116.
11. Лавриненко Г., Примуш М., Лисак С. Роль політичних технологій в інформаційній війні. *«Національні інтереси України»: науково-практичний журнал*. 2024. № 2(2). С. 518–524.
12. Потапчук Н. Д. Програма дій членів штабу з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій щодо запобігання та нейтралізації чуток серед населення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 4. С. 72–78.
13. Бадер А. В. Збройне насилля як фактор впливу на функціонування та зміну політичних систем : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. Старобільськ, 2020. 454 с.
14. Бадер А. В. Чутки як компонент інформаційної складової сучасного збройного насилля. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2017. Вип. 126. С. 442–447.
15. Бадер А. В. Протидія чуткам як елемент інформаційної оборони в межах сучасного збройного насилля. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2017. Вип. 127. С. 315–319.
16. Бадер А. В., Вовк С. О. Маніпулятивний вплив друкованих та електронних джерел у реалізації інформаційної складової сучасного збройного насилля. *Літопис Волині*. 2023. Вип. 29. С. 133–141.

MECHANISMS FOR COUNTERING CONTROLLED RUMORS AS A MEANS OF COMBATING INFORMATION AGGRESSION**Anton Bader**

*SU "Lugansk Taras Shevchenko National University",
Department of Political Science and International Relations
Ivan Bank St., 3, 36003, Poltava, Ukraine*

The article notes that in the modern era, which is characterized by the transition to a post-industrial society, a significant breakthrough in the development of communication means, and the dominance of the digital economy, information warfare has become the main means of forceful confrontation between the subjects of the global economic and political system. It is indicated that military conflicts

and wars of the modern era, in particular the covert aggression against Ukraine in 2014 and the full-scale invasion of 2022, have shown that the launch and operational support of controlled rumors are used in their preparation and conduct. It is emphasized that these technologies are aimed at demoralizing the army and security forces, that they stimulate panic among citizens and are even capable of inciting the population against government structures and their own statehood in general. It is stated that today the implementation of effective resistance to information aggression and the preservation of sovereignty in general requires the identification of mechanisms for countering controlled rumors.

The article states that the main factors contributing to the emergence of rumors are the lack of relevant information and the corresponding emotional state. It is indicated that the most effective means of combating controlled rumors is prevention. It is emphasized that such measures should be based on prompt informing of society and maintaining a positive emotional climate among citizens. Attention is drawn to the fact that the implementation of active countermeasures is a much more complex and ambiguous activity. It is stated that a number of methods have been developed in the academic environment aimed at stopping the spread of rumors. However, it is emphasized that they can be effectively applied only after a detailed analysis of the real operational situation. It is concluded that the introduction of countermeasures is effective only at the initial stages of the spread of rumors, and attempts to refute them inevitably lead to an increase in the number of citizens who are familiar with the content of the manipulative message. The task is to further investigate the possibilities of forming a high level of critical thinking in the majority of citizens as a means of preventing information aggression based on the spread of controlled rumors.

Key words: information warfare, information aggression, controlled rumors, countering manipulative messages.

УДК 94:355

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.8>

ДЕКОМУНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Олександр Бойко

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
факультет філології, історії та політико-юридичних наук, кафедра історії України
вул. Графська, 2, 16600, м. Ніжин, Чернігівська область, Україна*

Олександр Білан

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
факультет філології, історії та політико-юридичних наук
вул. Графська, 2, 16600, м. Ніжин, Чернігівська область, Україна*

У статті проаналізовані характерні риси процесу декомунізації на території України та акцентовано увагу на особливостях даного процесу у період російсько-української війни. Здійснено огляд змісту та характеру процесів декомунізації, які нині мають місце в Україні, а також визначено їх вплив на формування соціо-культурної свідомості нації.

Нині наша держава переживає складний історичний етап, позначений війною з росією та численними викликами. У цих умовах важливо не лише здолати агресора, але й побудувати краще майбутнє, враховуючи уроки минулого та залучаючи всі доступні ресурси. Ключовими етапами цього процесу є критичне переосмислення радянської спадщини, декомунізація публічного простору, формування української національної ідентичності та культури пам'яті. Саме такі кроки є вкрай важливими на шляху до самосвідомості та подолання імперських впливів. Зрозуміння історичної пам'яті та її впливу на сьогодення є важливим елементом у боротьбі з російською пропагандою та фальсифікацією історії. Крім того, зміцнення інституцій, боротьба з корупцією, децентралізація влади та розвиток громадянського суспільства є основними завданнями для створення демократичної та правової держави.

Незважаючи на те, що Україна дістала незалежності понад тридцять тому, питання пов'язані з декомунізацією ніколи так гостро не стояли, як зараз. Процес декомунізації в Україні в частині зміни назв міст, сіл, містечок, вулиць та актуальних перешкод на шляху проведення декомунізаційних реформ.

Метою статті є аналіз процесів декомунізації публічного простору в Україні в умовах російсько-української війни.

Особливістю та складністю процесів трансформації в сфері історичного знання та колективної пам'яті є те, що вони відбуваються в умовах військово-політичного та ідейного конфлікту. Декомунізаційні процеси є частиною інформаційної війни, в якій Україна протистоїть політичним амбіціям росії.

Ключові слова: декомунізація, дерусифікація, ідентичність, історична пам'ять.

Актуальність теми дослідження. Декомунізаційні процеси в Україні та організація належного опору ворогу в умовах повномасштабного російського вторгнення нині взаємопов'язані, адже агресор, переслідуючи цілі відновлення СРСР, продовжує користуватися неоімперіалістичні гаслами та радянськими ідеологічними міфами. Активний спротив колоніалізму в історії України мав різні форми і проходив через різні етапи, що відображає специфіку національної боротьби в кожному столітті. Тому не дивно, що під

час повномасштабної агресії росії проти України ці процеси набули загальнонаціонального масштабу. В нашій країні були ухвалені закони, що засуджують комуністичні та націонал-соціалістичні режими, а також забороняють пропаганду їхніх символів. Це стосується різноманітних об'єктів: назв міст, вулиць, площ, пам'ятників, меморіальних дошок та інших елементів, які мають значення для національної пам'яті. Присутність таких символів в Україні шкодить формуванню національної ідентичності, яка повинна ґрунтуватися на європейських та українських цінностях. Ворожі географічні назви і культурні елементи, що були нав'язані в минулому, більше не можуть бути частиною соціо-культурного ландшафту сучасної України. Тепер українське суспільство активно працює над очищенням від російських та комуністичних впливів.

Актуальний стан дослідження проблематики. Процес декомунізації в Україні неодноразово був у полі зору досліджень істориків, політологів, юристів та інших науковців, зокрема таких як П. Герчанівська [1], І. Гуменчук, Н. Темірова [3], О. Гриценко [2], Г. Касьянов [7], А. Любарець [8], П. Покатаєв [9], К. Терещенко [11], С. Церковник [12], Ю. Шаповал [13] та інших. Об'єктами їх досліджень були різні аспекти цього феномену: декомунізація як державна політика і соціокультурне явище; зв'язок декомунізації та історичної пам'яті; місце декомунізаційних процесів в історичній політиці; нормативно-правова бази декомунізації; узагальнення досвіду проведення процесу декомунізації в окремих регіонах; проблеми та перспективи подальшої реалізації декомунізації та ін. Однак декомунізаційні процеси в Україні в умовах російсько-української війни ще не були предметом окремого комплексного наукового дослідження.

Метою дослідження є аналіз процесів декомунізації публічного простору в Україні в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. З набуттям Україною незалежності та державного суверенітету розпочався активний процес декомунізації, який охоплював не лише заходи законодавчої діяльності, але й розробку механізмів їх інтеграції у соціокультурне життя нації. Саме це стало стимулом для створення нових теоретичних підходів і моделей, що дозволили визначити місце та роль України в соціокультурних і політико-економічних перетвореннях.

Поняття «декомунізація» стало широко обговорюваним у країнах, які пережили комуністичне правління. Даний процес позначає процес відмови від комуністичної ідеології та символіки, а також адаптацію політичних і соціальних інститутів до демократичних стандартів і принципів прав людини. Декомунізація охоплює не лише зміни в політичній і економічній сферах, але й глибоке переосмислення історичної пам'яті, освіти та культури [1]. Вона є складним і багатограним явищем, яке передбачає трансформацію суспільства після завершення епохи комуністичного чи іншого тоталітарного режиму.

Перші кроки декомунізації почалися після здобуття незалежності України та за часів президентства Віктора Ющенка. Однак систематизація цього процесу була здійснена лише в 2015 році з ухваленням закону «Про засудження комуністичних та націонал-соціалістичних (нацистських) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки».

Повномасштабне вторгнення росії надало нового імпульсу процесам декомунізації та дерусифікації географічних назв. 21 березня 2023 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні та деколонізацію топонімів». Цей юридичний акт створив правову основу для процесу деколонізації, який розпочався після російського вторгнення в Україну у 2022 році. В Україні декомунізація є багатокомпонентним процесом, спрямованим на ліквідацію наслідків комуністичної влади, що включає заборону комуністичної символіки, корекцію історичних

наративів, реабілітацію жертв політичних репресій і реформування правової та політичної системи. Головною метою декомунізації є не лише відмова від старої ідеології, але й створення умов для розвитку демократичного і вільного суспільства [1]. Ключовий зміст проблем реалізації процесу декомунізації полягає у боротьбі з наслідками тоталітарної комуністичної ідеології, що панувала в Україні протягом десятиліть. Процес декомунізації охоплює низку заходів, спрямованих на усунення символів, пам'яток та інших елементів, які нагадують про комуністичний режим, а також на перехід до нової парадигми історичної пам'яті, більш відповідної сучасним демократичним цінностям [4].

Основні форми та напрями проведення декомунізаційних процесів угруповано на рис. 1.

Форми декомунізації	Напрями декомунізації
<ul style="list-style-type: none"> • Демонтаж пам'ятників та об'єктів комуністичної символіки • Перейменування вулиць, міст і населених пунктів • Очищення публічного простору від радянської символіки • Заборона на пропаганду комуністичної ідеології • Освітня реформа і переписування історії • Підтримка ініціатив та наукових досліджень • Переосмислення ролі комуністичного минулого в культурі 	<ul style="list-style-type: none"> • Політичний напрям • Історико-культурний напрям • Соціальний напрям • Правовий напрям • Економічний напрям

Рис. 1. Форми та напрями реалізації процесу декомунізації в Україні [5]

Процеси декомунізації в Україні є надзвичайно складними та багатограними, оскільки вони стосуються не лише політичних та правових аспектів, але й культурних, соціальних та історичних. Це процес, який викликає чимало суперечок і потребує узгодженості між різними поглядами і інтересами суспільства. Кожне рішення, що стосується змін в топоніміці або символіці, має проходити через громадське обговорення, де враховуються не лише думки політичних діячів, але й професійні, культурні та вікові особливості громади [2].

Слід зазначити, що необхідність декомунізації не повинна вступати в суперечність із збереженням культурної спадщини, оскільки багато елементів давньої епохи є частиною загальної історії країни. Завдання полягає в тому, щоб переосмислити історичну ідентичність українців, звільнивши її від радянської ідеології, але водночас не забуваючи про важливі етапи в розвитку суспільства.

Одним з найбільших викликів у юридичній сфері є балансування між необхідністю розриву з тоталітарним минулим і захистом прав громадян. Водночас важливо пам'ятати, що таке очищення від радянської спадщини повинно відбуватися без порушення основних прав і свобод людей, зокрема права на свободу думки та вираження. Тому впровадження декомунізації потребує не тільки юридичних кроків, але й активної участі громад, наукових установ і навіть міжнародної підтримки для того, щоб уникнути політизації цих процесів і забезпечити підтримку з боку широких верств населення.

Декомунізаційні процеси, що тривають в Україні, є важливим етапом формування нової національної свідомості та ідентичності. Вони полягають у переосмисленні історії, засудженні злочинів комуністичного режиму та відмові від ідеології та спадщини Радянського Союзу. Даний процес триває вже з моменту здобуття незалежності у 1991 році і продовжується до сьогодні. Декомунізація стикається з численними викликами і перешкодами, але за останні роки набрала значних обертів [2]. Ключовими подіями, які сприяли прискоренню цього процесу, стали Революція Гідності (2013–2014 роки), окупація та анексія частини території України росією, а також повномасштабна війна з росією, що розпочалася в 2022 році. Всі ці події сприяли формуванню нової, позбавленої радянського минулого, національної ідентичності, яка ґрунтується на демократичних цінностях, патріотизмі та боротьбі за незалежність.

Певну уяву про трансформації ідентичності громадян України в умовах повномасштабного російського вторгнення дають результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 12 червня 2024 р. Аналіз динаміки та змін громадської думки дозволяє зробити наступні висновки стосовно тих тенденцій та зрушень, що відбулися у суспільній свідомості:

1. Піднесення почуття національної гідності. (У червні 2024 р. на запитання «Наскільки Ви пишастесь тим, що Ви громадянин України?», 91% респондентів відповіли, що «скоріше пишастються» або «дуже пишастються» своїм українським громадянством. У 2015 р. таких було 68%).

2. Посилення відчуття соборності, переважання загальнонаціональної ідентичності над локальною. (У 2024 р. порівняно з 2006 р. помітно зросла частка респондентів, які у першу чергу пов'язують (отожнюють) себе з Україною (53% до 31%). За цей час з 44% до 28% зменшився відсоток тих, хто найбільше пов'язував себе зі своїм селом чи містом).

3. Зростання відчуття етнічної єдності. (Якщо у 2017 р. 74% опитаних в Україні були переконані, що належать лише до однієї національності, 12% – одразу до кількох національностей, 8% – не визначилися, а 6% – не відчували належності до жодної національності, то у 2024 р. відбулися кардинальні зміни – 95% опитаних засвідчили, що вони є етнічними українцями, 2% – етнічними росіянами, 2% віднесли себе до інших етносів, і лише 1,5% не визначилися із своєю етнічною належністю).

4. Збільшення ролі етнічного фактору при сприйнятті та визначенні української нації. (Якщо відповідно до опитувань проведених у 2015 і 2021рр. переважна більшість (відповідно 56% і 51%) респондентів схилилась до громадянського визначення української нації (спільноти всіх громадян України, незалежно від їх етнічної належності, мови спілкування і традицій), то під впливом повномасштабного російського вторгнення у червні 2024 р., частка респондентів, яка підтримувала цю думку зменшилася до 46%. Разом з тим з 24,5% у 2021 р. до 28% збільшилася кількість тих, хто схилився до визначення української нації як етнічної спільноти, тобто передбачав для її членів наявність українського етнічного коріння).

5. Посилення підтримки суспільством демократичних цінностей на протидію комуністичним тоталітаризму та авторитаризму. (61% респондентів переконаний у тому, що демократичний принцип повинен лежати в основі державного устрою України і лише 21% опитаних підтримав думку про те, що «суворий порядок важливіший за народовладдя». Експерти Центру Разумкова наголошують, що підтримка громадянами України демократичних цінностей у опитуванні 2024 р. тобто після повномасштабного російського вторгнення є більшою, ніж у 2021 р.).

6. Зростання настроїв орієнтації на майбутнє та відмови від комуністичного минулого. (У опитуванні 2024 р. 67% респондентів були переконані, що найкращі часи

для України настануть в майбутньому, і лише 13% вважали, що вони були у минулому (у 2017 р. – відповідно 57% і 26%).

7. Поглиблення розриву з російською імперською культурою, посилення європейської культурної інтеграції. (Якщо у 2006 р. прихильниками української культурної традиції вважали себе 56% опитаних, то у 2024р. вже 76%. Характерно, що за цей час з 7% до 14% зросла також частка тих, хто відносив себе до загальноєвропейської культурної традиції, і знизилася частка тих, хто відносить себе до російської (з 11% до 0,5%) та радянської (з 16% до 4%) культурних традицій).

8. Посилення мовної ідентичності. (78% респондентів назвали українську мову рідною, у 2017 р. таких було 68%, у 2015 р. – 60%, у 2006 р. – 52%. Разом з тим за результатами опитування, 13% респондентів вважали, що і українська, і російська однаковою мірою є для них рідними. У 2006р. таку відповідь дали 16% опитаних, а у 2015 р. – 22%).

9. Розрив з міфами імперського минулого. (Якщо у 2017 р. з твердженням, що «українці і росіяни завжди були і залишаються братніми народами» погоджувалося 27% опитаних, то у 2024 р. цю ж думку поділяли лише 3%).

10. Зростання настроїв сприйняття дезінтеграції СРСР як закономірної історичної події та зменшення ностальгії за радянськими порядками. (Якщо у 2017 р. 59% респондентів серед громадян України вважали, що розвал СРСР був закономірною та прогресивною історичною подією, а 27% – що це було історичною катастрофою, то за результатами опитування 2024 р. першу думку підтримували вже 69% респондентів, а другу – лише 12%. Крім того, у 2024 р. порівняно з 2017 р. частка тих, хто хотів би відновлення порядків часів СРСР, зменшилася з 21% до 9%, і з 63% до 78% зросла частка тих, хто не хотів би цього) [6].

Декомунізаційні процеси в Україні є важливою частиною пострадянської трансформації країни, що охоплюють зміни на рівні політичного, соціального та культурного середовища з метою відновлення національної ідентичності та боротьби з наслідками комуністичного режиму. Вони включають в себе цілу низку заходів, орієнтованих на викорінення комуністичних символів, ідеології та персоналій із публічного простору [10]. Отже, декомунізація являє собою процес відмови від комуністичної ідеології, а також зміни колективної свідомості суспільства. Вона є важливим етапом у відновленні історичної пам'яті українців та переосмисленні їхнього минулого.

Варто підкреслити, що декомунізація не є явищем, властивим лише Україні. Подібні процеси мали місце й відбуваються досі в більшості країн колишнього «східного блоку»: Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині, балтійських країнах. Навіть росія не змогла уникнути боротьби з наслідками радянського комуністичного режиму. Усі ці країни стали частинами радянської спадщини, і тому їхній суспільний простір також був насичений радянськими символами, топонімікою, іменами партійних діячів, спецслужбами та закритими архівами, що потребували переосмислення та очищення. Проте, кожна держава характеризується своєрідними особливостями здійснення декомунізаційних процесів. Окремі держави обмежуються зміною топонімів, інші – демонтажем пам'ятників, а деякі країни здійснюють люстрацію. В одних країнах декомунізація стала частиною державної політики, а в інших – стала своєрідним інструментом бажання самого народу прибрати з міст радянську спадщину.

В Україні активна фаза декомунізації розпочалась із запровадженням Верховною Радою України 9 квітня 2015 року декомунізаційного пакету законів. Було прийнято 4 закони, що вступили в свою дію вже з 21 травня 2015 року [10].

Революція Гідності та військовий конфлікт на сході України у 2014 р. стали каталізаторами значних змін у країні, зокрема у контексті декомунізації. Одним із важливих кроків

на цьому шляху стало рішення про заборону діяльності Комуністичної партії України, яке стало можливим завдяки ухваленню низки законів, спрямованих на декомунізацію. Лідери КПУ намагались оскаржити цю ухвалу в суді, однак Вищий адміністративний суд України визнав касаційну скаргу безпідставною, зазначивши, що викладені в ній аргументи не вимагають додаткової перевірки матеріалів справи, оскільки не доведено, що суд неправильно застосував норми права.

Декомунізація також торкнулася системи освіти та медіа. В Україні було запроваджено вивчення правдивої історії, в тому числі історії Української революції 1917–1921 років, Голодомору 1932–1933 років, репресій та діяльності радянських органів влади в Україні. Метою було змінити підходи до історії, що раніше трактувалася через призму радянської ідеології. У медіа з'являються нові телеканали, що сприяють пропагуванню української культури, мови та історії, одночасно припиняючи мовлення російських каналів.

Декомунізація вплинула і на систему державних свят. Відтак, у 2015 р. було прийнято указ, що призначав 8 травня Днем пам'яті та примирення, у квітні 2022 р. було здійснено спробу скасувати 9 травня як День перемоги, запропонувавши замість цього святкувати День Європи, проте ця ініціатива не стала успішною. Крім того, одним із важливих кроків стала трансформація святкового календаря, зокрема введення Різдва 25 грудня за західним обрядом, а також зміна святкування 23 лютого Дня захисника Вітчизни, на 14 жовтня – День захисника України. Такі були зміни спрямовані на зменшення впливу радянських традицій та символіки в українському суспільстві [1].

Загалом, взаємозв'язок процесів декомунізації з формуванням історичної пам'яті полягає в тому, що процеси декомунізації допомагають змінити суспільне сприйняття минулого, особливо щодо ролі комуністичних і тоталітарних режимів. Декомунізація не лише включає в себе очищення від символіки, назв, пам'ятників, пов'язаних з радянським періодом, а й здійснює важливі зміни в тому, як нація оцінює свою історію та ідентичність [3].

Після початку війни в Україні процес декомунізації продовжився з акцентом на ліквідацію російських та імперських символів у публічному просторі. Хоча основна частина декомунізаційних заходів була завершена до кінця 2010-х років, саме після 2022 р. відбулася нова хвиля очищення від залишків російської ідеології. Станом на 9 квітня 2019 р. в Україні було перейменовано 987 населених пунктів, 25 районів, змінено близько 52 тисяч топонімів і майже 2,5 тисячі пам'яток, пов'язаних з російським тоталітаризмом [4].

Лютневе 2022 р. повномасштабне вторгнення в Україну активізувало процес масштабної дерусифікації, яка стосувалася топонімів і пам'яток, що нагадували про російську імперську політику. Війна в Україні значно вплинула на процес декомунізації в країні. Вона не тільки посилила національну ідентичність, але й активізувала зміни в громадському сприйнятті минулого, створюючи нові умови для боротьби з впливом російського та радянського спадку. Розпочата росією агресія допомогла українцям усвідомити важливість власної національної ідентичності, яка була значною мірою витіснена радянським впливом протягом десятиліть. Збройний конфлікт з росією, що є продовженням радянської спадщини, став каталізатором для відкидання радянських символів, назв та пам'ятників, пов'язаних з імперською політикою, що дозволило активніше проводити декомунізацію, повністю відмовившись від об'єктів, що нагадують про колоніальне минуле. Війна також змінила ставлення до України на міжнародному рівні. Активна декомунізація та боротьба з радянським спадком стали символом рішучості України у прагненні до європейських цінностей. Міжнародна підтримка України в її боротьбі з росією створює додаткові можливості для проведення важливих внутрішніх реформ, зокрема й декомунізації.

Певну увагу про ефективність політики декомунізації, сприйняття її у суспільстві та вплив на ці процеси російського повномасштабного вторгнення дають результати соціологічного опитування, що проводилося Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центром Разумкова у серпні 2022 р. Аналіз цього опитування дозволяє констатувати наступні тенденції:

1. Зростання у суспільстві підтримки політики декомунізації (на серпень 2022 р. порівняно з результатами опитування 2020 р. на 25% збільшилась частка тих, хто підтримує рішення центральних органів влади України про засудження СРСР як тоталітарного, репресивного режиму, та на 19% зменшилася кількість респондентів, які виступали проти).

2. Позитивне сприйняття переважною більшістю українського суспільства конкретних кроків по реалізації політики декомунізації (майже 57% респондентів підтримали процес перейменування топонімів (назв місцевості, регіону, населених пунктів, вулиць та площ та ін.), пов'язаних з Російською Федерацією, Російською імперією та СРСР.

3. Прогресуюча переоцінка ролі історичних постатей (майже 50% населення України позитивно оцінили постать Степана Бандери. Характерно, що під впливом повномасштабного російського вторгнення порівняно з 2021 р. на 19% зросла кількість респондентів, які позитивно ставились до діяльності С. Бандери, водночас на 21% зменшилася частка респондентів, які оцінювали її негативно).

Разом з тим ці тенденції та процеси неоднорідні мають свої особливості пов'язані з місцем проживання, віком, освітою, рівнем заможності та ін. респондентів. Зокрема, незважаючи на те, що більша частина опитаних виступає за засудження тоталітарного режиму СРСР, серед громадян, яким за 60 років, зберігається найбільший супротив цьому процесу (20%). Існують і регіональні особливості – так найбільш суперечливе ставлення до засудження Радянського Союзу спостерігалось на півдні України: 25% респондентів підтримували рішення про засудження СРСР, 27% виступали проти, 22% засвідчили, що їм байдуже, і ще 25% взагалі не змогли відповісти на запитання. Є розбіжності і у оцінці громадянами практичних кроків декомунізації. Так процес перейменування міст, вулиць та площ більше підтримується молоддю, формально більш освіченими та заможними громадянами, порівняно зі старшими, формально менш освіченими та незаможними громадянами. Свої особливості мало і сприйняття історичних постатей. Незважаючи на те, що за рік помітно зросла в Україні частка респондентів, які позитивно оцінювали діяльність С. Бандери, у різних регіонах цей процес відбувався по різному. Зокрема, 30% опитаних громадян Одеської та Миколаївської областей оцінювали його діяльність скоріше негативно, а скоріше позитивно – 20% опитаних [14].

Ініціативи з дерусифікації отримали правову підтримку через так звані «декомунізаційні закони» випущені у 2015 році. Вже у березні 2023 року Верховна Рада України ухвалила новий закон, який передбачав засудження російської імперської політики в Україні та заборону її пропаганди, а також встановлював порядок ліквідації символіки російської імперії. Закон набув чинності 27 липня 2023 року, і відповідно до нього, усі російські та радянські топоніми повинні були бути перейменовані [4].

Відтак, в умовах повномасштабної російсько-української війни, фактично, завершилася декомунізація топонімів та відбувалася їх дерусифікація. Такі заходи реалізовувалися відповідно до рішень місцевих органів влади по всій Україні. Зауважимо, що нові назви топонімів, як правило, обиралися за результатами відкритих електронних голосувань. 21 квітня 2022 року на позачерговій сесії Дніпровської міської ради було ухвалено рішення про зміну назв понад 30 вулиць і провулків, які мали зв'язок з російським імперським спадком. Згідно з даними програми Transparency International Ukraine «Прозорі міста», лише

в період з 2022 по середину 2023 року (до набуття чинності Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні та деколонізацію топонімів») 42 міські ради з 50, що потрапили в дослідження, здійснили перейменування 3225 топонімів. Найбільше змін було внесено в Києві, Краматорську, Вінниці, Кременчуку та Сумах. Вже на цей час Вінницька та Мукачівська міські ради оголосили про завершення дерусифікації топонімічних об'єктів у своїх містах. Дерусифікація топонімів також проводили в деокупованих населених пунктах, які з початку повномасштабної війни перебували під російською окупацією. Так, 11 січня 2023 року Херсонська міська рада ухвалила рішення про перейменування 10 вулиць, 2 провулків і скверу [1].

Окрім змін у топонімах, продовжувався процес дерусифікації пам'яток, зокрема монументів. Так, 26 квітня 2022 року в Києві було демонтовано радянську скульптуру робітників під Аркою дружби народів. Саму ж Арку дружби народів пізніше перейменували на Арку Свободи українського народу. Помітними подіями у процесі декомунізації в умовах російсько-української війни стали демонтаж герба СРСР на монументі «Батьківщина-мати» на території Національного музею історії України у Другій світовій війні у Києві, а також встановлення замість цього державного гербу України [1].

Декомунізація стосувалася не лише топонімів, але й об'єктів інфраструктури. У Києві було розпочато процес перейменування декількох станцій метро. Однак він супроводжувався певними проблемами, зокрема тим, що зміни намагалися ухвалювати поспішно, без достатньої прозорості та обговорення. Проблемою стало те, що у держави не було ефективного інструменту для проведення громадських опитувань і голосувань. У той час, як відбувалося голосування щодо зміни назв станцій київського метро, кожен міг голосувати кілька разів, що ставило під сумнів об'єктивність результатів [4].

Об'єктивно оцінюючи ситуацію, слід визнати, що декомунізація викликала неоднозначні реакції серед різних верств населення. З одного боку, більшість підтримала ці заходи як крок до очищення від тоталітарного спадку, зокрема серед молоді та національно свідомих українців. З іншого боку, певні категорії громадян, зокрема проросійські настрої, не були задоволені таким підходом і вважали це спробою «переписати історію». Відзначаються випадки, коли процеси декомунізації призводили до конфліктів на місцях. Наприклад, у деяких регіонах, де традиційно мали вплив проросійські настрої, збереження радянських пам'ятників і символів ставало предметом суперечок.

У результаті, незважаючи на численні інформаційні, пропагандистські та організаційні заходи органів влади, декомунізація в Україні стикається з певними проблемами [10]:

- у деяких регіонах ще залишаються радянські пам'ятники та топоніми, що викликають суперечки;
- влада продовжує боротися з проросійськими настроями та інформаційною війною;
- проблема з переосмисленням ролі колишніх радянських лідерів в історії України, оскільки в багатьох випадках ця історія потребує глибокого осмислення і наукового дослідження.

Висновки. Отже, декомунізація є багатограним процесом, що охоплює різні сфери суспільного життя і впливає на політичну свідомість, ідентичність громадян, їхні цінності та уподобання. Даний процес спрямований на переосмислення історичного періоду, що залишив значний вплив на спосіб мислення українців. Важливою частиною декомунізації є не лише зміни в культурному та соціальному просторі, але й зміни в політиці держави щодо перейменування вулиць та міст, демонтажу пам'яток, запровадження нових національних свят і створення національних міфів. Однією з основних цілей декомунізації є формування національної єдності та консолідації суспільства шляхом реалізації

державної політики пам'яті. Російсько-українська війна стала важливим каталізатором цих процесів в Україні. Вона не тільки прискорила очищення від радянських і російських символів, а й стала фундаментом для зміцнення національної ідентичності та спільної історичної пам'яті. У цьому контексті відкидання радянського спадку є не лише актом історичної справедливості, а й частиною більш широкій боротьби за незалежність і майбутнє України.

Список використаної літератури

1. Герчанівська П. Е. Деколонізація суспільства: український поворот. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2024. № 1. С. 32–41.
2. Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України; Інститут культурології НАМ України. 2019. 320 с.
3. Гуменчук І.А., Темірова Н.Р. Початок декомунізації в Калинівській ОТГ як складова політики пам'яті. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Т. 1 / ред. кол. І.А. Зайченко (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. Вип. 15. Т. 1. С. 18–21.
4. Дерусифіковані міста: як в Україні перейменовують топоніми. URL: <https://transparentcities.in.ua/articles/derusyfikovani-mista-yak-v-ukrainipereimenovuiut-toponimu> (дата звернення: 17.10.2024).
5. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/ji07358a> (дата звернення: 10.11.2024).
6. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r> (дата звернення: 07.11.2024).
7. Касьянов Г. PastContinuous: історична політика 1980–2000-х. Україна та сусіди. Київ: Laugus, Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.
8. Любарець А. В. Політика пам'яті щодо радянської спадщини в Україні (2005–2015): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. 2017. Київ. 257 с.
9. Показатев П.С. Процеси декомунізації в Україні: сучасні проблеми та перспективи подальшої реалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 2. С. 78–81.
10. Проект «Політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії» здійснено за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD189-190_2022_ukr.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
11. Терещенко К.Є. Процес реалізації державної політики відновлення історичної пам'яті в Україні. *Закарпатські правові читання*. 2017. Том 1. С. 56–60.
12. Церковник С.І. Нормативно-правове регулювання перейменування населених пунктів, як складова процесу декомунізації в Україні. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/APP_01_2024-1.pdf#page=157 (дата звернення: 23.10.2024).
13. Шаповал Ю., Васильєва І., Матвієнко І. Українське суспільство у 2014–2020 рр.: проблеми політики декомунізації. *Український історичний журнал*. 2020. № 4. С. 110–120.
14. Як трансформуються ставлення українців до декомунізації, УПЦ МП та націоналізму під час війни з Росією. URL: <https://dif.org.ua/article/yak-transformuetsyastavlennya-ukraintsiv-do-dekomunizatsii-upts-mp-ta-natsionalizmu-pid-chas-viyni-z-rosieyu?fbclid=IwAR3BAFLGcWGOz-Ivp3TRANTcNk-loGhwIjz3iJXjQ2lMXFDUQQuf1nrK9B4> (дата звернення: 04.11.2024).

DECOMMUNICATION PROCESSES IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE FULL-SCALE RUSSIAN INVASION

Oleksandr Boyko

*Mykola Gogol Nizhyn State University,
Faculty of Philology, History and Political and Legal Sciences,
Department of History of Ukraine
Grafska St., 2, 16600, Nizhyn, Ukraine*

Oleksandr Bilan

*Mykola Gogol Nizhyn State University,
Faculty of Philology, History and Political and Legal Sciences
Grafska St., 2, 16600, Nizhyn, Ukraine*

The article analyzed the characteristic of the process of decommunization on the territory of Ukraine and focuses attention on the features of this process during the Russian-Ukrainian war. An overview of the content and nature of the decommunization processes currently taking place in Ukraine was carried out, as well as their influence on the formation of the nation's socio-cultural consciousness was determined.

Currently, our country is going through a difficult historical stage marked by the war with Russia and numerous challenges. In these conditions, it is important not only to defeat the aggressor, but also to build a better future, taking into account the lessons of the past and involving all available resources. The key stages of this process are the critical rethinking of the Soviet heritage, the decommunization of public space, the formation of Ukrainian national identity and the culture of memory. These directions are extremely important on the way to self-awareness and overcoming imperial influences. Understanding historical memory and its impact on the present is an important element in the fight against Russian propaganda and falsification of history. In addition, the strengthening of institutions, the fight against corruption, the decentralization of power and the development of civil society are the main tasks for the creation of a democratic and legal state.

Despite the fact that Ukraine gained independence more than thirty years ago, the issues related to decommunization have never been so acute as now. The process of decommunization in Ukraine in terms of changing the names of cities, villages, towns, streets and current obstacles to the implementation of decommunization reforms.

The purpose of the article is to analyze the processes of decommunization of public space in Ukraine under the conditions of the Russian-Ukrainian war.

The peculiarity and complexity of transformation processes in the field of historical knowledge and collective memory is that they take place in the conditions of military-political and ideological conflict. Decommunization processes are part of the information war, in which Ukraine opposes Russia's political ambitions.

Key words: decommunization, de-Russification, identity, historical memory.

УДК 177.2:316.485.26

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.9>

ПРАКТИКИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЇ¹

Світлана Вовк

*ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
кафедра політології і міжнародних відносин
вул. Івана Банка, 3, 36003, м. Полтава, Україна*

Стаття присвячена аналізу практики протидії інформаційної агресії росії, яка є ключовим елементом сучасної російсько-української війни. У роботі підкреслюється, що інформаційна агресія Росії спрямована на маніпулювання громадською думкою, підтримку довіри до державних інституцій, створення соціальної напруги та загальну дестабілізацію українського суспільства. Автор досліджує сучасні стратегії протидії дезінформації, серед яких особлива увага приділяється розвитку медіаграмотності, формуванню інформаційної культури громадян та зміцненню інституційної сприйнятливості незалежних медіа.

У статті обґрунтовано необхідність комплексного підходу до подолання інформаційних загроз. Визначено, що ключовими елементами інформаційної безпеки є критичне мислення, медіаграмотність, розвиток незалежних засобів масової інформації, запобігання кібератакам та вдосконалення законодавства у сфері інформаційної безпеки. Акцентується увага на ролях незалежних ЗМІ, які в умовах війни виступають як інструмент правдивого інформування громадськості та міжнародної спільноти. Розглянуто інноваційні технології, такі як штучний інтелект, які можуть бути використані для ідентифікації дезінформації та фейкових новин.

Автор аналізує проблеми, з якими стикаються українські медіа, зокрема, фінансові труднощі, дезінформаційний тиск з боку Росії та стійкості забезпечення об'єктивності в умовах воєнного часу. Визначено важливість міжнародної підтримки українських ЗМІ через грантові програми, краудфандинг та інші механізми. Особливо увага приділена залученню громадян до протидії інформаційній агресії через освітні програми з медіаграмотності, які сприяють зміцненню їхньої здатності розпізнавати дезінформацію.

У висновках підкреслено, що формування стійкості українського суспільства до інформаційних загроз вимагає спільних зусиль державних інституцій, громадянського суспільства, незалежних медіа та міжнародних партнерів. Впровадження системних стратегій інформаційної безпеки є ключовим фактором захисту демократичних цінностей, національної безпеки та стабільності в Україні.

Ключові слова: інформаційна агресія, медіаграмотність, дезінформація, інформаційна безпека, незалежні медіа, національна безпека.

Постановка проблеми. Актуальність розгляду питання протидії російській інформаційній агресії з боку України в умовах російсько-української війни обумовлена низкою факторів. Інформаційна агресія виступає ключовим інструментом у веденні війни з боку російської федерації, яка використовує пропаганду для маніпулювання громадською думкою не лише в Україні, але й у міжнародному масштабі.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Наукові дослідження з проблеми протидії інформаційній агресії демонструють важливість комплексного підходу до цієї проблеми (Ванда Н., Горбань Ю., Олійник О., Каганець І., Мірошніченко В., Міський В.,

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021.

Соколенко В., Стичинська А., Терепищій С.). Вивчення інструментів, якими Російська Федерація веде інформаційну війну, вказує на активне використання пропаганди, соціальних медіа, ботів та інших засобів для маніпуляції громадською думкою як в Україні, так і на міжнародному рівні. Останнє становить пряму загрозу демократичним процесам та національній безпеці багатьох країн.

Дослідження підкреслюють важливість формування стійкості до інформаційних загроз через розвиток медіаграмотності та критичного мислення громадян.

Метою статті є аналіз та узагальнення сучасних практик протидії інформаційній агресії Російської Федерації в умовах російсько-української війни. Стаття спрямована на дослідження ефективних стратегій, що використовуються для боротьби з дезінформаційними кампаніями, які загрожують національній безпеці, демократичним процесам і стабільності українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Російська інформаційна агресія спрямована на зниження довіри до українських владних структур, розпалювання міжетнічних конфліктів та загальну дестабілізацію ситуації в країні, що несе ризик зниження обороноздатності України. «...російська федерація активно використовує різні канали комунікації, включаючи соціальні медіа, залучаючи для цього як живу людську силу, так і інтернетботи, для впливу на громадську думку в інших країнах. Це створює загрозу для розвитку демократичних процесів та національної безпеки країн...» [11, с. 112]. У зв'язку з цим, розвиток і впровадження ефективних практик протидії інформаційній агресії є важливим завданням для України.

Ефективні стратегії протидії інформаційній агресії включають комплексні заходи на державному, інституційному та громадянському рівнях, які спрямовані на формування інформаційної культури українського суспільства. Умовами формування інформаційної культури можна окреслити наступні аспекти:

- «– цілісність, неперервність і системність розвитку інформаційної культури;
- побудова змісту та структури навчально-виховного процесу відповідно до завдань і основних компонентів інформаційної культури;
- організація інформаційного середовища, що стимулює до критичного сприймання інформації та творчої інформаційної діяльності;
- формування відповідального ставлення до поширення інформації;
- залучення громадян до інтенсивної інформаційної діяльності та створення професійно значущих інформаційних продуктів у процесі вивчення різних видів діяльності» [1, с. 60].

Формування інформаційної культури суспільства вимагає від української влади систематичної і комплексної стратегії на рівні держави у взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Так, незалежність та професіоналізм ЗМІ відіграють визначальну роль у протидії інформаційній російській агресії в Україні. Сучасне інформаційне середовище засноване на постійному потоці новин та інформації, яка може бути використана як засіб маніпуляції та впливу на суспільство. У цьому контексті, ключовими факторами є ефективна комунікація, фактична перевірка інформації та здатність розрізнити дезінформацію від правдивої інформації. Професійна робота ЗМІ, спрямована на висвітлення подій та аналіз суспільно-політичної ситуації, є важливим чинником формування об'єктивної картини світу серед громадян. Незалежність редакцій від політичних або комерційних впливів дозволяє забезпечити об'єктивність та достовірність інформації, що подається громадськості. Але «...обставини воєнного часу ставлять особливі вимоги до роботи журналістів. З одного боку, інтереси безпеки держави, захисту цивільних осіб та військових можуть

мати перевагу над правами на доступ до інформації, свободу слова та вираження поглядів. З іншого боку, вільні ЗМІ та свобода слова в Україні є не тільки наріжним каменем демократії, а й додатковим фактором українського спротиву – незалежні ЗМІ та журналісти можуть чітко окреслити наявні проблеми і наблизити їхнє вирішення. Якісна робота журналістів дозволяє доносити до українців та іноземців справжню картину війни в Україні та забезпечувати підтримку багатьох країн світу» [2].

Незалежні ЗМІ змушені працювати в умовах постійного потоку дезінформації та пропаганди з боку Росії, що ускладнює процес надання об'єктивної та перевіреної інформації. Російська дезінформаційна кампанія спрямована на підрив довіри до незалежних медіа, дискредитацію їхньої діяльності та поширення фейкових новин.

В умовах війни незалежні ЗМІ часто стикаються з фінансовими труднощами, викликаними скороченням доходів від реклами та обмеженими можливостями залучення фінансової підтримки, що ускладнює їхню роботу, обмежує можливості для розвитку та знижує якість наданих інформаційних послуг. «Російське вторгнення фактично зупинило на початку економіку, а, значить, і рекламний ринок. Відповідно, багато медіа підприємств змушені були будувати нові моделі власного фінансування, майже з нуля. Та, навіть, саме існування багатьох ЗМІ, без реклами і економіко-політичної підтримки, які мають багаточисну історію, стало під питанням...» [9, с. 119].

Незважаючи на складнощі, українські ЗМІ змогли адаптуватися та знайти альтернативні способи фінансування. В першу чергу, це гранти міжнародних організацій, які надавали фінансову підтримку незалежній журналістиці з метою розвитку медіаграмотності, підвищення кібербезпеки та проведення журналістських розслідувань:

«– Міжнародний фонд захисту журналістів (International Press Institute – IPI) – фонд надає гранти для журналістів та медіа організацій, які опинилися під тиском через свою журналістську роботу;

– Фонд розвитку засобів масової інформації (Media Development Investment Fund – MDIF) – надає фінансову підтримку незалежним медіа компаніям України. Вони можуть надавати гранти на розвиток журналістських проєктів, впровадження нових технологій та інші потреби;

– Міжнародний фонд захисту журналістів (International Fund for Public Interest Media – IFPIM) – фонд, створений UNESCO, пропонує гранти для медіа проєктів, спрямованих свободи слова та доступу до незалежної інформації

– Міжнародний фонд «Відродження» (Renaissance Foundation) – надає гранти на підтримку медіа проєктів, спрямованих на підвищення якості журналістики та зміцнення роль громадянського суспільства» [9].

Багато українських ЗМІ звернулися до громадян за підтримкою через платформи краудфандингу, що дозволило залучити фінансові ресурси безпосередньо від аудиторії, що сприяло збереженню незалежності медіа та забезпеченню їхньої фінансової стабільності. Деякі українські ЗМІ застосували клубну модель фінансування (membership), навколо видання формується спільнота читачів, які регулярно читають видання та готові підтримати його діяльність фінансово. «Наприклад «Українська правда» успішно запустила «Клуб УП», а спільнота «The Ukrainians» наразі об'єднує вже близько 4 тисяч прихильників» [5].

Запровадження підписки на ексклюзивний контент стало ще одним важливим джерелом доходів для українських ЗМІ. Введення платного доступу до аналітичних статей, репортажів та інших матеріалів дозволило залучити додаткові кошти від користувачів, які цінують якісну журналістику. Співпраця з бізнесом через корпоративні партнерства (спонсорство, розміщення нативної реклами та інші форми взаємодії, які не порушують

редакційну незалежність) також стала джерелом фінансової підтримки для медіа. Деякі ЗМІ розширили свої бізнес-моделі, включивши в них продаж власних медіа продуктів та послуг. Як-от: проведення тренінгів, семінарів, створення медіа контенту на замовлення, а також надання консультаційних послуг у сфері комунікацій. Значну роль у фінансовій підтримці українських ЗМІ відіграла українська діаспора. Грошові пожертви та інші форми підтримки від українців за кордоном сприяли збереженню медіа, що активно висвітлювали події війни та інформували міжнародну спільноту про ситуацію в Україні.

Окреслені заходи дозволили українським медіа продовжити свою діяльність, забезпечуючи суспільство важливою та об'єктивною інформацією в умовах війни.

Здатність розпізнавати дезінформацію та фейкові новини стає ключовою для громадян у контексті постійного потоку інформації з різних джерел. Розвиток медіаграмотності серед населення, а також підвищення уваги до джерел та авторитетності інформації стають важливими завданнями для суспільства. Оскільки «...за дослідженням ГО «Детектор медіа», третина українців визначає правдивість інформації інтуїтивно, а кожен четвертий довіряє новині, якщо та не суперечить його світогляду» [8]. Згідно з дослідженнями «...аспекти медіаграмотності охоплюють: 1) відчуття комфорту з усіма наявними медіа (від газет до віртуальних спільнот); 2) активне використання медіа, наприклад, через інтерактивне телебачення, використання пошукових систем в інтернеті або участь у віртуальних спільнотах; 3) використання потенціалу медіа для доступу до культури, міжкультурного діалогу, навчання та повсякденного застосування (наприклад, через бібліотеки); 4) усвідомлення авторських прав, які є важливими для «культури законності», особливо для молодого покоління в його подвійній ролі споживачів та виробників контенту; 5) творче використання медіа; 6) розуміння медійної економіки; 7) критичний підхід до медіа щодо якості та точності контенту (здатність оцінювати інформацію, взаємодія з рекламою в різних медіа, розумне використання пошукових систем)» [3].

Медіаграмотність громадян є ключовим аспектом у забезпеченні інформаційної безпеки та стійкості суспільства, особливо в умовах війни. Медіаграмотність допомагає громадянам розпізнавати неправдиву інформацію та знижує вплив ворожих інформаційних кампаній. Здатність критично оцінювати джерела інформації та перевіряти факти є дієвим інструментом у боротьбі з дезінформацією. Медіаграмотне суспільство здатне протистояти спробам інформаційного впливу з боку ворога, що сприяє зміцненню національної безпеки. Усвідомлення громадянами методів та цілей інформаційної агресії допомагає їм уникати паніки, зберігати спокій та діяти раціонально. Медіаграмотність один з важливих елементів у захисті демократичних цінностей та свобод. «Медіа функціонують як ключовий механізм для трансляції та вивчення демократичних цінностей та принципів Вони сприяють створенню суспільства, яке підтримує відкритий обмін ідеями, критичне мислення, та активні громадські позиції» [12]. Вільний доступ до правдивої інформації та здатність громадян критично мислити сприяють прозорості та підзвітності влади, що допомагає запобігати маніпуляціям та зловживанням з боку політичних та інших впливових сил. «Усе дуже взаємопов'язано: рівень корупції, рівень медіаграмотності, рівень щастя, рівень добробуту» [10].

Такий підхід сприяє побудові стійкого механізму протидії інформаційній агресії та підвищує загальний рівень безпеки в країні. Високий рівень свідомості громадян та готовності критично мислити стають надзвичайно важливими в умовах, коли дезінформація та фейкові новини активно використовуються для маніпулювання громадською думкою. Освіта ж громадян у сфері медіаграмотності є підґрунтям для їхньої здатності розпізнавати дезінформацію та критично аналізувати інформаційні потоки.

Спільна діяльність громадськості, державних інституцій та громадських організацій стає ключовим елементом ефективної протидії інформаційній агресії. Використання соціальних медіа як засобу поширення достовірної інформації та сприяння дискусіям та обміну ідеями може значно зменшити вплив дезінформації та підвищити обізнаність громадськості щодо ситуації в країні. Регулярний обмін інформацією, спільні заходи та ініціативи можуть підсилити роль громадськості в забезпеченні інформаційної безпеки та вплинути на формування об'єктивного інформаційного середовища в країні

Використання технологій та інновацій сприяє протидії інформаційній російській агресії в Україні. Зокрема, штучний інтелект та аналітика даних можуть бути використані для розвідки та аналізу інформації, що циркулює в мережі, з метою виявлення та ідентифікації потенційно дезінформаційних матеріалів. Алгоритми машинного навчання можуть аналізувати великі обсяги даних з медіа та соціальних мереж для виявлення патернів та аномалій, що свідчать про поширення дезінформації. Більше того, такі технології, як FakeCatcher [6], можуть допомогти відслідковувати поширення фейкових зображень та відео, які часто використовуються для маніпуляції громадською думкою. Інноваційні рішення в області кібербезпеки також можуть допомогти в захисті від кібератак, спрямованих на поширення дезінформації або викрадення конфіденційної інформації. Наприклад, системи моніторингу інтернету з використанням штучного інтелекту можуть автоматично виявляти та аналізувати підроблені акаунти та ботів [4], які активно поширюють дезінформацію. Впровадження таких інноваційних рішень може значно підвищити ефективність протидії інформаційній агресії та забезпечити більшу інформаційну безпеку суспільства.

Розвиток імунітету суспільства до кіберзагроз та кібератак важлива складова стратегії протидії інформаційній російській агресії в Україні, оскільки цей процес передбачає великий комплекс заходів з кіберзахисту державних та комерційних інфраструктур з метою запобігання кібератак, що можуть бути використані для поширення дезінформації та нанесення шкоди національній безпеці. Зокрема, це включає вдосконалення технічних засобів захисту, розробку та впровадження високоєфективних алгоритмів виявлення та реагування на кіберзагрози та розробку та вдосконалення відповідних нормативно-правових норм [7].

Однак, наріжним каменем побудови ефективної кібербезпеки є також освіта громадян з питань кібербезпеки. Недостатня свідомість та навички в цій галузі можуть стати слабким місцем, яке може бути використане зловмисниками для здійснення кібератак. Тому важливо проводити систематичну інформаційно-просвітницьку роботу серед населення, надавати доступну та доступну інформацію щодо основних загроз кібербезпеці, а також навчати практичним навичкам забезпечення особистої безпеки в онлайн-середовищі. Загалом, розвиток імунітету суспільства до кіберзагроз є невід'ємною складовою стратегії протидії інформаційній російській агресії в Україні, що вимагає комплексного підходу, який включає як технічні заходи з кіберзахисту, так і систематичну освіту громадян у сфері кібербезпеки. Тільки такий підхід може забезпечити стійкий захист від кіберзагроз та мінімізувати ризики впливу дезінформації через цифрові канали.

Висновки. Для ефективності протидії російській агресії, українській владі важливо реалізувати наступні напрями: 1) прийняття та вдосконалення відповідного законодавства, спрямованого на запобігання та протидію інформаційній агресії, що може включати законодавчі заборони щодо дезінформації, а також механізми реагування на пропагандистські кампанії; 2) проектування та впровадження спеціалізованих програм з медіаосвіти для різних соціальних та вікових груп населення, як-от: програми, що мають на меті підвищити рівень медіаграмотності серед громадян, зокрема здатність аналізувати та критично оцінювати інформацію; 3) забезпечення умов для незалежних ЗМІ для їхньої роботи, включаючи

фінансову підтримку та захист журналістів від тиску та переслідувань; 4) формування імунітету суспільства до кіберзагроз та кібератак, які можуть бути використані для поширення дезінформації, зокрема і заходи з кіберзахисту державних та комерційних інфраструктур, а також освіта громадян в галузі кібербезпеки.

Список використаної літератури

1. Ванда Н.В. Формування інформаційної культури суспільства. Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи. Харків, 2023. <https://doi.org/10.32782/PPSS.2023.1.12>.
2. Виклики для свободи слова та журналістів в умовах війни: соціологічне дослідження / П. Бондаренко, Т. Печончик, А. Сухарина, В. Яворський; Центр прав людини ZMINA. Київ, 2023. 56 с.
3. Горбань Ю., Олійник О. Медіаграмотність як чинник захисту інформаційного простору від ворожої дезінформації в час війни. Україн Медіаграмотність як чинник захисту інформаційного простору від ворожої дезінформації в час війни. Український інформаційний простір, (1(13)), 194–205. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(13\).2024.300896](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300896).
4. Друг чи фейк: як визначити шкідливого бота у соцмережі. URL: <https://fake.net.ua/statti/36-drug-chi-fejk-yak-viznachiti-shkidlivogo-bota-u-sotsmerezhi>.
5. Звідки гроші у медіа? URL: <https://varosh.com.ua/life/zvidky-groshi-u-media-rozprovidayemo-pro-te-yak-chytachi-mozhut-pidtrymaty-ulyublene-vydannya/>
6. Каганець І. Intel представила технологію розпізнавання фейкових відео, згенерованих штучним інтелектом. URL: <https://www.ar25.org/article/intel-predstavyla-tehnologiyu-rozpriznavannya-feykovyh-video-zgenerovanyh-shtuchnym/>
7. Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання: матеріали міжн. наук. практ. конф., м. Одеса, 17 листопада 2023 р. Одеса : ОДУВС, 2023. 168 с. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59353573-4db8-41ee-805a-c951e1a2b9ce/content>.
8. Медіаграмотність в умовах війни. URL: <https://zakyh.org.ua/index.php/novini/naukova-robot/2570-mediahramotnist-v-umovakh-viiny>.
9. Мірошниченко В. Проблематика фінансування ЗМІ під час воєнного стану та шляхи її вирішення. DIALOG: MEDIASTUDIOS. 29. 2023. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1949159>.
10. Міський В., Соколенко В. «Усе дуже взаємопов'язано: рівень корупції, рівень медіаграмотності, рівень щастя, рівень добробуту». URL: <https://detector.media/mediumy/article/229800/2024-07-19-use-duzhe-vzaiemopovyazano-riven-koruptsii-riven-mediahramotnosti-riven-shchastya-riven-dobrobutu-olga-kravchenko-filtr/>.
11. Сличинська А. Інформаційна агресія російської федерації: виклики та подолання. *Політичне життя*. 2024. № 1. С. 108–112. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/15019/14926>.
12. Терепищій, С. О. (2023). Гармонізація демократичних цінностей і медіаграмотності в українській освіті: виклики внутрішньої міграції після 24 лютого 2022 року. *Культурологічний альманах*, (3), 220–227. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.31>

PRACTICES OF COUNTERING RUSSIA'S INFORMATION AGGRESSION

Svitlana Vovk

*SU "Lugansk Taras Shevchenko National University",
Department of Political Science and International Relations
Ivan Bank St., 3, 36003, Poltava, Ukraine*

The relevance of addressing Ukraine's counteraction against Russian information aggression amidst the ongoing Russian-Ukrainian war is determined by several factors. Information aggression serves as a key tool of warfare employed by the Russian Federation, leveraging propaganda to manipulate public opinion not only in Ukraine but also on an international scale. The article is dedicated to analyzing the practices of counteracting Russia's information aggression, which is a crucial element of the contemporary Russian-Ukrainian war. The study emphasizes that Russian information aggression aims to manipulate public opinion, undermine trust in state institutions, incite social tension, and destabilize Ukrainian society as a whole. The author examines modern strategies to combat disinformation, with particular attention paid to the development of media literacy, the cultivation of citizens' information culture, and the strengthening of the institutional capacity of independent media.

The article substantiates the need for a comprehensive approach to overcoming information threats. It identifies critical thinking, media literacy, the development of independent media, prevention of cyberattacks, and the improvement of information security legislation as key components of information security. Special emphasis is placed on the role of independent media, which, in wartime conditions, act as a tool for truthful informing of the public and the international community. Innovative technologies, such as artificial intelligence, are considered as tools for identifying disinformation and fake news.

The author analyzes the challenges faced by Ukrainian media, including financial difficulties, pressure from Russian disinformation campaigns, and the resilience required to maintain objectivity in wartime conditions. The importance of international support for Ukrainian media through grant programs, crowdfunding, and other mechanisms is highlighted. Particular attention is given to engaging citizens in counteracting information aggression through educational programs on media literacy, which help enhance their ability to recognize disinformation.

In conclusion, it is emphasized that building the resilience of Ukrainian society to information threats requires joint efforts by state institutions, civil society, independent media, and international partners. To effectively counteract Russian aggression, the Ukrainian government must implement the following directions: 1) adoption and improvement of relevant legislation aimed at preventing and countering information aggression, including legislative bans on disinformation and mechanisms for responding to propaganda campaigns; 2) design and implementation of specialized media education programs for various social and age groups, such as programs aimed at increasing citizens' level of media literacy, particularly their ability to analyze and critically evaluate information; 3) ensuring favorable conditions for the operation of independent media, including financial support and protection of journalists from pressure and persecution; and 4) building society's immunity to cyber threats and cyberattacks, which may be used to spread disinformation. This includes measures for cybersecurity of state and commercial infrastructures and citizen education in the field of cybersecurity.

Such measures are vital to countering information aggression, strengthening national security, and upholding democratic values and freedoms.

Key words: information aggression, media literacy, disinformation, information security, independent media, national security.

УДК 327.56(519.5)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.10>

ВІДНОСИНИ РОСІЇ ТА КНДР НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ден Сік Кан, Іван Семеніст

*Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
кафедра східної культури і літератури
вул. Левка Лук'яненка, 13-Б, 04207, м. Київ, Україна*

У даній статті описуються непрості стосунки між КНДР та Росією. Перший договір про дружбу і співпрацю між Росією і Північною Кореєю був підписаний в 1961 році, але в 1995 році був анульований, а у 2001 році був укладений інший договір і нарешті в 2024 році був укладений «новий договір» про всеосяжне стратегічне партнерство в питаннях політики, економіки та безпеки. Договір був підписаний внаслідок тісного та швидкого зближення двох країн за останні роки, яке почалося з 2019 року. У статті подається аналіз передумови виникнення такої ситуації, причини та наслідки швидкого та тісного зближення РФ і КНДР.

Обидві країни знаходяться під санкціями ООН та міжнародної спільноти. Але ці країни ігнорують міжнародні санкції і створюють небезпечні ситуації не лише на корейському півострові, а і в Північно-Східній Азії. Північна Корея в 2022 році дипломатично підтримала Росію, коли Росія вторглася в Україну. Крім того, КНДР відкрито визнала ДНР і ЛНР. Росія передає КНДР новітні технології і розробки в галузі військового озброєння, а КНДР натомість постачає до РФ озброєння, снаряди та боєприпаси.

Нещодавно Кім Йо Джон, сестра диктатора і впливова політична фігура КНДР заявила, що Північна Корея буде «в одному окопі з росіянами». Кім Чен Ин також заявив, що вони «підтримуватимуть Росію в священній війні проти імперіалізму».

Останні дії РФ та КНДР і постачання зброї та військових з Північної Кореї до РФ та передача нових технологічних розробок в галузі ракетних та супутникових технологій створює реальну загрозу безпеці Республіці Корея, Японії та США і звичайно створює ескалацію військових дій в Україні.

Крім того, заяви Путіна під час останнього саміту в Пхеньяні про ядерну проблему Північної Кореї та впровадження розробок і випробування ракетно-ядерної зброї Північною Кореєю, які є «її правом на самооборону», що фактично означає визнання КНДР ядерною державою. Також Росія відмовилася від своєї попередньої позиції щодо північнокорейської ракетно-ядерної проблеми.

Ключові слова: договір про всеосяжне стратегічне партнерство, санкції ООН, північнокорейське ракетно-ядерне питання, ядерна держава, саміт РФ – КНДР, гарантії безпеки, загострення ситуації на Корейському півострові.

Історія відносин Росія – Північна Корея сповнена протиріч і примирень. Після розпаду СРСР відносини між двома країнами характеризувалися чергуванням зближення і віддалення.

Але останнім часом іде процес тісного швидкого зближення відносин у світлі змін, які відбуваються у світі. Це в першу чергу загострення протистояння США – Китай, напад Росії на Україну, війна між Хамасом та Ізраїлем. Тому актуальним стає аналіз історії відносин Росія – Північна Корея.

Про швидке зближення між РФ і КНДР свідчать наступні факти: тільки за останні два роки (2023–2024) відбулося чотири зустрічі на найвищих рівнях: візит міністра оборони РФ Шойгу в липні 2023 року в Пхеньян, саміт Путін – Кім Чен Ин у космічному центрі «Восточний» 13 вересня 2023 року, візит міністра закордонних справ РФ Лаврова

в Пхеньяні 18 жовтня 2023, візит міністра закордонних справ КНДР Чхве Сон Хі січні 2024 року, де вона запросила Путіна відвідати КНДР і нарешті саміт Кім Чен Ін – Путін 18 червня 2024 року в Пхеньяні. Якщо враховувати саміт Путін – Кім Чен Ін у 2019 році, то це шоста зустріч між РФ – КНДР на високому рівні. Це свідчить про те, що незважаючи на очікуваність зближення двох країн, зовнішня стратегічна взаємодія між двома країнами занадто різко зростає.

Для того, щоб краще розуміти чому так швидко розвиваються відносини між РФ та КНДР необхідно розглянути передумови виникнення близькості РФ і КНДР в епоху правління Кім Чен Ина. Відносини Північної Кореї з Китаєм і Росією, які демонстрували ознаки розпаду традиційних дружніх відносин після встановлення дипломатичних відносин між Республікою Корея і Росією в 1990 році та Республікою Корея і Китаєм у 1992 році, почали демонструвати ознаки відновлення після 2000-х років. Перш за все той факт, що Китай і Росія почали переоцінювати стратегічну цінність Північної Кореї після середини 1990-х років, був дуже сприятливою зміною умов для Північної Кореї, незалежно від того, хотіла цього Північна Корея чи ні. Із середини 1990-х років Китай почав зміцнювати свою рішучість поставити під контроль одноосібне лідерство США у світовому порядку, те саме стосувалося і Росії. Приблизно під час появи Путіна на політичній арені Росії, бажання відновити вплив на глобальному та регіональному рівнях проявилось як «євроазійство» та призвело до проведення збалансованої політики щодо Південної та Північної Кореї.

Проте ці зміни відбувалися поступово. Після візиту Путіна до Пхеньяна та саміту Кім Чен Ін і Путіна в липні 2000 року відбулися три додаткові зустрічі між Кім Чен Ін і Путіним у серпні 2001 року (Москва), серпні 2002 року (Владивосток) і серпні 2011 року (Улан-Уде). Проте на початку ери Кім Чен Ина консультацій на високому рівні між КНДР і РФ не було. Ця атмосфера змінилася у 2018 році. Найпомітнішим аспектом дипломатії Північної Кореї у 2018 році був діалог між США і Північною Кореєю, але Північна Корея приділила стільки ж уваги відновленню зв'язків з існуючими союзниками. 25 березня 2018 року Кім Чен Ін здійснив несподіваний візит до Пекіна, напередодні свого саміту з президентом США Дональдом Трампом. Під час свого першого саміту з Сі Цзінпінгом Кім Чен Ін оголосив про відновлення традиційних відносин між КНДР та КНР, а також забезпечив «запобіжний клапан» для переговорів щодо денуклеаризації на саміті США та КНДР. Пізніше Кім Чен Ін ще двічі відвідав Китай у 2018 році і обидва рази приблизно в той час, коли відбувалися «великі дії» Північної Кореї. Звичайний канал з Росією також знову запрацював у 2019 році. Після того як Американсько-Північнокорейський саміт у Ханой завершився «без угоди». Кім Чен Ін відвідав Владивосток і провів саміт з Путіним. Перед індивідуальною зустріччю, яка відбулася 25 квітня 2019 року, голова Кім Чен Ін оголосив у своєму вступному слові, що метою зустрічі є «обмін думками щодо ситуації на Корейському півострові та регіональної ситуації, та спільне управління ситуацією». Крім того, після зустрічі з Кім Чен Ін президент Путін провів прес-конференцію і підкреслив: «Щоб Північна Корея відмовилася від своєї ядерної зброї повинні бути гарантії безпеки з боку інших країн окрім США». У 2019 році після того, як переговори між США та КНДР зайшли в глухий кут «без угоди» в Ханой, тенденції до посилення відносин між Північною Кореєю та Росією вступили в період певної корекції, Кім Чен Ін став менше відчувати потребу використовувати Китай і Росію для створення вигідної ситуації на переговорах між США та КНДР. Тобто зближення Північної Кореї з Китаєм та Росією також сповільнилося.

Пандемія «Covid-19», яка почалася в 2020 році стала ще одним фактором у зміцненні відносин між Північною Кореєю та Росією. Станом на кінець січня 2020 року Північна

Корея закрила свої кордони з Китаєм і припинила обмін людьми. Фізичне відокремлення вплинуло не лише на економіку, але і на дипломатичну практику Північної Кореї. У червні 2021 року виповнилося 60 років «Договору між КНДР та КНР про дружбу, співпрацю та взаємодопомогу». Договір про дружбу та співпрацю з Росією (1961 рік) скасовано в 1995 році та замінено новим договором між Північною Кореєю та Росією у 2000 році, але він також мав ту саму історію.

Однак, у 2021 році Росія продемонструвала дипломатичні дії для покращення відносин з Північною Кореєю. Так Росія та Китай відіграли провідну роль у перешкодженні Раді Безпеки ООН ухвалити резолюцію із засудженням Північної Кореї, не кажучи вже про посилення санкцій проти Північної Кореї за порушення існуючих резолюцій ООН, здійснивши серію запусків балістичних ракет. Північна Корея також виявила активну дипломатичну підтримку Росії, коли Росія вторглася в Україну в лютому 2022 року, а 2 березня, коли була прийнята резолюція Спеціальної Генеральної Асамблеї ООН із засудження вторгнення російських військ, КНДР була однією з п'яти держав, включаючи Росію (Росія, Північна Корея, Сирія, Білорусь і Еритрея), які проголосували проти резолюції, а пізніше наголошували на легітимності вторгнення Росії в Україну через різні ЗМІ. У серпні 2023 року, коли фаза «Covid-19» була завершена, Північна Корея висловила намір знову відкрити кордон з Китаєм і Росією, знову обмінявшись різними делегаціями високого рівня. Особливо варто відзначити, що особливо почала висвітлювати співпрацю з Росією. 26 липня 2023 року Росія направила делегацію високого рівня на чолі з міністром оборони Сергієм Шойгу на святкування 70-ї річниці «Угоди про перемир'я», яке Північна Корея називає «Днем перемоги». Північнокорейські ЗМІ широко повідомили про цей факт, згідно з яким Кім Чен Ін і Шойгу обмінялися оцінками та думками з питань, що становлять взаємний інтерес у сфері національної оборони та безпеки, а також регіонального та міжнародного середовища. Візит Шойгу до Північної Кореї привернув більше уваги ніж візит китайської делегації до Північної Кореї. Північнокорейські ЗМІ також активно повідомляли про це припускаючи, що Пхеньян активно прагне до зближення з Росією. У зв'язку з цим слід розглянути мотивацію Північної Кореї до тісної співпраці з Росією. Як зазначалося раніше, Північна Корея та Росія вирішили тісно співпрацювати, щоб подолати відповідні внутрішні та зовнішні труднощі, зокрема з точки зору Пхеньяна, Москва була привабливим партнером у таких аспектах.

Підготовка заходів щодо вирішення поточних економічних труднощів та скарг мешканців. Вважається, що економіка Північної Кореї, яка постраждала від негативних умов протягом останніх років, досі не відновилася у 2023 році. Продовження міжнародних санкцій та фази «Covid-19», яка почалася в 2020 році, були факторами, які знизили довговічність системи. Торгівля Північної Кореї та Китаю відновилися в середині 2023 року, але передбачається, що вона не на тому рівні, який може компенсувати удар. Темпи економічного зростання Північної Кореї продовжували регресувати до 2023 року і можна сказати, що цей накопичений збиток ускладнює управління економікою Північної Кореї.

Таким чином можна сказати, що це змусило Північну Корею шукати додаткового спонсора – Росію. Але, звісно, що Росія також знаходиться під санкціями з боку США та західних країн. Однак, оскільки Росія висловила можливість надати допомогу Північній Кореї під час саміту, це може послугувати запобіжною сіткою для запобігання вирішального удару по північнокорейській економіці. Те на що Пхеньян може розраховувати – це відправка великої кількості робітників до Росії, хоча діють дві резолюції Ради Безпеки ООН: 2375, прийнята у вересні 2017 року, та 2397, ухвалена в грудні 2017 року, які обмежують постачання енергоносіїв до Північної Кореї. Однак, Росія та Китай були пасивними

у репатріації робітників з КНДР й зараз багато північнокорейців працює в Росії. Крім того, і Росія і Китай нарошують постачання нафти та інших енергоносіїв в КНДР.

Таким чином, крім практичної економічної підтримки з боку Росії, ще одним ефектом, на який може прагнути Північна Корея, є ефект підвищення психологічних очікувань жителів. Завдяки міцним стосункам між КНДР та РФ для Пхеньяна стало можливим рекламувати підтримку з боку Росії та використовувати їхню «самостійність». Це створило середовище, в якому мешканці Північної Кореї, які накопичили невдоволення через тривалі економічні труднощі, знову змогли покладати свої надії.

Ще одним подарунком, на який Північна Корея може розраховувати від Росії, є військова підтримка. Для Кім Чен Ина, який зіткнувся із провалом першого п'ятирічного плану економічного розвитку, який закінчився в 2021 році, і поганим виконанням другого п'ятирічного плану, зміцнення військової могутності тепер є одним із головних досягнень, які можна пропагувати людям. Насправді Кім Чен Ин продемонстрував свої досягнення у розробці гіперзвукових ракет, безпілотних літальних апаратів і підводної ядерної стратегічної зброї, ухвалених на 8-му партійному з'їзді в січні 2021 року. Однак невеликі ядерні боеголовки та атомні підводні човни все ще є складними завданнями, яких можна досягти за короткий проміжок часу, а військові розвідувальні супутники також ледве досягли успіху за підтримки Росії. Враховуючи це, реальність така, що для Північної Кореї дуже важливо отримати військові технології та придбати основні компоненти систем зброї з Росії.

У військовій сфері транзакції, якими КНДР та РФ можуть обмінюватися одна з одною, варіюються від великогабаритних до реалістичних дрібних. По-перше, Північна Корея уже надала Росії декілька мільйонів артилерійських снарядів, звичайну зброю та ракети, включаючи і балістичні типу KN-23. Натомість Росія надає запчастини для винищувачів, таких як Міг-29 і танків класу Т-80. Крім того, надаються деякі технології. Захід та Республіка Корея стурбовані великомасштабною угодою, згідно якої Північна Корея надає артилерійські снаряди, безпілотні літальні апарати, балістичні ракети малої дальності та іншу звичайну зброю, а натомість Росія надає технології для удосконалення міжконтинентальних балістичних ракет, технології пов'язані зі супутниками розвідки і нові технології, пов'язані з підводними човнами, яких Північна Корея вкрай потребує.

Однією з причин різкого зближення КНДР – РФ є те, що Пхеньян остаточно переконали у відсутності у Білого дому серйозних намірів нормалізувати двосторонні відносини, в результаті вони вирішили терпіти тягар санкцій. Тому Північна Корея кардинально переглянула свій підхід до денуклеаризації і модернізації власного ракетно-ядерного потенціалу. А для цього потрібні були партнери, які могли би допомогти з новими технологіями у сфері озброєння і партнери, які в обхід санкцій можуть тісно співпрацювати з КНДР.

Війна в Україні «зробила» Кім Чен Ину «подарунок» у вигляді Росії, яка мала гостру потребу в політичній підтримці і постачанні снарядів і зброї. Таке зближення вигідне обом сторонам, оскільки Північній Кореї це дозволяє позбутися від старих запасів снарядів і зброї і в обмін на це отримати найновіші технології в сфері ракетно-ядерної зброї і запуску розвідувальних супутників і вирішити проблему енергетики (газ, нафта) і звісно заробити гроші, які там необхідні для проведення економічних реформ. Ну а Росії вкрай потрібні снаряди, зброя і політична підтримка. [1, с. 1–2] Що стосується позиції Китаю, то можна сказати, що він «утримався», не одобрює, але і не засуджує, хоча такий хід подій означає, що КНДР «віддаляється» і залежність Пхеньяна від Пекіна знижується. Наскільки довго такий союз може бути тісним невідомо, історія уже неодноразово показала перипетії відносин КНДР з Росією і Китаєм. Така дипломатична стратегія Пхеньяна спритно

користується ситуацією, вправно лавірує між Китаєм і Росією, то зближується, то віддаляється в залежності від того наскільки це вигідно Пхеньяну. Час покаже.

Продовженням тісної співпраці КНДР – РФ є візит Путіна до Пхеньяна 18 червня 2024 року. Розглянемо візит з точки зору потреби як для Путіна, так і для Кім Чен Ина, а також можливі наслідки.

Візит в Північну Корею для Путіна це:

1. Демонстрація політичної підтримки з боку союзників, таких як КНДР.
2. Завоювання громадського схвалення продовження війни в Україні та продовження конфронтаційної дипломатії з США та країнами НАТО.
3. Зумовлений необхідністю для двох країн ізольованих від міжнародного співтовариства обмінюватися думками стосовно ситуації у світі.
4. Отримання снарядів та іншої зброї для ведення війни в Україні та обговорення умов постачання зброї.
5. Зниження залежності Північної Кореї від Китаю до певного рівня.

Що цей візит дає Північній Кореї:

1. Політична підтримка з боку союзника.
2. Покращення економічного стану завдяки збуту старого озброєння та снарядів, поповнення валютного резерву та вирішення питань дефіциту енергоносіїв.
3. Отримання в обмін на зброю та снаряди нових технологій у військовій сфері.
4. Заключення нового договору з Росією «Про всеосяжне стратегічне партнерство в питаннях політики, економіки та безпеки» на зміну договору про дружбу 2001 року.

Які наслідки візиту:

1. Загострення ситуації на корейському півострові і в Північно-Східній Азії. [2, с. 56]
2. Беззаперечна підтримка Північною Кореєю Росії у війні проти України.
3. Створення атмосфери де-факто визнання КНДР статусу ядерної держави. Тому що Путін заявив, що розробка і запуск ракет та випробування ядерної зброї – це право КНДР на самооборону.
4. Відмова РФ від своєї попередньої позиції щодо північнокорейської ядерної проблеми.
5. Сприяння неприйняття додаткових санкцій до Північної Кореї.
6. Зниження залежності Північної Кореї від Китаю до певної міри.
7. Схильність Республіки Корея до прямого постачання зброї до України.
8. Посилення ігнорування з боку Росії, Китаю відносно санкцій до Північної Кореї.
9. Проведення спільних військових навчань Росія – КНДР – Китай.

Які висновки можна зробити? Агресивна наступальна стратегія з демонстративними витівками, такими як підрив доріг, що з'єднують Північ з Півднем, визнання Південної Кореї ворогом [3, с. 3]. Крім того, безпосередня участь у війні в Україні на боці Росії – це вже загроза виникнення Третьої світової війни.

Список використаної літератури

1. Cha Doo Hion. 북한의 러시아 파병과 한반도 통일 환경. North Korea's deployment of troops to Russia and the environment for unification of the Korean peninsula. 민주평통 자문 위원회 이슈브리핑. 2024년 10월. October 2024. P. 1–2.
2. Кан Ден Сік (2024). Загострення кризи на Корейському півострові та можливі шляхи її подолання. Вісник КНЛУ. Серія “Історія, економіка, філософія”. Вип. 29. С. 58.
3. 송기연. 2024년 하반기 한반도 정세 진단과 전망. 평화 + 통일. (Peace + Unification Monthly) Vol. 211. 2024. № 9-10. P. 3.

RELATIONS BETWEEN RUSSIA AND THE DPRK AT THE CURRENT STAGE**Den Sik Kan, Ivan Semenist***Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Oriental Culture and Literature Department
Levka Lukyanenko str., 13b, 04207, Kyiv, Ukraine*

This article describes the difficult relationship between DPRK and Russia. The first treaty of friendship and cooperation between Russia and North Korea was signed in 1961, but in 1995 it was terminated. Yet, another treaty was signed in 2001, and the latest one – a “new treaty” on a comprehensive strategic partnership in politics, economy and security – in 2024. The treaty was signed as a result of the close and rapid rapprochement of the two countries in recent years, which began in 2019. The article provides an analysis of the precondition for the occurrence of such a situation, the causes and consequences of the rapid and close rapprochement of the RF and the DPRK.

Currently both countries are under UN and international community sanctions. But these countries ignore international sanctions and create dangerous situations not only on the Korean peninsula, but also in Northeast Asia. In 2022, North Korea diplomatically supported Russia when it invaded Ukraine. Besides, the DPRK openly recognized the DPR and the LPR. Russia transfers the latest technologies and inventions in the field of military weapons to the DPRK, and the DPRK in return supplies the Russian Federation with weapons, shells and ammunition.

Recently, Kim Yo Jong, the dictator’s sister and an influential political figure in North Korea, said that North Korea will be “in the same trench with the Russians”. Kim Jong Un also said that they will “support Russia in the holy war against imperialism”.

The latest actions of the Russian Federation and the DPRK and the supply of weapons from North Korea to the Russian Federation along with the transfer of new technological developments in the field of missile and satellite technologies create a real threat to the safety of the Republic of Korea, Japan and the United States and, of course, create an escalation of military operations in Ukraine.

In addition, during the last summit in Pyongyang Putin stated that the nuclear problem of North Korea and the development and testing of missile and nuclear weapons by North Korea is “its right to self-defense”, which in fact means the recognition of the DPRK as a nuclear state. Russia also gave up its previous position on the North Korean missile and nuclear issue.

Key words: Treaty on a comprehensive strategic partnership, UN sanctions, North Korean missile and nuclear issue, nuclear state, RF – DPRK summit, security assurances, growing tension on Korean peninsula.

УДК 342.34:355.01(045)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.11>

ДЕМОКРАТІЯ ЯК ІДЕАЛ І ПРАКТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ

Юлія Кокарча

*Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-
економічного університету,
факультет економіки, менеджменту та права, кафедра права
вул. Соборна, 87, 21050, м. Вінниця, Україна*

У статті аналізується вплив війни на демократичні процеси в Україні та трансформацію демократичних цінностей в умовах збройного конфлікту. Розглядається адаптація демократичних інститутів до кризових умов, збереження прав людини та верховенства права під час війни. Акцентується увага на розвитку громадянського суспільства, зокрема волонтерського руху та самоорганізації громадян, у підтримці демократичних цінностей в умовах війни. Важливу роль у цьому відіграє електронне врядування, яке допомагає зберігати прозорість і ефективність управління, навіть за складних обставин. Також аналізується роль національної ідентичності в формуванні патріотизму та зміцненні державної єдності. Особливу увагу приділено взаємодії української демократії з міжнародним співтовариством, що має важливе значення для стабільності і розвитку демократичних інститутів. Досліджується вплив зовнішніх факторів на демократичні процеси в Україні та необхідність міжнародної підтримки для подолання криз. Висвітлюється роль участі громадян у політичному процесі, особливо в умовах війни, коли громадянські ініціативи стають ключовими для збереження демократичних принципів. Стаття підкреслює, що українська модель демократичного розвитку в умовах війни є унікальною, оскільки демонструє здатність до адаптації і зміцнення демократичних інститутів навіть в екстремальних умовах. Висновок, що глобальний контекст досвіду України може стати прикладом для інших країн, які стикаються з подібними кризами. Він демонструє, як важливо зберігати демократичні цінності, навіть у періоди найбільших випробувань, і як адаптація демократичних інститутів до нових умов може забезпечити стабільність та розвиток у довгостроковій перспективі. Підкреслюється, що, незважаючи на виклики, демократія може вистояти та розвиватися, а її інститути можуть стати ще більш стійкими і ефективними за умов війни.

Ключові слова: демократія, війна, інституційна адаптація, громадянське суспільство, волонтерський рух, електронне врядування, права людини, національна єдність, глобальний контекст, кризові умови.

Метою дослідження є осмислення трансформації демократії як ідеалу та практики в умовах війни, виявлення основних викликів для демократичних інституцій у кризових умовах, аналіз досвіду України як прикладу адаптації демократичних механізмів до сучасних викликів, а також оцінка глобального значення української демократії для міжнародної спільноти.

Дослідження базується на роботах провідних українських та міжнародних учених, які висвітлюють різні аспекти демократії в умовах війни. Зокрема, праці Дурдинця М. акцентують увагу на адаптації конституційних механізмів до кризових умов, а Батанов О. досліджує роль державності як основи політико-правового буття українського народу. Гудзь Т. аналізує захист конституційних цінностей у воєнний період, а Крилова Ю. розглядає вплив електронної демократії на управлінські процеси в Україні. Праці Мальованої Ю. і Рудневої А. зосереджені на викликах та можливостях розвитку демократії, тоді як

Рудусь І. підкреслює значення демократії для формування національної ідентичності в умовах гібридної війни. Ці роботи стали основою для систематизації знань та аналізу трансформаційних процесів у сучасній українській демократії.

Актуальність дослідження демократії в умовах війни є надзвичайно важливою в контексті сучасних глобальних викликів, що ставлять під сумнів стабільність демократичних інститутів. Український досвід є унікальним прикладом адаптації демократичних принципів до умов збройного конфлікту. Цей досвід дозволяє зрозуміти, як демократичні механізми можуть функціонувати в екстремальних ситуаціях, коли на першому плані стоять питання національної безпеки та державної цілісності. Адаптація та збереження демократичних цінностей під час війни, а також роль волонтерських рухів, електронного врядування та громадянського активізму набувають особливої ваги, оскільки вони стають важливими інструментами стабільності і розвитку. Цей досвід має глобальне значення, оскільки багато країн стикаються з подібними викликами в умовах зростання гібридних загроз. Вивчення української моделі демократії дає можливість оцінити, як демократичні системи можуть адаптуватися до нових реалій та як вони здатні вистояти навіть у надзвичайно складних умовах.

Війна, що триває в Україні, суттєво впливає на переосмислення демократичних цінностей у суспільстві. Демократія, яка базується на принципах свободи, рівності, прав людини та верховенства права, перебуває під потужним тиском з огляду на необхідність збереження державності та гарантування безпеки громадян. Військові дії стають каталізатором змін у громадській свідомості, сприяючи не лише посиленню патріотизму, але й формуванню нових ціннісних орієнтирів, які відповідають сучасним реаліям.

Одним із ключових аспектів таких змін є підвищення ролі громадянського суспільства. Волонтерські рухи, самоорганізація громадян, взаємодія держави з активістами та міжнародними партнерами демонструють новий рівень зрілості української демократії. Цей процес підтримує еволюцію демократичних цінностей, зокрема через розширення участі громадян у прийнятті політичних рішень та реалізації принципу прозорості в управлінні. Не менш важливим є зміна сприйняття свободи. Якщо у мирний час свобода асоціювалася здебільшого з індивідуальними правами, то в умовах війни вона набуває колективного виміру, стаючи фундаментом боротьби за незалежність і суверенітет.

В контексті війни також переосмислюється роль державних інституцій, які стикаються з подвійним викликом: з одного боку, збереження демократичних принципів, а з іншого – необхідність швидкої адаптації до надзвичайних умов. Потреба в оперативних і рішучих діях змушує державу шукати баланс між дотриманням демократичних процедур та тимчасовою централізацією влади для забезпечення національної безпеки. Як підкреслює Дурдинець, конституційні механізми в таких умовах мають діяти в режимі гнучкості, щоб відповідати вимогам часу. Водночас ці механізми повинні зберігати свою легітимність та демократичний характер, адже їхній надмірний перегляд або порушення може призвести до підриву суспільної довіри. Він зазначає, що для успішного функціонування демократичної системи у кризовий період необхідно створювати умови для прозорості прийняття рішень, забезпечувати їхню відповідність конституційним нормам, а також постійно залучати громадськість до процесу контролю та моніторингу [1].

У сучасній Україні такий баланс досягається завдяки поєднанню конституційного консерватизму та інновацій. Як приклад, під час воєнного стану запроваджуються спеціальні правові режими, які дозволяють державі концентрувати ресурси для протидії загрозам, але ці режими чітко регламентуються законом. Таким чином, влада зберігає механізми підзвітності та обмежує свої повноваження виключно такими межами, які необхідні для

реагування на кризу. Крім того, криза сприяє переосмисленню поняття «демократичної легітимності» в контексті війни. Це явище не лише залежить від формального дотримання процедур, але й від здатності державних інституцій ефективно відповідати на виклики. Як наголошується у роботах Пивовара М. і Кіри С., довіра суспільства до дій уряду значно зростає, коли ці дії демонструють ефективність у поєднанні з дотриманням принципу верховенства права [2].

В умовах воєнного стану роль державних інституцій трансформується, але демократичні принципи залишаються базовим орієнтиром. Це підтверджує важливість створення правових механізмів, які дозволяють державі адаптуватися до кризових умов, не порушуючи демократичних стандартів. Варто відзначити, що еволюція демократичних цінностей в Україні не обмежується конструктами національного виміру. Український досвід набуває важливого значення в глобальному контексті, адже доводить, що демократія може вистояти навіть у надзвичайно складних умовах. Ці аспекти закладають основу для розуміння наступного виклику: як саме демократичні інститути адаптуються до викликів військового стану, зберігаючи при цьому легітимність і довіру суспільства. В цьому аспекті важливо розуміти виклики демократії, які постають в умовах військового стану.

Військовий стан є своєрідним інструментом, що вводиться для забезпечення національної безпеки в умовах загроз суверенітету та територіальної цілісності держави. Проте його впровадження ставить перед демократією серйозні виклики, адже вимагає тимчасового обмеження певних прав і свобод, що є основоположними для демократичного устрою. В Україні військовий стан, викликаний повномасштабним вторгненням росії, зумовив складну дилему між необхідністю захисту державності та збереженням демократичних принципів. Одним із ключових викликів є збереження балансу між централізацією влади для ефективного управління під час кризи та уникнення надмірної концентрації повноважень у виконавчій гілці. Як зазначає Батанов О., демократичні інституції повинні демонструвати гнучкість, забезпечуючи швидке реагування на загрози, але при цьому уникати ризиків авторитаризму. У цьому контексті важливу роль відіграє парламентський контроль, незалежна судова система та діяльність медіа, які служать інструментами стримування та противаг [3]. Ще одним викликом є забезпечення прав людини в умовах обмежень. Такі фундаментальні демократичні цінності, як свобода слова, право на зібрання та участь у політичних процесах, піддаються тимчасовому обмеженню для гарантування безпеки. Однак, як зазначає Гудзь Т., навіть у цих умовах захист конституційних цінностей залишається пріоритетом, адже порушення прав може підірвати довіру громадян до демократичного ладу [4].

Такі фундаментальні демократичні цінності, як свобода слова, право на зібрання та участь у політичних процесах, піддаються тимчасовому обмеженню для гарантування безпеки. Водночас, проблема дезінформації та пропаганди, активно використовувана агресором, додає новий рівень викликів демократії, змушуючи державу захищати інформаційний простір.

Військовий стан також зміщує акцент з індивідуальних прав на колективні інтереси, що формує нові підходи до політичного та суспільного управління. Проте, як показує український досвід, навіть у цих складних умовах можна зберігати демократичні ідеали через розвиток громадянського суспільства та взаємодію держави з активістами. Таким чином, виклики демократії в умовах військового стану є багатограними. Вони охоплюють не лише правовий та політичний вимір, а й глибокі філософські дилеми щодо співвідношення свободи, безпеки та справедливості. Ці виклики формують основу для подальшого аналізу філософського осмислення демократії як ідеалу в умовах агресії.

Війна загострює питання життєздатності демократії як політичного ідеалу, трансформуючи її з простої форми правління на морально-філософську категорію, яка відображає боротьбу за свободу, справедливість і людську гідність. Український досвід демонструє, що демократія може бути ефективною навіть у найскладніших обставинах, якщо суспільство об'єднане спільними цінностями. Цей феномен підтверджується висновками Гудзя Т. [4], який наголошує, що збереження демократичних засад у кризових умовах ґрунтується на консолідації нації навколо захисту прав людини та конституційних свобод. Однак, у філософському осмисленні демократії важливо враховувати її подвійний характер як ідеалу і практики. Як ідеал, демократія пропонує високі моральні цінності, але в реальному житті її реалізація часто стикається з викликами, що вимагають компромісів. Пивовар М. і Кіра С. [2] зазначають, що в умовах війни цей компроміс особливо помітний у питаннях обмеження свобод заради безпеки, що може викликати напругу між громадянами і владою. Демократія також виступає моральним стандартом для міжнародної спільноти, яка спостерігає за подіями в Україні. Українська боротьба за демократичні принципи стала символом протистояння автократії, що має глобальне значення. Як наголошують Глазунов В. [5] та інші, філософія війни в сучасному контексті невіддільна від осмислення демократії як універсальної цінності, яка об'єднує нації навколо ідеї свободи.

Громадяни України, навіть в умовах війни, активно взаємодіють із владою, використовуючи інструменти електронних петицій, громадського моніторингу, публічних консультацій та ініціатив. Така взаємодія не лише підвищує прозорість рішень, але й формує відчуття спільної відповідальності за майбутнє країни. Важливу роль у цій моделі відіграють волонтерські рухи, які стали прикладом самоорганізації суспільства. Вони не лише підтримують збройні сили та забезпечують гуманітарну допомогу, але й виступають як інструмент тиску на державу, сприяючи прозорості й ефективності її дій. Як підкреслює Андрушишин В. [6], цей феномен є унікальним, адже демонструє високий рівень політичної культури і відповідальності українського суспільства. Особливе значення мають також міжнародні аспекти цієї моделі. Україна інтегрує свої демократичні досягнення у глобальний контекст, активно обмінюючись досвідом з іншими країнами, які стикаються з викликами гібридних війн або криз. Як наголошується у роботі Мальованої Ю. і Рудневої А. [7], приклад України надихає міжнародну спільноту на перегляд підходів до захисту демократії. Крім того, ця модель включає розвинену інформаційну політику, спрямовану на боротьбу з дезінформацією та зміцнення інформаційної стійкості суспільства. В умовах активної інформаційної війни Україна стала прикладом того, як можна ефективно протистояти пропаганді, забезпечуючи доступ до правдивої інформації та залучаючи громадян до медіаграмотності.

Війна, як екстремальна форма суспільно-політичного конфлікту, суттєво змінює взаємодію між державою і суспільством, надаючи їй нових форм і змістів. Демократія в умовах війни не тільки зберігає свої ключові принципи, але й трансформується, посилюючи акценти на громадянській участі, довірі до інституцій та взаємодії між різними рівнями управління. Український досвід підтверджує, що ця взаємодія стає критично важливою для збереження як національної єдності, так і демократичного характеру держави. Важливим аспектом є підвищення участі громадян у політичному житті. Навіть в умовах війни українці демонструють готовність до активної взаємодії з владою, впливаючи на ухвалення рішень через громадські ініціативи, петиції, акції та інші форми політичної участі. Як зазначають Мальована Ю. і Руднева А. [7], така участь посилює легітимність рішень, ухвалених державою, і формує відчуття спільної відповідальності за долю країни. Важливо відзначити роль місцевого самоврядування, яке стало однією з опор

демократичної системи в умовах війни. У багатьох випадках саме місцеві органи влади стали першими, хто реагував на гуманітарні кризи, створені війною, та забезпечували потреби громад. Як підкреслює Батанов О. [3], ця взаємодія між державними і місцевими інституціями демонструє ефективність багаторівневого управління, заснованого на принципах демократії. Важливо зазначити, що ідеологія расизму, як визначає Требін М. [8], стала ключовим елементом пропаганди Кремля у війні проти України. Вона спрямована на підірив демократичних цінностей та національної єдності, використовуючи маніпуляції та дезінформацію для створення хаосу та нестабільності. У цих умовах інформаційна політика України стає критично важливою для протидії таким загрозам. Завдяки зусиллям волонтерів та державних інститутів, країна змогла створити ефективні механізми протидії пропаганді, забезпечуючи громадянам доступ до перевіреної та правдивої інформації.

Український досвід захисту демократії в умовах війни має вагоме значення не лише для внутрішньої стабільності країни, але й для глобального політичного ландшафту. Боротьба України за демократичні ідеали та суверенітет стала символом протистояння автократії та тоталітаризму, які становлять загрозу не лише для окремих держав, але й для світового порядку в цілому. У цьому контексті Україна виступає важливим суб'єктом, який формує нові підходи до розуміння демократії в умовах глобальних викликів. Один із ключових аспектів глобального впливу української демократії – це її роль у підтримці міжнародного консенсусу щодо важливості демократичних цінностей. Як зазначає Глазунов В. [5], війна росії проти України продемонструвала, що демократія – це не лише внутрішня справа держави, а універсальна цінність, яка потребує міжнародного захисту. Українська демократія надихає інші країни з подібними викликами, доводячи, що навіть у найскладніших умовах можливо зберігати політичну свободу, верховенство права та права людини. Відбувається вплив на міжнародні політичні інститути такі як ООН, ОБСЄ та Європейський Союз, стимулюючи їх до реформ. Підтримка України з боку світової спільноти не лише підтверджує важливість демократичних принципів, але й стимулює зміни у підходах до колективної безпеки та захисту прав людини. Україна також ініціювала обговорення реформ у міжнародних організаціях, зокрема ООН, наголошуючи на необхідності підвищення ефективності колективної безпеки. Зусилля України сприяють формуванню нових безпекових механізмів, які відповідають викликам сучасного світу, включаючи гібридні війни та інформаційні загрози. Дослідження Крилової Ю. [9] вказує на важливість електронної демократії у контексті війни, коли швидкість та ефективність ухвалення рішень є критично важливими. Застосування електронного врядування в Україні сприяє збереженню прозорості та підзвітності влади навіть у складних умовах, забезпечуючи громадянам можливість брати участь у політичному процесі.

Окрім цього, війна в Україні сприяє переосмисленню глобального порядку денного у філософському аспекті. Як зазначає Рудусь І. [10], боротьба за демократію в Україні є частиною ширшого цивілізаційного конфлікту між свободою і гнобленням, який визначає майбутнє людства. Демократичні зусилля України показують, що глобальна безпека і стабільність неможливі без дотримання основоположних прав і свобод кожної держави та її громадян.

Український досвід захисту демократії в умовах війни є унікальним прикладом адаптації демократичних принципів до кризових умов. Основними чинниками, що забезпечують стійкість української демократії, є активна участь громадян, волонтерські рухи, інновації у сфері електронного врядування та консолідація суспільства навколо демократичних цінностей.

Отже, українська демократія демонструє здатність до адаптації та стійкості навіть в умовах війни. Вона не лише забезпечує збереження демократичних цінностей, але

й підтримує національну єдність та сприяє формуванню нових моделей ефективного управління. Важливим є те, що цей досвід може слугувати прикладом для інших країн, які стикаються з подібними викликами, особливо в умовах гібридних загроз. Українська модель підкреслює роль громадянського суспільства, інновацій у сфері електронного врядування та міжнародної співпраці у забезпеченні стабільності та безпеки. Ця стаття є внеском у розуміння того, як демократія може не лише вистояти, але й розвиватися у найскладніших умовах сучасного світу.

Список використаної літератури

1. Дурдинець М. Конституціоналізм у часи змін: влада, суспільство та демократія. *Філософські та методологічні проблеми права*, 2021. Том 22 № 2. С. 82–90.
2. Пивовар М., Кіра С. Особливості реалізації принципу верховенства права в контексті сучасних викликів демократії в умовах війни в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 162–167.
3. Батанов О. Державність – основа політико-правового буття українського народу: історія та сучасність. *Суспільно-політичні процеси*, 2023. С. 171–209.
4. Гудзь Т. Захист конституційних цінностей в умовах російсько-української війни. *Вісник ХНУВС*. 2024. № 2(105). С. 9–17.
5. Глазунов В., Масюк О., Краснокутський О. Російсько-українська міждержавна війна: філософсько-комунікативний контекст. *Humanities Studies*. 2024. С. 31–38.
6. Андрусішин В. Політична культура сучасного українського суспільства: культурологічний аналіз : дис. ... канд. культ. наук.: 26.00.01/ Київ, 2024. 212 с.
7. Мальована Ю., Руднева А. Виклики та можливості розвитку демократії в Україні в умовах війни. *Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень* : зб. мат. Міжнарод. наук. конф. (м. Київ, 23 квітня 2024 р.). Київ, 2024. С. 113–115.
8. Требін М. П. Рашизм як ідеологія сучасного Кремля в російсько-українській війні. *Світоглядний сенс сучасної війни: соціогуманітарні аспекти: монографія* / за ред. В.А. Кротюка. Харків: ХНУПС, 2024. С. 258–276.
9. Крилова Ю. Електронна демократія в Україні: теоретичний і практичний аспекти. *Інформація і право*. 2022. № 2 (41). С. 70–77
10. Рудусь І. Українська ідентичність в умовах гібридної війни росії проти України :кваліфікаційна робота магістра. Одеса, 2023. 85 с.

DEMOCRACY AS AN IDEAL AND PRACTICE IN WARTIME THROUGH THE PRISM OF PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF THE UKRAINIAN EXPERIENCE

Yuliia Kokarcha

*Vinnitsia Trade and Economic Institute of the State Trade and Economic University,
Faculty of Economics, Management and Law, Department of Law
Soborna Str., 87, 21050, Vinnitsia, Ukraine*

The article analyzes the impact of war on democratic processes in Ukraine and the transformation of democratic values in the context of armed conflict. It examines the adaptation of democratic institutions to crisis conditions, the preservation of human rights, and the rule of law during wartime. The focus is on the development of civil society, particularly the volunteer movement and citizen self-organization, in supporting democratic values during the war. Electronic governance plays an important role in maintaining transparency and efficiency in governance even under challenging circumstances. The article also explores

the role of national identity in fostering patriotism and strengthening state unity. Special attention is paid to the interaction of Ukrainian democracy with the international community, which is crucial for the stability and development of democratic institutions. The study investigates the influence of external factors on democratic processes in Ukraine and the need for international support to overcome crises. The role of citizen participation in the political process is highlighted, especially during wartime, when civic initiatives become key to preserving democratic principles. The article emphasizes that the Ukrainian model of democratic development in wartime is unique, demonstrating the ability to adapt and strengthen democratic institutions even in extreme conditions. It concludes that the global context of Ukraine's experience can serve as an example for other countries facing similar crises. It demonstrates the importance of preserving democratic values even during the greatest challenges and how adapting democratic institutions to new conditions can ensure stability and development in the long term. It underscores that despite the challenges, democracy can endure and develop, and its institutions can become even more resilient and effective under wartime conditions.

Key words: democracy, war, institutional adaptation, civil society, volunteer movement, electronic governance, human rights, national unity, global context, crisis conditions.

УДК 355.45:004.9](477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.12>

ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ЯК НОВИЙ ВИКЛИК НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВОЄН

Андрій Крап

*ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
кафедра суспільно-гуманітарних та фундаментальних дисциплін
вул. Фрометівська, 2, 03039, м. Київ, Україна*

Стаття присвячена аналізу феномена гібридних загроз як свого роду комплексного (складеного) виклику національній безпеці в умовах сучасної епохи інформаційних війн. Метою дослідження, відповідно, є концептуальне (категоріальне) осмислення гібридних загроз, визначення їхньої природи, основних форм прояву, наслідків та розробка стратегій ефективної протидії. Особливу увагу приділено специфіці впливу гібридних загроз на державні інституції (а також на економічну стабільність та інформаційну сферу).

У процесі дослідження використано міждисциплінарний підхід, що інтегрує методи системного аналізу, історико-генетичного методу, порівняльного аналізу та критичного осмислення нормативно-правових засад. Завдяки саме такій конфігурації методологічного інструментарію, як видається, вдалося сформулювати цілісне уявлення про багатовекторний характер гібридних загроз і окреслити шляхи їхньої нейтралізації.

Основними результатами статті є характеристика багатовимірної природи гібридних загроз; аналіз основних форм їх прояву (військової, інформаційної, економічної та кіберскладової); визначення наслідків гібридних загроз для національної безпеки; огляд міжнародного досвіду протидії (на прикладі ЄС, НАТО та Естонії) та його адаптація до українського контексту, а також пропозиції щодо інтеграції цифрових технологій у національні стратегії безпеки.

Наукова новизна статті полягає у формуванні комплексного підходу до вивчення гібридних загроз та розробці рекомендацій щодо їх ефективної нейтралізації. Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні та систематизації сучасних концепцій гібридних загроз, що сприяє подальшому розвитку цієї тематики в наукових дослідженнях. Практичне значення полягає у формуванні рекомендацій для вдосконалення державної політики у сфері національної безпеки.

Ключові слова: гібридні загрози, національна безпека, інформаційна війна, кібербезпека, дезінформація, міжнародна співпраця, цифрові технології.

Постановка проблеми. Гібридні загрози, які постали перед сучасними державами, зокрема в контексті розгортання інформаційних воєн, унаочнюють нову фазу еволюції національної безпеки, що характеризується синергетичним поєднанням військових, економічних, інформаційних та кібертехнологій. На наше міркування, аналіз цього феномену вимагає глибокого осмислення не лише його структурної складової, а й функціонального впливу на політичну стабільність та суспільну свідомість, що, вочевидь, є ключовим у формуванні державної стратегії протидії.

У сучасному світі, що дедалі більше взаємозалежний, гібридні загрози постають не стільки як ізольовані виклики, скільки як комплексні системи, здатні підірвати основи національного суверенітету через недекларовані форми агресії. Як видається, інформаційні війни, котрі використовуються в цьому контексті, слід розглядати не лише як інструмент дезінформації, але і як засіб маніпуляції масовою свідомістю, що перетворює інформацію

на зброю масового впливу (в умовах постійного збільшення обсягів інформаційних потоків це набуває особливого значення).

На наше переконання, визначення гібридних загроз як нового типу викликів національній безпеці потребує інтеграції міждисциплінарних підходів. Зокрема, підходи теорії систем (що дозволяють оцінювати взаємодію різних елементів у межах єдиної загрози), соціолінгвістичний аналіз (який сприяє розкриттю механізмів мовного впливу) та концепції міжнародних відносин (з акцентом на теорії балансу сил) мають становити основу такого дослідження. Гадаємо, що саме міждисциплінарний підхід дозволяє охопити всю складність проблеми, водночас сприяючи виробленню комплексних рішень.

З урахуванням викладеного вище, актуальність означеної тематики зумовлена не лише посиленням геополітичної нестабільності, але й необхідністю розроблення дієвих механізмів протидії, що враховують як національний контекст, так і глобальні виклики. Як видається, дослідження гібридних загроз потребує не лише аналізу їх проявів, але й критичного осмислення ролі держави, міжнародних організацій та суспільства у нейтралізації таких викликів, що й становить основну мету цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження гібридних загроз як феномена, що охоплює багаторівневий спектр викликів національній безпеці, активно розвивається, особливо у контексті інформаційних воєн, які стали характерною ознакою сучасної глобалізації. На наше міркування, багатогранність цієї тематики зумовлює необхідність систематичного аналізу наукових праць, які висвітлюють різні аспекти проблеми.

Окремі автори, як-от А. Шишацький та ін. [1, с. 26–29], наголошують на розробці методів ідентифікації гібридних викликів у системі управління національною безпекою. У їхніх дослідженнях підкреслено важливість інтеграції технологічних підходів, які дозволяють ефективно виявляти та нейтралізувати ці загрози. Як видається, їхній внесок є ключовим для розуміння базових принципів управління гібридними викликами.

М. Мітрович [2, с. 337–345] зосереджує увагу на концептуальних засадах гібридної безпеки, наголошуючи на сучасному підході до прогнозування загроз. З урахуванням викладеного вище, праці цього автора можна вважати теоретичним підґрунтям для аналізу специфіки гібридних викликів.

А. Братко, Д. Захарчук і В. Золька [3, с. 147–160] аналізують феномен гібридної війни, розглядаючи її як загрозу національній безпеці. У їхніх роботах підкреслено важливість міжнародного контексту, що, на наше міркування, є неодмінним елементом у розробці стратегій протидії. Ф. Дж. Сіллуффо та Дж. Р. Кларк [4, с. 46–63] пропонують аналіз гібридних загроз із позицій стратегічного мислення, розглядаючи їх як інтеграцію теоретичних і практичних підходів. Їхня робота допомагає зрозуміти природу цих загроз у контексті їхнього впливу на міжнародну політику. О. Царук і М. Корнієць [5, с. 57–78] акцентують на гібридній природі сучасних загроз у сфері кібербезпеки. Як видається, їхній внесок дозволяє поглибити розуміння того, як цифрові технології стають інструментом ведення гібридних воєн.

Н. Танеський і Р. Кіркова [6, с. 1795–1800] розробляють концептуальне бачення гібридних загроз, зосереджуючись на їхній складності та різноманітності форм прояву. Їхні міркування сприяють створенню більш цілісного уявлення про цей феномен. С. Білай та ін. [7, с. 1312–1321], а також К. Т. Іванівна та ін. [8, с. 163–175] розглядають питання управління і протидії гібридним загрозам у державному та громадському секторах. На наше переконання, їхній підхід до вдосконалення механізмів публічного управління заслуговує на окрему увагу. П. Каллен [9, с. 52–66] звертає увагу на приклади конкретних країн, таких як Австралія, що протистоять гібридним загрозам з боку Китаю. Ця робота є цінним джерелом для розуміння національних особливостей протидії таким викликам.

С. Санз-Кабальєро [10, с. 1–8] аналізує нормативно-правові засади регулювання гібридних загроз, приділяючи особливу увагу європейському контексту. Як видається, ця робота створює базу для формування правових стратегій протидії. Інші автори, як-от П. Балкан та ін. [11, с. 142–159], розглядають економічні аспекти гібридних загроз, зокрема через призму поділу тягаря їхньої протидії у межах міжнародних альянсів. На наше міркування, їхній підхід сприяє розумінню економічної складової цього явища.

Дослідження П., Лушенка С. Боса та С. Романюка [12, с. 83–93] пропонують концепцію інтеграції методів боротьби з повстанськими рухами для протидії гібридним загрозам. У своїй роботі автори підкреслюють, що стратегія боротьби з повстанцями може бути адаптована до гібридних викликів завдяки її орієнтації на локалізовані проблеми та здатності враховувати культурний і соціальний контексти. Як видається, ця модель є особливо корисною для розробки практичних рішень у контексті національної безпеки.

У дослідженні Н. А. М. Разалі та співавторів [13, с. 17151–17164] висвітлено використання гібридного підходу, що базується на лексичному аналізі та машинному навчанні, для прогнозування політичних загроз безпеці. На наше міркування, інноваційність цього підходу полягає в його здатності враховувати великі обсяги даних і створювати моделі прогнозування, які можуть застосовуватися для ідентифікації ранніх проявів гібридних загроз. С. Джаспер [14, с. 209–226] аналізує роль новітніх технологій у зміцненні стійкості проти гібридних загроз на прикладі російської агресії проти України. Автор наголошує на необхідності посилення співпраці між державними інституціями та приватними компаніями у сфері кібербезпеки. З урахуванням викладеного вище, це дослідження робить вагомий внесок у розуміння значення технологічного прогресу для протидії сучасним викликам.

К. Гарріс [15, с. 1784–1816] розглядає нестандартні гібридні загрози, зокрема діяльність таких організацій, як байкерські клуби, які використовуються як інструменти впливу. Це дослідження демонструє, наскільки гібридні загрози можуть виходити за межі традиційного розуміння та охоплювати нетипові суб'єкти. Дослідження С. Ч. Джунга та Е. В. Тана [16, с. 1–22] наголошує на ролі середніх держав, таких як Південна Корея, Сінгапур і Тайвань, у протидії гібридним загрозам через мінілатеральну співпрацю. На наше переконання, цей підхід дозволяє врахувати регіональні особливості та посилити колективну відповідь на загрози. Й. Шмід [17, с. 59–79] розглядає політичний ісламізм як одну з форм гібридної загрози, наголошуючи на складності та багатовимірності цього явища. Гадаємо, що його аналіз є важливим для вивчення взаємозв'язку ідеологічних і стратегічних аспектів у контексті сучасних викликів.

О. Сидорчук та співавтори [18, с. 747–759] досліджують вплив цифровізації на державне управління та його значення для забезпечення національної безпеки. Автори наголошують, що цифрові технології, хоча й створюють нові виклики, одночасно надають нові можливості для зміцнення безпеки та економічного розвитку.

Отже, дослідження, розглянуті в цьому огляді, висвітлюють широкий спектр аспектів гібридних загроз – від теоретичного аналізу до практичних стратегій протидії. На наше переконання, інтеграція цих підходів є необхідною для формування цілісного розуміння цього багатовимірного феномена. З урахуванням викладеного вище, дана стаття базується на синтезі кращих наукових ідей, що дозволяє запропонувати нові підходи до вивчення та нейтралізації гібридних викликів.

Метою статті є концептуальне осмислення феномена гібридних загроз як багатогранного виклику національній безпеці в умовах сучасної епохи інформаційних воєн, зокрема через аналіз їхньої природи, механізмів впливу та потенційних стратегій протидії. На наше переконання, дослідження спрямоване на виявлення структурних та

функціональних аспектів гібридних загроз, які інтегрують військові, інформаційні, економічні й технологічні компоненти, що впливають на стабільність державних інститутів та суспільства загалом.

Гадаємо, що важливим аспектом є також аналіз нормативно-правових, управлінських і соціально-політичних механізмів, які можуть забезпечити ефективну протидію таким викликам, враховуючи специфіку сучасних міжнародних відносин і технологічного прогресу. З урахуванням викладеного вище, мета роботи полягає у формуванні цілісного уявлення про природу гібридних загроз та розробці основних теоретичних і практичних підходів до їх нейтралізації в контексті забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. 1. Теоретико-методологічні засади дослідження гібридних загроз. Феномен гібридних загроз, що виник як результат еволюції сучасних конфліктів та використання новітніх технологій, характеризується багатовимірністю і складністю. Гібридні загрози є унікальним явищем, яке об'єднує традиційні військові, інформаційні, економічні та соціальні методи впливу, спрямовані на підрив національної безпеки та дестабілізацію суверенітету держави. На наше переконання, теоретичне осмислення цього явища вимагає інтеграції підходів різних наукових шкіл, зокрема системного аналізу, теорії міжнародних відносин і теорії інформаційних конфліктів [1, с. 26–29; 4, с. 46–63].

У широкому сенсі, гібридні загрози можуть бути визначені як комбінація традиційних і нетрадиційних методів впливу, що використовуються в єдиній стратегії. Як видається, ключовим аспектом гібридних загроз є їхня багатовекторність, що дозволяє атакувальній стороні адаптувати тактику залежно від специфіки цільової держави. На наше міркування, визначення багатовимірної природи таких загроз є важливим для розуміння їхніх механізмів впливу, адже вони охоплюють як видимі (військові дії, економічний тиск), так і приховані (інформаційні атаки, кібероперації) методи впливу [3, с. 147–160].

Системний аналіз, на нашу думку, є одним із базових методологічних підходів до вивчення гібридних загроз. Він дозволяє розглядати такі загрози як складні динамічні системи, де кожен компонент (військовий, інформаційний, економічний тощо) має свої специфічні функції, але водночас тісно взаємодіє з іншими елементами. У цьому контексті праця А. Шишацького та співавторів [1, с. 26–29] є показовою, адже автори запропонували модель ідентифікації гібридних викликів, яка враховує комплексний характер цих загроз.

Важливо також зазначити, що гібридні загрози активно використовують феномен асиметричних стратегій. Як наголошує М. Мітрович [2, с. 337–345], застосування таких стратегій дозволяє слабшим акторам конфлікту досягати значного впливу, уникаючи прямого зіткнення з сильнішими суперниками. Гадаємо, що цей підхід є особливо важливим у контексті сучасних міжнародних відносин, де нерівномірність розподілу сил і ресурсів стає ключовим фактором формування конфліктних сценаріїв.

Окрему увагу слід приділити інформаційному компоненту гібридних загроз, який стає дедалі важливішим у цифрову епоху. Інформаційні війни використовуються як засіб маніпулювання громадською свідомістю, підриву довіри до державних інституцій і створення хаосу у внутрішньому середовищі. Як зазначає О. Царук і М. Корнієць [5, с. 57–78], кіберзагрози та дезінформація є не лише інструментами, а й структурними елементами сучасних гібридних конфліктів. На наше переконання, аналіз цього компоненту є ключовим для розуміння трансформацій у сфері безпеки.

Інтеграція міждисциплінарних підходів, таких як історико-генетичний метод та аналіз міжнародних практик, дозволяє глибше розкрити еволюцію феномена гібридних загроз. Як видається, історичний контекст важливий для виявлення закономірностей зміни

форм та методів гібридних конфліктів. Наприклад, роботи С. Санз-Кабальєро [10, с. 1–8], які аналізують розвиток правового регулювання гібридних загроз у Європі, є цінними для розуміння правової основи цих викликів.

З урахуванням викладеного вище, теоретико-методологічні засади дослідження гібридних загроз ґрунтуються на системному, порівняльному та критичному аналізі, що дозволяє охопити багатогранність цього явища та сформуванню цілісного бачення його природи. Гадаємо, що саме поєднання теоретичних знань і практичного досвіду є визначальним для розробки ефективних стратегій протидії.

2. Гібридні загрози в контексті національної безпеки: виклики та наслідки.

У сучасному світі, що дедалі більше залежить від взаємодії держав, транснаціональних корпорацій і міжнародних організацій, гібридні загрози постають як одне з найсерйозніших випробувань для національної безпеки. Їхня природа полягає у поєднанні традиційних і новітніх засобів впливу, які, працюючи синхронно, здатні ефективно послаблювати державні інституції, маніпулювати суспільною думкою та дестабілізувати економічну систему. На наше переконання, багатовекторність цих загроз вимагає переосмислення підходів до забезпечення безпеки, зокрема в умовах сучасних інформаційних війн [1, с. 26–29].

2.1. Основні форми прояву гібридних загроз. Гібридні загрози мають багатоформатний характер, що проявляється у різноманітних сферах, від військової до інформаційної. Військова частина гібридних загроз залишається найпомітнішою, адже включає традиційні силові методи, такі як анексія територій, та асиметричні стратегії. Як зазначає М. Мітрович [2, с. 337–345], військові аспекти гібридних загроз є лише частиною загальної стратегії, яка водночас включає дезінформацію, економічний тиск та кібероперації.

Особливе місце серед форм прояву гібридних загроз займає інформаційна війна. Її основною метою є маніпулювання суспільною свідомістю, дискредитація уряду і створення паніки в суспільстві. Як вказують О. Царук і М. Корнієць [5, с. 57–78], дезінформація та інформаційні атаки сприяють підриву довіри до державних інституцій та суспільної злагоди, що робить їх ефективним інструментом у руках агресора. На наше міркування, ця форма загроз є однією з найскладніших для протидії через її невидимість і швидкість поширення.

Економічна частина гібридних загроз також заслуговує на окрему увагу. Вона охоплює такі методи, як введення санкцій, блокування торгових шляхів, маніпуляції на фінансових ринках або використання енергетичної залежності для впливу на політичні рішення держави. Роботи С. Санз-Кабальєро [10, с. 1–8] вказують на те, що економічні інструменти дедалі більше інтегруються у стратегії гібридних конфліктів, що підкреслює важливість їхнього правового регулювання.

Кіберзагрози, які є неодмінною частиною гібридних атак, становлять новий вимір сучасних конфліктів. Як зазначає С. Джаспер [14, с. 209–226], кібероперації дозволяють агресору проникати у критичну інфраструктуру, завдавати шкоди економічним та адміністративним системам, одночасно залишаючись непоміченими для традиційних механізмів оборони. На наше переконання, ця форма загроз стає дедалі більш небезпечною в умовах глобальної цифровізації.

2.2. Наслідки гібридних загроз для державної безпеки. Гібридні загрози мають деструктивний вплив на ключові аспекти функціонування держави. Військові аспекти таких загроз підривають територіальну цілісність та національний суверенітет. Як показує досвід України, агресор може використовувати різноманітні методи, починаючи від прямої військової інтервенції до інформаційних кампаній, спрямованих на деморалізацію населення [5, с. 57–78].

Одним із найсерйозніших наслідків є ерозія довіри до державних інституцій, яка виникає внаслідок дезінформації та поширення фейкових новин. Як зазначає К. Гарріс [15, с. 1784–1816], дискредитація уряду через інформаційні атаки створює хаос у внутрішньополітичному середовищі, послаблюючи спроможність держави до ефективного управління. На наше переконання, ці наслідки вимагають активного впровадження заходів, спрямованих на посилення інформаційної стійкості.

Економічний вплив гібридних загроз також може бути катастрофічним. Блокування доступу до міжнародних ринків, маніпуляції енергетичними ресурсами чи навмисне створення фінансових криз стають ефективними інструментами для послаблення економічної стабільності держави. Як видається, держави, які не мають стійкої економічної системи, є найбільш вразливими до таких загроз [10, с. 1–8].

2.3. Особливості гібридних загроз у контексті України. Національний досвід України є унікальним у контексті протидії гібридним загрозам. Від початку агресії з боку російської федерації держава стикається з багатовекторними викликами, які включають військові дії, кібератаки, економічний тиск і дезінформаційні кампанії. Дослідження, проведене А. Шишацьким та ін. [1, с. 26–29], вказує на важливість інтеграції сучасних технологій у систему національної безпеки як ефективного механізму протидії.

На наше переконання, особливу увагу слід приділяти розвитку співпраці з міжнародними партнерами, такими як НАТО та ЄС, які мають значний досвід у боротьбі з гібридними загрозами. Як зазначає С. Джунг [16, с. 1–22], регіональні ініціативи можуть стати дієвим інструментом для створення колективної безпеки, що є особливо актуальним для країн, які перебувають у зоні високого ризику.

З урахуванням викладеного вище, гібридні загрози становлять одну з найсерйозніших небезпек для національної безпеки, впливаючи на всі ключові сфери суспільного життя. Гадаємо, що їхнє усвідомлення та врахування у стратегіях безпеки є необхідним кроком для забезпечення стабільності та стійкості держави в умовах сучасних глобальних викликів. Тож узагальнимо результати осмислення й систематизації таких загроз в наступній таблиці.

Таблиця 1

Гібридні загрози: форми, ключові характеристики та можливі заходи протидії й відвернення

Форма гібридної загрози	Ключові характеристики	Можливі заходи протидії й відвернення
Військові загрози	Використання регулярних і нерегулярних військових формувань, територіальна анексія.	Підвищення обороноздатності, міжнародне співробітництво (НАТО), розвідка та моніторинг.
Інформаційні загрози	Дезінформація, маніпуляція громадською думкою, поширення фейкових новин.	Створення центрів протидії дезінформації, підвищення медіаграмотності, моніторинг ЗМІ.
Економічні загрози	Санкції, енергетична залежність, маніпуляції ринками, економічний шантаж.	Диверсифікація економіки, забезпечення енергетичної незалежності, розвиток локальних ринків.
Кіберзагрози	Кібератаки, зломи систем, втручання у критичну інфраструктуру.	Впровадження національних платформ кіберзахисту, міжнародні тренінги, посилення ІТ-інфраструктури.
Соціальні загрози	Провокація соціальної напруги, розпалювання етнічних і релігійних конфліктів.	Соціальні програми, інтеграція різних спільнот.

3. Стратегії протидії гібридним загрозам: міжнародний та національний виміри. У сучасному глобалізованому світі ефективна протидія гібридним загрозам потребує багаторівневих і скоординованих підходів, які поєднують зусилля держави, міжнародних організацій, приватного сектору та громадянського суспільства. На наше переконання, стратегія протидії повинна враховувати як унікальні національні особливості, так і міжнародний досвід, зокрема адаптацію найкращих практик, розроблених у рамках співпраці ЄС і НАТО [10, с. 1–8; 14, с. 209–226].

3.1. Міжнародні практики протидії гібридним загрозам. Європейський Союз та НАТО є провідними акторами у розробці механізмів протидії гібридним загрозам. У 2016 році ЄС ухвалив «Європейську рамкову стратегію протидії гібридним загрозам», яка передбачає інтеграцію інформаційних, кібернетичних та військових засобів у єдину систему безпеки. Як зазначає С. Санз-Кабальєро [10, с. 1–8], особлива увага приділяється посиленню співпраці між державами-членами та обміну інформацією для раннього виявлення загроз. На наше міркування, важливим уроком для інших держав є необхідність формування стійких комунікаційних каналів між різними рівнями управління.

НАТО, зі свого боку, акцентує на розвитку кібербезпеки як ключового елемента у боротьбі з гібридними загрозами. Як зазначає С. Джаспер [14, с. 209–226], використання сучасних технологій, таких як штучний інтелект і машинне навчання, дозволяє НАТО прогнозувати потенційні загрози та вживати заходів для їхньої нейтралізації. На наше переконання, адаптація цих технологій до національних контекстів є критично важливою для забезпечення ефективності стратегій безпеки.

Естонія є одним із прикладів успішної протидії гібридним загрозам завдяки створенню Центру передового досвіду НАТО з кібероборони у Таллінні. Як вказують Лушенко П. та ін. [12, с. 83–93], досвід Естонії демонструє, що ключовим фактором успіху є синергія між урядом, бізнесом і науковими колами. Цей підхід забезпечує постійне вдосконалення системи національної безпеки.

3.2. Національні стратегії України у протидії гібридним загрозам. Національна стратегія протидії гібридним загрозам в Україні формується на тлі багаторічної агресії з боку російської федерації, що включає як військові дії, так і масовані інформаційні атаки. Важливим елементом цієї стратегії є інтеграція міжнародного досвіду з урахуванням специфіки українського контексту. Як зазначають А. Шишацький та ін. [1, с. 26–29], ключовим напрямом є розробка ефективних механізмів раннього запобігання загрозам, що базуються на використанні великих даних і сучасних технологій.

В інформаційній сфері Україна активно впроваджує стратегії протидії дезінформації. Створення спеціалізованих державних органів, таких як Центр протидії дезінформації, є важливим кроком у цьому напрямі. На наше переконання, додаткову увагу слід приділити розробці освітніх програм для підвищення медіаграмотності населення, адже це дозволить зменшити вразливість суспільства до маніпуляцій [5, с. 57–78].

У сфері кібербезпеки Україна співпрацює з міжнародними партнерами, зокрема в рамках програми співпраці з НАТО. Як вказує С. Джунг [16, с. 1–22], розвиток спільних навчань і обмін досвідом з країнами-партнерами є ключовим фактором у формуванні ефективних механізмів кіберзахисту.

3.3. Інтеграція цифрових технологій у протидію гібридним загрозам. Цифрові технології відіграють вирішальну роль у сучасних стратегіях безпеки. Як зазначають Сидорчук О. та ін. [18, с. 747–759], інтеграція цифрових рішень у публічне управління дозволяє не лише підвищити ефективність реагування на загрози, але й мінімізувати наслідки

атак. Наприклад, розробка систем моніторингу інформаційного простору на основі штучного інтелекту дозволяє оперативно виявляти дезінформаційні кампанії.

На наше міркування, особливої уваги заслуговує питання створення національних платформ кіберзахисту, які могли б об'єднувати ресурси державного і приватного секторів. Як показує досвід країн ЄС, тісна співпраця між різними суб'єктами є ключовим фактором у протидії гібридним загрозам [10, с. 1–8].

Висновки. Дослідження феномена гібридних загроз у контексті національної безпеки дозволило зробити низку теоретичних і практичних висновків, які мають важливе значення для розробки ефективних стратегій протидії сучасним викликам. На наше переконання, багатомірність цього явища зумовлює необхідність інтегрованого підходу, що враховує специфіку кожної частини – військової, інформаційної, економічної та кібербезпеки.

По-перше, гібридні загрози є унікальним типом сучасних викликів, які поєднують видимі й приховані методи впливу, спрямовані на підрив національної безпеки. Гадаємо, що їхня багатовекторність та адаптивність ставлять під сумнів ефективність традиційних підходів до забезпечення безпеки, зокрема у сфері інформаційної та кібербезпеки.

По-друге, аналіз міжнародного досвіду протидії гібридним загрозам (зокрема, практик ЄС, НАТО та окремих країн, таких як Естонія) свідчить про важливість колективних зусиль у боротьбі з цим явищем. На наше переконання, співпраця між державами, а також міждержавними та недержавними акторами є ключовим елементом у формуванні стійких систем захисту.

По-третє, український контекст боротьби з гібридними загрозамі демонструє, що ефективна протидія потребує не лише адаптації міжнародного досвіду, але й розробки унікальних підходів, що враховують специфіку внутрішніх і зовнішніх факторів. Зокрема, створення національних інституцій для протидії дезінформації, активна співпраця з міжнародними організаціями у сфері кібербезпеки та впровадження цифрових технологій є важливими етапами на цьому шляху.

По-четверте, інтеграція цифрових технологій у стратегії протидії гібридним загрозам є критично важливою. На наше міркування, використання штучного інтелекту, машинного навчання та великих даних дозволяє створити ефективні механізми моніторингу й раннього запобігання загрозам, що значно підвищує рівень національної стійкості.

Таким чином, комплексний підхід, що поєднує міжнародні практики, міждисциплінарні методи та врахування національних особливостей, є основою для ефективної протидії гібридним загрозам. Гадаємо, що розвиток таких стратегій є необхідним для забезпечення стабільності та безпеки у сучасному світі, що стикається зі зростанням транснаціональних викликів. З урахуванням викладеного вище, подальші дослідження у цій сфері повинні зосереджуватися на пошуку інноваційних рішень, здатних адаптуватися до швидкозмінного характеру гібридних конфліктів.

Список використаної літератури

1. Shyshatskyi A., Hurskyi T., Vdovytskyi Y., Vozniak R., Nalapko O., Andriishena H., ... & Pyvovarchuk S. Development of method for the identification of hybrid challenges and threats in the national security management system. Technology audit and production reserves. 2023. Vol. 2(2/70). P. 26–29.
2. Mitrovic M. Hybrid Security Threats and Contemporary Approach to National Security. Thematic Conference Proceedings of International Significance, International Conference «Archibald Reiss Days», Academy of Criminal and Police Studies, Belgrade. 2017. Vol. 1. P. 337–345.

3. Bratko A., Zaharchuk D., & Zolka V. Hybrid warfare – a threat to the national security of the state. *Revista de Estudios en Seguridad Internacional*. 2021. Vol. 7(1). P. 147–160.
4. Cilluffo F. J., & Clark J. R. Thinking about strategic hybrid threats—in theory and in practice. *Prism*. 2012. Vol. 4(1). P. 46–63.
5. Tsaruk O., & Korniiets M. Hybrid nature of modern threats for cybersecurity and information security. *Smart Cities and Regional Development (SCRD) Journal*. 2020. Vol. 4(1). P. 57–78.
6. Taneski N., & Kirkova R. The concept of hybrid threats. *Knowledge-International Journal, Scientific Papers*. 2018. Vol. 28. P. 1795–1800.
7. Bielai S., Emanov V., Trobiuk V., Sporyshev K., & Petik A. Improvement of public management mechanisms in the direction of countering hybrid threats to national security. *Edelweiss Applied Science and Technology*. 2024. Vol. 8(6). P. 1312–1321.
8. Kovalchuk T. I., Korystin O. Ye., Sviridyuk N. P. Hybrid threats in the civil security sector in Ukraine. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 163–175.
9. Cullen P. Identifying hybrid threats from a national security perspective: The case of Chinese hybrid threats in Australia. *Preparing for Hybrid Threats to Security*. Routledge. 2024. P. 52–66.
10. Sanz-Caballero S. The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2023. Vol. 10(1). P. 1–8.
11. Balcaen P., Du Bois C., & Buts C. Sharing the burden of hybrid threats: Lessons from the economics of alliances. *Defence and Peace Economics*. 2023. Vol. 34(2). P. 142–159.
12. Lushenko P., Bose S., & Romaniuk S. N. Blending Counterinsurgency to Defeat Hybrid Threats. *Handbook of Terrorist and Insurgent Groups*. CRC Press. 2024. P. 83–93.
13. Razali N. A. M., Malizan N. A., Hasbullah N. A., Wook M., Zainuddin N. M., Ishak K. K., ... & Sukardi S. Political security threat prediction framework using hybrid lexicon-based approach and machine learning technique. *IEEE Access*. 2023. Vol. 11. P. 17151–17164.
14. Jasper S. Resilience against hybrid threats: Empowered by emerging technologies: A study based on Russian invasion of Ukraine. *Handbook for Management of Threats: Security and Defense, Resilience and Optimal Strategies*. Cham: Springer International Publishing. 2023. P. 209–226.
15. Harris K. A hybrid threat: The Night Wolves motorcycle club. *Studies in Conflict & Terrorism*. 2023. Vol. 46(9). P. 1784–1816.
16. Jung S. C., & Tan E. W. Middle powers and unilateralism against hybrid threats in the Indo-Pacific: South Korea, Singapore, and Taiwan. *Australian Journal of International Affairs*. 2024. P. 1–22.
17. Schmid J. Political Islamism—A Vital Hybrid Threat/Challenge. *Handbook of Political Islam in Europe: Activities, Means, and Strategies from Salafists to the Muslim Brotherhood and Beyond*. Cham: Springer International Publishing. 2024. P. 59–79.
18. Sydoruk O., Bashannyk V., Terkhanov F., Kravtsov O., Akimova L., & Akimov O. Integrating digitization into public administration: Impact on national security and the economy through spatial planning. *Edelweiss Applied Science and Technology*. 2024. Vol. 8(5). P. 747–759.

HYBRID THREATS AS A NEW CHALLENGE TO NATIONAL SECURITY IN THE ERA OF INFORMATION WARS

Andriy Krap

Interregional Academy of Personnel Management,

Department of Social and Humanitarian and Fundamental Disciplines

Frometovskaya str., 2, 03039, Kyiv, Ukraine

The article explores the phenomenon of hybrid threats as a complex challenge to national security in the context of the modern era of information wars. The study aims to conceptualize hybrid threats, determine their nature, identify key forms of manifestation and consequences, and propose effective counter-strategies. Special attention is given to the impact of hybrid threats on state institutions, economic stability, and the information sphere.

The study employs an interdisciplinary approach, integrating methods of systems analysis, historical-genetic methodology, comparative analysis, and critical evaluation of legal frameworks. This comprehensive approach has allowed for the development of a holistic understanding of the multidimensional nature of hybrid threats and the delineation of methods for their neutralization.

The main results of the article include: characterization of the multidimensional nature of hybrid threats; analysis of key forms of manifestation (military, informational, economic, and cyber components); identification of the consequences of hybrid threats for national security; review of international counteraction practices (e.g., the EU, NATO, and Estonia) and their adaptation to the Ukrainian context; proposals for integrating digital technologies into national security strategies.

The scientific novelty of the article lies in the formation of a comprehensive approach to studying hybrid threats and developing recommendations for their effective neutralization. The theoretical significance of the study is reflected in the generalization and systematization of contemporary concepts of hybrid threats, contributing to further research in this field. The practical value lies in the formulation of recommendations to improve state policy in the area of national security.

Keywords: hybrid threats, national security, information war, cybersecurity, disinformation, international cooperation, digital technologies.

УДК 14:316.32(477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.13>

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПРОТИСТОЯННІ ВИКЛИКАМ ВІЙНИ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Валентина Кубко

*Національний університет «Одеська політехніка»,
кафедра міжнародних відносин та права
проспект Шевченка, 1, 65044, м. Одеса, Україна*

Розглядаючи національну ідентичність через історичну та соціокультурну призму, дослідження демонструє, що її формування нерозривно пов'язане з громадянськими, культурними та політичними процесами. Починаючи з XIX століття, проблема національної ідентичності стала об'єктом наукового дискурсу, а у XX столітті її значення зросло на тлі геополітичних змін і активізації національних рухів. Зазначено, що у контексті сучасної України національна ідентичність проявляється через консолідацію суспільства під час війни, утвердження європейського цивілізаційного вибору та боротьбу за державний суверенітет.

Звернено увагу на функції національної ідентичності, серед яких консолідація, захист, орієнтація, легітимація та інтеграція. В умовах війни вона сприяє об'єднанню суспільства перед зовнішніми викликами, забезпечує моральну стійкість громадян та формує стратегії протидії агресору. Водночас глобалізація, як процес, що сприяє поширенню демократичних цінностей, може стати інструментом для подолання кризових явищ і закріплення національної суб'єктності у світовому просторі.

Аргументовано, що національна ідентичність не є константою, вона визначається відповідно до інституційних та соціокультурних змін, нових політичних, суспільних і часових реалій.

Акцентовано, що національна ідентичність відіграє визначальну роль у зміцненні державності, забезпеченні соціальної згуртованості та протидії зовнішнім викликам, таким як війна та глобалізація. Вона формує базу для консолідації суспільства, слугує механізмом захисту культурних традицій та надає чіткі орієнтири для адаптації до глобальних змін.

Зроблено висновки, що національна ідентичність, будучи динамічним соціальним конструктом, формується через взаємодію історичних, культурних, економічних і політичних факторів. Вона не лише забезпечує стійкість держави до зовнішніх загроз, а й визначає її місце у глобалізованому світі. Для України, яка бореться за свою незалежність і одночасно інтегрується у європейську цивілізацію, національна ідентичність стає об'єднувачим фактором, що допомагає зберігати стійкість держави в умовах воєнної агресії, сприяє утвердженню її цивілізаційного вибору та створює перспективи для подальшого соціального й культурного розвитку у глобалізованому світі.

Ключові слова: національна ідентичність, глобалізація, національна безпека, європейський вибір, Україна, війна.

У сучасному світі національна ідентичність відіграє ключову роль у формуванні й підтримці національної безпеки держави, слугуючи базисом для згуртованості суспільства, збереження культурних цінностей та самоідентифікації громадян. Глобалізація, що змінює всі сфери суспільного життя, водночас відкриває нові можливості для інтеграції й створює ризики, пов'язані з уніфікацією культур і розмиванням традиційної ідентичності. Ці процеси особливо гостро відчують суспільства, які переживають складні трансформації, як Україна, де процеси демократизації, війна та соціально-економічні зміни створюють додаткові виклики для формування національної та цивілізаційної ідентичності.

У контексті сучасних глобальних викликів, таких як гібридні та повномасштабні війни, інформаційні загрози та міграційні кризи, збереження національної ідентичності стає стратегічним завданням кожної держави.

Загалом, пошук національної ідентичності є загальною історичною і соціокультурною тенденцією сучасного світу, що вступив у глобалізаційну фазу розвитку. Як зазначає С. Гантінгтон, 90-ті роки ХХ ст. характеризувалися глобальним спалахом кризи ідентичності: «Криза національної ідентичності спостерігається скрізь, тобто має глобальний характер. Ця криза в різних країнах набуває різного характеру, по-різному відбувається та має різні наслідки. Зрозуміло, що чи не в кожній країні вона викликана особливими, унікальними обставинами» [1, с. 302]. Щодо витоків цього явища, то, на думку дослідника, «вона має спільну причину – чи навіть причини. Як приклад, можна навести глобальну економіку, грандіозний стрибок у розвитку транспорту і сфери комунікаційних технологій, зростаючу міграцію населення земної кулі, поширення демократичних цінностей...» [1, с. 37].

На нашу думку, Україна переживає формування модерної національної ідентичності, яка базується на громадянському принципі та європейському цивілізаційному виборі. Глобалізація в цьому контексті стає інструментом поширення демократичних цінностей і прискорення інтеграції до європейської спільноти.

Чи не вперше проблема національної ідентичності стала об'єктом наукового дискурсу в ХІХ сторіччі. Це було пов'язано з тими процесами, які переживали Європа та Південна Америка, де виникли та ширилися рухи за звільнення від колоніальної залежності й з'явилися національні держави. Із середини 70-х років ХХ ст. концепція національної ідентичності (і тісно пов'язаної з нею етнічної) стала набувати все більшої ваги як відповідь на геополітичну ситуацію постколоніального світу та політичну активізацію національних рухів у промислово розвинених країнах [2, с. 26].

Щодо питання визначення поняття «національна ідентичність» у зарубіжному та українському вимірі існує чимало досліджень.

Теоретичні засади вивчення феномену національної ідентичності закладено в працях Б. Андерсона, Ю. Габермаса, Л. Грінфелда, С. Гантінгтона, Е. Сміта, Ф. Фукуями та інших учених, в яких знайшли висвітлення різні експлікації феномену національної ідентичності в контексті глобалізації. Серед вітчизняних вчених до проблематики національної ідентичності зверталися: О. Гнатюк, П. Горінов, Р. Драпушко, М. Козловець, В. Климончук, Л. Нагорна, Н. Лопачька, В. Ліпкан та ін.

Метою наукової розвідки є концептуалізація процесів трансформації української національної ідентичності в умовах нинішніх цивілізаційних зрушень.

У найзагальнішому вигляді під національною ідентичністю розуміють відчуття колективної належності до конкретної національної спільноти, її культури.

Так, на думку американської дослідниці Л. Грінфелд, «національна ідентичність в її суто сучасному розумінні є ідентичністю, яка полягає в належності до “народу”, найважливішою ознакою якого є те, що його визнають як “націю”» [3, с. 34–36].

О. Гнатюк визначає національну ідентичність як «комплекс спільних переконань, позицій і вірувань, вироблених у процесі формування окремішності спільноти, який поєднувався з акцептацією політичних прагнень певної політичної групи або акцептацією держави» [4, с. 56].

Національна ідентичність стала об'єктом наукових дискусій британського науковця Е. Сміта, який розглядає її як соціально-історичний конструкт. Учений справедливо стверджує, що національна ідентичність «сьогодні не тільки глобальна, а й усепроникна» [5, с. 150].

Френсіс Фукуяма у своїх працях, зокрема у книзі «Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment» [6], розглядає національну ідентичність як складний і багатогранний феномен, який ґрунтується на почутті спільності та колективної належності. Він підкреслює, що національна ідентичність не є природженою, а формується через історичний досвід, культурні цінності, спільні традиції та політичні інститути.

Національна ідентичність формується через суспільний консенсус щодо базових цінностей, які підтримують національну єдність. Вона зміцнюється завдяки стабільним політичним інститутам, що забезпечують рівність можливостей і соціальну справедливість. У центрі національної ідентичності лежить прагнення до гідності та визнання, яке є фундаментальною потребою людей.

За Ф. Фукуямою, нація як спільнота забезпечує індивіду можливість відчувати свою значущість і отримувати визнання через належність до більшої колективної ідеї. Також вчений наголошує на важливості політичного компонента у формуванні національної ідентичності. Вона має об'єднувати громадян на основі спільних демократичних цінностей, верховенства права та рівності перед законом, а не лише етнічної чи культурної належності [7, с. 46].

Таким чином, національна ідентичність виступає як життєво важливий механізм, що інтегрує суспільство, сприяє його стабільності та забезпечує можливість конструктивного вирішення внутрішніх і зовнішніх викликів.

Національна ідентичність визначається також як сукупність спільних характеристик, які об'єднують людей у націю: мова, культура, традиції, спільна історія, національні символи та цінності. Вона формує самоусвідомлення індивіда як частини національної спільноти. За визначенням Бенедикта Андерсона [8], нація є «уявленою спільнотою», що існує завдяки відчуттю єдності її членів.

П. Мовчан у своєму дослідженні подає таке розуміння національної ідентичності – це «визнання народом самого себе, знання і повага історії, національної культури, території, усвідомлення народом своїх особливих рис, розуміння членами національної групи своїх інтересів, прагнень, цілей, ідеалів, потреб тощо» [9, с. 106].

Цілком зрозуміло, що національна ідентичність за своєю суттю багатовимірна і не зводиться до якогось одного елемента, тому її формування – складний, комплексний та динамічний процес.

У ґрунтовній праці Е. Сміта «Національна ідентичність» дослідник визначає найголовніші риси національної ідентичності: «1) історична територія, або рідний край; 2) спільні міфи та історична пам'ять; 3) спільна масова, громадська культура; 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів; 5) спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території» [6, с. 24].

Л. Грінфелд виділяє п'ять найважливіших аспектів ідентитетів нації та національної ідентичності. По-перше, це людські переконання: нація існує доти, доки її члени визнають один одного як співвітчизників і прагнуть продовжувати спільне співіснування; по-друге, спільне історичне минуле, спільні обов'язки й уявлення про спільне майбутнє; по-третє, є спільні дії, тобто дійова ідентичність; по-четверте, постійне проживання в одній країні і, по-п'яте, спільні характеристики, які об'єднуються поняттям «національного характеру» і котрі формують загальнонародну культуру [3, с. 35].

За М. Козловець, поняття «національної ідентичності» передбачає вияв колективного самоконструювання образу власної національної спільноти, характер якого багато в чому залежить від об'єктивних передумов і практики функціонування цієї спільноти (наприклад, сприятлива економічна ситуація, політична нестабільність, зовнішні загрози

тощо). Водночас на колективне самоконструювання образу власної національної спільноти впливають поширені в її середовищі ціннісні уявлення, міфи і стереотипи, особливо ті, які змальовують контрастність між «нами» і «ними», «своїми» і «чужими» [10, с. 58–59].

Відомий британський історик Е. Гобсбаум визначає два основні шляхи побудови національної ідентичності. Перший ґрунтується на т. зв. «кровному праві» («*ius sanguinis*»). За такого способу ідентифікації вважають, що члени однієї нації мають спільне походження і спільну культуру. Такі народи формують етнокультурні нації. Ця концепція була поширена серед народів, які жили на території Центральної і Східної Європи. Інша концепція ґрунтується на т. зв. «праві території» («*ius solii*»). Вона поширена серед тих груп, яким бракує спільного походження і спільної культури. Ключовим моментом у цьому випадку є зростання солідарності серед населення певної території незалежно від етнічних, культурних, мовних та інших відмінностей місцевих жителів. Такі народи формують політичні нації [за 10, с. 70].

До чинників, які впливають на формування національної ідентичності, варто віднести і зовнішні, геополітичні, в тому числі й наявність зовнішньої небезпеки.

У своїй праці «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності» С. Гантінгтон [11] констатує, що американська національна ідентичність сягала свого політичного піку якраз в часи, коли країна опинялася перед зовнішніми загрозами: Друга світова війна, Карибська криза, 11 вересня 2001 р.

Тобто, національна ідентичність не є статичною категорією; вона постійно перебуває у динамічному розвитку, адаптуючись до змінних обставин та викликів сучасного світу. Її трансформація відбувається під впливом таких зовнішніх факторів, як війни, які сприяють консолідації суспільства перед обличчям загрози, міграція, що змушує переосмислювати власну належність і цінності у багатокультурному середовищі, а також глобалізація, яка одночасно створює ризики культурної уніфікації та відкриває нові можливості для інтеграції в світовий простір. Ці процеси формують нові рівні колективного самосприйняття, посилюючи зв'язок між історичними традиціями, сучасними реаліями та стратегічними прагненнями нації у майбутньому.

Як зазначає В. Климончук, «об'єднуючим фактором національної ідентичності стала воєнна агресія російської федерації проти України, яка відбувається всупереч нормам і принципам міжнародного права та міждержавних договорів. <...> Черговим викликом сучасності є глобальність світу» [12, с. 109].

Глобалізація значно впливає на процеси формування національної та цивілізаційної ідентичності, особливо в суспільствах, які переживають трансформаційні зміни, як нині Україна. Вона є одночасно викликом і можливістю: з одного боку, створює ризики культурної уніфікації та інформаційної залежності, а також зростання глобальних економічних залежностей може зменшувати відчуття національної автономії, з іншого – сприяє інтеграції до глобальних цінностей демократії, прав людини та сталого розвитку. Для України, яка переживає складний етап переосмислення своєї ідентичності, глобалізація стає важливим інструментом формування національної згуртованості та утвердження європейського цивілізаційного вибору.

На думку Євгена Головахи «Питання ідентичності для нашого суспільства надзвичайно чутливе і просто ключове. <...> Національна ідентичність має три складові – це ставлення до минулого, сучасного і майбутнього нації, приналежність до якої ти відчуваєш. Якщо в тебе немає уявлення про її минуле – твоя ідентичність неповноцінна. Якщо ти не сприймаєш сучасне її життя як своє, не як чуже і таке, яке на тебе тисне, – і поготів. Є люди, які хочуть змінити свою ідентичність, бо не витримують ситуацію, коли країна переживає скрутні часи – і вони, до речі, є не тільки у нас» [13].

Проте, як зазначають автори статті «Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки Української держави», «сьогодні корінні зміни показали, що українці можуть допомагати армії, біженцям, державі, бути креативними, активними у захисті Батьківщини та брати відповідальність за країну на себе. Тому формування майбутнього світогляду нації базується на національній ідентичності сучасного молодого, і не тільки, покоління українців як носіїв майбутніх суспільних змін» [14].

Нині, в умовах протидії російській агресії, відбувається консолідація української нації та формування української ідентичності, зокрема через її політичний вимір. Це проявляється в усвідомленні громадянами своєї приналежності до єдиної політично організованої спільноти – українського народу, держави України та системи спротиву агресору. Таке усвідомлення охоплює як тих, хто перебуває в межах країни, так і українців за її кордонами. Воно не лише об'єднує суспільство, але й допомагає визначити місце України у соціокультурному просторі, сприяючи подальшому розвитку національної ідентичності та державності.

Нинішня війна загострила в українців розуміння такої самодостатньої цінності, як власна незалежна держава, такої цінності, як приналежність до неї через громадянство, усвідомлення того, що всі інші суперечності й протиріччя (регіональні, культурні, мовні, політичні і геополітичні) є ніщо на тлі небезпеки втрати держави [15].

Загалом, війна стала каталізатором трансформації національної та цивілізаційної ідентичності:

- відбулося поглиблення європейської інтеграції: війна посилила відчуття належності України до європейської цивілізації; формується нова цивілізаційна ідентичність, яка поєднує українські культурні традиції з прагненням до європейських стандартів;
- зміцнення патріотизму: глобальна підтримка з боку інших країн сприяла консолідації національної ідентичності як важливого ресурсу для подолання викликів війни;
- формування позитивного образу України у світі: глобалізація дозволяє Україні поширювати інформацію про свою боротьбу за незалежність, залучаючи підтримку міжнародної спільноти;
- глобальна відповідальність: як частина глобалізованого світу, Україна бере участь у вирішенні проблем, таких як екологічна безпека, миротворчість, міграція, що сприяє формуванню багаторівневої ідентичності (локальної, національної, глобальної).

Багатогранність форм вияву й інтеграційна суть національної ідентичності реалізуються через функції, які вона виконує.

Л. Нагорна виділяє такі основні її функції:

- пізнавальну (когнітивну), котра містить певні етнічні стереотипи і уявлення про характер міжетнічних комунікацій, формуючи сприйняття зовнішнього світу, почуття єдиного громадянства, патріотизму, розуміння національних інтересів;
- комунікативну (інтеграційну, нормативну), яка забезпечує відповідний ступінь гомогенності і згуртованості соціуму, визначає способи соціальної взаємодії між його членами і механізми соціалізації індивідів. Водночас за її допомогою встановлюється психологічна комунікативна дистанція, що визначає взаємини з іншими спільнотами, створює загально визнані регулятори міжкультурної комунікативної поведінки;
- емоційну функцію – створює відчуття спільності інтересів, захищеності від ударів долі, причетності до високих культурних цінностей;
- компенсаторну функцію, яка виявляється в певному відшкодуванні втрат, що виникають у процесі стандартизації, виконання індивідом анонімно-казенних функцій, формальних соціальних ролей;

– ідеологічну функцію, котра виникає одночасно з появою націоналізму як ідеології і створює не лише відчуття причетності до історичної долі групи, а й можливості змінювати її. Вона ж забезпечує певний ступінь соціального консенсусу;

– інструментальну функцію, призначення якої полягає у створенні механізму закріплення у свідомості позитивної ідентичності, налаштованості на пріоритет власних цінностей і традицій перед усіма іншими, виховання самоповаги [16, с. 55].

У нинішніх складних умовах ми вважаємо необхідним розглянути основні функції національної ідентичності за двома параметрами – в умовах війни та в умовах глобалізації:

1. Консолідаційна функція

В умовах війни: національна ідентичність сприяє об'єднанню суспільства перед обличчям зовнішньої загрози. Вона формує відчуття єдності, згуртовує громадян незалежно від їхнього етнічного чи соціального походження, зосереджуючи їхні зусилля на досягненні спільної мети – захисту нації та держави.

В умовах глобалізації: у ситуації культурної уніфікації, що супроводжує глобалізаційні процеси, національна ідентичність виступає як захисний механізм, який зберігає унікальність культури, мови та традицій. Вона допомагає протидіяти асиміляції та розмиванню національних особливостей.

2. Захисна функція

В умовах війни: національна ідентичність забезпечує моральну та психологічну стійкість громадян. Вона зміцнює відчуття причетності до боротьби за незалежність і свободу, формуючи у населення стійкість до стресових факторів, таких як військові дії, втрати та кризи.

В умовах глобалізації: у відповідь на зовнішні виклики, такі як економічна залежність, інформаційна маніпуляція чи культурна експансія, національна ідентичність допомагає суспільству протистояти негативним впливам, зберігаючи самобутність та автономію.

3. Орієнтаційна функція

В умовах війни: національна ідентичність допомагає людині зрозуміти свою роль у суспільстві та визначити, за які цінності вона готова боротися. Вона задає орієнтири для поведінки в умовах кризи, спираючись на ідеї патріотизму, героїзму та відданості своїй державі.

В умовах глобалізації: в умовах багатокультурності та ціннісної розмитості, викликаних глобалізацією, національна ідентичність забезпечує чіткі культурні та ціннісні орієнтири, допомагаючи суспільству зберегти свою суб'єктність у глобальному просторі.

4. Легітимаційна функція

В умовах війни: національна ідентичність обґрунтовує право суспільства на самозахист і незалежність, формуючи ідеологічне підґрунтя для міжнародного визнання та підтримки. Вона виступає як джерело політичної легітимності державних інституцій та військових дій.

В умовах глобалізації: вона легітимізує прагнення до збереження національного суверенітету, формування культурної політики та захисту національних інтересів у глобальних організаціях і на міжнародній арені.

5. Ідентифікаційна функція

В умовах війни: національна ідентичність дає змогу індивіду ототожнити себе з певною спільнотою, забезпечуючи відчуття належності до нації. Це зміцнює міжособистісну довіру та сприяє співпраці в кризових ситуаціях.

В умовах глобалізації: вона допомагає зберегти культурну самобутність в умовах глобальних викликів, даючи людям змогу ідентифікувати себе як представників конкретної нації, а не лише «громадян світу».

6. Мотиваційна функція

В умовах війни: національна ідентичність мобілізує громадян на активні дії для захисту країни. Вона виступає джерелом патріотизму, який мотивує до участі у військових, волонтерських і соціальних ініціативах.

В умовах глобалізації: вона надихає на створення інноваційних проєктів, спрямованих на популяризацію національної культури, просування економічних ідей та участь у глобальних ініціативах на конкурентних умовах.

7. Інтеграційна функція

В умовах війни: національна ідентичність сприяє інтеграції різних етнічних, соціальних і регіональних груп в одну згуртовану спільноту, об'єднану спільними цілями й цінностями.

В умовах глобалізації: вона сприяє гармонізації відносин між локальними національними спільнотами та глобальними структурами, забезпечуючи баланс між збереженням самобутності й відкритістю до змін.

8. Рекреаційна функція

В умовах війни: національна ідентичність сприяє відновленню почуття гордості за свою країну через героїчні досягнення, культурні символи та історичні перемоги, що допомагає зменшити емоційне виснаження.

В умовах глобалізації: вона забезпечує збереження культурного спадку та його адаптацію до сучасних умов, сприяючи відродженню традицій та національного мистецтва.

Таким чином, національна ідентичність в умовах війни виконує функції, спрямовані на згуртування суспільства, підтримку морального духу та зміцнення державності. В умовах глобалізації вона стає механізмом захисту від уніфікації та асиміляції, водночас допомагаючи країні інтегруватися у світовий простір без втрати своєї унікальності. Для України сьогодні національна ідентичність є не лише основою для опору зовнішній агресії, але й інструментом формування нового етапу державності та інтеграції до європейської цивілізації.

Національна ідентичність відіграє важливу роль у стабілізації суспільства та збереженні його цілісності в умовах кризових ситуацій, таких як війна, а також у періоди інтенсивних глобалізаційних змін.

Не дивлячись на вагомий вплив зарубіжних та вітчизняних вчених, питання становлення національної ідентичності, особливо в періоди глобалізаційних змін, та її вплив на світову і національну безпеку наразі залишаються бути вкрай актуальними та потребують аналізу у подальших дослідженнях.

Список використаної літератури

1. Гантінгтон Семюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку/ Переклад з англійської Наталії Климчук. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.
2. Гьокхан Демір. Національна ідентичність у контексті глобальних міграційних процесів: соціально-філософський аналіз. Дис. на здобуття наук. ступеня к. філос. н. за спеціальністю 09.00.03 Соціальна філософія та філософія історії. Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2018. 233 с.
3. Greenfeld L. Nationalism: Five Roads of Modernity. Cambridge MA: Harvard University Press, 1992. 581 p.

4. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. Київ: Критика, 2005. 525 с.
5. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 224 с. URL: <http://litopys.org.ua/smith/smi.htm> (дата звернення: 18.11.2024).
6. Fukuyama F. Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment. Farrar, Straus and Giroux, 2018. 240 p.
7. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості / пер. з англ. Тетяна Сахно. 5-е вид. Київ: Наш формат, 2024. 192 с.
8. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London; New York : Verso, 2016. 240 p.
9. Мовчан П.П. Зміст поняття «національна ідентичність»: теоретико-методологічний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 17. С. 103–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_17_21 (дата звернення: 19.11.2024).
10. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
11. Huntington Samuel P. Who are we? The Challenges to America's National Identity. New York, Simon & Schuster, 2004. 428 pp.
12. Климончук В. Національна ідентичність за умов глобалізації: дилеми та перспективи сучасної України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Випуск 33. С. 108–114. URL: DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.33.14> (дата звернення: 19.11.2024).
13. Головаха Євген. Національна ідентичність – це ключове питання для суспільства. URL: <http://www.golos.com.ua/article/350002> (дата звернення 17.11.2024).
14. Горінов П.В., Драпушко Р.Г. Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки Української держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2022. С. 26–30. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/2> (дата звернення: 18.11.2024).
15. Якунов Є. Українці і ідентичність. Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3551533-ukrainci-i-identichnist.html> (дата звернення: 19.11.2024).
16. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. НАНУ. Ін-тут політичних і етнонац. досліджень. Київ, 2002. 274 с.

NATIONAL IDENTITY IN COUNTERING THE CHALLENGES OF WAR AND GLOBALIZATION

Valentyna Kubko

*Odesa Polytechnic National University,
Department of International Relations and Law
Shevchenko av., 1, 65044, Odesa, Ukraine*

Examining national identity through a historical and socio-cultural lens, the study demonstrates that its formation is inextricably linked to civic, cultural, and political processes. Since the 19th century, the issue of national identity has become a subject of scientific discourse, and in the 20th century, its significance grew against the backdrop of geopolitical changes and the activation of national movements. It is noted that in the context of modern Ukraine, national identity manifests itself through the consolidation of society during wartime, the affirmation of a European civilizational choice, and the struggle for state sovereignty.

Attention is drawn to the functions of national identity, including consolidation, protection, orientation, legitimization, and integration. During wartime, it promotes societal unity in the face of external challenges, ensures citizens' moral resilience, and shapes strategies for countering aggression. At the same

time, globalization, as a process that fosters the spread of democratic values, can become a tool for overcoming crises and strengthening national subjectivity in the global arena.

It is argued that national identity is not static; it evolves in response to institutional and socio-cultural changes, as well as new political, social, and temporal realities.

Emphasis is placed on the fact that national identity plays a decisive role in strengthening statehood, ensuring social cohesion, and countering external challenges such as war and globalization. It forms the foundation for societal consolidation, serves as a mechanism for preserving cultural traditions, and provides clear guidelines for adapting to global changes.

The study concludes that national identity, as a dynamic social construct, is shaped through the interaction of historical, cultural, economic, and political factors. It not only ensures the state's resilience to external threats but also determines its place in the globalized world. For Ukraine, which is fighting for its independence while integrating into European civilization, national identity becomes a unifying factor that helps maintain the state's stability in the face of military aggression, contributes to affirming its civilizational choice, and creates prospects for further social and cultural development in a globalized world.

Key words: national identity, globalization, national security, European choice, Ukraine, war.

УДК 327.56:327.82«20/21»

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.14>

ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТИЧНИХ ЗУСИЛЬ США ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ МИРУ В ПІВНІЧНІЙ ІРЛАНДІЇ: ВІД ДЖ. ФОРДА ДО ДЖ. БУША-МОЛОДШОГО

Маріанна Марусинець

*Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці II,
Науково-дослідний центр імені Тіводора Легоцькі,
кафедра історії та суспільних дисциплін
пл. Кошута, 6, 90200, м. Берегово, Україна*

У статті визначено роль США у мирному врегулюванні конфлікту в Північній Ірландії, що закінчився з підписанням Угоди Страсної п'ятниці 1998 р., а також підтримці миру після її підписання в умовах глобальних політичних трансформацій за президентства Дж. Буша-молодшого. Встановлено, що конфлікт у Північній Ірландії являв собою як міжнародну, так і внутрішню проблему для США. У цьому контексті проаналізовано причини та наслідки рішення Державного департаменту заборонити продаж зброї Королівській поліції Ольстера в 1979 р. з ініціативи Спеціального комітету Конгресу з ірландських справ.

У статті аналізується, як американські політичні діячі взаємодіяли з представниками воєнізованих угруповань, зокрема Ірландської республіканської армії (ІРА), та представниками політичних партій Північної Ірландії. У цьому контексті встановлено більш серйозну проблему поділу Ірландії, що виникла до початку так званого періоду насильства та заворушень, відомого як період «Смути». Особлива увага приділяється ініціативам представників Конгресу, Спеціального комітету Конгресу в ірландських справах, спеціальних представників США в Північній Ірландії, що докладали дипломатичних зусиль для встановлення миру. Вивчаються причини та наслідки рішення Державного департаменту заборонити продаж зброї Королівській поліції Ольстера, а також розглядається еволюція ролі США в Північній Ірландії під час адміністрації Р. Рейгана та започаткування фінансової підтримки США для розв'язання конфліктів у вигляді Міжнародного фонду для Ірландії.

Оцінюється роль, яку відіграв президент США Б. Клінтон після свого обрання у 1992 р., та розглядається, як президент Дж. Буш-молодший докладав дипломатичні зусилля для підтримання миру в Північній Ірландії та виконання умов Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. в контексті трансформації системи міжнародних відносин та міжнародного порядку, включно із проблемами та викликами, що постали з міжнародним тероризмом 11 вересня 2001 р.

Ключові слова: США, конфлікт у Північній Ірландії, дипломатія, Угода Страсної п'ятниці 1998 р, мирний процес, мирне врегулювання, Республіка Ірландія, Велика Британія.

Актуальність теми дослідження зумовлена важливою роллю США у встановленні миру в Північній Ірландії, підписанні мирної угоди – Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. [1] та підтримці миру в умовах глобальних політичних трансформацій початку XXI ст., зокрема в умовах загострення світового тероризму.

Роль США в процесі мирного врегулювання в Північній Ірландії істотно трансформувалась з 1970-х рр., відображаючи різні рівні участі адміністрацій, що змінювали одна одну. Хоча США мали значний вплив, часто стверджувалося, що вони не були головним двигуном миру. Перші контакти між США та Північною Ірландією розпочалися наприкінці 1970-х рр., коли президент Дж. Картер пообіцяв економічну допомогу залежно від політичного прогресу. Поворотним моментом став візит Б. Клінтона в 1995 р., який

продемонстрував прихильність США до миру і привів до укладення мирної угоди – Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. Дж. Мітчелл як спеціальний посланець США зіграв ключову роль у посередництві між конфліктуючими сторонами, підкреслюючи прихильність США до миру. Адміністрація Б. Клінтона вирізнялася безпрецедентною участю, включно з видачею віз лідерам націоналістичної партії та руху «Шинн Фейн», що мало важливе значення для розвитку діалогу.

Незважаючи на відчутний успіх Угоди Страсної п'ятниці для встановлення миру та примирення між католицькою та протестантською громадами, поточні проблеми, наприклад міжконфесійна політика, створюють нові виклики для миру в Північній Ірландії. Відсутність на політичній арені світу сьогодні таких яскравих політичних діячів, як Б. Клінтон, часто-густо відзначається як перешкода мирному процесу, що наводить на думку про можливе зниження впливу США. Хоча США зіграли допоміжну роль у мирному процесі, складнощі місцевої політики показують, що шлях до міцного миру, як і раніше, пов'язаний із труднощами. Взаємодія між дипломатичним посередництвом США, місцевою владою, політичними діячами, політичними рухами та партіями продовжує визначати майбутнє мирного процесу в Північній Ірландії.

Беручи до уваги той факт, що питання війни та миру впродовж усієї історії розвитку людства привертала увагу великої кількості вчених, проблематика конфлікту в Північній Ірландії залишається у центрі уваги дослідників і є достатньо дослідженою. Проте найменше публікацій присвячено саме ролі американської дипломатії в мирному врегулюванні конфлікту та підтриманні миру в Північній Ірландії, особливо в умовах трансформації системи міжнародних відносин та міжнародного порядку наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. У своєму дослідженні авторка спиралася переважно на праці американських, британських, ірландських та європейських дослідників. У контексті наукового дослідження на особливу увагу заслуговує науковий доробок таких дослідників, як Гупта Д., Вайт Т., Лінч Т., Дамбрел Дж., Ніфсі Е., Кокс М., Хезлтон В, Гельке М., Стівен Ф., Кленсі М., Попільковський Я., Калл Н., Гартнер Я., Вілсон А., Сандерс А., Шмітт Д., Б'юкенен С., Арчік К. тощо.

З огляду на актуальність дослідницької проблематики та ступінь наукової розробленості теми дослідження головна мета статті полягає у всебічному аналізі ролі американської дипломатії зі встановлення й підтримання миру в Північній Ірландії в умовах глобальних політичних трансформацій кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Історично склалося так, що США традиційно поклалися на британський уряд у питаннях, які стосувалися статусу та проблем у Північній Ірландії. Починаючи з рішення 28-го президента США В. Вільсона (1913–1921) США не визнавали Ірландію незалежною державою та продовжували цю політику в міру ескалації конфлікту, відомого як період «Смути» наприкінці 1960-х та 1970-х рр. Тому американські уряди не втручалися у північноірландський конфлікт, який вони вважали внутрішньою проблемою Великої Британії. Однак необхідно брати до уваги й той факт, що у ХХ ст. Велика Британія стає близьким союзником США, особливо в контексті холодної війни, коли у 1980-х рр. особливі стосунки між 40-м президентом США Р. Рейганом (1981–1989) та прем'єр-міністром Великої Британії М. Тетчер (1979–1990) були особливо важливими. Під тиском ірландсько-американських лобістських груп та обраних спеціальних представників з мирного врегулювання північноірландського конфлікту уряд США став на бік націоналістів або республіканців у конфлікті в Північній Ірландії в епоху «Смути».

Так звані «чотири вершники» – губернатор Нью-Йорка Г. Кері, сенатори із Нью-Йорка П. Мойніхан, Т. О'Ніл і сенатор із Массачусетса Т. Кеннеді – зіграли важливу роль у просуванні ірландського націоналістичного порядку денного в зовнішній політиці США.

У 1977 р. вони переконали 39-го президента США Дж. Картера (1977–1981) випустити першу заяву з Білого дому, що сигналізувала про американський інтерес до вирішення конфлікту в Північній Ірландії. Ця група стала важливою опорою мирного процесу, що розпочався у 1990-х рр. Вони чинили дипломатичний тиск на британський уряд з метою проведення переговорів з ірландськими республіканцями, водночас закликаючи їх припинити насильство, взяти на себе зобов'язання щодо припинення вогню і, зрештою, скласти зброю [2].

Завдяки ефективному лобіюванню ірландсько-американських груп і політичних еліт, уряд США став критикувати британську політику в Північній Ірландії. Згодом групи інтересів зіграли важливу роль у мирному процесі в Північній Ірландії. Зокрема, про що йтиметься нижче, групи інтересів чинили тиск на президента Б. Клінтона з метою надання візи Дж. Адамсу, що підтверджує ліберальне твердження про те, що внутрішні групи відіграють важливу роль у формуванні зовнішньої політики США [3].

Слід також зазначити, що з початку 1970-х рр. правоохоронні органи США відігравали важливу роль у врегулюванні конфлікту в Північній Ірландії. Зокрема, ФБР активно співпрацювало з британськими та ірландськими службами безпеки, щоб протистояти трансатлантичній підтримці Ірландської республіканської армії (ІРА). Це включало стеження за групами підтримки республіканців і судові переслідування ірландсько-американських мереж з торгівлі зброєю. Служба імміграції та натуралізації також активно займалася пошуком осіб, які ховаються від ІРА у Сполучених Штатах, сприяючи низці гучних депортацій та екстрадицій. Водночас Державний департамент проводив сувору політику відмови у видачі віз видатним лідерам політичного руху за возз'єднання Ірландії – «Шинн Фейн». У сукупності ці ініціативи значно ускладнили використання ІРА «Ірландською Америкою» як джерела закупівель зброї, фінансової підтримки та реклами [4].

Білий дім, з іншого боку, загалом залишався осторожним стосовно Північної Ірландії. Участь у них рідко виходила за рамки щорічного «Звернення до Дня Святого Патрика», ініційованого 38-м президентом США Дж. Фордом (1974–1977), що закликав американців ірландського походження не підтримувати ІРА. Лише у 1977 р. 39-й президент США Дж. Картер (1977–1981) виступив із першою президентською ініціативою щодо Північної Ірландії, пообіцявши фінансову та економічну допомогу в разі політичного прориву.

У контексті президентства Дж. Картера необхідно зазначити, що під час його каденції в серпні 1979 р. за ініціативою Спеціального комітету Конгресу в ірландських справах було ухвалено рішення Державного департаменту заборонити продаж зброї Королівській поліції Ольстера. Основою для цього послужив «розділ 502(b) Закону про іноземну допомогу», який забороняє допомогу США порушникам прав людини. Королівську поліцію Ольстера неодноразово звинувачували в порушеннях прав людини такі міжнародні організації, як «Amnesty International». Необхідно підкреслити, що Спеціальний комітет Конгресу в ірландських справах колективно і його 121 член окремо засуджували і продовжують засуджувати насильство в Північній Ірландії. Наслідки рішення полягають у тому, що Державний департамент уперше включив Північну Ірландію до своїх «Країнових звітів про практику в галузі прав людини», які затверджуються щорічно. Цей важливий і впливовий документ має широку аудиторію як у США країні, так і в усьому світі [5].

Наступний 40-й президент США Р. Рейган (1981–1989) відіграв важливу роль у підписанні англо-ірландської угоди та встановленні миру в Північній Ірландії. У грудні 1984 р. він закликав прем'єр-міністра Великої Британії М. Тетчер вступити в предметні переговори з урядом Республіки Ірландія, а пізніше підтримав угоду фінансовими внесками до Міжнародного фонду для Ірландії.

Під час президентської кампанії 1988 р. республіканська адміністрація 41-го президента США Дж. Буша-старшого (1989–1993) також висловлювала свою глибоку стурбованість насильством, яке тривало в Північній Ірландії, і заявила, що готова працювати «будь-яким можливим способом для сприяння миру, дружбі та гармонії між двома великими ірландськими традиціями». Однак перебування Дж. Буша-старшого на посаді президента Сполучений Штатів характеризувалося більш «традиційною» політикою невтручання, з пріоритетом на екстрадицію осіб, які переховуються від ІРА, і судове переслідування за змови про торгівлю зброєю [4]. Призупинення поставок зброї було підтримано як адміністраціями Дж. Картера, так і Р. Рейгана, незважаючи на сильний особистий тиск з боку прем'єр-міністра Великої Британії М. Тетчер з вимогою зняти заборону [5].

Незважаючи на більш ранні заяви про підтримку і заклопотаність з боку президентів Дж. Картера і Р. Рейгана, політика США щодо Північної Ірландії істотно змінилася за 42-го президента США Б. Клінтона (1993–2001). Після закінчення холодної війни необхідність у поступках Великої Британії в питаннях Північної Ірландії відпала, що дало змогу США стати ефективнішим посередником у переговорах. США за Б. Клінтона відіграли помітну роль у мирному процесі, спочатку надавши візу лідеру політичного руху та партії, що виступає за возз'єднання Північної Ірландії з Республікою Ірландія – «Шин Фейн» Дж. Адамсу, а потім беручи активну участь у переговорах. Багато хто в Білому домі під час першого президентського терміну Б. Клінтона був пов'язаний з мирним процесом у Північній Ірландії. Б. Клінтон призначив колишнього лідера більшості в Сенаті Дж. Мітчелла своїм посланцем у Північній Ірландії. Дж. Мітчелл був посередником у переговорах і доклав максимум дипломатичних зусиль, що призвели до підписання мирної угоди – *Угоди Страсної п'ятниці* 1998 р. [6, с. 83–84].

Дж. Мітчелл був помітним американським державним діячем, посередник в укладенні *Угоди Страсної п'ятниці* 1998 р. у Північній Ірландії Дж. Мітчелл. У 1994 р. Дж. Мітчелл був призначений спеціальним представником президента Б. Клінтона в Північній Ірландії. Він очолив мирні переговори, які привели до підписання довгоочікуваної мирної угоди. Вміле посередництво Дж. Мітчелла мало вирішальне значення для досягнення миру. Ключові учасники процесу, такі як Дж. Адамс і Д. Трімбл, високо оцінили угоду Дж. Мітчелла. За внесок у врегулювання конфлікту 1998 р. Дж. Мітчелл був удостоєний почесного лицарського ордена Британської імперії і був номінований на Нобелівську премію миру 2000 р.

У цьому контексті покажемо ставлення Дж. Адамса, який очолював націоналістичну партію «Шинн Фейн». Дж. Адамс зокрема зазначив, що: «Роль сенатора Дж. Мітчелла була незамінна для успіху переговорного процесу і забезпечення умов для підписання *Угоди Страсної п'ятниці* 1998 р. Не може бути жодних сумнівів у тому, що без його терпіння і витривалості результат міг би бути зовсім іншим». Своєю чергою Д. Трімбл, який очолював Ольстерську юніоністську партію (англ. Ulster Unionist Party), зазначив, що Дж. Мітчелл: «був надзвичайно здібним і справедливим: дуже щира людина, яка віддала все, що в нього було, щоб процес запрацював. Він проявив себе дуже добре, і американський народ пишався ним. Я не думаю, що будь-хто інший зміг би зробити те, що зробив він. Це був чудовий політичний баланс» [7].

Хоча Дж. Адамс і Д. Трімбл перебували по різні боки столу на перемовинах, вони однаково дивилися на важливу роль Дж. Мітчелла. Важливим є те, що як голова мирних переговорів, Дж. Мітчелл надав сторонам вирішальну допомогу в пошуку рішень для врегулювання конфлікту. Дж. Мітчелл переконав уряди Великої Британії та Республіки Ірландія надати невеликим політичним партіям місце за столом переговорів. Це дало змогу

партіям, що представляють воєнізовані угруповання, а також «Жіночій коаліційній партії» відіграти певну роль у процесі та бути зацікавленими в його результатах. Дж. Мітчелл змінив уявлення про політичні партії, показавши, що вони не обов'язково повинні займати крайні позиції. Дж. Мітчелл зокрема змусив політичні партії зосередитися на спільних інтересах і суспільних потребах, таких як надання народу Північної Ірландії надію на мирне і процвітаюче майбутнє [7].

Цікавим і новаторським є те, що Дж. Мітчелл встановив так звану ранкову процедуру, за якої сторони могли скаржитися пресі на те, що інша сторона робила або говорила. Він вислухав сторони повністю. Ця процедура дозволила сторонам «випустити пару», щоб вони могли раціонально обговорити важливі питання пізніше того самого дня. Дж. Мітчелл наполегливо працював, щоб завоювати довіру сторін, щоб вони цінували його судження. Їхня довіра до нього зробила їх більш готовими прийняти його рекомендації. Дж. Мітчелл за необхідності чинив тиск на учасників переговорного процесу. Він встановив крайній термін для досягнення остаточної мирної угоди. Дж. Мітчелл повторив власні слова сторін, попередивши їх, що переговори не можуть провалитися, тому що перспектива провалу занадто жахлива, щоб її розглядати. Дж. Мітчелл застеріг учасників переговорів, що їм слід побоюватися відновлення насильства більше, ніж можливої політичної шкоди, яку може бути завдано в результаті досягнення угоди про мирне врегулювання конфлікту в Північній Ірландії [7].

Коли обговорення вийшли за рамки встановленого терміну, Дж. Мітчелл дозволив продовження переговорів, але відмовився допустити перерву. Він заявив учасникам переговорного процесу, що «ми тут, поки не закінчимо». Коли вони сказали, що досягли угоди, він у свою чергу зазначив, що «хоче проголосувати просто зараз». Дж. Мітчелл навчився робити такі речі як лідер більшості в Сенаті США. Проводячи негайне голосування, він відчував, що «коли ви маєте голоси, ви голосуєте, тому що щось погане може трапитися, якщо ви будете зволікати». Оголошуючи про угоду, Дж. Мітчелл високо оцінив роботу інших учасників переговорів. Він назвав політичних лідерів Північної Ірландії «відважними героями». Зокрема Дж. Мітчелл виступив проти воєнізованих формувань, заявивши: «Угода доводить, що демократія працює, і на її основі ми можемо сказати прихильникам насильства, тим, хто зневажає демократію, чиїми інструментами є бомби та кулі: ваш шлях – неправильний. Ви ніколи не вирішите проблему Північної Ірландії насильством. Ви тільки погіршите ситуацію» [7].

Ці важливі слова свідчать про неймовірні дипломатичні зусилля і передають послання, яке знайшло відгук у всіх учасників переговорного процесу. Мирна угода – Угода Страсної п'ятниці не була досконалим документом. Зокрема в угоді не було рекомендацій щодо механізму правосуддя перехідного періоду для вирішення так званої «проблеми спадщини минулого». Протягом північноірландського конфлікту близько чотирьох тисяч людей було вбито і майже п'ятдесят тисяч отримали поранення під час періоду «Смути». Попри те, що Угода Страсної п'ятниці 1998 р., як і раніше, перебуває на стадії розробки, 26 років миру означають, що вона витримала випробування часом. північноірландський політик, один із засновників Соціал-демократичної та лейбористської партії – Дж. Г'юм, архітектор мирного процесу, а також лідер Юніоністської партії Ольстера – Д. Трімбл були удостоєні Нобелівської премії миру за історичну угоду. Однак мир не був би досягнутий без значного внеску Дж. Мітчелла [7].

Багато хто високо оцінив публічну дипломатію президента Б. Клінтона, майстерність Дж. Мітчелла як посередника і великі зусилля, яких докладають багато інших політиків в адміністрації Б. Клінтона. Клінтона з досягнення миру в Північній Ірландії. Особлива

заслуга Дж. Мітчелла полягає в тому, що він створив умови для переговорів, які були всеосяжними і заохочували всі групи населення Північної Ірландії брати участь у мирному процесі. Б. Клінтон сам здійснив кілька візитів до Північної Ірландії для підтримки мирного процесу та особисто брав участь протягом останнього тижня переговорів, що передували укладенню Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. [8, с. 48].

Однак, необхідно також зазначити, що не всі згодні з тим, що Б. Клінтон і США відігравали центральну роль у мирному процесі. Так, ірландський дослідник В. Хейзлтон схильний применшувати важливість ролі США за адміністрації Б. Клінтона, зображуючи їх як «уболивальників на узбіччі процесу» [9, с. 110]. Британський дослідник П. Діксон відкидає роль зовнішніх дійових осіб, особливо США, стверджуючи, що внутрішні чинники були насамперед відповідальні за мирний процес [10, с. 416]. Американський учений М. Кленсі стверджує, що роль Б. Клінтона в мирному процесі ґрунтувалася на його хибному розумінні конфлікту в Північній Ірландії, який об'єднує расові розбіжності на Півдні Америки з міжконфесійним конфліктом у Північній Ірландії [11]. Австралійський дослідник Т. Лінч зображує Б. Клінтона готовим ігнорувати той факт, що Дж. Адамс був терористом, і тому, мабуть, заохочує тероризм, надаючи йому візу [12, с. 75].

Незважаючи на ці критичні зауваження, більшість вчених згодні з тим, що Б. Клінтон і члени його адміністрації зробили свій внесок у мирний процес, надавши Дж. Адамсу візу і тим самим включивши поміркованих республіканців до мирного процесу; і постійне заохочення мирного процесу, незважаючи на безліч проблем, які виникли. Як передбачає ліберальна теорія міжнародних відносин, політика США була тісно пов'язана з мережею численних держав і недержавних суб'єктів.

Наприклад, видача візи Адамсу була частиною спланованої взаємодії між урядом США та урядами Республіки Ірландія і Великої Британії. Джон Г'юм, лідер Соціал-демократичної і Лейбористської партії Північної Ірландії та головний архітектор Угоди Страсної п'ятниці 1998 р., зіграв вирішальну роль у сприянні залученню Дж. Адамса і політичного руху «Шинн Фейн» до мирних переговорів. Мета надання візи полягала в тому, щоб включити потенційних порушників у мирний процес. Історично республіканці були прихильні до насильства для досягнення своїх цілей. Перекопати їх у тому, що припинення вогню і переговори можуть бути засобами для досягнення їхньої мети, було важливим кроком у мирному процесі, і надання візи Дж. Адамсу мало центральне значення в цьому процесі [13].

Після того, як ІРА взяла на себе зобов'язання про припинення вогню, досягнення угоди про інститути, необхідні для встановлення миру в Північній Ірландії, вимагало, щоб США підтримали тих поміркованих радикальних діячів, які були готові піти на ризик заради миру. США довгий час прислухалися до Дж. Г'юма і слідували його пропозиціям про те, як просунути мирний процес уперед. Дж. Г'юм встановив тісні зв'язки із сенатором США Т. Кеннеді та його співробітниками, деякі з яких прийшли працювати в команду національної безпеки Білого дому Б. Клінтона. Таким чином, Дж. Г'юм безперешкодно працював з американськими урядовими чиновниками, щоб довести переговори до кінця [13].

США також гостро усвідомили політичну небезпеку, з якою зіткнувся Д. Трімбл як лідер поміркованої юніоністської партії – Юніоністської партії Ольстера. Багато членів партії Д. Трімбла були не згодні з вчинками, які він зробив на підтримку Угоди Страсної п'ятниці. Б. Клінтон зіграв важливу роль у переконанні Д. Трімбла піти на поступки, щоб домогтися підписання мирної угоди. Після того, як сторони завершили роботу над Угодою Страсної п'ятниці 1998 р., Б. Клінтон продовжував наполягати на її ефективній реалізації. Загалом нескінченний оптимізм Б. Клінтона, його позитивна рішучість і здатність співпереживати сторонам конфлікту та встановлювати з ними стосунки дали йому змогу стати

важливою дійовою особою, що підтримувала тих, хто домогся миру в Північній Ірландії [14, с. 116].

Підсумовуючи внесок адміністрації Б. Клінтона у встановлення миру в Північній Ірландії можна зробити висновок про те, що на відміну від епізодичного інтересу своїх попередників, Б. Клінтон вклав безпрецедентну кількість часу та енергії в Північну Ірландію. Починаючи з видачі віз лідерам «Шинн Фейн» і закінчуючи президентським візитом до Белфаста в листопаді 1995 р., Б. Клінтон на певних етапах відіграв ключову роль у розвитку мирного процесу. Проте залишаються значні розбіжності з приводу того, чому Білий дім опинився залученим до конфлікту, де на карту не поставлено жодних життєво важливих інтересів США. У найбільш крайніх інтерпретаціях ірландські ініціативи Б. Клінтона були представлені або як цинічний маневр для завоювання етнічної політичної підтримки всередині країни, або як суто доброзичлива спроба допомогти забезпечити міцний мир. Обидва ці твердження можуть бути оскаржені при оцінці складного спектра впливів, що визначали політику Білого дому [4].

Одним із найпоширеніших пояснень участі Б. Клінтона в подіях у Північній Ірландії було його передбачуване бажання заручитися голосами чотирьох мільйонів американців ірландського походження. Хоча більшість тих, хто стверджує, що має ірландське походження, є протестантами, американці ірландського походження становлять основну частину з шістдесяти мільйонів американських виборців-католиків. Політичні стратеги характеризують римських католиків як одного з найважливіших «вирішальних голосів» в американській політиці. Вони підтримували успішного кандидата на останніх семи президентських виборах, вони голосують у більшій кількості, ніж населення загалом, і вони зосереджені в штатах із більшим представництвом у президентській колегії виборників [4].

Таким чином, загалом можна констатувати, що візит президента США Б. Клінтона до Північної Ірландії в 1995 р. став символом надії на мир у цьому регіоні, який сприймався як центр уваги в середині 1990-х рр. Під час свого візиту Б. Клінтон заявив про готовність США підтримати «відчутні переваги миру». Його адміністрація відіграла ключову роль в укладенні мирної угоди 1998 р., відомої як Белфастська угода або Угода Страсної п'ятниці. Візит Клінтона став значущою культурною подією в сучасній Північній Ірландії, незважаючи на те, що країні не вдалося створити стабільний децентралізований уряд [15].

Отже, ірландсько-американське лобіювання, вплив впливових радників і політиків, а також зміни в англо-американських відносинах відіграли важливу роль у залученні США до справ Північної Ірландії. Але найголовніше, участь Б. Клінтона зрештою була реакцією на мирний процес, що процвітав, і переконаністю в тому, що США могли б зіграти консолідуючу роль у просуванні політичного діалогу. І навпаки, припинення вогню в ІРА в 1996 р. і нездатність досягти значущих міжпартійних переговорів різко обмежили роль, яку можуть відігравати США.

Коли 43-й президент США Дж. Буш-молодший (2001–2009) обійняв посаду президента, він почав реалізовувати більш відсторонену політику США щодо Північної Ірландії. Дж. Буш-молодший молодший був менш залучений у дипломатію, що пов'язана з проблемами реалізації Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. Адміністрація Дж. Буша-молодшого надала його посланцям більшу автономію і повноваження для розроблення та реалізації політики США щодо Північної Ірландії. Незабаром після його обрання, після подій 11 вересня 2001 р., стало зрозуміло, що адміністрація Дж. Буша-молодшого повинна зосередитися на війні з тероризмом [16].

Сукупні наслідки терористичних актів 9 вересня 2001 р. у Сполучених Штатах змусили змінити пріоритети американської зовнішньої політики, головною турботою якої

знову стала безпека. Зміна зовнішньополітичних пріоритетів США означала, що адміністрація Дж. Буша-молодшого активізує свої зусилля зі здійснення тиску на «Шинн Фейн» та ІРА під час переговорів, особливо щодо процесу роззброєння. Дж. Буш-молодший призначив Р. Хааса своїм спеціальним посланцем у Північній Ірландії, надавши йому більшу свободу дій для розроблення політики США, з огляду на його відсутність особистої взаємодії з Північною Ірландією. Однак основна робота Р. Хааса полягала в Державному департаменті як директора з планування політики – однієї з найважливіших посад у цій структурі, яка сама по собі вимагала повної зайнятості.

Таким чином, спочатку Р. Хаас мав розглядати свою роль в Північній Ірландії як другорядну стосовно своєї роботи в Державному департаменті. Проте Р. Хаас періодично привертав увагу до подій у Північній Ірландії. На думку М. Кленсі, це пов'язано з тим, що для Р. Хааса важливу роль відіграли особистісні характеристики ірландських політиків. Р. Хаас перейнявся прихильністю до Дж. Адамса і, ймовірно, поділяв його точку зору. Водночас, Р. Хаас відчував неприязнь до Д. Трімбла, можливо, через його складніший характер, який, ймовірно, нагадував йому самого себе [11].

У 2003 р. Р. Хаас пішов з адміністрації Дж. Буша-молодшого. Виведення з експлуатації зброї воєнізованих формувань уже почалося, але ще не було завершено. Реформа поліції в Північній Ірландії ще не отримала підтримки з боку республіканців, і партії в Північній Ірландії не дійшли згоди щодо відновлення роботи установ Стормонта. М. Рейсс змінив Р. Хааса на посаді посланника США в Північній Ірландії. Вважається, що М. Рейсс був успішним посланцем, граючи роль «поганого поліцейського», чинячи тиск на ІРА, щоб вона склала свою зброю, і допомагаючи сторонам перезапустити бездіяльну Асамблею і Кабінет міністрів Північної Ірландії на основі угоди про розподіл влади між Демократичною юніоністською партією (ДЮП) і «Шинн Фейн». Це вимагало періодичного відкликання або звуження візових прав Дж. Адамса для в'їзду до США [11].

Так само, як адміністрація Б. Клінтона втратила можливість використовувати в'їзні візи до США як «пряник» для Дж. Адамса та інших республіканців, адміністрація Дж. Буша-молодшого використала дипломатичний «батіг» відмовляючи у видачі віз як покарання для Дж. Адамса і республіканців за їхню нездатність до компромісних рішень, що підірвало мирний процес з погляду США. Попри те що, що адміністрація Дж. Буша-молодшого мала пріоритети, які відрізнялися від пріоритетів адміністрації Б. Клінтона, в цілому, США вплинули на зусилля щодо реалізації угоди Страсної п'ятниці і відіграли конструктивну роль у досягненні її мети – сприяння миру в Північній Ірландії. [11].

Аналізуючи діяльність США у Північній Ірландії, можна сказати, що вони змогли досягти успіху без використання силових методів. Завдяки дипломатичним зусиллям США вдалося залучити до співпраці сторони, які поділяли їхні інтереси. Насамперед, це уряди Великобританії та Республіки Ірландія, а також Дж. Г'юма. Найменшою мірою це стосується лідерів юніоністів та республіканців. США зробили значний внесок у переговори щодо укладання Угоди Страсної п'ятниці 1998 р., завдяки майстерності дипломата Дж. Мітчелла. Дипломатичні зусилля США відіграли ключову роль у успішному виконанні мирної угоди. Тоді як президент Б. Клінтон був найбільш безпосереднім учасником, особливі представники Дж. Буша-молодшого мали більшу самостійність у розробці політики. Зокрема, М.М. Рейсс відіграв важливу роль у припиненні збройних дій та у сприянні досягненню домовленості про поділ влади в Північній Ірландії у 2007 р. [13].

Ефективна роль, яку США відіграли у сприянні миру в Північній Ірландії, була підкреслена у 2013 р., коли політичні партії Північної Ірландії знову попросили Р. Хааса

виступити посередником і головувати на міжпартійних переговорах про прапори, паради та примирення. Хоча Р. Хаасу не вдалося досягти консенсусу з цих питань серед усіх сторін, той факт, що попередній посланець США розглядався як людина, яку лідери Північної Ірландії шукали для сприяння досягненню консенсусу в Північній Ірландії з цих питань, підкреслює вплив США, що зберігається, на цей конфлікт і те, як США можуть продовжувати відігравати роль у просуванні миру в Північній Ірландії [13].

В цілому, адміністрація Дж. Буша-молодшого розглядала Угоду Страсної п'ятниці 1998 р. як найкращу основу для встановлення тривалого миру в Північній Ірландії. Американські офіційні особи стверджували, що довіру і впевненість можна відновити лише тоді, коли ІРА та інші воєнізовані формування припинять свою діяльність. Крім того, підкреслювалось, що «Шинн Фейн» повинна стати членом Поліцейської ради Північної Ірландії. Американські офіційні особи охарактеризували рішення ІРА відкликати свою пропозицію про розформування в лютому 2005 р. як «небажане» і закликали ІРА до саморозпуску [17].

За президентства Дж. Буша-молодшого члени Конгресу брали активну участь у підтримці мирного процесу. Більше того, деякі члени Конгресу активно виступали за те, щоб ІРА припинила свою діяльність. У світлі успіхів, досягнутих у сфері реформування поліції, члени Конгресу в грудні 2001 р. закликали адміністрацію Дж. Буша-молодшого переглянути заборону на спілкування між ФБР і новоствореною Національною службою розвідки Республіки Ірландія. Ця заборона була ініційована Конгресом у 1999 р. через занепокоєння щодо дотримання прав людини колишньою Королівською поліцією Ольстера. За президентства Дж. Буша-молодшого деякі члени Конгресу продовжували висловлювати занепокоєння щодо дотримання прав людини та підзвітності в Північній Ірландії. У березні 2005 р. відбулися слухання, на яких обговорювався стан публічних розслідувань чотирьох резонансних вбивств у Північній Ірландії [17].

Окрім зосередження уваги на дипломатичних зусиллях уряду США щодо просування та надання допомоги у здійсненні мирного процесу в Північній Ірландії, США також намагалися сприяти миру за допомогою програми економічної допомоги. З 1986 р. Сполучені Штати надають допомогу через Міжнародний фонд для Ірландії (МФІ), який є важливим джерелом інвестицій. США використовували МФІ як засіб заохочення США та інших держав для надання допомоги у встановленні миру та зусиль миробудування в Північній Ірландії. Ці кошти призначені для розширення прав та можливостей громадян, забезпечення робочих місць та пом'якшення соціальних та економічних умов, що сприяють парамілітаризму та насильству. Ключем до успіху МФІ були його адаптивність, незалежність, гнучкість та зусилля, які він докладав для забезпечення ефективності місцевих громад [18].

Важливо відзначити, що тисячі людей по всій Північній Ірландії та прикордонних графствах взяли участь у програмах миробудування, що фінансуються МФІ. Хоча не варто переоцінювати значення економічної підтримки, вона безперечно принесла користь у деяких державах, де місцеві жителі об'єднують свої зусилля для побудови миру на рівні громад, використовуючи ресурси для покращення умов життя у своїх районах та спільнотах.

Таким чином, комплексний аналіз ролі дипломатії США у встановленні миру в Північній Ірландії з підписанням Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. і в підтримці миру в умовах глобальних політичних трансформацій дали змогу авторці статті дійти наступних висновків.

Отже, у сучасному світі існує безліч етнічних і релігійних конфліктів, які не можуть бути розв'язані виключно військовими методами. Дипломатія та економічна допомога є ключовими інструментами, які Сполучені Штати застосовували для сприяння досягненню та успішної реалізації мирної угоди – Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. Збереження ролі США в мирному процесі демонструє дедалі важливішу роль, яку вони відіграють

у світі, де потрібна скоординована міжнародна взаємодія для розв'язання складних глобальних і регіональних конфліктів. Тому, роль США в мирному процесі в Північній Ірландії була значною та багатогранною. Американські політичні діячі та інститути зіграли ключову роль у просуванні миру та сприянні діалогу між конфліктуєчими сторонами, що в кінцевому підсумку сприяло успіху мирного процесу.

Угода Страсної П'ятниці 1998 р. стала справжнім тріумфом сучасної міжнародної дипломатії, сприявши встановленню миру в Північній Ірландії. Значний внесок у завершення північноірландського конфлікту та встановлення миру внесено завдяки саме дипломатичним зусиллям США. З 1960-х рр. Північна Ірландія переживала глибокий суспільний розкол, а воєнізовані угруповання контролювали ситуацію за допомогою насильства.

Участь США в досягненні домовленостей Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. була зумовлена взаємодією між ключовими ірландсько-американськими політичними діячами та адміністрацією 42-го президента США Б. Клінтона (1993–2001), спрямованою на боротьбу з дискримінацією та насильством щодо католиків у Північній Ірландії. У ситуаціях, коли раніше США не відігравали помітної ролі, вони почали активно взаємодіяти з учасниками можливої мирної угоди. США виступали як посередник між урядами Великої Британії та Республіки Ірландія. Втручання адміністрації Б. Клінтона відбулося в самий розпал конфлікту в Північній Ірландії. У період його президентства Північна Ірландія пережила одні з найпохмуріших днів у своїй історії, перш ніж сформувався функціонуючий уряд. Значну роль у цьому повороті подій відіграла зміна політики, ініційована США.

Позиція 42-го президента США Б. Клінтона як стороннього спостерігача дозволила йому залучити до перемовин лідерів політичного руху і партії «Шинн Фейн», а також лідерів воєнізованих угруповань – ІРА, бо офіційні особи Республіки Ірландія та Великої Британії зіткнулися б з надто сильною негативною реакцією північноірландської громадськості. Прагматична позиція США, які визнали необхідність економічних ініціатив для підвищення рівня життя і стабільності в Північній Ірландії, зіграла ключову роль у зміні громадської думки на користь визнання миру як економічної можливості. Однак найважливішим кроком США в рамках Угоди Страсної п'ятниці стало надання ірландському республіканському руху платформи, в якій йому було відмовлено британським урядом. Конструктивний діалог, що розпочався завдяки цій політиці, відіграв важливу роль у припиненні вогню ІРА у 1994 р., що стало необхідною умовою для миру. Угода Страсної п'ятниці, укладена у 1998 р., призвела до встановлення стабільності в Північній Ірландії. Ця угода змінила Північну Ірландію, зробивши її зовсім іншою порівняно з тим, якою вона була до цього.

Сьогодні, у зв'язку зі змінами в політичній обстановці та демографічній ситуації як у Північній Ірландії, так і в Європі, Угода Страсної п'ятниці 1998 р. стикається з новими труднощами. Ці загрози, що зростають крихкому мирному процесу не можна ігнорувати. У суспільстві, де воєнізовані формування відкрито заявляють про свою готовність до миру, але при цьому не залишають поза увагою можливість війни, нестабільний уряд Північної Ірландії не в змозі самотужки впоратися з цими загрозами. Щоб протистояти цим викликам, США, як один із ключових учасників Угоди Страсної п'ятниці 1998 р., повинні взяти на себе відповідальність за її захист в умовах глобальних політичних трансформацій. Роль США в мирному процесі в Північній Ірландії полягає в забезпеченні виконання домовленостей у рамках Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. США продовжують надавати економічну допомогу та інвестувати в економіку Північної Ірландії. Після підписання Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. США і далі продовжують свою дипломатичну діяльність через спеціальних посланців.

Досвід і стратегії, застосовані в Північній Ірландії, можуть слугувати цінними уроками для майбутньої зовнішньої політики США в інших зонах конфліктів. Досягнення

мирної угоди в Північній Ірландії доводить важливість постійної взаємодії, глибокого розуміння місцевої динаміки та потенційного впливу фінансової підтримки на досягнення миру. Історичний контекст конфлікту в Північній Ірландії, включно зі спадщиною поділу Ірландії та соціально-політичним ландшафтом, відіграв ключову роль у формуванні реакції США. Це розуміння має вирішальне значення для усвідомлення складнощів міжнародного втручання в подібні конфлікти. США повинні продовжувати робити висновки зі своєї участі в мирному процесі в Північній Ірландії, щоб підвищити свою ефективність у майбутніх дипломатичних зусиллях.

Список використаної літератури

1. The Belfast Agreement: An Agreement Reached at the Multi-Party Talks on Northern Ireland 1998. *Government of the UK*. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/619500728fa8f5037d67b678/The_Belfast_Agreement_An_Agreement_Reached_at_the_Multi-Party_Talks_on_Northern_Ireland.pdf
2. Gupta D. The Role of Licit and Illicit Transnational Networks during the Troubles. / In: White T. J. (Ed.), *Theories of International Relations and Northern Ireland*. P. 93–115. Manchester : Manchester University Press, 2017. URL: <https://doi.org/10.7228/manchester/9781784995287.003.0006>
3. Lynch T. J. The Gerry Adams Visa in Anglo-American Relations. *Irish Studies in International Affairs*. 2003. Vol. 14. P. 33–44. URL: <https://doi.org/10.3318/ISIA.2003.14.1.33>
4. Wilson A. From the Beltway to Belfast: The Clinton Administration, Sinn Féin, and the Northern Ireland Peace Process. *New Hibernia Review*. 2023. Vol. 27(1). P. 139–155. URL: <https://doi.org/10.1353/nhr.2023.a902646>
5. How Ulster became an american issue. *New York Times*. March 28, 1981, Section 1, Page 22. URL: <https://www.nytimes.com/sitemap/1981/03/28/>
6. Dumbrell J. Personal Diplomacy: Relations between Prime Ministers and Presidents. / In: Dobson, A P and Marsh, S (Eds.), *Anglo-American Relations: Contemporary Perspectives*. P. 82–104. London : Routledge, 2013.
7. Neafsey E. George Mitchell's role in the Belfast/Good Friday Peace Agreement. *The Hill*. 4 July, 2023. URL: <https://thehill.com/opinion/congress-blog/3939376-george-mitchells-role-in-the-belfast-good-friday-peace-agreement/>
8. Cox M. The War that Came In From the Cold: Clinton and the Irish Question. *World Policy Journal*. 1999. Vol. 16(1). P. 41–68.
9. Hazleton W. A. Encouragement from the Sidelines: Clinton's Role in the Good Friday Agreement. *Irish Studies in International Affairs*. 2000. Vol. 11. P. 103–19.
10. Dixon P. Rethinking the International and Northern Ireland: A Critique./ In: Cox, M, Guelke, A and Stephen, F (Eds.), *A Farewell to Arms? Beyond the Good Friday Agreement*. P. 409–26. Manchester: Manchester University Press, 2006.
11. Clancy M. C. The Lessons of Third Party Intervention? The Curious Case of the United States in Northern Ireland. / In: White, T (Eds.), *Lessons from the Northern Ireland Peace Process*. P. 173–97. Madison, WI: University of Wisconsin Press, 2013.
12. Lynch T. J. “We don't care if they're terrorists”: Sinn Féin in Anglo-American Relations, from Clinton to Bush. / In: Popiolkowski J. J., Cull N. J. (Eds.), *Public Diplomacy, Cultural Interventions & the Peace Process in Northern Ireland: Track Two to Peace?*. P. 73–81. Los Angeles: Figueroa Press, 2009.
13. White T. J. American Diplomacy and Economic Aid in the Northern Ireland Peace Process: A Neoliberal Analysis. *Open Library of Humanities*. 2018. Vol. 4(1). P. 1–19. URL: <https://doi.org/10.16995/olh.255>

14. Gartner J. D. *In Search of Bill Clinton: A Psychological Biography*. New York: St. Martin's Press, 2008.
15. Sanders A. Revisiting the Role of the United States of America in Northern Ireland. / *The Routledge History of Irish America*. P. 355–367. London : Routledge, 2024. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003278153-33>
16. Schmitt D. E. The US War on Terrorism and its Impact on the Politics of Accommodation in Northern Ireland. / In: Farrington C. (Ed.), *Global Change, Civil Society and the Northern Ireland Peace Process: Implementing the Political Settlement*. P. 54–72. New York : Palgrave Macmillan, 2008. URL: https://doi.org/10.1057/9780230582552_3
17. Archick K. Northern Ireland: The Peace Process. *CRS Report for Congress*. April 26, 2005. URL: <https://typeset.io/pdf/northern-ireland-the-peace-process-14sx4u20kx.pdf>
18. Buchanan S. *Transforming Conflict through Social and Economic Development: Practice and Policy Lessons from Northern Ireland and the Border Counties*. Manchester : Manchester University Press, 2014. URL: <https://doi.org/10.7228/manchester/9780719088230.001.0001>

PECULIARITIES OF THE US DIPLOMATIC EFFORTS TO ESTABLISH PEACE IN NORTHERN IRELAND: FROM J. FORD TO G. BUSH JUNIOR

Marianna Marusynets

*Transcarpathian Hungarian College of Higher Education,
Tivadar Lehoczky Social Sciences Research Centre of the Ferenc Rakoczi II
Department of History and Social Sciences
Koshuta Square, 6, 90200, Beregovo, Ukraine*

The article defines the role of the United States in the peaceful settlement of the conflict in Northern Ireland, which ended with the signing of the Good Friday Agreement in 1998, as well as in maintaining peace after its signing in the context of global political transformations under the presidency of G. W. Bush. It is established that the conflict in Northern Ireland was both an international and a domestic problem for the United States. In this context, the article analyses the causes and consequences of the State Department's decision to ban arms sales to the Royal Ulster Constabulary in 1979 on the initiative of the Congressional Select Committee on Irish Affairs.

The article analyses how American politicians interacted with representatives of paramilitary groups, including the Iranian Republican Army (IRA), and representatives of political parties in Northern Ireland. In this context, the broader problem of the division of Ireland, which arose before the so-called period of violence and unrest known as the Troubles, is identified. Particular attention is paid to the initiatives of representatives of the Congress, the Congressional Select Committee on Irish Affairs, and the US Special Representatives in Northern Ireland, who made diplomatic efforts to establish peace. It examines the causes and consequences of the State Department's decision to ban arms sales to the Royal Ulster Constabulary, and looks at the evolution of the US role in Northern Ireland during the Reagan administration and the establishment of US financial support for conflict resolution in the form of the International Fund for Ireland.

The role played by US President Bill Clinton after his election in 1992 is assessed and how President George Bush made diplomatic efforts to maintain peace in Northern Ireland and implement the terms of the 1998 Good Friday Agreement in the context of the transformation of the system of international relations and international order, including the problems and challenges that arose with international terrorism on September 11, 2001.

Key words: US, Northern Ireland conflict, diplomacy, 1998 Good Friday Agreement, peace process, peace settlement, Republic of Ireland, UK.

УДК 32.324

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.15>

ПСЕФОЛОГІЯ: ЕВОЛЮЦІЯ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сергій Михайліченко

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
кафедра політології, соціології і культурології
вул. Алчевських, 29, 61002, м. Харків, Україна*

Сучасні демократичні системи залежать від ефективності виборчих процесів. Трансформація даних процесів відбувається в контексті швидкого розвитку інформаційно-комунікативних технологій, що суттєво змінюють механізми збору, аналізу та поширення політичної інформації. Цифрові інновації, соціальні мережі та онлайн-платформи з вбудованими алгоритмами рейтингу і популярності контенту за вподобанням користувача, створюють ризики підлаштування політичних передвиборчих програм під виборця, знижуючи його здатність до раціональності в прийнятті рішень при голосуваннях. З однієї сторони, сучасні цифрові технології відкривають нові можливості для політичного залучення громадян, підвищуючи доступність будь-якої інформації, з іншої сторони, вони створюють виклики, пов'язані з маніпуляціями та інформаційним втручанням. Виборчі штаби активно використовують сучасні соціальні мережі та соціально-медійні онлайн застосунки для таргетування виборців, штучного створення громадського запиту, та моделювання поведінки виборців на основі зібраної і проаналізованої інформації.

Псефологія, як наукова дисципліна, що вивчає виборчі системи і процеси та поведінку виборців, має важливе значення для розуміння зазначених трансформацій. Її міждисциплінарні зв'язки дозволяють інтегрувати здобутки економіки, інформатики, історії, психології, соціології, статистики, можливості цифрових технологій із застосуванням оптики політології. Псефологія враховує динамічні соціальні зміни, зокрема урбанізацію та міграційні процеси, поляризацію суспільства та вплив на політичні процеси військових конфліктів, що формує нові контексти для політичної участі.

Одночасно, предмет вивчення псефології потребує підвищеної уваги до етичних питань, пов'язаних з прозорістю і доступністю інформації, захистом персональних даних та уникнення фальсифікацій, що потребує критичної реакції з боку громадських рухів, політиків та журналістів.

Перспективи розвитку псефології відкривають значні можливості для забезпечення вдосконалення демократії, оскільки сприяє підвищенню довіри громадян до виборчих процесів і допомагає формувати ефективні стратегії адаптації до нових викликів цифрової епохи.

Ключові слова: псефологія, методи псефології, інформаційно-комунікаційні технології, демократія, мас-медіа, штучний інтелект, великі дані, проблематика сучасних виборчих процесів, електоральна поведінка виборців, Україна, політична етика.

Постановка проблеми. Ефективність демократичних систем обумовлюється вільними виборами, якість яких не в останню чергу забезпечується сучасними вимогами до збору, аналізу і поширення політичної інформації. Поточний інформаційно-комунікаційний розвиток сьогоденного цифрового світу тісно пов'язаний із трансформацією виборчих процесів та процедур. Сучасні технології змінили і продовжують змінювати способи збору, аналізу і поширення політичної інформації, впливаючи на поведінку виборців, стратегії політичних кампаній та механізми залучення громадян до політичних процесів. З однієї сторони, цифрові інновації сприяють доступності інформації та мотивуванню громадян брати участь в політичному житті. З іншої сторони, постають питання до якості

й надійності інформації, зокрема, питання щодо інформаційного забезпечення виборчого процесу. Отже, аналіз еволюції виборчих процесів, вплив інформаційних технологій на електоральну поведінку виборців та на виборчі результати, прогнозування наслідків окреслених процесів є важливим для забезпечення цілісності та ефективності демократичних систем. З розвитком соціальних мереж та на базі закладених в них алгоритмів рейтингу і популярності, політичні кампанії істотно покладаються на цифрові охоплення виборців, аналіз виборчої статистики. Результатом використання масиву цих даних іноді стає маніпуляція ними.

Вивчення поточних практик та аналіз сучасних трендів сприяють вдосконаленню виборчих систем, забезпечуючи підвищення рівня їх прозорості, ефективності, та стійкості до загроз. Дослідження еволюції псефології не лише дозволяє зрозуміти вплив сучасних інформативно-комунікаційних технологій на політичні процеси, але й допомагає забезпечити сталий розвиток демократії, підвищуючи довіру громадян до виборчих механізмів у сучасному світі. В Україні академічні дослідження з псефології в межах Львівського Національного Університету ім. І. Франка здійснював політолог і партолог Ю. Шведа, який випустив підручник «Псефологія» [1], де зібрав основні напрямки досліджень предмету псефологія від теорії виборів з вивченням їхньої природи, до досліджень теоретичних і прикладних аспектів впливу виборів на функціонування політичних інститутів, від вивчення характеристик електоральної поведінки і технологій впливу на неї, до аналізу передвиборчого й післявиборчого прогнозування, а також розробки відповідних методик.

Мета дослідження: з'ясувати еволюцію проблемного поля псефології та методів псефології в другій половині XX–XXI ст.

Виклад основного матеріалу. політологічне осмислення проблематики псефології тісно корелює з електоральним дискурсом. Перші буржуазні революції, які розпочалися з Вісімдесятирічної війни за незалежність Нідерландів від Іспанії (1568–1648 рр.), а потім продовжилися Англійською громадянською війною (1642–1646) та Французькою революцією (1789–1795), детермінували демократичні зміни у політичному ландшафті Європи. Поява парламентських республік призвела до формування перших виборчих традицій, які спочатку були досить далекі від сучасних уявлень про електоральний демократичний процес. Адже виборчі права тоді мали лише невеликі кола заможних землевласників. Згодом зростання ролі парламентаризму призвело до появи і поширення ідей політичної рівності та громадянських прав.

Паралельно відбулася промислова революція кінця XVIII – початку XIX ст., яка формувала нові вимоги до політичних систем. Через зміни економічного та соціального ландшафтів промислових країн, що були детерміновані розвитком промислового виробництва та масовою урбанізацією, виникла потреба в розширенні прав для нових соціальних і економічних груп, таких як робітничий клас та буржуазія. Одним із найбільш значущих досягнень Французької революції стала Декларація прав людини і громадянина, яка заклала базові основи демократичних свобод. Вибори стали одним із механізмів політичної участі громадян. Почалися виборчі реформи. З появою перших виборчих колегій виборче право розширилося спочатку на середній клас, а згодом, і на робітничий клас. Почали зменшуватися виборчі цензи, встановлювались перші виборчі інститути, відбувався поступовий перехід до принципу рівноправного голосування, формувались сучасні демократичні традиції.

Означені бурхливі події XVIII – першої половини XIX ст. призвели до розширення участі громадян у політичному житті в багатьох західних країнах. Саме в означений вище період почалося наукове вивчення виборів як явища політичного життя. Інтерес до

цього нового феномену був, зокрема, викликаний практикою застосувань перших виборчих процедур та процесів. Проте, тогочасні дослідження переважно носили фрагментарний характер. Через свою спорадичність, їх важко віднести до одного певного наукового напрямку. Мови про відокремлення нових досліджень до якогось розділу науки ще не йшлося. Спочатку представники різних наукових дискурсів аналізували правила та принципи проведення виборів, та їх відповідність певним тогочасним законам. Також зацікавленість стосувалася і моделей виборчих систем (Дж. Адамс, А. Гамільтон, Т. Джефферсон, Н. де Кондорсе, та ін.). Значну активність у вивченні зазначеної проблематики проявляли представники юридичного та математичного дискурсів, що було пов'язано з необхідністю точних підрахунків результатів виборчих перегонів. Так, Н. де Кондорсе виклав засади математичного алгоритму, який забезпечував аналіз вибору реальною більшістю кількості голосів [2, с. 30–32]. Це дало початок окремому напрямку математичних досліджень в політичних, соціологічних, та економічних науках. За принципами подібних алгоритмів американський політик і майбутній президент США Т. Джефферсон у 1792 р. практично запровадив у США систему пропорційного розподілу кількості місць в палаті представників. Майже через сто років, у 1882 р. такий саме метод презентував бельгійський математик В. д'Онт, який потім закріпився в науці як «Метод д'Онта» [3, с. 12]. Тобто, в означений період здійснювалися дослідження електоральної проблематики, вивчалися електоральні процеси, але зазначеним напрацюванням був притаманний фрагментарний характер.

«Псефологія» як наука про вибори постала лише в другій половині ХХ ст. Сам термін «псефологія» був презентований у науковому обігу у 1952 р. британським політологом і журналістом Р. Б. МакКаллумом у статті Д. Батлера «The British General Election of 1951» в журналі «The Times Literary Supplement» [4, с. 1]. Власне, саме слово псефологія було запропоновано Р. МакКаллуму британським істориком В. Ф.Р. Харді, який допоміг підібрати відповідне грецьке слово для позначення нового терміну.

Поняття «псефологія» (походить від грец. *psēphos* – «камінчик для голосування» та *logos* – «наука») пов'язане з давньогрецькою практикою використання камінчиків для голосування. Камінчики опускали в різні урни для ухвалення рішень, що було вельми розповсюдженою практикою вираження волі громадян в Стародавній Греції. Відповідно, з точки зору етимології псефологія – це наука, яка досліджує вибори, статистичні прогнози результатів виборів, аналіз виборчих процесів, електоральну поведінку виборців, тощо.

Р. Б. МакКаллум сфокусував увагу на дослідженні виборчих процесів, зокрема за допомогою статистичного аналізу, соціологічних опитувань, і вивчення політичної поведінки виборців. З даного моменту термін псефологія став активно використовуватися для позначення досліджень у рамках електорального дискурсу. Свої дослідження Р. Б. МакКаллум проводив спільно з колегами Наффілдського коледжу Оксфордського університету (Е. Рідман, Г. Ніколас, Д. Батлер). Дослідження було проведено на основі результатів виборів у 1945 р. у Великій Британії. Паралельно з Р. Б. МакКаллумом здійснювали дослідження Г. Ніколас та Д. Батлер. Вони аналізували електоральну поведінку, та вплив на вибори соціальних і політичних трансформацій у країні. Г. Ніколас стандартизував підходи до збору й аналізу даних про вибори, запропонувавши статистичне моделювання, опитування громадської думки та прогнозування результатів виборів, що було зафіксовано в статті у співпраці з Д. Батлером в 1951 р. «The British General Election of 1950» [5, с. 143; 5, с. 283] на основі виборів в Великій Британії 1950 р. Дослідження Г. Ніколаса вплинуло на розуміння аналізу електоральних тенденцій, поведінки виборців, та як політичні партії та виборчі кампанії функціонують в умовах демократичної політичної системи.

Проте найбільш фундаментальний розвиток псефології здійснив політолог згаданої «наффільдської серії» Д. Батлер. Він не лише закріпив термін псефології в науці, а ще й відіграв вирішальну роль у перетворенні псефології на повноцінну наукову дисципліну, зосереджену на вивченні виборів та електоральних системах. Завдяки його працям у співавторстві з багатьма згаданими політологами, термін псефологія увійшов до усіх провідних політичних словників та енциклопедій, які видавалися у Великій Британії та у світі. Окрім того, Д. Батлер вперше розробив концепцію «*swing*» (похитування) як спосіб вимірювання змін у виборчій підтримці між політичними партіями на виборах, яка була описана у вже згаданій статті «The British General Election of 1951» [4, с. 19]. Вказана модель стала стандартним інструментом для аналізу виборчих результатів та прогнозування майбутніх політичних змін. Д. Батлер був одним із перших політологів, які почали використовувати телебачення для пояснення специфіки виборчих процесів широкій публіці. Він працював експертом на BBC та ITV під час телефірів, присвяченим виборам, де пояснював результати голосування і допомагав глядачам зрозуміти їхні політичні наслідки [6]. Починаючи з виборів у Великій Британії у 1945 р., Д. Батлер аналізував усі вибори, які відбувалися в країні та в світі, зокрема вивчаючи виборчі стратегії президента США Г. Трумена, та кандидатів Т. Дьюї, С. Термонда та Г. Уоллеса, та інших. Д. Батлер був піонером у застосуванні кількісних методів для прогнозування виборчих результатів, що дало змогу отримувати точніші прогнози. Означені дослідження Д. Батлера наведені в серії його книг «The British General Election of 1945» [7], «The British General Election of 1950» [5], та «The British General Election of 1959» [8], які стали обов'язковим джерелом для дослідників псефології в світі. Завдяки Д. Батлеру псефологія отримала наукову базу, яку зараз використовують для систематичного вивчення виборів.

Псефологія не обмежується тільки опрацюванням даних з виборчих дільниць, чи дослідженням географії проведення виборів. Псефологія охоплює такі напрямки дослідження, як аналіз фінансової інформації передвиборчої кампанії, розбір даних з опитувань громадської думки, оцінка впливу на вибори політичної реклами, критичний розгляд поведінки виборців, визначення психологічних і соціологічних факторів, аналіз виборчих систем та моделей голосування, відстеження перебігу політичних кампаній, політичне прогнозування, визначення впливу на результати виборів таких факторів як партійні платформи, економічні умови, привабливість кандидатів, та ще багато інших напрямків. Окрім вищезазначеного, в рамках псефології здійснюється аналіз попередніх результатів з метою виявлення поточних показників. Наприклад, Індекс Галлахера вимірює рівень пропорційного представництва на виборах. [9, с. 57]. Даний індекс є методом статистичного аналізу, який показує наскільки виборча система є непропорційною – тобто наскільки голоси, які здобувають партії, відрізняються від кількості отриманих місць в парламенті. Індекс враховує таку непропорційність для всіх партій на конкретних виборах і дає точну оцінку, яку можна використовувати, щоб порівняти пропорційність результатів виборів у різних виборчих системах.

В умовах динамічного розвитку політичних процесів, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, мас-медіа, соціальних мереж, розвитку та поширення сфер застосування технологій ШІ та великих даних (Big Data), з появою різних неформальних впливовців на суспільну думку в мережах інтернету та відеоблогінгу (Youtube), та в умовах перманентного оновлення виборчих законів та регламентів у різних країнах, роль псефології зростає. Її міждисциплінарні зв'язки дозволяють інтегрувати здобутки економіки, інформатики, історії, психології, соціології, статистики, можливості цифрових технологій із застосуванням оптики політології. Значна увага в псефології приділяється класифікації

поведінки виборця в межах моделей раціонального вибору, соціального тиску, психологічної моделі, модель мобілізації ресурсів, тощо.

Аналіз моделей поведінки виборців з їх позитивними і негативними сторонами, та методів збору таких даних, надають більшого розуміння рис виборця, його способу мислення, та якими аргументами він апелює. Одним із ключових підходів у вивченні електоральної поведінки виборця, описаних в псефології, є модель раціонального вибору. Наведена модель базується на припущенні, що виборець діє свідомо та відповідально, керуючись бажанням отримати вигоду від своєї участі у виборах, і що ймовірні вигоди від голосування перевищать витрати на них – фізичні зусилля, емоційні та когнітивні ресурси, соціальний тиск і моральні дилеми [10, с. 36-45]. Політичні партії також розглядаються з позиції раціональних суб'єктів, чії цілі обумовлюються прагненням отримання більше голосів, заради яких вони планують привабливу для виборців політичну стратегію.

Модель соціального тиску припускає, що на вибір виборця впливає його соціальне оточення – родина, друзі, колеги по роботі, тощо. Експерименти американського психолога та соціолога С. Е. Аша, відомі як «Ash Conformity Experiments», доводять нам, що об'єднання групи людей істотно впливає на поведінку індивіда. Експерименти Аша наглядно демонструють як індивіди часто погоджуються з думкою чи поведінкою більшості, навіть якщо індивід усвідомлює, що ця більшість помиляється [11, с. 1-6].

Модель мобілізації ресурсів в контексті виборчих процесів та голосувань акцентує увагу на тому як політичні партії, кандидати і соціальні рухи залучають різноманітні ресурси заради досягнення своїх виборчих цілей. Під ресурсами тут слід розуміти матеріальні кошти, людський потенціал, інформаційні активи, тощо. Концепція мобілізації ресурсів ставить перед собою питання як, чи яким чином розповсюджуються повідомлення про соціальні зміни серед людей – від людини до людини, чи від групи до групи? Як організувати ресурси таким чином, щоб у соціального руху сформувалася мета, на яку даний рух буде орієнтуватися? І які це мають бути ресурси?

Псефологія охоплює широкий спектр дослідницьких методів, і з розвитком сучасних технологій їх кількість перманентно зростає. До методологічного арсеналу загальних методів відносяться опитування, фокус-групи, статистичні аналізи, спостереження, різноманітні симулятивні моделі, тощо. В означеному контексті, статистик і започатківець новітніх методів вивчення громадської думки через опитування Дж. Геллап у своїй праці «Пульс Демократії» [12, с. 6] фокусує увагу на важливості використання наукового підходу до формування вибірки проб («scientific sampling»). Він пропонує ряд технік опитувань, як випадкові вибірки («random sampling» [12, с. 56]), квотні вибірки («quota sampling» [12, с. 75; 12, с. 108-121]), особисті інтерв'ю («face-to-face interviews» [12, с. 56-76]), телефонні опитування («telephone surveys» [12, с. 34-43]), тощо. Деякі із запропонованих ним методів сьогодні вважаються суттєво застарілими. Наприклад, телефонні опитування майже втратили актуальність через розвиток текстових комунікацій у месенджерах [13; 14; 15], а особиста комунікація з початком COVID-19 і донині стикається зі значними викликами [16].

З розвитком інтернет технологій, появою соціальних мереж та месенджерів, псефологія почала зосереджуватися на дослідженні поведінки виборців онлайн. Інформація для аналізу береться з веб аналітики – кількості переглядів веб-сторінки, часу знаходження на веб-сторінці, історії кліків, кількості скролів веб-сторінки, з яких джерел користувач потрапив на цільову веб-сторінку, та ін. Крім веб-аналітики аналізується успішність клік-бейт заголовків в новинних агрегаторах, аналізуються результати участі громадян в спонтанних напів-аматорських опитуваннях у різноманітних месенджер-каналах, і звісно успішність

платної реклами в інтернеті. Слід також зауважити появу і вплив штучного інтелекту і великих даних (Big Data), як інструмент обробки даних і формулювання заключень. Як результат, ініціатори кампаній по збору інформації для досліджень отримують поточний запит від електоральних мас. Часто навіть створюються необхідні штучні «запити» використовуючи медіа та соціальні мережі. Окрім окреслених підходів до методів збору інформації відноситься аналіз попередніх виборів, огляд успішних стратегій в інших країнах, дослідження регіональних медіа, спостереження за учасниками бізнес процесів і за своїми опонентами, матеріали інтерв'ю з представниками еліт, робота з фокус-групами, тощо. Вибір конкретного методу дослідження залежить від цілей дослідження та доступних ресурсів. Для швидкого отримання інформації використовуються опитування в різних їх проявах, проте для аналізу трендів застосовуються історичний, географічний, соціологічний, культурно-традиційний, та інші контексти.

В Україні інтерес до псефології зростає. Як окрема дисципліна псефологія викладається у Львівському національному університеті ім. І. Франка. Дослідження в орбіті тем псефології також здійснювалися в межах Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» на кафедрі політології [17; 18], Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» на факультеті соціології і права [19], Дніпровського національного університету ім. О. Гончара на історичному факультеті [20], Державного інституту сімейної та молодіжної політики України [21], та Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» [22]. Серед аналітичних центрів, які здійснюють в країні соціологічні дослідження, вивчають електоральні тенденції та політичні уподобання, слід відмітити Центр Разумкова [23] та Фонд «Демократичні ініціативи» [24].

І в Україні, і в світі, у рамках псефології сучасні підходи сфокусовані на зборі матеріалу через опитування, роботу з фокус-групами, моніторинг соцмереж, тощо, та ретельним його аналізом, за результатами якого будується стратегія виборчої кампанії. Ускладнюється дана робота тим, що в часи розквіту попুলізму і надшвидкого розвитку технологій, прогнантивати виборчі прогнози стає все складніше. Підходи, які пропонувалися «наффілдською серією», стають менш актуальними. Адже стали непоодинокими випадки, коли передвиборча стратегія має на меті маніпуляцію виборцями через спекуляції громадської думки, розмиття конкретики, та використання агресивної пропаганди. Такі методи є досить неетичними. Поміж маніпулюванням інформацією та залученням пропаганди, мають місце випадки використання незаконно отриманих персональних даних, як політичних опонентів, так і самих виборців задля здійснення фальсифікацій. Інформаційні «вкиди», фейкові новини, тощо, мають на меті штучне створення громадської думки, за допомогою якої відбувається вплив на виборця.

За сучасних умов до проблематики псефології слід додати цифрову нерівність, яка фокусується на розриві між окремими соціальними групами у доступі до сучасних цифрових технологій та інтернету, а також нерівні можливості виборців у доступі до повноти усієї інформації, можливості швидко спростовувати фейки і раціонально приймати рішення, що призводить до дискримінації виборців.

Висновки. Важливість псефології сьогодні полягає в тому, що в часи надшвидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій необхідно мати науковий напрям, який може поєднувати політологічні знання та інформаційно-технічну складову. Прискорений розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, штучного інтелекту, великих даних має амбівалентний вплив на трансформацію виборчих процесів. Запропоновані псефологами наффілдської школи методи досліджень постійно оновлюються. З розвитком технологій та

аналітичних інструментів псефологія перейшла до використання великих даних, що дозволяє вийти на новий рівень моделювання, створити комплексну картину електоральних процесів. В той же час, сучасна псефологія стикається з такими проблемами, як маніпуляція даними з боку різних зацікавлених груп, зростання обсягів дезінформації, тощо.

Розвиток псефології є важливим для зміцнення демократії в Україні. Псефологічні дослідження забезпечують прозорість та довіру до виборів, поглиблюють розуміння електоральної поведінки. Псефологічний аналіз є важливим для вдосконалення виборчого законодавства з урахуванням міжнародного досвіду та локальних особливостей. Псефологія підіймає низку етичних питань, серед яких використання достовірної і відкритої інформації, прозорість процесів, протидія інформаційним маніпуляціям, захист персональних даних.

Список використаної літератури

1. Ю. Шведа. Псефологія. Львів. 2016. 396 с.
2. N. de Condorcet. Essai sur l'application de l'analyse à la probabilité des décisions rendues à la pluralité des voix. 1785. P. 195.
3. V. D'Hondt. Système pratique et raisonné de représentation proportionnelle. Brussels. 1882. P. 74.
4. D. E. Butler. The British General Election of 1951. London. 1952. P. 289.
5. H. Nicholas, D. E. Butler. The British General Election of 1950. London. 1951. P. 353.
6. About Sir David Butler // Nuffield College University of Oxford. URL: <https://www.nuffield.ox.ac.uk/people/sites/the-david-butler-archive/about-sir-david-butler/>.
7. D. E. Butler. British General Elections Since 1945. Oxford. 1945. P. 143.
8. D. E. Butler and R. Rose. The British General Election of 1959. London. 1960. P. 293.
9. Lijphart. Electoral systems and party systems: a study of twenty-seven democracies, 1945-1990. Oxford University Press. 1994. P. 209.
10. A. Downs. An Economic Theory of Democracy. Addison Wesley. 1957. P. 310.
11. E. Solomon. Opinions and Social Pressure. Scientific American. 1955, Nov 15. P. 1–6.
12. G. H. Gallup. The pulse of democracy; the public-opinion poll and how it works. New York. 1968. P. 353.
13. Customer Communication Preferences: 2024 Report / Hubtype blog. URL: <https://www.hubtype.com/blog/customer-communication-preferences>
14. Texting Statistics – 2024 / Truelist blog. URL: <https://truelist.co/blog/texting-statistics/>
15. Texting statistics / 99 Firms blog. URL: <https://99firms.com/blog/texting-statistics/>
16. Communication Statistics / Weshare. URL: <https://www.weshare.net/statistics/communication-statistics/>
17. Ю. Остапець. Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний та регіональний виміри. Ужгород. 2016. 550 с.
18. С. Марголич. Теоретико-методологічні засади досліджень електоральних процесів у наукових доробках українських вчених. Ужгород. Регіональні студії. 2024. 51–57 с.
19. У. Сав'як. Особливості електоральної поведінки українців через призму позачергових парламентських виборів 2014 року. Київ. НТУУ КПІ. 2015. 100 с.
20. В. Кривошеїн. Наука про вибори (псефологія) як результат міждисциплінарного синтезу. Київ. Гілея: науковий вісник. 2012. 766–771 с.
21. В. Узніченко. Вплив засобів масової інформації на електоральні орієнтири молоді. Київ. Освіта Регіону. 2012. 281–284 с.
22. О. Балакірева, Д. Дмитрук. Електоральні настрої та електоральна поведінка виборців як прояв політичної суб'єктності. Український Соціум. 2019. 135 с.

23. Центр Разумкова. // URL: <https://razumkov.org.ua/>

24. Фонд “Демократичні Ініціативи”. // URL: <https://dif.org.ua/>

PSEPHOLOGY: THE EVOLUTION OF THE PROBLEM FIELD AND RESEARCH METHODS

Sergii Mykhailichenko

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

Department of Politology, Sociology and Cultural Studies

Alchevskyyh Str., 29, 61002, Kharkiv, Ukraine

Modern democratic systems rely on the efficiency of electoral processes. The transformation of these processes is taking place in the context of the rapid development of information and communication technologies, which are significantly altering the mechanisms of collecting, analysing, and disseminating political information. Digital innovations, social networks, and online platforms with built-in algorithms for ranking and prioritising content based on user preferences create risks of tailoring political campaigns to voters, reducing their ability to make rational decisions during elections.

On the one hand, modern digital technologies provide new opportunities for citizens' political engagement by enhancing access to information. On the other hand, they pose challenges related to manipulation and information interference. Electoral campaigns actively utilise modern social networks and online social media applications to target voters, artificially generate public demand, and model voter behaviour based on collected and analysed data.

Psephology, as a scientific discipline studying electoral systems, processes, and voter behaviour, is crucial for understanding these transformations. Its interdisciplinary connections allow the integration of advancements in economics, computer science, history, psychology, sociology, and statistics, alongside the capabilities of digital technologies through the lens of political science. Psephology considers dynamic social changes, including urbanisation and migration processes, societal polarisation, and the impact of military conflicts on political processes, which shape new contexts for political participation.

At the same time, the study of psephology requires higher attention to ethical issues, including transparency and accessibility of information, the protection of personal data, and the prevention of falsifications. These aspects demand a critical response from civic movements, politicians, and journalists.

The prospects for the development of psephology open up significant opportunities for improving democracy, as it fosters citizens' trust in electoral processes and helps develop effective strategies to adapt to the new challenges of the digital age.

Key words: psephology, psephological methods, information and communication technologies, democracy, mass media, artificial intelligence, big data, challenges of modern electoral processes, voter behaviour, Ukraine, political ethics.

УДК 327.7

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.16>

МІЛІТАРИЗАЦІЯ АРКТИКИ ТА ГЕОПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ В РЕГІОНІ

Інна Михальчук, Ольга Івасечко

*Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних та соціальних наук,
кафедра політології та міжнародних відносин
вул. Степана Бандери, 12, 76014, м. Львів, Україна*

У статті висвітлено сучасну геополітичну ситуацію в Арктичному регіоні, де кліматичні зміни, зокрема танення льодовиків, спричиняють не лише екологічні виклики, а й нові стратегічні загрози, що роблять цей регіон складним для контролю, зокрема через зростання напруженості між росією, США та Китаєм. Проаналізовано «Стратегію розвитку Арктичної зони російської федерації і забезпечення національної безпеки до 2035 року» та встановлено, що росія активізує військову присутність у регіоні та намагається захистити стратегічні інтереси, зокрема ядерні підводні човни на Кольському півострові, а також інфраструктуру для забезпечення контролю над природними ресурсами та транспортними маршрутами, відновила військові бази та впровадила сучасні системи озброєння. Висвітлено намагання Китайської Народної Республіки зміцнити свою позицію на арктичній арені, реалізуючи концепцію «Полярного Шовкового шляху», яка передбачає інвестування в криголами та розвиток морських шляхів задля отримання доступу до значних природних ресурсів, скорочення часу доставки вантажів між Європейським Союзом та Китаєм; закріпити за собою статус основного гравця в регіоні. Окреслено аспекти оновлення Арктичної стратегії Сполученими Штатами в умовах зростаючої геополітичної конкуренції, зокрема через співпрацю росії та Китаю, спрямовану на зміцнення оборонної інфраструктури та співпраці з партнерами. Зазначено, що спільні заходи із союзниками, зокрема Nordic Response та Arctic Edge демонструють прагнення США зміцнити паритет в Арктиці, на тлі зростаючої координації між російською федерацією та Китайською Народною Республікою. Зроблено висновок, що Арктика стає не лише територією стратегічних ресурсів, але й новим полем для військової конкуренції та міжнародної співпраці.

Ключові слова: Арктика, мілітаризація, росія, США, Китай.

Актуальність дослідження. Арктичний регіон є ключовим для світової нафтогазової промисловості, наукових досліджень і рибної промисловості. Окрім економічних мотивів, такі країни, як Сполучені Штати Америки, росія та Китай, конкурують у регіоні за військову перевагу та прагнення до більшої влади. Регіон розташований між Північною Америкою та Євразією, що робить його потужною стратегічною позицією, з якої можна переправляти свою військову силу. Протягом тривалого періоду в полярному регіоні спостерігалася відносна відсутність глобальної геополітичної напруженості, що характеризувалося значною співпрацею та конструктивним діалогом між росією та арктичними державами Заходу. Війна росії проти України підірвала довіру, засновану на наукових, економічних і культурних обмінах, а також на спільному підході до спільних викликів, таких як екологічні проблеми, в рамках регіональних інституційних структур. Арктика має центральне значення для росії не тільки як національна ресурсна база і морський шлях, але і як зона безпеки, яка гарантує їй морські ядерні можливості другого удару. Зі свого боку, північноєвропейські держави, а також США стикаються з новими типами військових

загроз, які вимагають нових концепцій і дорогих інвестицій в оборонний потенціал. Збільшення кількості військових навчань відродило давній антагонізм, схожий до того, що спостерігався в часи Холодної війни. Стратегічна конкуренція між Китаєм і США триває, а розширення військової співпраці між Китаєм і росією збільшує виклики, що стоять перед міжнародним співтовариством. Війна в Україні ще більше висвітлила цю тенденцію: пауза у діяльності Арктичної ради, санкції проти росії та прискорений вступ Фінляндії і Швеції до Організації Північноатлантичного договору (НАТО) змінюють контури регіону, вимагаючи подальшого прогнозування геополітичного розвитку, пронизаного суперництвом не тільки між Заходом та росією, а й Китаєм.

Отож, **метою статті** є аналіз активності росії в регіоні, зміни в стратегіях безпеки та співпраці з Китаєм, а також арктична політика США та їх союзників щодо забезпечення стабільності в цьому стратегічному регіоні.

Джерельною базою цього дослідження стали офіційні документи: Арктичні стратегії Сполучених Штатів, російської федерації та Китайської Народної Республіки [3, 8, 12], які дали нам змогу з'ясувати сутність, причини та особливості реалізації арктичної політики. Для того, щоб проаналізувати геополітичне значення регіону, загрози та виклики стосовно його мирного контролю у роботі використано аналітичні записки інститутів з міжнародних відносин та дослідницьких центрів [4, 5, 11, 13, 19]. Крім того, важливу роль у нашому дослідженні відіграли прес-релізи на офіційних сторінках урядів держав та англомовних ЗМІ [1, 6–7, 9–10, 13–18].

Основний матеріал. Глобальне потепління і танення арктичної крижаної шапки колись асоціювалися з баченням нової ери міжнародної співпраці в таких ініціативах, як видобуток вуглеводнів і прискорення транспортних перевезень зі сходу на захід Північним морським шляхом. Тепер же ці явища спричинили інший тип потепління – у перегонах мілітаризації: посилення військової присутності, розгортання озброєнь і військової інфраструктури у регіоні між росією і альянсом НАТО.

Росія посилює свою військову присутність, обґрунтовуючи таку позицію бажанням розвивати свою арктичну територію, одночасно захищаючи цілісність своїх кордонів від наслідків глобального потепління та іноземного втручання. Цей клімат напруженості нагадує подію 2007 року, коли росія встановила прапор на дні Північного Льодовитого океану, заявляючи про свій суверенітет над морським дном. Це було сприйнято як політичний маневр з боку Москви [1].

Чому Арктика відіграє таку важливу роль для рф? По-перше, це збереження можливості здійснення другого удару ядерних підводних човнів з балістичними ракетами, базованих на Кольському півострові, на випадок конфлікту з НАТО. Ця загроза стимулює створення зон обмеженого доступу, проведення стратегічних навчань та модернізацію інфраструктури. По-друге, забезпечення можливості дій у Північній Атлантиці та Європейській Арктиці, зокрема для Північного флоту, який має прямий доступ до Баренцевого моря й Атлантики, важливий для підтримки російських позицій у разі конфлікту. По-третє, інтерес полягає в захисті економічних активів та інвестицій в Арктиці, де складні умови вимагають військової готовності для швидкого реагування на аварії та інші ризики [2].

26 жовтня 2020 р. затверджено нову «Стратегію розвитку Арктичної зони Росії і забезпечення національної безпеки до 2035 року». Вона базується на «Основних принципах» арктичної політики, прийнятих у березні, і є наступницею «Арктичної стратегії 2020» від 2013 року. Політичне значення Арктики в росії неухильно зростає з кінця 2000-х років, що відображено в різних стратегіях, програмах і президентських промовах, а також у відновленні і модернізації військових баз в регіоні. Хоча нова стратегія значною мірою

побудована на принципі спадкоємності, зміни у внутрішній і зовнішній політиці росії, що відбулися з 2013 року, також помітні між рядків: у стратегії обговорюються можливості міжнародної співпраці, але більшу частину документа присвячено сценаріям загроз. І там, де в Стратегії 2013 року організації громадянського суспільства були названі партнерами з реалізації, зараз вони відсутні. Крім того, змінилася оцінка зміни клімату [3].

Історично екстремальні кліматичні умови виступали природним бар'єром, що захищав довге арктичне узбережжя росії, тому танення «вічних льодів» викликає занепокоєння, яке відображено в Стратегії – зростання конфліктного потенціалу в Арктиці, що вимагає постійного розширення російської військової присутності там. Танення льодовиків змінює зовнішні кордони росії та створює нові вразливі місця для нападу. Морська загроза теоретично може прийти зі сходу, через Берингову протоку, або із заходу через бази в Гренландії і Норвегії. З точки зору росії, її нафтові і газові термінали також є першочерговими цілями, що потребують захисту. У відповідь на це чимало баз радянських часів, які були закриті з 1990 року, були відновлені і побудовані нові, в тому числі десять пошуково-рятувальних баз, шістнадцять глибоководних портів, десять нових військово-повітряних баз (з чотирнадцяти загалом) і десять об'єктів протиповітряної оборони [4].

Спостерігається значне зростання військової активності, включаючи імітацію повітряної атаки на радарні установки у Вардо, Норвегія, глушіння сигналу GPS у Фінляндії та посилене патрулювання підводних човнів. У жовтні 2019 року десять підводних човнів пройшли через Норвезьке море на шляху до Північної Атлантики, що стало найбільшим подібним маневром з часів холодної війни. Неодноразово російський військовий літак переслідував американський бомбардувальник в повітряному просторі Данії та Норвегії. У червні 2024 було виявлено, що група з чотирьох російських літаків (два бомбардувальники та два винищувачі), порушила повітряний простір Фінляндії поблизу Ловісі [5, 6].

У 2019 році біля Нової Землі в Баренцевому морі були розміщені нові ракети ППО і проведено випробування гіперзвукової ракети, як демонстрація російської сили. Крім того, мобільні пускові установки зенітно-ракетних комплексів S-350 захищають бази на Землі Франца-Йосифа, Північній Землі, Ново-Сибірських островах, Новій Землі і острові Врангеля. Радіус дії системи в цілому охоплює всі острови та архіпелаги вздовж Північного морського шляху.

За останні чотири роки росія ввела в експлуатацію три нові атомоходи, щонайменше ще три перебувають на верфях. Однак найбільшу увагу привертає «Іван Папанін» – новий дизель-електричний бойовий криголам. Він має бути повністю готовий до експлуатації до кінця року. Нові бойові криголами мають значний наступальний потенціал, в тому числі 76-мм скорострільну гармату і пускові установки для протикорабельних і крилатих ракет наземного базування. Таким чином, росіяни незабаром матимуть бойовий корабель, здатний пробиватися крізь крижаний панцир практично в будь-яких зимових умовах [7].

Важливість Північного морського шляху усвідомлює не тільки росія, а й Китай який створив ініціативу «Полярного Шовкового шляху», яка є продовженням ініціативи «Один пояс, один шлях» та являє собою поєднання наземних маршрутів, аналогічних історичному Шовковому шляху і Морському Шовковому шляху. Головною метою даної ініціативи, як стверджує Китайська Народна Республіка, є сприяння сполучуваності та сталому економічному і соціальному розвитку Арктики. Однак багато експертів вважають, що першочергова мета стратегії – утвердження Китаю як основного гравця в арктичному регіоні, що дозволить йому практикувати свободу судноплавства, проводити наукові дослідження, рибальство, будівництво трубопроводів і розвідку ресурсів в регіоні [8].

Важливість розвитку морських шляхів Китаєм можна зрозуміти з того факту, що відстань з Північної Європи до Китаю і навпаки приблизно на 40% коротша, ніж через Суецький канал, або на 60% коротша, ніж через мис Доброї Надії [9]. Тому Китай інвестує значні кошти в дослідження і розвиток інфраструктури, необхідної для реалізації даної ініціативи. Наприклад, у 2023 році Університет Сунь Ятсена в Китаї успішно завершив морські випробування нового криголама «Чжун Шань Да Сюе Цзі Ді». До цього часу Китай побудував і спустив на воду чотири криголами, в тому числі «Сюелун», «Сюелун 2», «Хайцзянь 50» і «Хайцзянь 3006» [10].

Ці криголами важливі для полярних амбіцій Китаю, оскільки вони дають змогу країні здійснювати навігацію в крижаних водах Північного Льодовитого океану. Успішний Полярний Шовковий шлях також надасть Китаю доступ до нерозвіданих запасів нафти на арктичному шельфі – 90 мільярдів барелів, 1,669 трильйонів кубічних футів природного газу і 44 мільярди барелів газоподібних вуглеводнів [11]. Окрім природних ресурсів і коротшого морського шляху до Європи та Америки, можливість зміцнити дипломатичні зв'язки з арктичними країнами, доступ до ринків арктичних країн і стратегічна присутність у регіоні є іншими факторами, які спонукають Китай просувати Полярний Шовковий шлях.

Хоча криголами класифікуються як дослідницькі судна, відомо, що Пекін рідко обходиться без військових мотивів. У будь-якому разі, нові кораблі є чітким сигналом того, що путін і китайський лідер Сі Цзіньпін посилюють співпрацю на «задньому дворі» НАТО. Ще одним підтвердженням є нещодавні події – спільне патрулювання російських і китайських бомбардувальників уздовж узбережжя Аляски, що знаменує новий фронт узгоджених дій провідних супротивників Сполучених Штатів уздовж їхнього північного кордону.

Зі свого боку у липні 2024 р. США прийняли нову Арктичну стратегію, яка зумовлена значними геополітичними змінами: повномасштабне вторгнення росії в Україну, вступ Фінляндії і Швеції до НАТО, а також зростаюча співпраця між Китаєм і Росією. Китайська Народна Республіка, яка прагне збільшити доступ і вплив в Арктиці, співпрацюючи з іншою «загрозою» – росією, має наслідки не тільки для безпеки США, але і союзників та партнерів. Таким чином, США вважають, що приєднання Фінляндії та Швеції до НАТО є історичним, залучаючи до НАТО всі арктичні держави-одномумці та відкриваючи нові можливості для співпраці [12].

За словами Лі Хайдуна, професор інституту міжнародних відносин Китаю, у майбутньому Арктика стане одним із найважливіших глобальних енергетичних каналів [13]. Зростаюча співпраця росії та Китаю викликає побоювання, що ці дві держави повністю контролюватимуть Арктику –ключовий майбутній глобальний енергетичний канал, послаблюючи позицію США в загальній глобальній стратегії. Північноамериканський арктичний регіон охоплює північні підступи до країни і включає суверенну територію США на Алясці, де розташована значна оборонна інфраструктура: системи повітряного і морського попередження через Північноамериканське командування повітряно-космічної оборони (NORAD). Крім того, Арктика підтримує операції США в Індо-Тихоокеанському регіоні і формує важливий північний фланг для проектування військової сили в Європу.

США прагне досягти своїх цілей за трьома основними напрямками:

- посилення арктичних спроможностей Об'єднаних сил;
- посилення співпраці з союзниками і партнерами;
- демонстрація присутності в Арктиці шляхом проведення самостійних і спільних навчань.

Зокрема йдеться про інвестиції в сенсори, розвідку та можливості обміну інформацією для моніторингу мінливих умов навколишнього середовища і діяльності конкурентів

в Арктиці. Крім того, планується перегляд існуючого обладнання та інфраструктури, а також розробка варіантів підтримки підходу «моніторинг і реагування». Ці інвестиції спрямовані на зменшення ризиків, пов'язаних з недостатньою кількістю датчиків раннього попередження і протиповітряної оборони в Арктиці [12].

Деякі досягнення по реалізації стратегії вже є, зокрема корпус морської піхоти США тримає в Норвегії заздалегідь розміщену бойову техніку, щоб покращити здатність швидко реагувати, якщо стримування не спрацює. Сполучені Штати також підписали угоди про співпрацю в галузі оборони зі Швецією, Фінляндією та Данією, а також оновили подібну давню угоду з Норвегією; розширено спеціалізовану присутність завдяки участі США в таких навчаннях, як Nordic Response в Європейській Арктиці та Arctic Edge на Алясці [14].

24 лютого 2024 року в межах Arctic Edge на полігоні «Юкон», Аляска, було проведено навчання з бойовою стрільбою HIMARS. Понад 400 об'єднаних і союзних спецпризначенців тренувались в екстремальних арктичних умовах, зосереджуючись на таких спеціалізованих можливостях, як розвідка, пересування на великі відстані, швидке поповнення запасів і евакуація особового складу [15]. Завдяки розширенню НАТО за рахунок Фінляндії і Швеції навчання Cold Response, яке має давню історію і проводиться на півночі Норвегії щодва роки, розширили до Nordic Response. У навчаннях взяли участь понад 20 тисяч солдатів з 13 країн-членів Альянсу. З них близько 10 тисяч виконували завдання на суші і були найбільш помітними під час навчань. Серед країн-учасниць були: Бельгія, Канада, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Італія, Нідерланди, Норвегія, Іспанія, Швеція, Велика Британія і США [16].

Канада та Сполучені Штати вже модернізують командування аерокосмічної оборони Північної Америки, а Сполучені Штати сумісні з низкою країн-партнерів у програмі реактивних літаків F-35 і морського патрульного літака P-8 Poseidon [17]. Нещодавня новина США, Канади та Фінляндії про підписання меморандуму у виробництві криголамів є ще одним прикладом потенціалу співпраці між арктичними союзниками та відповіддю росії на появу «Івана Папаніна» в арктичних водах, який загрожує порушенням крихкого паритету між арктичними державами [18]. Отже, стратегія передбачає, що США працюватимуть разом з союзниками і партнерами для захисту інтересів безпеки в Арктиці та є дорожньою картою для Міністерства оборони щодо посилення його арктичних можливостей, розширення співпраці та демонстрації присутності в регіоні.

Незважаючи на напруженість у відносинах з росією, зв'язок між арктичними державами продовжується через офіційні та двосторонні канали, включаючи прикордонні угоди, захист рибальства та зобов'язання щодо пошуку та порятунку. Однак росія більше не є частиною ключових форумів з безпеки, таких як Arctic Chief of Defence (ACHOD) або Arctic Security Forces Roundtable (ASFR).

Альтернативним підходом до залучення росії можуть бути неформальні дискусії в рамках «Track 2» для сприяння діалогу і співпраці з арктичних питань. Такі дискусії можуть призвести до формальних переговорів на більш пізньому етапі, навіть якщо експертне співтовариство росії буде фрагментованим і обмеженим. У цьому контексті заходи з контролю над озброєннями та прозорості можуть стати життєздатною сферою для взаємодії.

Ще одним сценарієм постає можливість розширення мандату Арктичної ради щодо включення військових питань, що залишається спірною темою, деякі члени виступають проти цієї ідеї. Минулі спроби відродити військові діалоги, в тому числі під час головування росії в Арктичній раді (2021–2023), були зірвані російським вторгненням в Україну.

Отже, реінтеграція росії в арктичні безпекові дискусії залишається невизначеною, і консенсус щодо управління питаннями безпеки в регіоні навряд чи буде досягнутий найближчим часом [19].

Висновки. Підбиваючи підсумки, спостерігаємо, що танення льодовиків і зміни клімату в Арктиці не лише змінюють екологічні умови, але й підштовхують до геополітичних напружень, зокрема через мілітаризацію регіону. Росія активно посилює свою військову присутність в Арктиці, прагнучи захистити стратегічні інтереси, включаючи ядерні сили та економічні ресурси. Водночас Китай в рамках ініціативи «Полярний Шовковий шлях» намагається зміцнити свою присутність в регіоні, що зумовлює додаткові виклики для глобальної безпеки, зокрема через потенційний контроль над важливими енергетичними маршрутами. США, реагуючи на ці зміни, посилюють свою стратегію в Арктиці, більшою мірою, через розширення співпраці з союзниками і модернізацію оборонних спроможностей. Геополітичні змагання навколо Арктики, де природні ресурси і стратегічні шляхи мають ключове значення, лише посилюються, вимагаючи від міжнародної спільноти активних дипломатичних і безпекових заходів для забезпечення стабільності та сталого розвитку Арктики.

Список використаної літератури

1. Parfitt T. Russia plants flag on North Pole seabed. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2007/aug/02/russia.arctic>
2. Російська присутність і амбіції в Арктиці. Ч.1 | Defense Express. *Військовий портал Defense Express – все про військову справу*. URL: https://defence-ua.com/army_and_war/rosijska_prisutnist_i_ambitsiji_v_arktitsi_ch1-4503.html
3. STRATEGY for Development of the Arctic Zone of the Russian Federation and Provision of National Security for the Period up to 2035. *Russia Maritime Studies Institute*. URL: <http://surl.li/jsyuiu>.
4. Russia's Arctic Strategy through 2035. *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)*. URL: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2020C57/>
5. Germany in the Arctic-North Atlantic: Reassessing “Forgotten Waters,” Part 1 | Center for International Maritime Security. *Center for International Maritime Security | Fostering the Discussion on Securing the Seas*. URL: <https://cimsec.org/germany-in-the-arctic-north-atlantic-reassessing-forgotten-waters-part-1/>
6. Mallonee M. K. NORAD detects 4 Russian military aircraft near Alaska after US Army recently deployed soldiers to area | CNN Politics. *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/2024/09/23/politics/norad-detects-russia-aircraft-alaska/index.html>
7. Putin Is Crushing the Arctic Ice While the US Is Barely Afloat. *Bloomberg*. URL: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2024-07-13/putin-is-crushing-the-arctic-ice-while-the-us-is-barely-afloat?srd=homepage-europe>
8. Full text: China's Arctic Policy. *The State Council of the People's Republic of China*. URL: https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm
9. Fresh floes: What does the Northern Sea Route mean for automotive logistics?. *Automotive Logistics*. URL: <https://www.automotive-logistics.media/fresh-floes-what-does-the-northern-sea-route-mean-for-automotive-logistics/39709.article>
10. Polar Research Vessel: China Races Ahead With 4th Icebreaker ‘Ji Di’; India Bets On Russia For Joint Venture. *EURASIAN TIMES*. URL: <https://www.eurasiantimes.com/header-china-got-its-fourth-polar-research/>
11. Huge Amount Of Fossil Fuels In Arctic: 90 Billion Barrels Of Oil And 1, 670 Trillion Cubic Feet Of Natural Gas. *ScienceDaily*. URL: <https://www.sciencedaily.com/releases/2008/07/080724115043.htm>

12. Arctic Strategy 2024. *U.S. Department of Defence*. URL: <https://media.defense.gov/2024/Jul/22/2003507411/-1/-1/0/DOD-ARCTIC-STRATEGY-2024.PDF>.
13. US 2024 Arctic Strategy aims to bring ‘pristine land’ into US’ military backyard – Global Times. *Global Times*. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202407/1316574.shtml>
14. Now the Hard Part: Implementing Arctic Strategy. *U.S. Department of Defence*. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3855787/now-the-hard-part-implementing-arctic-strategy/>
15. Arctic Edge 2024. *United States European Command*. URL: <https://www.eucom.mil/image/42738/arctic-edge-2024>
16. Nordic Response 2024. *Norwegian Armed Forces*. URL: <https://www.forsvaret.no/en/exercises-and-operations/exercises/nr24>
17. Canada’s militarization of the Arctic threatens Indigenous communities and the climate. *MR Online*. URL: <https://mronline.org/2024/06/26/canadas-militarization-of-the-arctic-threatens-indigenous-communities-and-the-climate/>
18. U.S., Canada, and Finland Sign MOU to Build Arctic and Polar Icebreakers | Shipyard news | Shipping Telegraph. *Shipping Telegraph*. URL: <https://shippingtelegraph.com/shipyard-news/u-s-canada-and-finland-sign-mou-to-build-arctic-and-polar-icebreakers/>
19. Paul M. Back to the Future of the Arctic. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. URL: https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2024C18_FutureArctic.pdf

MILITARIZATION OF THE ARCTIC AND GEOPOLITICAL COMPETITION

Inna Mykhalchuk, Olga Ivasechko

Lviv Polytechnic National University,

Institute of Humanities and Social Sciences,

Department of Political Science and International Relations

Stepana Bandera str., 12, 76014, Lviv, Ukraine

The article highlights the current geopolitical situation in the Arctic region, where climate change, particularly the melting of glaciers, is causing not only environmental challenges but also new strategic threats. These factors make the region increasingly difficult to control, especially amidst growing tensions between Russia, the United States, and China. The «Strategy for the Development of the Arctic Zone of the Russian Federation and Ensuring National Security until 2035» is analyzed, revealing that Russia is intensifying its military presence in the region and is trying to protect strategic interests such as nuclear submarines on the Kola Peninsula, establishing infrastructure to secure control over natural resources and transport routes, restoring military bases, and deploying modern weapons systems. The efforts of the People’s Republic of China to strengthen its position in the Arctic arena have been highlighted, particularly through the implementation of the “Polar Silk Road” concept. This strategy involves investing in icebreakers and developing maritime routes to gain access to significant natural resources, reduce cargo delivery times between the European Union and China, and establish itself as a key player in the region. The updated Arctic strategy of the United States is outlined in the context of growing geopolitical competition, especially in light of the collaboration between Russia and China aimed at enhancing defense infrastructure and partnerships. It is noted that joint activities with allies, such as *Nordic Response* and *Arctic Edge*, reflect the U.S. determination to maintain parity in the Arctic amid increasing coordination between the Russian Federation and the People’s Republic of China. Thus, the Arctic is becoming not only a territory of strategic resources, but also a new field for military competition and international cooperation.

Key words: Arctic, militarization, Russia, the United States, China.

УДК 327.5(477:470+571)(4-6ЄС)
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.17>

ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ НЕОГОЛОШЕНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

Тетяна Плазова

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
кафедра воєнної історії
вул. Героїв Майдану, 32, 79012, м. Львів, Україна*

Олександр Тимошук

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
факультет бойового застосування військ
вул. Героїв Майдану, 32, 79012, м. Львів, Україна*

Стаття відображає основні аспекти та ключові результати дослідження, присвяченого аналізу впливу російсько-української війни на ЄС у політичній, соціальній, економічній та безпековій сферах. Стаття акцентує на значущості теми в умовах сучасної міжнародної ситуації, оскільки ескалація війни не лише створює нові виклики для європейської безпеки, а й змінює стратегічні й геополітичні пріоритети Європейського Союзу, загрожуючи його єдності та стабільності. Метою дослідження є систематизація та аналіз геополітичних наслідків війни для ЄС, зокрема в аспектах зовнішньої політики, безпеки, енергетичної незалежності, а також у впливі на соціальну та економічну політику держав-членів. Методологія статті включає комплексний підхід, який поєднує методи аналізу та синтезу, порівняльно-історичний аналіз, а також використання статистичних даних для оцінки впливу війни на різні сфери європейської політики. Це дозволяє повноцінно відобразити складність ситуації та інтегрувати висновки з різних дослідницьких підходів для створення системного розуміння проблеми. Результати дослідження показують, що неоголошена війна між росією та Україною істотно вплинула на внутрішню та зовнішню політику країн ЄС, а також прискорила перегляд оборонних стратегій та зміцнення колективної безпеки в межах НАТО. Окрім цього, енергетична політика ЄС зазнала значних змін, спрямованих на зменшення залежності від російських енергоносіїв і розвиток альтернативних джерел енергії. Стаття також демонструє, що міграційні хвилі з України до ЄС стали значним соціальним викликом для країн, що приймають біженців, однак вони не викликали такої кризи, як міграція 2015 року. Висновки підтверджують, що російсько-український конфлікт став одним із ключових факторів, які змушують ЄС розробляти єдину зовнішню та безпекову політику, а також створювати нові механізми для зміцнення своєї стійкості до зовнішніх загроз. Запропоновані в статті рекомендації передбачають необхідність розвитку спільної європейської політики безпеки та енергетичної незалежності, а також забезпечення стабільності на континенті шляхом підтримки демократичних процесів і захисту прав людини.

Ключові слова: політична стабільність, економічні санкції, транснаціональні виклики, міжнародні відносини, міграційна криза.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна, що почалася з анексії Криму у 2014 році й перетворилася на повномасштабну агресію у 2022 році, стала однією з найбільших геополітичних криз у Європі після Другої світової війни. Цей конфлікт не тільки змінив політичний та безпековий ландшафт регіону, але й викликав серйозні наслідки для

Європейського Союзу. Європа, що довгий час розглядалася як територія миру та стабільності, опинилася перед новими викликами, які стосуються не лише безпеки, але й енергетичної залежності, економічної стійкості та внутрішньої єдності. Збройний конфлікт змусив ЄС переглянути свої політичні пріоритети, посилити оборонні програми та диверсифікувати енергетичні ресурси.

Водночас війна вплинула на відносини між країнами-членами, викликавши суперечки щодо шляхів підтримки України та санкційної політики щодо росії. Європейська спільнота змушена адаптувати свою зовнішню політику до нової реальності, коли загроза стабільності та безпеці є реальною, а не теоретичною. Крім того, війна привернула увагу до таких проблем, як військова підготовка, кібербезпека, захист критичної інфраструктури та інтеграція біженців, що потребує значних ресурсів та координації між країнами-членами.

Таким чином, необхідність розгляду геополітичних наслідків цієї війни для країн Європи є нагальною, оскільки вони охоплюють широкий спектр питань, включаючи питання безпеки, енергетичної незалежності, економічної стабільності та збереження єдності спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи геополітичні наслідки російсько-української війни для Європейського Союзу, важливо звернути увагу на наявні наукові підходи до вивчення цієї проблеми. Значна кількість дослідників аналізують вплив війни на ЄС з погляду безпеки, економічної політики, соціальних змін та міжнародних відносин. Кожен із цих підходів робить цінний внесок у загальне розуміння досліджуваного питання, надаючи можливість розглянути різні аспекти конфлікту та його наслідків для європейської спільноти. По-перше, значна частина наукового доробку зосереджується на безпекових питаннях та зміні оборонної політики ЄС під впливом війни. Є. О. Горюнова [1], Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк [2] аналізують трансформації в політиці НАТО та оборонні ініціативи в межах ЄС, зокрема розширення європейської оборонної стратегії та створення нових механізмів колективного захисту. Такі підходи дозволяють глибше розглянути вплив війни на оборонні пріоритети європейських країн і формування стратегії на майбутнє, що є важливим для визначення можливих сценаріїв розвитку ЄС як безпечного союзу. Для нашого дослідження ці підходи важливі тим, що саме вони акцентують на потребі ЄС у створенні більшої автономії у сфері безпеки та підвищенні стійкості до зовнішніх загроз.

Економічний підхід розглядає вплив санкцій проти росії та енергетичної кризи на країни ЄС. Н. П. Середюк [3], І. П. Шевель [4] вказують, що обмеження на російські енергоносії змушують ЄС шукати нові джерела енергії та активніше впроваджувати програми енергетичної незалежності. Це дослідження допомагає глибше зрозуміти, яким чином конфлікт трансформував енергетичний ринок Європи, стимулюючи країни блоку до інвестицій у відновлювані джерела енергії та диверсифікації постачань. Для цієї статті економічний аспект є фундаментальним, оскільки він відображає зв'язок між війною та економічною безпекою ЄС, а також надає базу для розробки рекомендацій з енергетичної незалежності.

Також важливо згадати підходи, що досліджують соціальні зміни, зокрема питання біженців, які масово перемістилися до країн ЄС. Т. Букіна, Н. Зленко [5] наголошують, що міграційна криза під час війни суттєво вплинула на соціальні системи європейських країн, змушуючи їх адаптуватися до нових викликів у сфері соціального забезпечення. Цей підхід допомагає зрозуміти, як війна змінює соціальні та демографічні структури європейських країн, а також висвітлює виклики адаптації та інтеграції біженців. Це важливо для нашого дослідження, оскільки воно вказує на соціальні наслідки конфлікту та їхній вплив на внутрішню єдність ЄС.

Нарешті, підходи, які розглядають міжнародні відносини, стосуються досліджень із приводу формування спільної політики щодо росії та її значення для європейської інтеграції. Науковці С. Віднянський [6], С. Р. Сулейманова [7], І. В. Зозуля [8] зазначають, що війна стала каталізатором єдності країн ЄС та зміцнення спільної позиції щодо зовнішньої політики. Цей підхід дозволяє розглянути, як війна сприяє консолідації європейських країн, підкреслюючи важливість спільних зусиль щодо забезпечення стабільності та протидії агресії.

Таким чином, у наукових працях здійснено комплексний огляд підходів до вивчення геополітичних наслідків російсько-української війни для ЄС, кожен із яких висвітлює окремих аспект цієї проблеми – від безпеки та економіки до соціальної політики та міжнародних відносин, що є важливим для розуміння складної системи наслідків війни для європейської спільноти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження, присвячені окремим аспектам російсько-української війни, існує потреба в узагальненні та систематизації її комплексних геополітичних наслідків для європейської спільноти. Більшість наявних робіт зосереджуються на окремих сферах, однак питання їхнього взаємозв'язку та одночасного впливу на політику ЄС залишається менш дослідженим.

Ця стаття спрямована на подолання цієї прогалини шляхом комплексного аналізу, який об'єднує всі ключові наслідки війни, зокрема зміни в оборонній та зовнішній політиці ЄС, адаптацію до нових енергетичних реалій, соціальну інтеграцію біженців. Узагальнення даних аспектів дозволяє краще зрозуміти, як різні виклики впливають на внутрішню єдність та стійкість європейської спільноти, а також на її здатність протидіяти зовнішнім загрозам.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в аналізі геополітичних наслідків неоголошеної російсько-української війни для європейської спільноти, зокрема, як цей конфлікт впливає на політичну, економічну та безпекову стабільність країн Європейського Союзу та його сусідів.

Завдання дослідження:

- 1) дослідити, як війна вплинула на економічну та соціальну політику, а також політику безпеки країн ЄС, включно зі змінами у стратегіях НАТО та новими оборонними ініціативами в Європі;
- 2) розглянути довгострокові перспективи для європейської інтеграції та формування єдиної європейської політики щодо росії та інших потенційних загроз;
- 3) розробити рекомендації для зміцнення єдності ЄС й підвищення стійкості до зовнішніх загроз, зокрема через розвиток спільної політики безпеки, енергетичної незалежності та підтримки стабільності в Європі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна оцінка геополітичних наслідків неоголошеної українсько-російської війни вимагає підходу, який охоплює кілька ключових аспектів: від прямих загроз до змін у довготривалих пріоритетах і цінностях, на яких ґрунтується європейська єдність.

Наслідки війни можна умовно поділити на три основні категорії: стратегічні, структурні та соціальні. Стратегічні наслідки пов'язані із безпосередніми викликами для безпеки та оборони ЄС. Структурні наслідки стосуються здатності ЄС адаптуватися до економічних і енергетичних зрушень, спричинених війною. Соціальні наслідки війни особливо гостро проявилися в міграційній кризі. Класифікація геополітичних наслідків неоголошеної російсько-української війни для країн Європи представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація геополітичних наслідків неоголошеної російсько-української війни для країн Європи

Стратегічні	Структурні	Соціальні
Переосмислення оборонної політики та збільшення оборонних бюджетів.	Енергетична диверсифікація та відмова від російських енерго-ресурсів. Перебудова ланцюгів поставання й змінення торгових відносин.	Міграційна криза та адаптація біженців. Поляризація громадської думки та виклики внутрішньої єдності.

Джерело: власна розробка авторів

Переосмислення оборонної політики та збільшення оборонних бюджетів. Неefективність ООН та ОБСЄ в запобіганні конфліктам викликала запит на глибоке реформування миротворчої діяльності та адаптацію до нових глобальних загроз. Світ наближається до багатополярності, але цей процес супроводжується зростанням напруженості та мілітаризацією, що підштовхує країни до зміцнення оборонних спроможностей.

Більшість країн ЄС вже переглянули свої оборонні бюджети, зокрема Німеччина оголосила про масштабні інвестиції в оборону, які до цього були обмежені через повоєнні зобов'язання. Після 24 лютого 2022 року країни ЄС оголосили про план створення Європейського фонду оборони, щоб зміцнити колективну оборонну спроможність та менше залежати від США у сфері безпеки. Високий представник ЄС Жозеп Боррель наголосив, що в умовах «радикальної невизначеності» Європа повинна зробити все можливе для захисту свого суверенітету та безпеки [9].

Президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр заявив, що війна росії проти України остаточно закреслила ідею спільного європейського дому, яка існувала з часів Горбачова. Тепер Європа та Захід змушені розглядати росію як реальну загрозу, яка вимагає відповідних заходів безпеки та створення надійних оборонних альянсів [10]. Ця зміна стала сигналом для збільшення інвестицій в оборонний сектор та розширення співпраці між союзниками.

Через посиловану небезпеку країни ЄС суттєво збільшують свої оборонні бюджети. Британія, Франція, Польща та інші країни виділили значні ресурси на модернізацію своїх армій та розвиток високотехнологічних військових систем. Британський експрем'єр Тоні Блер попередив, що через зміцнення Китаю та непередбачуваність росії домінування Заходу в міжнародних відносинах опиняється під загрозою, і тому необхідно нарощувати військову міць та водночас стимулювати «м'яку силу», щоб підтримувати вплив на країни, що розвиваються.

Тоні Блер та інші політичні лідери вважають, що світовий порядок, заснований на правилах, під загрозою через експансіонізм авторитарних режимів. Тенденції до авторитаризму та ревізійнізму в міжнародній політиці набирають обертів. Військова міць, як і раніше, залишається ключовим інструментом для врегулювання міжнародних конфліктів, що підтверджується прагненням росії створити військовий блок із Китаєм у межах Шанхайської організації співробітництва [11].

НАТО переживає своєрідне «відродження» як основний інструмент для стримування агресії росії. Після початку війни до альянсу приєдналися Фінляндія та Швеція. Збільшення оборонних бюджетів та модернізація армій стало головною темою серед союзників НАТО. Президент США Джо Байден наголосив на важливості зміцнення оборонного потенціалу Заходу для стримування росії, Китаю та Ірану.

Війна росії проти України не лише змусила країни Заходу посилити свої армії та збільшити оборонні бюджети, але й переосмислити основи світової безпеки, посилюючи акцент на власній військовій потужності для захисту демократії та стабільності в умовах нових геополітичних викликів.

Енергетична диверсифікація та відмова від російських енергоресурсів стали для Європейського Союзу пріоритетними завданнями, особливо з моменту ухвалення Версальської декларації 11 березня 2022 року. У цьому документі країни ЄС зобов'язалися якомога швидше відмовитися від імпорту російського газу, нафти та вугілля, усвідомлюючи, що понад третина бюджету росії формується з продажу цих ресурсів. Ще у 2023 році країни ЄС заплатили росії 30 мільярдів євро за постачання енергоресурсів, і у 2024 році ця сума може збільшитися [12].

Залежність ЄС від російського газу та нафти є критичною для таких країн, як Німеччина, яка на 46% залежить від російського газу і на 37% – від нафти, Угорщина, яка імпортує з Росії 85% газу, 65% нафти та повністю залежить від постачання ядерного палива. Словаччина та Болгарія також мають значну залежність від постачання російських енергоносіїв. На тлі цих фактів держави-члени ЄС разом із США, Великою Британією, Польщею, країнами Балтії, Фінляндією, Данією та Іспанією дедалі активніше виступають за негайне скорочення цієї залежності, впроваджуючи часткові мораторії на закупівлю російських енергоносіїв [6, с. 15].

Дії ЄС у цьому напрямі супроводжуються впровадженням жорстких санкцій. Рада ЄС, наприклад, ухвалила 8-й пакет санкцій 6 жовтня 2022 року, включивши до нього індивідуальні обмеження проти фізичних і юридичних осіб РФ, ліміт цін на російську нафту, розширені імпорتنі та експортні обмеження, які знижують доступ росії до критичних для її економіки технологій та товарів. Під санкціями тепер перебувають 1236 фізичних і 115 юридичних осіб із російської федерації. Крім того, санкції поширено на Херсонську та Запорізьку області, а також запроваджено обмеження на фінансові й IT-консультації, що значно ускладнює для росії підтримку технологічного рівня й модернізацію її промисловості.

Отже, енергетична диверсифікація для ЄС є не тільки економічною необхідністю, але й політичним жестом солідарності з Україною та запорукою власної енергетичної безпеки. ЄС активно шукає альтернативи російським енергоресурсам, залучаючи постачання з США, Норвегії, Катару, а також прискорює перехід до відновлюваної енергетики. Крім того, війна поглибила вже наявну кризу постачання, підвищила ціни на енергоносії та змусила країни й компанії переосмислити свої постачальницькі стратегії, забезпечуючи стійкість і безпеку на фоні нових викликів. Через відмову від російського газу та нафти європейські країни були змушені шукати альтернативні джерела енергії. Це призвело до різкого подорожчання енергоносіїв, що стало важким тягарем для європейських економік, які й так повільно відновлювалися після пандемії. Енергетична криза також відсунула на задній план кліматичні цілі, змушуючи Європу тимчасово повертатися до використання вугілля та збільшення видобутку нафти й газу, щоб зменшити залежність від російських ресурсів.

Санкції, накладені на росію, і контрсанкції, які вона запровадила у відповідь, стали серйозним ударом по світовій торгівлі. Згідно з даними Світового банку, ці заходи спричинили зниження обсягу світової торгівлі на 5%. Це вплинуло не лише на постачання сировини та залучення капіталу й робочої сили, а й на стабільність великих логістичних мереж. Продукція, яка раніше надходила через українські та російські порти, зокрема зерно, виявилася важкодоступною, що спричинило дефіцит та підвищення цін на харчові продукти в багатьох країнах [6, с. 16].

Події війни спонукали компанії та уряди переоцінити свою залежність від окремих постачальників і регіонів. Однією з помітних тенденцій стало переміщення виробництва ближче до споживача або ж розміщення виробництва в країнах із дружніми торговими відносинами (так званий підхід «friend-shoring»). Так, країни ЄС активно шукають нових постачальників сировини та енергоносіїв на Близькому Сході, в Африці та Північній Америці, щоб зменшити залежність від росії.

Україна, яка є одним із найбільших постачальників зернових культур у світі, через війну зазнала серйозних труднощів в експорті. Блокада Чорного моря з боку росії та пошкодження інфраструктура змусили українських аграріїв шукати альтернативні шляхи для експорту. Це призвело до активізації сухопутних маршрутів через Польщу та країни Балтії, а також підвищило глобальні ціни на зернові, посиливши продовольчу кризу в деяких регіонах світу.

Війна показала, наскільки вразливими є глобальні економічні мережі, і стала поштовхом до переосмислення глобалізації, фокусуючи її на регіональних та стабільніших партнерствах.

Міграційна криза та адаптація біженців. Російське вторгнення в Україну призвело до виникнення найбільшої міграційної кризи в Європі з часів Другої світової війни. Мільйони українців стали біженцями, рятуючись від бойових дій і шукаючи безпечні місця для проживання як в Україні, так і за її межами. За даними ООН, понад 13 мільйонів українців покинули свої домівки з початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, з них понад 5 мільйонів стали внутрішньо переміщеними особами, а 8 мільйонів знайшли притулок у сусідніх країнах. Масштаби цього переміщення вражають і створюють серйозний тиск на країни, які приймають громадян України, змушуючи їх коригувати свої міграційні політики й національні законодавства для забезпечення прав біженців і підтримки стабільності [13]. Особливо важливу роль у підтримці українців відіграють Польща, Німеччина та США, які стали тимчасовим домом для великої кількості українських біженців, зокрема жінок і дітей. Лише в Польщі проживає близько 22% українських біженців, у Німеччині – 14,6%, а в США – 11%. В інших країнах, таких як Чехія, Італія, Канада, Іспанія та Ізраїль, також значно зросла кількість українців, які потребують захисту й соціальної допомоги. Ця криза спонукає ці країни адаптувати не лише міграційні, але й економічні стратегії, адже біженці потребують працевлаштування, доступу до освіти, медичних послуг і соціального захисту [14].

Багато переселенців з України – високоосвічені, активні та інноваційно налаштовані жінки, що відрізняє цю кризу від попередніх. При цьому українські мігранти більш інтегровані в європейське суспільство, ніж попередні хвилі біженців із Сирії, які стикнулися з серйозними культурними бар'єрами. Понад 70% українських мігрантів мають вищу освіту, а 65% з них – працездатні жінки віком від 18 до 59 років, що створює передумови для їхньої активної інтеграції в нове середовище [15]. Водночас війна має негативні наслідки для демографічного майбутнього України. До кінця 2023 року кількість населення країни зменшилася до 33 мільйонів, що викликає занепокоєння щодо її відновлення після завершення бойових дій [5, с. 199]. Тривалість воєнних дій, руйнування житлової та міської інфраструктури, особливо в південних та східних регіонах, значно ускладнюють можливість повернення біженців. Відбудова України вимагає комплексної політики реінтеграції, яка враховуватиме економічні, соціальні та психологічні потреби біженців, щоб забезпечити умови для їхнього повернення й подальшого стабільного життя на батьківщині.

Поляризація громадської думки та виклики внутрішньої єдності. Поляризація громадської думки щодо міграційної кризи та підтримки біженців з України є однією

з ключових проблем для внутрішньої єдності країн, які приймають переміщених осіб. Масштабна підтримка українців викликає неоднозначну реакцію в різних верствах суспільства: з одного боку, солідарність і співчуття переважають у багатьох європейських країнах, з іншого – вразливість місцевих громад до економічних труднощів, обмеженого доступу до соціальних послуг та ресурсів, а також страх перед змінами на ринку праці можуть підсилювати соціальне напруження.

Так, у країнах, що найбільше приймають біженців, зокрема Польщі чи Німеччині, системи охорони здоров'я, освіти й соціального захисту відчувають додаткове навантаження. У віддалених та сільських регіонах доступність послуг для місцевого населення вже обмежена, що створює передумови для соціальних конфліктів. Зростає потреба в залученні додаткових ресурсів для забезпечення належної медичної, соціальної та психологічної підтримки біженців, особливо вразливих груп, як-от людей похилого віку, хворих, поранених та дітей, які пережили травматичний досвід війни [5, с. 199].

Також є ризик виникнення політичного розколу в цих країнах. Частина суспільства підтримує політику відкритості та допомоги біженцям, однак інші групи громадян вважають, що пріоритет має бути наданий внутрішнім потребам і підтримці місцевих громад. Така поляризація може посилюватися в умовах економічної нестабільності або в разі затягування воєнних дій. Для того, щоб уникнути соціального розколу, важливо забезпечити систематичну та постійну підтримку як для біженців, так і для громад, що їх приймають. Це передбачає захист від потенційних загроз, зокрема торгівлі людьми, забезпечення доступу до освітніх і медичних послуг, а також інтеграційних програм, спрямованих на подолання бар'єрів між місцевими мешканцями та переселенцями.

Висновки. Російсько-українська війна суттєво змінила пріоритети економічної, соціальної та безпекової політики Європейського Союзу. Економічні санкції проти Росії спричинили значний вплив на ринки енергоресурсів, особливо нафтогазового сектору, що стимулювало країни ЄС до активного переходу на альтернативні джерела енергії. Соціальна політика зазнала змін через потік біженців, що вимагає адаптації соціальної інфраструктури. У сфері безпеки зросла активізація оборонних стратегій, зокрема через модернізацію та розширення можливостей НАТО, а також розвиток нових ініціатив, таких як Європейський оборонний фонд, що посилює готовність ЄС протистояти загрозам.

Війна стала каталізатором для посилення єдності країн ЄС, особливо у формуванні єдиної політики протидії агресії. Спільний курс ЄС щодо росії, включаючи санкційні пакети та політику енергетичної незалежності, демонструє згуртованість блоку у відповіді на загрози безпеці. Однак залишається виклик гармонізації підходів усіх країн-членів у довгостроковій перспективі, зокрема в контексті майбутньої політики щодо стабільності в регіоні та забезпечення готовності до потенційних конфліктів. Важливо продовжувати розвивати спільну політику безпеки та оборони, щоб забезпечити надійну відповідь на виклики з боку росії та інших можливих загроз. Одним із пріоритетів має бути енергетична незалежність ЄС, що вимагатиме подальших інвестицій у відновлювані джерела енергії та модернізацію енергетичної інфраструктури. Також необхідно зміцнювати механізми соціальної інтеграції та підтримки для біженців, що сприятиме стабільності в суспільстві. Скоординована підтримка України та інших країн-сусідів ЄС є необхідною для збереження стабільності та безпеки на європейському континенті.

Список використаної літератури

1. Горюнова Є. О. Зовнішня політика ЄС щодо російсько-української війни (2014–2022 рр.). *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 4–2. С. 46–51. DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-спец.7>
2. Битяк Ю. П., Яковюк І. В. Спільна політика безпеки і оборони ЄС: еволюція і стратегія розвитку. *Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки* : зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова (м. Харків, 3 листопада 2017 р). Харків, 2017. Ч. 1. С. 3–9. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14031> (дата звернення: 29.10.2024).
3. Середюк Н. П. Політичні аспекти українсько-російського протистояння (на сучасному етапі). *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Вип. 5. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-65-69>
4. Шевель І. П. Вплив війни росії проти України на геополітичні та глобальні зміни у світі: соціополітичний дискурс. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2024. Вип. 13. С. 181–194. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306912>
5. Букіна Т., Зленко Н. Міграційна криза як складова російсько-української війни. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 48. С. 196–201. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.24>.
6. Віднянський С. Україна – Європейський Союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014–2022 рр. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвід. зб. наук. пр.* 2022. Вип. 31. С. 10–37. DOI: doi.org/10.15407/mzu2022.31.010
7. Сулейманова С. Р. Поняття переговорів як способу альтернативного вирішення спорів. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні: матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного* (м. Одеса, 18 грудня 2020 р.). Одеса: Фенікс, 2020. С. 56–58. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0e8582f8-e16f-4195-8369-d57658185b17/content> (дата звернення: 29.10.2024).
8. Зозуля І. В. Глобальний, регіональний та національний виміри російсько-української війни. *Форум Права*. 2023. № 1 (74). С. 52–67. URL: http://forumprava.pp.ua/files/052-067-2023-1-FP-Zozulia_7.pdf (дата звернення: 29.10.2024).
9. Боррель Ж. Ми входимо в ідеальний шторм: Виступ топ-дипломата ЄС про нову світову реальність. *Українська правда: вебсайт*. 12.10.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/12/7148529/> (дата звернення: 29.10.2024).
10. Штайнмаєр заявив про крах ідеї спільного з РФ європейського дому. *Українська правда: вебсайт*. 08.05.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2022/05/8/7139066/7> (дата звернення: 29.10.2024).
11. Соколенко Е. Екс-прем'єр Британії – епоха домінування Заходу добігає кінця. *Українська правда: вебсайт*. 16.07.2022. URL: <https://www.unian.ua/world/era-dominuvannya-zahodu-dobigaye-kincyua-eks-prem-yerbritaniji-novini-svitu-11905500.html> (дата звернення: 29.10.2024).
12. Озтурк І. Скільки грошей заплатив Євросоюз Росії за нафту і газ: дані Eurostat. *Главком: вебсайт*. 16.02.2024. URL: <https://glavcom.ua/world/world-economy/skilki-hroshej-zaplativ-jevrosojuz-rosiji-za-naftu-i-haz-dani-eurostat-986249.html> (дата звернення: 29.10.2024).
13. Ukraine Situation Flash Update #47 (19 May 2023). *Reliefweb: вебсайт*. 2023. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-flash-update-47-19-may-2023> (дата звернення: 29.10.2024).

14. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. *Укрінформ: вебсайт*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-taih-migracia-zakordon-cerez-vijnu.html> (дата звернення: 29.10.2024).
15. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. *UNCHR: вебсайт*. 2022. URL: https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767#_ga=2.5544499.1218543842.1663 (дата звернення: 29.10.2024).

GEOPOLITICAL CONSEQUENCES OF THE UNDECLARED RUSSIAN-UKRAINIAN WAR FOR THE EUROPEAN COMMUNITY

Tetyana Plazova

*National Academy of Ground Forces named after Hetman Pyotr Sahaidachny,
Department of Military History
Heroiv Maidan str., 32, 79012, Lviv, Ukraine*

Alexander Tymoshchuk

*National Academy of Ground Forces named after Hetman Pyotr Sahaidachny, Faculty
of Combat Use of Troops
Heroiv Maidan str., 32, 79012, Lviv, Ukraine*

The article reflects the main aspects and key results of a study aimed at analyzing the impact of the Russian-Ukrainian conflict on the EU in the political, social, economic and security spheres. The article focuses on the importance of the topic in the conditions of the modern international situation, since the escalation of the war not only creates new challenges for European security, but also changes the strategic and geopolitical priorities of the European Union, threatening its unity and stability. The purpose of the study is to systematize and analyze the geopolitical consequences of the war for the EU, in particular in the aspects of foreign policy, security, energy independence, as well as in the impact on the social and economic policy of the member states. The methodology of the article includes a comprehensive approach that combines methods of analysis and synthesis, comparative and historical analysis, as well as the use of statistical data to assess the impact of the conflict on various spheres of European politics. This allows you to fully reflect the complexity of the situation and integrate findings from various research approaches to create a systemic vision of the problem. The results of the study show that the undeclared war between Russia and Ukraine had a significant impact on the domestic and foreign policy of the EU countries, and also accelerated the revision of defense strategies and strengthening of collective security within NATO. In addition, the EU's energy policy has undergone significant changes aimed at reducing dependence on Russian energy carriers and developing alternative energy sources. The article also demonstrates that migration waves from Ukraine to the EU have become a significant social challenge for host countries, but they have not caused such a crisis as the migration of 2015. The conclusions confirm that the Russian-Ukrainian conflict has become one of the key factors forcing the EU to develop a unified foreign and security policy, as well as to create new mechanisms to strengthen its resistance to external threats. The recommendations proposed in the article include the need to develop a common European security policy and energy independence, as well as ensuring stability on the continent by supporting democratic processes and protecting human rights.

Key words: political stability, economic sanctions, transnational challenges, international relations, migration crisis.

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.18>

ДЕМОКРАТИЧНЕ УХВАЛЕННЯ БЕЗПЕКОВИХ РІШЕНЬ: ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНИХ АЛЬТЕРНАТИВ

Вячеслав Сергєєв, Вікторія Загурська, Віктор Пашенко

ДУ «Житомирська політехніка»,

кафедра міжнародних відносин та політичного менеджменту

вул. Чуднівська, 103, 10005, м. Житомир, Україна

У статті досліджено перспективу затвердження політичних альтернатив, яка виступає дослідним напрямком, що розкриває експертну спроможність, аналітичні вимоги та ресурси безпекової політики. Автори зауважують, що в ситуаціях постійного вибору, визначення позиції в поточному вимірі, а також необхідності чіткого усвідомлення стратегічних, оперативних і тактичних цілей доречно адаптувати інституційні взаємодії. Наголошено, що забезпечити ідентифікацію придатності політичної альтернативи можна за умови високої функціональності існуючих інституційних акторів. Автори звертають увагу на те, що інституційні основи безпекової аналітичної діяльності стосуються структурних, правових та організаційних компонентів, які формують і підтримують процеси прийняття рішень. Слід зазначити, що суб'єкти ухвалення рішень створюють структуроване середовище, яке дозволяє створювати, оцінювати та впроваджувати безпекові політики. У статті авторами проаналізовано ефективність демократичних політичних інститутів, які слугують своєрідними «фільтрами політичного контролю». Це визначає децизійні політичні альтернативи, які є потенційно «життєздатними». Встановлено, що інституційна основа політичного безпекового аналізу обґрунтовує та одночасно обмежує політичний вибір, іноді віддаючи перевагу певним поглядам над іншими. Розкрито комплексну структуру затвердження політичної альтернативи, яка в умовах сталої демократії формує систему інститутів, імплементованих до системи виконавчої влади. Виявлено значення регуляторних та судових органів, які відіграють важливу роль в аналізі політичних альтернатив, тлумачачи закони та нормативні акти для забезпечення відповідності існуючій політиці та цінностям. Автори доходять до висновку, що етапами ухвалення безпекових рішень слід вважати оцінку ситуації, обрання наявних альтернатив, визначення рішення-відповіді. Обґрунтовано, що участь «непрофільних» інституційних акторів в ухваленні рішень детермінується їх залученням для функціональних прагматичних політико-безпекових завдань.

Ключові слова: демократичне ухвалення рішень, національна безпека, політичні інститути, політичні альтернативи, політичний менеджмент.

Постановка проблеми. Політологічні дослідження безпекових рішень з точки зору інституційного обґрунтування зосереджені на раціональності, ефективності та спроможності. Перспектива політичних альтернатив виступає дослідним напрямком, який розкриває експертну спроможність, аналітичні вимоги та ресурси. Також актуалізується пошук можливостей передбачення розвитку конкретної ситуації та розвитку на макrorівні на тривалий період. Сфера національної безпеки в умовах демократизації суспільства стає ареною просування інтересів, пропозицій та концепцій, які вимагають аналізу, обговорень та рішення щодо їх використання.

Означене формує ситуацію постійного вибору, визначення позиції в поточному вимірі, а також чіткого усвідомлення стратегічних, оперативних і тактичних цілей. В умовах російського вторгнення до України демократичні безпекові рішення вимагають не лише повного представництва всіх безпекових акторів, але й збереження конфіденційності

й секретності безпекових рішень. Зрозуміти придатність політичної альтернативи та затвердити її можна лише за умови високої функціональності існуючих інституційних акторів.

Також важливим є формування національної системи стратегічного безпекового планування, яка буде включати не лише профільні інституції правоохоронного та або силового блоку, але й експертів та ангажовану громадськість.

Аналіз публікацій. Низка українських вчених аналізує специфіку інституційних засад політичного децизіювання. До прикладу, О. Новакова встановлює інституціональні межі прийняття політичних рішень [6], М. Олійник вивчає політичний вибір як складова процесу прийняття політичного рішення [7], Я. Прищепа та А. Замулко розкривають сучасні рішення забезпечення оцінки та контролю безпеки постачання електричної енергії [8], З. Живко, В. Макарова, Л. Сухомлин, А. Миснік розкривають особливості оптимізації управлінських рішень в проектному менеджменті інноваційно орієнтованих підприємств сфери послуг в умовах діджиталізації та безпекових викликів [3]. Водночас специфіка аналізу політичних альтернатив вимагає подальшого розгляду з точки зору уточнення процесів координації діяльності демократичних інституційних акторів.

Метою статті є встановлення специфіки ухвалення безпекових рішень та різноманіття політичних альтернатив. Завданням статті є з'ясування вимог спроможності політичних акторів в умовах зовнішніх загроз та демократизації.

Основний зміст. У сучасній політичній науці аналіз політичних альтернатив має вирішальне значення для розуміння потенційних шляхів, якими суспільство та держава можуть рухатися для досягнення бажаних результатів демократичного розвитку. Інституційні основи політико-аналітичної діяльності стосуються структурних, правових та організаційних компонентів, які формують і підтримують процеси прийняття рішень. Демократичні інституції встановлюють параметри генерування, обговорення та обрання політичних альтернатив. Цим забезпечується вплив на масштаби та характер безпекового політичного дискурсу. У нашій статті ми досліджуємо виміри інституціалізованого та неінституціалізованого, публічного й непублічного впливу на демократичне врядування в безпековій сфері. Одним з таких напрямків є міркування та інтенції так званих «політичних інвесторів». Український автор Д. Демчук доречно висноує, що інвестор зацікавлений в тому, щоб події не відбувалися, з тієї причини, що власну діяльність в умовах високої ймовірності розвитку таких сценаріїв в майбутньому він сприймає як інвестиційний ризик. І саме це, у свою чергу змушує інвестора цікавитися політикою, тому, що він усвідомлює, що безпосередньо від неї залежить» [2, с. 229].

Такі актори політичного менеджменту та ухвалення безпекових рішень, як законодавча та виконавча влада, судова система та призначувана бюрократія тощо, становлять основу для організації скоординованої системи політико-безпекового аналізу. Вони визначають правила та норми, які спрямовують конкретні політичні дії та безпосередній процес вибору альтернатив. Названі суб'єкти утворюють структуроване середовище, яке дозволяє розробляти, оцінювати та впроваджувати безпекові політики. До прикладу, парламентська демократична система з акцентом на пропорційному партійному представництві та формуванні урядових коаліцій пропонує власну особливу структуру для аналізу безпекових політичних альтернатив. Вона є відмінною від президентської системи, де владні чинники визначення оптимальних альтернатив є більш централізованими. Таким чином, демократичні інституційні актори формують певний спосіб обговорення безпекових політичних альтернатив в комплексному та всеохоплюючому вигляді. Це не виключає розгляду й аналізу регіональних безпекових пріоритетів. Д. Демчук вірно наголошує, що «оцінка регіонального середовища, тобто інвестиційної привабливості регіону, яка складається

з інвестиційного потенціалу, інвестиційного клімату і ризиків. На даному етапі особливо важливо вивести рейтинг регіону з точки зору рівня політичного ризику, до якого бізнес потенційно схильний в кожному окремому регіональному середовищі» [2, с. 230].

Крім того, демократичні політичні інститути слугують своєрідними «фільтрами контролю», що визначають децизійні політичні альтернативи, які є потенційно «життєздатними». Це особливо наочно видно у виборчих правилах, правилах легального лобювання та механізмах громадських консультацій, які визначають, хто може брати участь у політичному процесі та за яких умов. Таким чином, інституційна основа політичного безпекового аналізу обґрунтовує та одночасно обмежує політичний вибір, часто віддаючи перевагу певним поглядам над іншими. Встановлюючи процедури політичних безпекових дебатів, інституції відіграють вирішальну роль у впливі на діапазон ідей та варіантів, які висуваються на перший план. Процес обговорення може розвиватися за аналогією з ухваленням рішень в сфері бізнес-інвестування. Д. Демчук справедливо стверджує, що приймаючи інвестиційне рішення, комерційна компанія не може керуватися тільки загальним рейтингом інвестиційної привабливості, одним зі складових якого є загальний рейтинг політичного ризику. Для того щоб підвищити якість дослідження факторів, які мають найбільше значення, кожен з них аналізується окремо [2, с. 232].

Інституційна структура розгляду безпекових альтернатив також забезпечує механізми для оцінки політичних рішень, забезпечуючи зважування та оцінку варіантів відповідно до встановлених критеріїв. Законодавчі комітети в представницьких органах влади ретельно розглядають запропоновані законопроекти та поправки, аналізуючи їх на предмет правових, економічних і соціальних наслідків. Громадські слухання, експертні консультації, прикладні та академічні політико-безпекові дослідження додатково підтримують процес оцінки альтернатив, дозволяючи комплексно визначити зміст різних варіантів. В умовах сталої демократії це формує комплексну структуру, імплементовану до системи виконавчої влади. В. Грабовський та Н. Кращенко справедливо наголошують, що «органи виконавчої влади – самостійний вид органів державної влади, які відповідно до конституційного принципу поділу державної влади мають своїм головним призначенням здійснення функцій однієї гілки державної влади – виконавчої. Структури виконавчої влади охоплюють практично всі сфери суспільного життя: економіку, науку, освіту, культуру, охорону здоров'я, соціальну сферу, гарантію безпеки та громадського порядку, організацію оборони та зовнішніх відносин» [1, с. 78].

Регуляторні та судові органи також відіграють важливу роль в аналізі політичних альтернатив, тлумачачи закони та нормативні акти для забезпечення відповідності існуючій політиці та цінностям. Судова влада за допомогою судового контролю може оцінювати конституційність законів, встановлюючи обмеження того, що є припустимим у рамках існуючої правової бази (див.: Е. Бляйх [9]). Встановлюючи стандарти оцінки правового обґрунтування безпекових альтернатив, правові інституції сприяють більш обґрунтованому та збалансованому наявних варіантів, зменшуючи ризик впровадження недостатньо розробленої безпекової політики. Вже згадані В. Грабовський та Н. Кращенко слушно розрізняють два основних підходи до вибору наявних політичних альтернатив – нормативний та дескриптивний. Нормативний підхід виходить із необхідності теоретичного обґрунтування моделі раціонального вибору на основі аксіоматичних (тих, що не підлягають сумніву) положень, що рідко узгоджується з реальними умовами, в яких здійснюється управлінський процес [1, с. 79].

Демократичні політичні інституції забезпечують функціональну та представницьку основу для аналізу безпекових альтернатив. При цьому вони також можуть вносити

упередження, які спотворюють політичний вибір у певних напрямках. Бюрократія, до прикладу, може надавати пріоритет політикам, які відповідають їхнім інтересам або існуючим предметам відання, обмежуючи розгляд альтернатив, які кидають виклик наявному статус-кво. Політичні партії та лобістські групи впливають на парламенти та законодавчі асамблеї, просуваючи конкретні програми, які можуть не відображати ширших суспільних інтересів. Такі упередження можуть призвести до інституційної інерції, коли усталені практики та ідеї отримують перевагу перед інноваційними чи реформістськими альтернативами.

Пояснюючи подібні практики, В. Грабовський та Н. Кращенко конкретизують зміст описативного підходу, який знаходить емпіричне дослідження вибору рішення на основі виявлення та дослідження закономірностей формування рішень з урахуванням обмежень осіб, що їх приймають. Синтез фундаментальних напрямів став основою прескриптивного підходу прийняття рішень, як найбільш прийняттого в умовах значних ризиків та невизначеності, що супроводжують здійснення управлінської діяльності [1, с. 79].

Крім того, демократичні виборчі системи можуть формувати типи альтернатив, які досяжні для прямого сприйняття виборцями. У двопартійній системі, зокрема, політичні альтернативи можуть бути обмежені платформами домінуючих партій, обмежуючи вибір виборців і потенційно виключаючи більш радикальні чи різноманітні точки зору. Навпаки, системи пропорційного представництва сприяють ширшому спектру висловлювання «політичних голосів» і альтернатив, забезпечуючи більш плюралістичну основу для політичного аналізу. Означені інституційні упередження підкреслюють важливість розробки інклюзивних і прозорих механізмів для прийняття безпечових політичних рішень. В. Грабовський та Н. Кращенко доречно стверджують, що «при визначенні організаційної структури, слід врахувати той факт, що успіх політики із запровадження єдиного підходу до забезпечення безпеки на транспорті залежить від бажання усіх ланок державної влади діяти і це може бути реалізовано шляхом створення органу, який приймає рішення, а також координує роботу відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади» [1, с. 82].

Сучасне зовнішнє середовище національної безпеки характеризується низкою динамічних викликів, включаючи кіберзагрози, тероризм, глобальні кризи в галузі охорони здоров'я та зміни клімату. Кожна з цих загроз вимагає чітких стратегій протидії (див.: [11]). Актори, які ухвалюють альтернативні безпекові рішення, повинні швидко реагувати на ситуації, що виникають в умовах браку інформації. Значна проблема полягає в непередбачуваності загроз та викликів. Зокрема, постійно розвиваються виклики кібербезпеки. Регулярно з'являються нові форми зловмисного програмного забезпечення, програм-вимагачів і кібершпигунства. Так само сучасний глобальний тероризм не обмежується фізичними кордонами, оскільки екстремістські групи використовують соціальні медіа та інші онлайн-платформи для вербування симпатиків та координації нападів. Природа цих загроз вимагає швидкої та точної відповіді, що змушує демократичних інституційних акторів безпекової політики приймати швидкі, але ефективні рішення. О. Литвиненко слушно наголошує на визначенні ролі держави як суб'єкта забезпечення національної безпеки та стійкості, пошук оптимального балансу між процесами централізації та децентралізації функцій державного управління, між державним управлінням і самоврядуванням у сфері національної безпеки, створення нових форматів взаємодії між усіма суб'єктами забезпечення системи національної безпеки та національної стійкості тощо [5, с. 116].

Прийняття рішень у сфері безпеки також ускладнюється обмеженими ресурсами та конкуруючими пріоритетами. Уряди та організації безпеки повинні визначати пріоритети

певних сфер, балансуючи між негайними та довгостроковими потребами. До прикладу, хоча в сучасній Україні в умовах війни значні інвестиції у військові технології є екстремально необхідними, інші пріоритети, такі як безпека громадського здоров'я чи стійкість навколишнього середовища, можуть конкурувати за фінансування та увагу. Вказане вимагає ретельної оцінки ризиків і розподілу ресурсів, оскільки занадто вузьке зосередження на одній загрозі може залишити вразливі місця в інших сферах, порушуючи загальнонаціональну сталість. О. Литвиненко в своїй рецензії на монографію обґрунтовує багаторівневу комплексну систему забезпечення національної стійкості, спорідненої із системою забезпечення національної безпеки України, упровадження відповідних універсальних механізмів, способів удосконалення державної політики і стратегічного планування у сфері національної безпеки, визначення пріоритетних напрямів забезпечення національної стійкості тощо [5, с. 117].

Новітні інформаційні технології відіграють вирішальну роль у сучасному прийнятті рішень щодо безпеки, покращуючи здатність відстежувати, аналізувати та реагувати на загрози. Штучний інтелект (ШІ) і машинне навчання революціонізують аналіз політичних даних, дозволяючи інституційним акторам політики безпеки ефективніше обробляти величезні обсяги інформації та виявляти тенденції, які можуть вказувати на потенційні ризики (див.: [10]). Виявляючи загрози до того, як вони матеріалізуються, штучний інтелект може допомогти в прийнятті превентивних альтернативних рішень, дозволяючи інституційним акторам сектору безпеки завчасно вирішувати проблеми безпеки. Українські фахівці О. Коломійцев, В. Обрядін та С. Горелишев обґрунтовують доцільність застосування методу аналізу ієрархій (МАІ), розроблений Т. Сааті, який одним із найбільш відомих методів вибору найкращої альтернативи серед множини запропонованих. Сутність методу полягає в порівнянні заданих альтернатив. Застосування цього методу передбачає подання експертами проблеми дослідження у вигляді ієрархій критеріїв та підпорядкованих їм альтернатив [4, с. 37].

У сучасний період саме кібербезпека стала центром уваги в процесі ухвалення політичних рішень, оскільки кібератаки можуть поставити під загрозу національну безпеку, критичну інфраструктуру та приватну інформацію. Особи, колективи та організації, які ухвалюють рішення, повинні не лише реагувати на кіберінциденти, а й впроваджувати проактивні заходи. До них належать створення окремої державної політики кібербезпеки, спрямування інвестицій в розширене шифрування та навчання державного та приватного секторів найкращим практикам кібербезпеки. За умов появи складних політичних (військових) кіберзагроз співпраця з технологічними компаніями та приватними організаціями стає надважливою, підкреслюючи перетин суспільних і приватних інтересів у сучасному прийнятті рішень у сфері безпеки. Я. Прищепа та А. Замулко наводять доречний приклад моделі оцінки безпеки постачання електричної енергії для України. Він потребує залучення методів багаторівневого технічного управління, що дозволяють системним чином поєднати складові виробництва, передачі та розподілу електроенергії для досягнення об'єктивної, неупередженої оцінки показника. Принциповим питанням є використання сценарного багаторівневого підходу для забезпечення формування ефективних управлінських рішень [8, с. 41].

Таким чином, процес вироблення й ухвалення рішень у сучасній безпековій сфері став більш багатовимірним і вимагає проактивного й адаптивного підходу. Як бачимо, сучасна демократична безпекова політика опрацьовує ключові аспекти прийняття рішень на раціональній, проте поліінституційній та поліальтернативній основі (див.: [12]). Представники інституційних акторів визначають виклики, на які орієнтуються зацікавлені

сторони, а також встановлюють роль інформаційних технологій у формуванні безпекових рішень і важливість спільних міжнародних зусиль для задоволення сучасних потреб безпеки в контексті актуальних альтернатив.

Висновки. Отже, ухвалення безпекових рішень у публічному просторі вимагає «фільтрації» (добору) учасників, встановлення чітких вимог компетентності та консенсусного розуміння інтересів всіх акторів. Інституційна спроможність в безпековій сфері визначається можливістю обрання ситуаційно вірної (оптимальної) політичної альтернативи за короткий період часу. Етапами ухвалення безпекових рішень слід вважати системний моніторинг, оцінку ситуації, обрання наявних альтернатив, визначення рішення-відповіді. На всіх зазначених етапах потрібна ініціативна роль залучених інституційних акторів. Відповідність обраної політичної альтернативи наявній ситуації ухвалення рішення вимірюється не лише подальшим розвитком ситуації, але й статусом і станом безпеки як на макрорівні, так і на локальних щаблях управління. Участь непрофільних інституційних акторів в ухваленні рішень детермінується залученням їх для функціональних прагматичних політико-безпекових завдань. Відповідно національна система ухвалення безпекових рішень має бути гнучкою та адаптивною.

В умовах російського вторгнення вкрай актуалізується проблема кадрового забезпечення інститутів політичної безпеки, командного лідерства при виконанні програм та проектів тощо. У зв'язку з цим для забезпечення обрання вірних альтернатив в рамках безпекового ухвалення рішень можуть рекрутуватися сили та ресурси з різних інституційних підсистем. Узгодження їх позицій та способів безпекового аналізу є окремою темою для подальших наукових розробок.

Список використаної літератури

1. Грабовський В., Кращенко Н. Інституціональний аспект прийняття державно-управлінських рішень у сфері безпеки на транспорті. Актуальні проблеми державного управління. 2021. Вип. 1. С. 77–83.
2. Демчук Д. В. Оцінка політичного ризику при прийнятті інвестиційного рішення. Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 50. С. 226–233.
3. Живко З. Б., Макарова В. В., Сухомлин Л. В., Миснік А. В. Оптимізація управлінських рішень в проектному менеджменті інноваційно орієнтованих підприємств сфери послуг в умовах діджиталізації та безпекових викликів. Формування ринкових відносин в Україні. 2023. № 3. С. 31–37.
4. Коломійцев О. В., Обрядін В. В., Горелишев С. А. Інформаційно-аналітичні технології забезпечення прийняття військового рішення за стандартами НАТО під час виконання завдань у сфері державної безпеки *Безпека держави*. 2023. Вип. 1. С. 27–39.
5. Литвиненко О. В. Національна стійкість: ідея та практичні рішення (рецензія на монографію О. О. Резнікової «Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища») *Стратегічна панорама*. 2022. № 2. С. 115–117.
6. Новакова О.В. Інституціональні межі прийняття політичних рішень *Політологічні записки*. 2012. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_5_9.
7. Олійник М. О. Політичний вибір як складова процесу прийняття політичного рішення. *Політологічні записки*. 2012. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_5_37.
8. Прищепа Я., Замулко А. Сучасні рішення забезпечення оцінки та контролю безпеки постачання електричної енергії. Системні дослідження в енергетиці. 2024. № 2. С. 30–43.
9. Bleich E. Historical Institutionalism and Judicial Decision-Making. *World Politics* 70. no. 1 November 29. 2017. 53–85.

10. Drumetz F., Pfister Ch. Modern Monetary Theory: A Wrong Compass for Decision-Making. *Intereconomics*. 56. no. 6. 2021. С. 355–361.
11. Elmassri, M., Abdelrahman M., Elrazaz T. Strategic investment decision-making: A theoretical perspective. *Corporate Ownership and Control* 18, no. 1. 2020. 207–216.
12. Zey M., Halpern J. J., Stern R. H. Debating Rationality: Nonrational Aspects of Organizational Decision Making. *Contemporary Sociology* 28, no. 3. 1999. 314.

DEMOCRATIC SECURITY DECISIONMAKING: INSTITUTIONAL BASIS OF POLITICAL ALTERNATIVES' ANALYSIS

Viacheslav Serheev, Victoria Zagurska, Viktor Pashchenko

State University "Zhytomyr Polytechnic",

Department of International Relations and Political Management

Chudnivska St., 103, 10005, Zhytomyr, Ukraine

The article examines the perspective of the approval of political alternatives, which acts as a research direction that reveals the expert capacity, analytical requirements and resources of security policy. The authors note that in situations of constant choice, determination of position in the current dimension, as well as a clear understanding of strategic, operational and tactical goals, it is appropriate to adapt institutional interactions. It is emphasized that the suitability of the political alternative can be ensured if the existing institutional actors are highly functional. The authors draw attention to the fact that the institutional foundations of security analytical activity relate to structural, legal and organizational components that shape and support decision-making processes. It should be noted that decision-making actors create a structured environment that allows the creation, evaluation and implementation of security policies. In the article, the authors analyzed democratic political institutions that serve as a kind of "control filters". It identifies decision-making policy alternatives that are potentially "viable". It has been established that the institutional basis of political security analysis justifies and at the same time limits political choice, sometimes favoring certain views over others. The complex structure in the conditions of stable democracy that forms, implemented in the system of executive power is revealed. The importance of regulatory and judicial bodies is identified, which also play an important role in the analysis of policy alternatives, interpreting laws and regulations to ensure compliance with existing policies and values. The authors come to the conclusion that the assessment of the situation, the selection of available alternatives, and the determination of the solution-response should be considered as the stages of making security decisions. It is substantiated that the participation of "non-core" institutional actors in decision-making is determined by their involvement in functional pragmatic political and security tasks.

Key words: democratic decision-making, national security, political institutions, political alternatives, political management.

УДК 323.21

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.19>

СУЧАСНА АНТИКРИЗОВА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ

Сергій Ставченко

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
кафедра політології, соціології та публічного управління
просп. Науки, 72, 49010, м. Дніпро, Україна*

Розглядається залучення ефективних антикризових заходів в політико-комунікаційній та політико-організаційній сферах молодіжної політики. Вивчено потреби модернізації антикризових політичних інституцій в напрямках зростання експертно-аналітичної спроможності прогнозування результату політики та оперативного політичного управління в умовах російської агресії. Встановлено можливості адаптації до кризових умов різних соціальних груп, які заслуговують на всебічну підтримку держави. Виявлено, що з'ясування інтенсифікації взаємодії між державою та громадянським суспільством як партнерами європейської трансформації та демократизації сучасної молодіжної політики. З'ясовано, що вихідним пунктом формування антикризової політики слід вважати розбудову загальнодержавної системи антикризового управління. У статті застосовується апробована дослідна методика сучасної політології. Зокрема, ретроспективний аналіз описує нормативні основи молодіжної політики в умовах кризових явищ. Інституційний аналіз встановлює значення та вплив ключових організаційних вимірів регулювання антикризової молодіжної політики.

З'ясовано унікальність управлінського середовища та викликів в суспільствах з перехідною політичною системою. Увага приділяється специфіці впливу соціально-політичної кризи на почуття молоді щодо приналежності до соціуму та на довіру до політичних інституцій. Встановлено, що студентські рухи та молодіжні активісти відіграють центральну роль у вимаганні змін через протести, кампанії в ЗМІ чи громадські ініціативи. Виявлено, що державні кошти чи податкові пільги дозволяють молодим громадянам відкривати свій бізнес, зокрема в технологічному чи творчому секторах. Розкрито значення мереж соціального захисту, існування яких також є ознакою інституалізації державної молодіжної політики. З'ясовано, що деякі країни з перехідною владно-державною структурою запровадили інноваційну політику для врегулювання криз, що зачіпають молодь. На прикладі конкретних галузевих (зокрема, освітніх) антикризових практик доведено, що антикризова комунікаційна стратегія повинна вирішити низку завдань інклюзії та агрегування політичних інтересів молоді.

Ключові слова: антикризова стратегія, молодіжна політика, політичні рішення, інституційне середовище, політико-інституційна взаємодія.

Постановка проблеми. Антикризова політика включає значну кількість підрозділів та напрямків, які визначають перелік функцій політичної системи. Це вимагає залучення ефективних антикризових заходів в політико-комунікаційній та політико-організаційній сферах. Ефективність визначається результатами застосування політичних технологій. Сучасна Україна потребує модернізації антикризових політичних інституцій в напрямках зростання експертно-аналітичної спроможності прогнозування результату політики та оперативного політичного управління.

В умовах російського вторгнення соціальне підґрунтя політичної стабільності викликає особливу увагу. Тому можливості адаптації до кризових умов різних соціальних груп заслуговують на всебічну підтримку держави. Молодь виступає ресурсом подальшого повоєнного розвитку сучасної України.

Відповідно доречним є розгляд інституційного підґрунтя ефективної антикризової молодіжної політики. Необхідно з'ясувати потребу реалізації публічних політичних заходів їх планування та контролю результатів. Набуває актуальності питання спроможності інститутів публічної влади в розробці ефективної молодіжної антикризової політики. Також на часі з'ясування інтенсифікації взаємодії між державою та громадянським суспільством як партнерами європейської трансформації та демократизації сучасної молодіжної політики.

Аналіз публікацій. Державна молодіжна політика в рамках кризи знайшла відображення в багатьох наукових розвідках та звітних матеріалах. До прикладу, у звіті щодо участь дітей і молоді в кризах Скандинавського регіону наголошується на необхідності залучення молоді до врегулювання кризових ситуацій через значущу участь [7]. В експертній розробці «Політика реагування на кризу» описано, яким чином організації можуть вирішувати кризи, забезпечуючи підзвітність і структуровані відповіді для мінімізації впливу на постраждалі групи, включаючи молодь [8]. У статті дослідників С. Мвангі та Г. Мвабу обговорюється, як цілеспрямована, залежна від контексту політика може пом'якшити непропорційні наслідки криз для вразливих груп населення, таких як молодь [9]. У статті С. Пікард розглядається, як молодь бере спільну участь у вирішенні екологічних криз, демонструючи свободу волі та стійкість через масові дії [10]. Ресурс Ради Європи «Молодь і демократія під час кліматичних криз» досліджує, як демократичні рамки можуть розширити можливості молодих людей у контексті кризи, з наголосом на екологічній активності та діалозі між поколіннями [12]. Водночас вимагає уваги український інституційний контекст антикризової політики.

Метою статті є встановлення інституційного підґрунтя антикризової молодіжної політики. Завданням статті є виявлення засобів модернізації антикризової молодіжної політики на рівні політико-інституційних взаємодій.

Основний зміст. Молодь завжди була в центрі проблем держав з перехідною політичною системою, особливо під час економічної, соціальної чи політичної кризи. У сучасний період держави, які стикаються з потрясіннями, прагнуть розробити конкретну політику підтримки цієї верстви населення, яка є водночас як рушієм змін, так і потенційним джерелом нестабільності. Вихідним пунктом формування антикризової політики слід вважати розбудову загальнодержавної системи антикризового управління. Український економіст Н. Плешакова доречно виокремлює наступні фактори, що вплинули на специфіку антикризового державного регулювання реального сектора в різних країнах: причини економічної кризи в реальному секторі економіки, розмір реального сектора економіки, розвиток інститутів державної влади, ступінь впливу кризи на реальний сектор економіки, темпи економічного зростання передкризового розвитку, наявність ресурсів в економіці для реалізації антикризової політики [5].

Молодь займає унікальне становище в суспільствах з перехідною політичною системою. Вона найбільше страждає від економічних криз через свою вразливість на ринку праці. Рівень безробіття серед молоді значно перевищує рівень безробіття в інших вікових групах, що обмежує її здатність брати участь в економічному житті. Крім того, соціально-політичні кризи впливають на почуття приналежності до соціуму та на довіру до політичних інституцій. Згідно з нормативно-інструкційними матеріалами процесів децентралізації в Україні, пропонується структурно-функціональна модель реалізації молодіжної політики на рівні ОТГ, яка враховує міжсекторальну взаємодію та координацію зусиль усіх заінтересованих сторін, з огляду на стратегічні напрями державної молодіжної політики, так і особливості ОТГ, що визначаються конкретними потребами молоді, залежно від основного типу громади (сільська, селищна або міська ОТГ) [4].

Означене дало змогу запропонувати модель, яка зосереджує увагу на тому, що молодіжна політика все одно інтегрує в собі усі інші сфери відповідальності по роботі з молоддю: освіта, працевлаштування та ринок праці, культурний розвиток, соціальний захист тощо та передбачає використання існуючої структури і формування нової, якщо її немає, з урахуванням функцій різних відповідальних суб'єктів на місцевому рівні [4].

Однак, молодь також є й ключовим гравцем у демократичних транзитах. Студентські рухи та молодіжні активісти відіграють центральну роль у вимаганні змін через протести, кампанії в ЗМІ чи громадські ініціативи. У перехідний період держави інвестують ресурси в освіту, щоб підготувати молодь до невизначеного майбутнього. Реформи систем освіти мають на меті зробити викладання більш адаптованим до потреб ринку праці. Наприклад, у країнах Східної Європи після розпаду радянського блоку були запроваджені антикризові програми професійної підготовки, аби узгодити навички молодих людей з новими економічними вимогами, в тому числі й на локальному рівні. Згідно з настановами модернізації молодіжної політики на рівні громади, важливо передбачити необхідну інфраструктуру молодіжної політики, у тому числі здійснення її організаційного та фінансового забезпечення. Також належить надавати увагу забезпеченню діяльності молодіжних центрів і молодіжних працівників; сприяти формуванню та розвитку інститутів громадянського суспільства; налагодити міжгалузеву та міжсекторальну взаємодію у молодіжній роботі; оцінити ефективність молодіжної роботи на рівні громади (відповідно до розроблених показників) і звітування перед громадою про стан роботи з молоддю; забезпечити умов молодіжної участі та молодіжного громадського контролю [4].

З метою стимулювання економіки та створення можливостей для молоді, сучасні держави впроваджують ініціативи щодо сприяння підприємству. Державні кошти чи податкові пільги дозволяють молодим людям відкривати свій бізнес, зокрема в технологічному чи творчому секторах. У рамках досліджень хронології української молодіжної політики встановлено, що з 2016 року розпочався активний процес розбудови молодіжної інфраструктури – молодіжних центрів та просторів. Щоб упорядкувати цей процес, у 2017 році на урядовому рівні затверджене типове положення про молодіжний центр та експертну раду при молодіжному центрі [6].

Ключовими процесами, що впливають на визначення мети стратегії молодіжної політики є соціальна інтеграція та політична участь. Перехідні держави прагнуть інтегрувати молодих людей у процеси прийняття рішень, щоб зміцнити їх довіру до інституцій. Це включає створення молодіжних дорадчих рад або реалізацію програм громадянської освіти (див.: [11]). Мережі соціального захисту також є ознакою інституалізації державної молодіжної політики. В умовах кризи системи соціального захисту, зокрема такі, як допомога по безробіттю, субсидії на навчання або доступ до доступного житла, є важливими для запобігання маргіналізації молодих людей. Вказане вимагає інституалізованої та регулярної молодіжної активності. Згідно з хронологічним оглядом, у 2018 році в Україні сформували типові положення про молодіжні консультативно-дорадчі органи місцевого та регіонального рівнів – молодіжні ради. Також Міністерство молоді та спорту запровадило конкурс з визначення проєктів національно-патріотичного виховання, розроблених інститутами громадянського суспільства з наданням бюджетної фінансової допомоги [6].

Конкретні приклади успішної антикризової молодіжної політики свідчать про необхідність адаптації до викликів соціально-економічного (ресурсного) середовища. Деякі країни з перехідною владно-державною структурою запровадили інноваційну політику для врегулювання криз, що зачіпають молодь. У сучасній Південній Африці після апартеїду програма «Молодіжної служби зайнятості» була розроблена для боротьби з безробіттям

серед молоді у співпраці з приватним сектором. У Центральній Європі такі ініціативи, як програма Erasmus, сприяли мобільності та інтеграції молодих людей на мінливому ринку праці. Україна прагне активно абсорбувати зарубіжний досвід. В рамках хронологічного огляду, період новітньої історії молодіжної політики став часом безперервних викликів та стрімкої динаміки зростання кількості молодіжних центрів, організацій, консультативно-дорадчих органів та молодіжних працівників і працівниць. Цей період охоплює пандемію коронавірусу COVID-19 та повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року [6].

Проблемне поле державної антикризової молодіжної політики в Україні зазвичай включає соціально-економічну нерівність, брак фінансування та тривалі політичні кризи. Вони перешкоджають реалізації ефективних реформ демократизації. Крім того, стрімкий розвиток цифрових технологій вимагає постійної адаптації державних стратегій. На прикладі конкретних галузевих (зокрема, освітніх) антикризових практик видно, що комунікаційна стратегія повинна вирішити низку завдань. Зокрема, необхідно підготувати (викликати прихильність) цільової аудиторії до позитивного сприйняття інформації від МОН. Також змінити імідж МОН, слід донести суть і необхідність реформи освіти, показати роль МОН у реформуванні освіти і науки, зробити інфопотік від МОН регулярним і достатнім для підтримання постійного інтересу [2].

Аби подолати системні та ситуативні виклики, перехідні держави повинні віддавати перевагу комплексному підходу, який поєднує інвестиції в освіту, економічні можливості та психологічну та соціальну підтримку. Розширення співпраці між урядами, неурядовими організаціями та приватним сектором також має вирішальне значення для максимізації впливу ініціатив. Дослідниця О. Адамська вірно наголошує, що антикризове управління в контексті визначення заходів реагування на регіональні виклики передбачає використання принципів, методів, інструментів та інших засобів системи антикризового управління для врегулювання регіональних викликів із метою мінімізації їх впливу на соціально-економічний розвиток регіону та попередження настання кризи [1].

Антикризова молодіжна політика держав з перехідною політичною системою відображає їхнє прагнення стабілізувати суспільство на макро- й мікрорівні, використовуючи трансформаційний потенціал молодих людей. Хоча результати різняться, очевидно, що підтримка цієї верстви населення є обов'язковою умовою для забезпечення успішного та сталого переходу. У майбутньому державам потрібно буде продовжувати адаптуватися до прагнень і викликів молоді, які постійно змінюються. О. Адамською зроблено справедливий висновок, згідно з яким, враховуючи циклічний тип розвитку соціально економічних систем, небезпека кризи існує завжди. Тому використання антикризового управління має здійснюватися не лише тоді, коли система звичайного менеджменту не здатна ефективно реагувати на виклики, але й застосовуватися постійно: як у фазі зростання, так у фазі зрілості. Виявлено складність проблеми антикризового управління, яка полягає у важливості усвідомлення потенційних масштабів збитків від кризи на ранніх стадіях виникнення несприятливих тенденцій та пошуку адекватних методів їх врегулювання [1].

Інтегрована державна антикризова політика, спрямована на молодь, різниться залежно від контексту, але простежуються й певні спільні тенденції. Особливо нагальним це є для післявоєнного періоду в Україні. Зокрема, згідно з О. Ляшевською, під час війни вирішальну роль антикризовому управлінню відіграє стратегія. Саме антикризова стратегія є інструментом, за допомогою якого організація здатна вийти з кризи з оптимальними показниками. На відміну від антикризового прогнозування, антикризова стратегія ґрунтується на даних, що існують у межах реального часу. За перших ознак кризи розробляється

антикризова стратегія, спрямована на пошук шляхів виходу з ситуації з найменшими втратами [3]. Отже, дослідження й впровадження антикризових стратегій, які використовують країни з перехідною політичною сферою, для задоволення потреб молодих громадян у контексті кризи, вимагає системних зусиль, апробації та ретельного аналізу наслідків.

Висновки. Таким чином, інституційні кластери, які забезпечують ефективну молодіжну політику в умовах кризи мають децентралізований характер. На відміну від бюрократичної моделі молодіжної політики, сучасна адаптивна молодіжна політика формує мережні інституційні структури, спрямовані на розв'язання конкретних завдань, які виникають в умовах тиску кризових обставин. Координація діяльності інституційних кластерів молодіжної політики, як і раніше, має покладатися на уповноважені та профільні державні управлінські інституції. Разом з тим, різноманіття антикризових завдань вимагає оперативного залучення громадських організацій, волонтерських структур релігійних етнічних та соціодемографічних об'єднань, які можуть здійснювати оперативний вплив на стан молоді та її розвитку.

В умовах повоєнного відновлення в Україні першочерговим завданням буде зміна кризової демографічної ситуації. Відповідна інституційні гравці на полі прийняття рішень в рамках молодіжної політики будуть діяти в рамках короткого часу та обмеженості ресурсів. Також належить вирішувати завдання інституційного консенсусу та узгодження інтересів.

Крім того, на перший план виходить питання оптимальності політичних рішень. Молодіжна політика в Україні має пройти стадії інституалізації в контексті інклюзивності, охоплення якомога більш широких верств молоді, (зокрема представників ветеранського руху, а також молоді, яка тимчасово опинилася за межами держави). Це вимагає розробки антикризової превентивної політики з боку держави та громадянського суспільства.

Подальше дослідження в рамках теми даної статті буде стосуватися спроможності політичної еліти до ухвалення адекватних рішень в кризових умовах

Список використаної літератури

1. Адамська О. Антикризове управління в контексті реагування на регіональні виклики: теоретико-методологічний аспект. URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/download/211/208>
2. Комунікаційна стратегія МОН 2017–2020. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/newsPDF>
3. Ляшевська О. І. Впровадження системного державного антикризового управління та розробка управлінських рішень по вдосконаленню механізмів публічного антикризового управління в Україні. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://periodicals.karazin.ua/db/article/download/22952/20996/&ved=2ahUKEwilJaw4PyJAxXTfh0HHfVNB1IQFnoECDAQAQ&usq=AOvVaw0-iJYrUztYSGIynw5C2Q4E>
4. Молодіжна політика в умовах децентралізації. URL: <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/napryami-molodizhnoyi-politiki/molodizhna-politika-v-umovah-decentralizaciyi>
5. Плешакова Н. А. Світовий досвід антикризового регулювання в зарубіжних країнах. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4332>
6. Хронологія. Молодіжна політика в незалежній Україні. URL: <https://auyc.org.ua/blog/strong-khronolohiia-molodizhna-polityka-v-nezalezhnii-ukraini-strong/>
7. Child and youth participation during crisis. Recommendations for decision makers in the Nordic region. URL: <https://www.norden.org/en/publication/child-and-youth-participation-during-crisis>
8. Crisis Response Policy URL: <https://www.communitydirectors.com.au/policies/crisis-response-policy>

9. Mwangi S. K., Mwabu G. Policy advice during a crisis. *Journal of Third World Studies*. Vol. 24, No. 2. Historical and contemporary political, economic, and social developments in the third world (FALL, 2007). 11–25.
10. Pickard S. Young environmental activists and Do-It-Ourselves (DIO) politics: collective engagement, generational agency, efficacy, belonging and hope. *Journal of Youth Studies*. 2022. 25/6. pp. 730–750.
11. Young people and policy makers discuss democracy and the climate crisis in Strasbourg. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/-/young-people-and-policy-makers-discuss-democracy-and-the-climate-crisis-in-strasbourg>
12. Youth and democracy in the climate crisis. Edited by Jamie Gorman, Tomi Kiilakoski, Lana Pasic and Esther Vallado ISBN 978-92-871-9239-4 (PDF) Council of Europe and European Commission, September 2024, Printed at the Council of Europe. URL: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/youth-and-democracy-in-the-climate-crisis>

CONTEMPORARY ANTI-CRISIS YOUTH POLICY: INSTITUTIONAL BASIS AND SPECIFIC DEVELOPMENT

Serhii Stavchenko

*Oles Honchar Dnipro National University,
Department of Political Science, Sociology and Public Administration
Nauky Ave, 72, 49010, Dnipro, Ukraine*

The involvement of effective anti-crisis measures in the political-communication and political-organizational spheres of youth policy is considered. The need for the modernization of anti-crisis political institutions in the direction of increasing the expert-analytical ability to predict the outcome of the policy and operational political management in the conditions of Russian aggression has been studied. The possibilities of adaptation to the crisis conditions of various social groups, which deserve the comprehensive support of the state, have been established. It was revealed that the clarification of the intensification of interaction between the state and civil society as partners in the European transformation and democratization of modern youth policy. It was found that the starting point for the formation of anti-crisis policy should be considered the development of the national system of anti-crisis management. The article uses a proven research method of modern political science. In particular, the retrospective analysis describes the normative foundations of youth policy in the context of crisis phenomena. Institutional analysis establishes the importance and influence of key organizational dimensions of anti-crisis youth policy regulation.

The uniqueness of the management environment and challenges in societies with a transitional political system is clarified. Attention is paid to the specifics of the impact of the socio-political crisis on young people's sense of belonging to society and trust in political institutions. Student movements and youth activists have been found to play a central role in demanding change through protests, media campaigns or public initiatives. It was found that state funds or tax incentives allow young citizens to open their own businesses, in particular in the technological or creative sectors. The importance of social protection networks, the existence of which is also a sign of the institutionalization of state youth policy, is revealed. It has been found that some countries with a transitional government structure have introduced innovative policies to resolve crises affecting young people. Using the example of specific sectoral (in particular, educational) anti-crisis practices, it is proven that an anti-crisis communication strategy should solve a number of tasks of inclusion and aggregation of political interests of young people.

Key words: crisis strategy, youth policy, political decisions, institutional environment, political-institutional interaction.

УДК 329

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.20>

ПОЛІТИКО-РЕКЛАМНІ ЗАСОБИ В СУЧАСНИХ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЯХ: ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ ТА НОРМАТИВНІ ОБМЕЖЕННЯ

Олексій Третяк, Сергій Кондратюк

*Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
кафедра соціології та політичних наук
просп. Любомира Гузара, 1, 03058, м. Київ, Україна*

Розглядаються сучасні виборчі технології, які виступають широкими міждисциплінарними поняттями, що охоплює як політико-комунікаційні, так і політико-організаційні заходи, спрямовані на досягнення перемоги на виборах. Вивчено особливості діджиталізації, внаслідок впливу яких існує потреба в переосмисленні політико-технологічного значення політичної реклами. Встановлено значення політико-реklamного складника виборчих технологій. Виявлено, що на сучасному етапі виборчі технології є одним з вимірів консолідації політико-комунікаційних зусиль щодо захисту української патріотично ідентичності ідейного суверенітету та українську інформаційного простору. З'ясовано, що цифрова політична реклама стала одним із ключових елементів виборчих стратегій, що дозволяє партіям і кандидатам охоплювати широку аудиторію швидким, точним і економічно ефективним способом. У статті застосовуються фахові методичні засоби сучасної політології. Зокрема, системний аналіз описує інституційні основи політичної реклами в умовах розвитку сучасних цифрових технологій. Нормативний аналіз визначає значення та вплив ключових організаційних вимірів регулювання політико-реklamної діяльності. Фахові методи включають компаративний підхід і метод структурного функціоналізму.

З'ясовано, що ухвалення рішення щодо застосування політичної реклами у виборчих технологіях має ґрунтуватися на міркуваннях нормативної відповідності та специфіки політичного моменту (доцільності). Увага приділяється специфіці персоналізації комунікації, яка підвищує ефективність кампанії та дозволяє формувати лояльність до політичного бренду. Встановлено, що цифрова політична реклама часто дешевша за традиційні ЗМІ, такі як телебачення чи друковані видання, що дає перевагу навіть відносно незначним за кількістю членів політичним партіям. Виявлено, що в рамках виборчих змагань реалізується інформаційна функція політичної реклами, яка в технологічному ланцюгу виборчої кампанії відповідає за первинну обізнаність виборця. Розкрито значення переваг виборчої політичної реклами, яка забезпечує справді глобальне охоплення, що актуалізує питання участі в національних виборах зарубіжних політичних акторів. З'ясовано, що в рамках виборчих технологічних акцій доречно планувати нормативний зміст (контент) на обсяги політичної реклами. Доведено, що виборці повинні мати можливість приймати свідомі рішення, без надмірного впливу алгоритмів та емоційних маніпуляцій.

Ключові слова: політична реклама, виборчі технології, політична комунікація, виборча кампанія, політична стратегія, політична конкуренція, діджиталізація.

Вступ. Сучасна політична реклама виступає сукупністю візуально-графічного та ідейно-змістовного компонентів політико-політичної комунікації, спрямованих на зміну поведінки виборців під час виборчих кампаній та у міжвиборчий період. Виборчі технології виступають широкими міждисциплінарними поняттями, які охоплюють як політико-комунікаційні, так і політико-організаційні заходи, спрямовані на досягнення перемоги на виборах. Політична технологія охоплює свідомість через цілеспрямовані та повторювані дії, які відзначаються ефективністю охоплення аудиторії адресністю політичного послання

тощо. В умовах діджиталізації існує потреба в переосмисленні політико-технологічного значення політичної реклами, оскільки в сучасних умовах відбувається посилення питомої ваги управлінських ІТ-рішень, які впливають на традиційні міркування політичної доцільності та ефективності.

В умовах російсько-української війни політико-рекламний компонент стає одним з визначальних засобів переконування в пропагандистських стратегіях країни-агресора. Відтак встановлення значення політико-рекламного складника виборчих технологій на сучасному етапі є одним з вимірів консолідації політико-комунікаційних зусиль щодо захисту української патріотично ідентичності ідейного суверенітету та українського інформаційного простору (див.: [3]). Проблемними елементами дослідження є оновлення інтерпретаційного підґрунтя щодо співвідношення сучасних виборчих технологій та політичної реклами як організаційних та управлінських інструментів.

Аналіз публікацій. Сучасні українські науковці активно розробляють тему застосування політичної реклами в рамках виборчих процесів. Зокрема, Т. Семенова та Я. Капітан розкривають шляхи удосконалення рекламної політики підприємства з використанням соціальних мереж інтернет [9], І. Терещенко, Т. Боровик та О. Майборода аналізують специфіку таргетингову рекламу як інструмент реалізації маркетингової комунікаційної політики підприємств [11], Б. Прудкий окреслив актуальні проблеми правового регулювання політичної реклами як форми передвиборної агітації у соціальних мережах [8]. Водночас на часі вивчення зіставлення політичної реклами та виборчої політико-технологічної діяльності в динамічних умовах нормування політичної конкуренції.

Метою статті є розкриття значення сучасної політико-рекламної діяльності в контексті розвитку виборчих технологій. Завданням статті є виявлення самостійних завдань політичної реклами в рамках сучасних нормативних обмежень виборчих кампаній та етапів ухвалення рішень щодо її застосування.

Основний зміст. Сучасні політичні змагання, де домінують цифрові технології, кардинально змінили спосіб проведення виборчих кампаній. Цифрова політична реклама стала одним із ключових елементів виборчих стратегій, що дозволяє партіям і кандидатам охоплювати широку аудиторію швидким, точним і економічно ефективним способом. Сучасні експерти розкривають прикладну функцію цифрової реклами в сучасних виборчих технологіях, її переваги, проблеми та етичні суперечки навколо її використання. Зокрема, сучасна фахівчиня О. Спесивцева визначає інформаційний функціонал політичної реклами, як і будь-яка інша, дає, аби «споживач» був обізнаний та зацікавлений в «продукті». Це частина політичного маркетингу, інструмент, яким користуються політичні партії та окремі кандидати. Вони прагнуть популяризувати партію/кандидата, привернути увагу до своєї діяльності та планів розвитку, схилити громадян на свій бік та переконати у своїх перевагах [4].

Сучасна цифрова політична реклама дозволяє охопити цільові групи виборців у безпрецедентних масштабах. В рамках виборчих технологій соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter, YouTube та Instagram, стали основними платформами для політичної комунікації. Кандидати-конкуренти мають можливість спрямовувати свої повідомлення на чітко визначені демографічні групи на основі даних щодо їх віку, місця проживання, інтересів чи політичних переконань. Реклама з оплатою за клік (PPC), відеокампанії та спонсорований політичний контент дозволяють швидко реагувати на зміни в динаміці кампанії. Означене спонукає демократичні держави до законодавчих обмежень. Згідно з позицією О. Спесивцевої, у багатьох країнах ЄС заборонена платна політична реклама. Серед причин заборони: порушення принципу рівності кандидатів; ефірний час коштує дорого, і як

наслідок, політикам треба залучати значні кошти, а це робить їх залежними від «спонсорів»; виборча кампанія перетворюється на «гонку фінансових озброєнь» [10]. Ухвалення рішення щодо застосування політичної реклами у виборчих технологіях має ґрунтуватися на міркуваннях нормативної відповідності та специфіки політичного моменту (доцільності).

Крім того, в рамках сучасних виборчих кампаній цифрові політико-рекламні інструменти дозволяють взаємодіяти з виборцями в реальному часі. Чат-боти, прямі трансляції та опитування в соціальних мережах залучають користувачів, даючи їм «відчуття участі» в політичному процесі. Така персоналізація комунікації підвищує ефективність кампанії та дозволяє формувати лояльність (толерантність) до політичного бренду [6].

О. Спесивцева доречно наголошує на обов'язковості регламенту про прозорість та таргетування політичної реклами для всіх держав-членів ЄС. Згідно з матеріалом експертки, мету регламенту озвучив міністр у європейських справах Чехії Мікулаш Бек: «У процвітаючій демократії громадяни повинні отримувати об'єктивну, прозору та плюралістичну інформацію, вільну від маніпуляцій. Вони повинні мати можливість легко розпізнавати політичну рекламу, особливо в Інтернеті, і знати, хто за нею стоїть. Ми також повинні обмежити та суворо контролювати використання таргетингових технологій. Новий регламент забезпечить сучасні правила по всьому ЄС для захисту наших демократичних процесів» [10]. Така позиція держави й міжнародних інституцій може відбитися на ефективності політико-рекламних засобів.

Переваги сучасних цифрових технологій у політичній рекламі втілюються завдяки аналізу великих даних. Зокрема, як доводить практика, можна сегментувати одержувачів і націлювати на них дуже релевантний вміст. Цифрова політична реклама часто дешевша за традиційні ЗМІ, такі як телебачення чи друковані видання, що дає перевагу навіть меншим політичним партіям. В політико-технологічному графіку виборчого процесу це забезпечує точність і адресність, а також економічну ефективність. Згідно з аналітичним матеріалом НАЗК щодо політичної корупції, «передвиборча кампанія в Латвії триває 120 днів до виборів. До цього часу немає обмежень щодо політичної реклами. Це пояснила Каріна Полянська, представниця Бюро із протидії та боротьби із корупцією Латвії. Усі політичні партії повинні подати в Бюро декларацію щодо витрат, які вони понесли протягом цих 120 днів. Окрім того, у Латвії також залучають компанії, що здійснюють моніторинг політичної реклами» [10]. Відповідно реалізується інформаційна функція політичної реклами, яка в технологічному ланцюгу виборчої кампанії відповідає за первинну обізнаність виборця.

Перебіг цифрових політичних кампаній можна змінювати майже миттєво, що дозволяє оперативно реагувати на поточні події виборчої кампанії. В рамках застосування виборчих політичних стратегій загострюється потреба в швидкості й адаптації до змін. Інтернет-технології дозволяють охоплювати громадян як в рідній країні, так і за кордоном, що особливо важливо для так званих «виборчих діаспор». Основною технологічною перевагою виборчої політичної реклами є справді глобальне охоплення, що актуалізує питання участі в національних виборах зарубіжних політичних акторів (див.: Б. Прудкий [8]). Матеріал НАЗК щодо політичної корупції наводить слова Ліс Кляйн, старшого радника Міжнародної фундації виборчих систем (IFES), згідно з якими у сучасному світі немає чіткого підходу до регулювання політичної реклами. Зокрема, у виборчому кодексі Великої Британії не зазначено, скільки можна витратити на політичну рекламу. В Албанії реклама вважається політичною лише, якщо її помічено на конкретній відстані від виборчої дільниці. Канада наразі розпочинає створення спеціальних цифрових платформ для того, щоби вести облік політичної діджитал-реклами [7]. Тому виборчі технології реалізуються в рамках жорстких нормативних обмежень («правил гри») (див.: Р. Ваксман [1]).

Положення регулювання щодо застосування політичної реклами значно відрізняються в різних країнах. Європейський Союз запровадив правила, які вимагають від цифрових платформ бути більш прозорими щодо спонсорства політичної реклами. У США тривають дискусії про необхідність обмеження впливу великих технологічних корпорацій на виборчий процес. Матеріал НАЗК щодо політичної корупції вказує, що на сучасний момент у Литві встановлені ліміти на внески і витрати щодо політичної реклами. Про це розповіла Ліна Петронене, представниця Центральної виборчої комісії (ЦВК) Литви. Окрім того, звітність політичних партій повинна бути надана в електронному форматі. А ЦВК, у свою чергу, проводить аудит цієї звітності, перевіряє, чи повна й точна інформація [7]. В рамках виборчих технологічних акцій доречно планувати нормативний зміст (контент) та обсяги політичної реклами.

Політична реклама в Інтернеті не завжди належним чином позначена, що ускладнює ідентифікацію її джерела. Збір і використання персональних даних у виборчих цілях викликає питання про етику та законність. Відсутність прозорості та вимоги до конфіденційності користувачів вказують на конфліктність новітніх виборчих технологій та демократичних принципів (див.: [2]). Алгоритми, які персоналізують контент, можуть призвести до створення «інформаційних бульбашок». Вони поглиблюють соціальні розбіжності та сприяють політичній поляризації суспільства. Аналітикиня К. Кулина справедливо наводить досвід окремих держав, які намагаються розробити законні правила гри для політичної реклами. Зокрема, цифрові платформи змінюють свої політики, намагаючись вирішити питання реклами саморегулюванням. Водночас, попри декларації підтримки демократичних процесів, приватні компанії не починають діяти, якщо не бачать перед собою реальної перспективи появи законодавчого, тобто обов'язкового, регулювання. Так, низка компаній, які працюють в багатьох країнах одночасно, запровадила правила прозорості політичної реклами лише у США, де постала ймовірність того, що інакше держава візьме цей процес у свої руки [5].

Етичні питання зіставлення впливу політичної реклами та політико-технологічного задуму, такі як вплив мікротаргетування на свободу вибору, стають дедалі гострішими. Виборці повинні мати можливість приймати свідомі рішення, без надмірного впливу алгоритмів та емоційних маніпуляцій.

У цьому контексті К. Кулина вірно наголошує, що політико-рекламне таргетування робить можливим надання взаємовиключної інформації різним аудиторіям, що неможливо відслідкувати без належних інструментів прозорості. Проблема таргетування тісно пов'язана із захистом персональних даних, адже їхній неконтрольований збір дозволяє політикам досягти максимального ефекту за мінімальні гроші. Тож ефективне управління загрозами цілісності виборів, які пов'язані з розвитком технологій, потребуватимуть комплексного регулювання не лише у сфері виборів, а також взаємодії між державами, міжнародними організаціями і цифровими платформами [5].

Сучасна цифрова політична реклама пропонує багато політико-технологічних переваг. При цьому вона й створює численні соціально-етичні проблеми. Зокрема, алгоритми соціальних медіа часто рекламують суперечливий контент, що може призвести до поширення неправдивої інформації. Вказане вимагає відповіді на виклики запобігання дезінформації та маніпуляцій. К. Кулина доречно ідентифікує мотивацію поведінки пересічного виборця, який не володіє термінологією законів про вибори чи звітів міжнародних організацій. Холістичне і пасивне сприйняття призводить до того, що інформація, отримана із будь-якої цифрової платформи майже завжди потрапляє в єдину категорію «прочитав в Інтернеті» і майже ніколи в «перевірити чи правда» [5].

Цифрова політична реклама «революціонізувала» спосіб проведення виборчих кампаній, зробивши їх більш динамічними та досяжними для широкого кола непрофільних гравців. Однак його використання пов'язане з численними проблемами, які потребують регулювання як на правовому, так і на етичному рівнях. Ключовим є досягнення балансу між ефективністю технологій і захистом основних демократичних цінностей, таких як чесність, прозорість і рівні можливості. К. Кулина особливу увагу надає таргетуванню як одна з найгостріших небезпек, адже воно дозволяє кандидатам та партіям будувати свою передвиборну агітацію на так званих «wedge issues» (дослівно, питання-клинки), тобто питаннях, які розколюють думку громадськості, але одночасно мобілізують виборців через свою яскравість і безкомпромісність [5]. Це порушує необхідність осмислення руйнівного потенціалу політичної реклами.

Таким чином, сучасні політико-рекламні виборчі технології є не лише інструментом, а й простором відповідальності як для політичних фахівців, так і для пересічних громадян. Майбутнє політико-експертного забезпечення демократії за доби цифрових технологій залежить від здатності ефективно та нормативно вмотивовано використовувати ці потужні інструменти.

Висновки. Таким чином, в рамках сучасних виборчих технологій відбувається диференціація підходів та інструментів у контексті застосування цифрових методів комунікації. Виборчі кампанії в країнах ЄС довели, що акцент у виборі засобу політико-комунікаційного впливу зсунувся в бік традиційних засобів зовнішньої політичної реклами. Остаточне подолання наслідків та обмежень COVID-19 сформулювало запит на масові акції, демонстрації, пікети, зустрічі з виборцями тощо. Означені події потребують належного політико-рекламного оформлення. Відповідно традиційна тріада політико-рекламних засобів (плакат, буклет, листівка) залишається актуальною попри цифровізацію політичної комунікації.

Проте в умовах цифровізації змінюється час перегляду послань, знижується ймовірність впливу на поведінку та світогляд громадян. У контексті виборчих технологій актуалізується питання ухвалення рішення щодо застосування певної політичної політико-рекламної стратегії. Ключовими аспектами стають вибір креативної або стандартної політичної реклами, визначення аудиторії для її таргетування, встановлення найбільш адресних каналів просування політико-рекламного контенту.

Відповідно формуючи політико-рекламний меседж, доречно спрямовувати увагу виборців передусім на політико-рекламний контент шляхом «фонової» підготовки. Тобто реципієнти інформації ніби «самостійно» («інтуїтивно») потрапляють на політичну рекламу в медіа, яка перетворюється на носій «вартої уваги політичної інформації».

Також взаємозв'язок між політико-рекламною діяльністю (а саме розробкою, розміщенням, контролем та корекцією результату, поширенням політико-рекламних меседжів тощо) посилюється внаслідок зростання впливу цифрових платформ та онлайн месенджерів. Однак, рішення щодо запуску політико-рекламних кампаній має спиратися на стратегічні політико-технологічні міркування та відповідати загальним і проміжним цілям кампанії. У подальших дослідженнях необхідно звернути увагу на питання пріоритетності використання ресурсів виборчої кампанії під час політико-технологічних акцій та в рамках застосування політико-рекламних засобів.

Список використаної літератури

1. Ваксман Р. В. Окремі питання правового регулювання політичної реклами. Теорія і практика правознавства. 2021. Вип. 2. С. 162–172.
2. Віннічук О. Механізми застосування політичної реклами у виборчих кампаніях: світовий досвід демократичних країн. Вісник Прикарпатського університету. Політологія. 2018. Вип. 12. С. 93–101.
3. Ковалевська А. Українська політична реклама: аналіз стратегій реалізації сугестивності. Лінгвістичні студії. 2020. Вип. 40(1). С. 112–121.
4. Кропивко В. В. Технології впливу на громадську думку: політична рекламістика та пропаганда. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2021. Вип. 33. С. 97–101.
5. Кулина К. Політична реклама в Інтернеті: перші відповіді на глобальний виклик. URL:<https://cedem.org.ua/analytics/politychna-reklama/>
6. Николок Т. В., Шкляєва Н. В. Мовна толерантність та мовна гра в сучасній політичній рекламі. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологія. 2020. Вип. 9. С. 273–275.
7. Онлайн та офлайн політична реклама: досвід України і світу. URL:<https://nazk.gov.ua/uk/politychna-koruptsiya-ua-novyny/onlajn-ta-oflajn-politychna-reklama-dosvid-ukrayiny-i-svitu/>
8. Прудкий Б. О. Актуальні проблеми правового регулювання політичної реклами як форми передвиборної агітації у соціальних мережах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2024. Вип. 81(1). С. 138–144.
9. Семенова Т. В., Капітан Я. В. Удосконалення рекламної політики підприємства з використанням соціальних мереж інтернет. Молодий вчений. 2023. № 11. С. 146–149.
10. Спесивцева О. Політична реклама в ЄС: нові правила гри. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/politychna-reklama-eu/>
11. Терещенко І. О., Боровик Т. В., Майборода О. В. Таргетингова реклама як інструмент реалізації маркетингової комунікаційної політики підприємств. Науковий погляд: економіка та управління. 2022. № 3. С. 90–96.

POLITICAL ADVERTISING MEDIA IN MODERN ELECTORAL TECHNOLOGIES: FUNCTIONAL ASPECT AND REGULATORY RESTRICTIONS**Oleksii Tretiak, Serhii Kondratiuk***State University "Kyiv Aviation Institute",
Department of Sociology and Political Sciences
ave. Lubomyra Huzara, 1, 03058, Kyiv, Ukraine*

Modern election technologies are considered, which are broad interdisciplinary concepts, covering both political-communication and political-organizational measures aimed at achieving victory in the elections. The peculiarities of digitization are studied, due to the impact of which there is a need to rethink the political and technological significance of political advertising. The significance of the political and advertising component of election technologies has been established. It was revealed that at the current stage, election technologies are one of the dimensions of the consolidation of political and communication efforts to protect the Ukrainian patriotic identity, ideological sovereignty and the Ukrainian information space. It found that digital political advertising has become one of the key elements of electoral strategies, allowing parties and candidates to reach a wide audience in a fast, accurate and cost-effective way. The article uses professional methodical tools of modern political sciences. In particular, the system analysis describes the institutional foundations of political advertising in the conditions of the development of modern digital

technologies. Normative analysis determines the meaning and influence of key organizational dimensions of regulation of political and advertising activities. Professional methods include the comparative approach and the method of structural functionalism.

It was found that the decision-making regarding the use of political advertising in election technologies should be based on considerations of regulatory compliance and the specificity of the political moment (feasibility). Attention is paid to the specifics of personalization of communication, which increases the effectiveness of the campaign and allows you to form loyalty to the political brand. Digital political advertising has been found to be often cheaper than traditional media such as television or print, giving an advantage to even relatively small political parties. It was established that the informational function of political advertising is realized within the framework of election contests, which in the technological chain of the election campaign is responsible for the primary awareness of the voter. The importance of the advantages of electoral political advertising, which provides a truly global coverage, which actualizes the issue of participation in national elections by foreign political actors, is revealed. It has been found that within the framework of election technological campaigns it is appropriate to plan normative content (content) for the volume of political advertising. It has been proven that voters should be able to make informed decisions without excessive influence of algorithms and emotional manipulation.

Key words: political advertising, election technologies, political communication, election campaign, political strategy, political competition, digitalization.

УДК 327(477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.21>

ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Маргарита Чабанна

*Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
кафедра політології
вул. Сковороди, 2, 04070, м. Київ, Україна*

У статті розглянуто динаміку змін та чинники формування ставлення громадян Європейського Союзу до євроінтеграції України, а також до надання економічної та військової допомоги у період російсько-української війни. В контексті актуалізації теми співпраці та потенційного членства України в ЄС зазначено, що вагому роль у формуванні уявлень громадськості про Україну відіграли Революція Гідності та повномасштабне російське вторгнення. У статті наведено та проаналізовано дані, як загальноєвропейських опитувань, так і опитувань громадської думки в окремих країнах-членах ЄС, з акцентом на варіативності показників у різних державах, на яку необхідно зважати при інтерпретації загальних тенденцій. Із врахуванням вказаних розбіжностей автором також представлено дані підтримки військової, економічної, гуманітарної допомоги, яку Євросоюз надає з 2022 р. На підставі їх систематизації виокремлено чинники впливу на суспільне сприйняття України та українців, показано, які з них сприяють формуванню прихильності, а які формують негативні уявлення. У статті підкреслено, що позитивне ставлення формується навколо визнання спільності цінностей. Водночас, досліджуючи фактори, що стосуються політичних орієнтацій, оцінки економічних наслідків, досвіду міжкультурної взаємодії, автор зважає на певну стереотипність у сприйнятті та недостатню поінформованість про Україну. При цьому зазначено, що наявні стереотипи пов'язані переважно з уявленнями про рівень економічного розвитку та демократичність політичних перетворень. Відповідно, автор акцентує увагу на тому, що для формування позитивного іміджу України необхідними є не лише інституційні зміни та проведення реформ у відповідності до Рекомендацій Європейської Комісії, але і ефективна інформаційна політика.

Ключові слова: Європейський союз, євроінтеграція України, громадська думка, політична свідомість, демократизація, корупція, міграція, повномасштабна війна в Україні.

Суспільну увагу до відносин України з Європейським союзом, а згодом і до перспектив членства, привернули події 1990-х рр., а саме підписання та ратифікація Угоди про партнерство та співробітництво між Європейським співтовариством і Україною, та актуалізувало розширення ЄС на Схід на початку 2000-х рр. Наразі формалізовані у Рекомендаціях Європейської Комісії вимоги до України стосовно інституційних перетворень становлять предмет розгляду експертів та викликають певний інтерес громадськості. І доки увага експертного середовища, медіа та споживачів інформації прикута до перспектив інституційних змін та економічних наслідків співпраці, у суспільній свідомості відбувається формування прихильності або критичності до партнерів. Це стосується і України, яка прагне інтегруватись у загальноєвропейську спільноту, і суспільств країн-членів ЄС, ставлення яких до потенційної ролі України у Союзі, як і до перспектив розширення ЄС в цілому, різняться. Водночас варто зважати на те, що успішна інституційна інтеграція прямо залежить від її суспільного сприйняття, і врахування громадської думки суттєво полегшить ті трансформації, які відбуваються у процесі виконання вимог та після набуття членства. Закономірно, що увагу українських дослідників привертає вивчення орієнтацій українців.

Водночас недалекоглядно було б нехтувати теперішнім сприйняттям європейцями України і українців, а також трансформацією суспільного ставлення, оскільки розширення об'єднання не вичерпується інституційною інтеграцією і передбачає інтеграцію суспільну, яка зазвичай відбувається на підставі спільних цінностей та взаємного визнання. Відповідно, мета статті показати тенденції зміни ставлення громадян ЄС до євроінтеграції України та з'ясувати чинники його формування.

Розгляд джерел, які містять інформацію про бажання громадян Європейського Союзу бачити Україну інтегрованою в об'єднання, дозволяє відзначити, що відповідні опитування подекуди є спорадичними і відбуваються частіше на національному рівні або охоплюють ту чи іншу групу країн-членів. Відтак, їх дані подекуди є умовно співставними. Водночас наявні і масштабні дослідження, представлені зокрема, даними Євробарометру, що відображають думку всіх мешканців Союзу, репрезентація яких у вибірці показує різноманітність поглядів і відмінності між різними суспільствами у ставленні до України і її потенційного членства в ЄС.

Загалом, якщо для українського суспільства актуалізація теми євроінтеграції відбулась на межі 90-х – 2000-х рр., то громадяни країн-членів об'єднання почали формувати чіткіше ставлення до України як потенційного учасника інтеграційних процесів дещо пізніше, у тому числі, під впливом подій Помаранчевої Революції, Революції Гідності та початку російсько-української війни. При розгляді теми не можемо нехтувати нещодавною схильністю великої частини громадян ЄС ототожнювати Україну з рф (у 2015 р. такі асоціації були найбільш властивими для мешканців Франції (28%) [1]). Згодом відбулось зменшення частки прихильників зазначеного ототожнення (у 2015 р. їх було 18%; у 2020 р. – 9,1%) і загалом кількість громадян ЄС, які асоціюють Україну із рф, з 2015 р. по 2022 р. зменшилась із 18,1% до 1% [1].

Згідно з дослідженням Інституту світової політики, у 2015 р. 31% респондентів були впевнені, що Україна має стати членом ЄС, «оскільки є європейською країною». Аргумент про приналежність України до Європи домінував у Польщі та Німеччині, водночас у Франції та Італії, за даними Центру «Нова Європа», невелика частка громадян сприймала Україну як частину Європи (21% у Франції та 24% в Італії), а громадяни Великобританії висловлювали своє ставлення до України як байдуже і 56% з них виступали проти членства України в ЄС. Проте вже у вересні 2020 р. рівень підтримки членства України в Євросоюзі був достатньо високим (в Італії 61,6%, у Польщі 49,6%, у Німеччині 47%, у Франції 34,6%). Наразі у свідомості європейців закріпилась асоціація України з воєнною агресією зі сторони рф (у 2020 р. про війну в Україні згадували 12% респондентів, натомість у січні 2022 року – понад 70% [2]).

В середньому по країнах, підтримка членства України в ЄС з 2015 р. по 2022 р. зросла із 55% до 70% [2]. За інформацією Євробарометру, понад 65% мешканців ЄС у квітні 2022 р. вважали, що Україна повинна присєднатись до Європейського Союзу. Подібні дані восени 2022 р. представив німецький Фонд Бертельсманна [3]. Водночас закономірно, що розподіл голосів на підтримку України залишається нерівномірним. У грудні 2023 р. найбільшу підтримку вступу України до Євросоюзу висловлювали Данія (50%) та Польща (47%), нижчі показники притаманні румунському та німецькому суспільствам (32% та 37%, відповідно). У Франції цю ідею підтримували 29%, в Австрії ж 52% висловлювались проти [4]. Вивчаючи загальні тенденції, Євробарометр наводить дані про те, що у 2023 р. понад 65% мешканців Євросоюзу, вважали, що ЄС має підтримувати шлях України до євроінтеграції та її інтеграцію до єдиного ринку [5]. У 2024 р. дослідницька компанія IPSOS, визначаючи ставлення громадян ЄС до можливості розширення за рахунок України, надала

інформацію про те, що у березні Україна залишалась найбільш прийнятним наступним кандидатом серед можливих з підтримкою кандидатури на членство на рівні 45% (проти 35%, вагались 20%). Розподіл за країнами був наступним: Фінляндія, Португалія та Іспанія 68%, Швеція 58%, Польща 56%, Данія 55%, Румунія 54%, Нідерланди 42%, Італія 41%, Бельгія та Німеччина 40%, Греція 38%, Австрія 34%, Франція 32%, Болгарія 31%, Чехія 29%, Словаччина 24% [6].

Інтерпретація даних опитувань при розгляді чинників формування ставлень дозволяє припускати, що суттєвою мірою на сучасному етапі вони формуються на підставі сприйняття російсько-української війни, дотичних до цього особливостей надання фінансової допомоги, підтримки мігрантів, а також, певною мірою, на підставі особистого досвіду взаємодії з шукачами тимчасового захисту.

Названі чинники, згідно з опитуванням громадськості, стосуються переважно оцінки економічних складнощів та безпекової ситуації. 45% опитаних припускають, що приєднання України матиме негативний вплив на безпеку ЄС, проте 25% вважають, що це посилить безпеку. Відсутність економічного зиску від членства України в Євросоюзі є ще одним мотивом для негативного ставлення. Проте, як і у випадку оцінювання наслідків для безпекової ситуації, 43% громадян Польщі та 37% громадян Румунії вважають потенційний вплив євроінтеграції України на економіку Європейського Союзу позитивним. Додатковими витратами занепокоєні 54% громадян Данії та 46% мешканців Австрії. Стосовно політичних наслідків приєднання України до ЄС, у Польщі і Данії їх оцінюють позитивно 43% і 35% громадян, відповідно. Дещо нижчі показники властиві для суспільств Франції та Румунії. Водночас австрійці (42%) та німці (32%) оцінюють потенційні політичні наслідки негативно [4].

Загалом противники євроінтеграції України наводять такі аргументи, як: недоцільність «розширення ЄС», необхідність доведення Україною «відданості європейським цінностям», корумпованість, олігархізація, бідність, яка становитиме «тягар для ЄС» [7]. Тут варто згадати, що за даними опитувань 2015 р., 9% європейців сприймали Україну як «бідну країну» [2]. Водночас попри стереотип про бідність, тоді ж першими трьома асоціаціями мешканців ЄС з Україною були такі: «Україна – це частина Європи», «Українці відстоюють європейські цінності, а тому їх слід захопити», і впевненість, що членство України «сприятиме економічному зростанню Євросоюзу» [7]. З наведених показників можемо помітити доволі суперечливі ставлення громадян країн-членів, коли економічний та ціннісний аспекти мають протилежні оцінки.

Суттєву роль у формуванні негативного ставлення відіграє недостатнє інформування та поширені у суспільствах стереотипи (що становлять невід'ємну складову політичної свідомості). Донедавна в уявленнях мешканців Західної Європи Україна мала сформований російською пропагандою імідж корумпованої держави зі слабкими демократичними інституціями. (Як приклад, можемо навести дані контент-аналізу польської преси попередніх років, де слово «корупція» часто асоціювалось з Україною [8]. Попри те, що 68% громадян Європейського Союзу вважають, що в корупція поширена в їхніх країнах [9]).

В межах даного розгляду не можемо ігнорувати роль ставлення до (тимчасових) мігрантів з України, в основі формування якого часто також є стереотипи, властиві для політичної свідомості того чи іншого суспільства, особистий досвід спілкування та політичні орієнтації мешканців країн ЄС. Зокрема, існують негативні стереотипи щодо мігрантів з України, пов'язані переважно з їх економічним та освітнім статусом, які проте жодним чином не підтверджено статистично [10]. Зумовленість стереотипного мислення недостатньою поінформованістю не викликає сумнівів і варто зазначити, що про недостатнє інформування,

зокрема, свідчать дані 2015 р., за якими про асоціацію України з Помаранчевою революцією згадало 3% респондентів у країнах ЄС, а про Революцію Гідності – лише 2% [2].

Також при розгляді чинників негативного ставлення не варто забувати про роль євроскептицизму (безвідносно до України), зокрема у ставленні до розширення Євросоюзу. Європейська рада з міжнародних відносин помітила протилежні тенденції в підтримці розширення зі сторони «старих» та «нових» країн-членів ЄС. Мешканці Австрії, Німеччини та Франції найбільш критично ставляться до прийняття нових членів (53%, 50% та 44%, відповідно). Натомість 51% респондентів у Румунії та 48% респондентів в Польщі вважають, що ЄС повинен прагнути до розширення [4].

Із початку повномасштабної фази російсько-української війни та з відповідним посиленням безпекової співпраці актуальними стали дослідження рівня підтримки суспільствами країн ЄС надання допомоги Україні. Промовистими є дані опитувань, проведених у січні 2022 р., за якими громадяни ЄС погоджувались з тезою про те, що «суспільство країн-лідерів Європейського Союзу в разі початку війни РФ проти України, сприйматиме це як атаку на діючий порядок безпеки на європейському континенті», про сприйняття захисту України як «складової безпеки всього європейського континенту» [1]. Загалом, за інформацією Європейської ради з міжнародних відносин, напередодні війни підтримка безпеки України суспільствами провідних членів ЄС становила від 44% до 49% [1]. Соціологи інтерпретують її показники як такі, які «репрезентують рівень сприйняття України, як дружньої країни з цінностями, які ідентичні європейським» [1].

За інформацією Євробарометру, представленою восени 2022 р., 74% громадян ЄС схвалювали надану Україні допомогу, проте помітними були суттєві регіональні розбіжності у відповідних настроях [11]. Опитування мешканців Німеччини, Франції, Нідерландів, Швеції, Іспанії, Італії, Польщі, Чехії, Угорщини і Греції, проведене у грудні 2022 р., показало, що 40% європейців виступали за подальшу підтримку України, «навіть якщо це обернеться для них негативними економічними і соціальними наслідками». Водночас 39% були «не готові надалі підтримувати Україну за будь-яку ціну» [12]. Найвищий рівень підтримки висловили громадяни Швеції (61%) В Іспанії безумовну підтримку українців висловили 46%, у Польщі та Нідерландах 45% висловились «за» і 34% «проти». В Італії, Німеччині і Франції підтримка становила 38-39% (проте з суттєвою часткою тих, хто не визначились). Найнижчий рівень показали в Чехії (30%, проте кількість тих, хто однозначно висловився проти, був найвищим показником серед зазначених країн і становив 54%), Угорщині і Греції (27%) [12].

При цьому експерти відзначають наявність прямого взаємозв'язку між рівнем підтримки України й рівнем освіти респондентів. 50% респондентів з високим рівнем освіти, попри всі ризики, підтримують Україну (проти 31%). Серед опитаних, які визначили свій рівень освіти як середній, голоси розділилися порівну (39% за і 39% проти). Серед опитаних з низьким рівнем освіти лише 32% підтримують Україну (46% проти підтримки). Значною є також кореляція підтримки з високим рівнем доходів. Цікавим є відзначене експертами співвідношення відповідей людей з низьким рівнем доходів: «серед бідних кількість готових підтримувати Україну більше (37%), ніж серед тих, хто має низький рівень освіти (32%), що свідчить про вагомість чинника освіти, коли певна частина менш забезпечених громадян з високим рівнем освіти підтримує Україну. У дослідженні також відзначено, що серед людей похилого віку рівень підтримки вищий (45%), ніж серед середньої вікової групи (37%) та молоді (37%) [12].

У 2023 р., за інформацією Євробарометру про підтримку заходів Євросоюзу, 86% загалом схвалювали надання гуманітарної допомоги людям, які постраждали від війни,

77% погоджувались приймати в ЄС шукачів притулку, 71% підтримували запровадження економічних санкцій проти росії, 65% виступали за фінансову та економічну підтримку України, а 57% вважали, що ЄС має закупляти та постачати військове обладнання для України, а також навчати українських солдатів [5].

У 2024 р. надання гуманітарної допомоги схвалюють близько 80% [13]. Водночас дані від серпня 2024 р. свідчать про зниження підтримки прийому українських біженців у Латвії, Польщі, Чехії, Словаччині [14]. Від 43% до 74% громадян ЄС підтримують збільшення постачання зброї та боєприпасів до України (хоч в окремих країнах переважає критичне ставлення до збільшення військової підтримки, зокрема, в Греції, Болгарії та Італії 53-63% виступає проти цієї ініціативи), про що свідчать дані дослідження, що проводилося на замовлення Європейської ради з міжнародних відносин у 15 країнах [15].

Можемо стверджувати, що загалом ставлення громадян країн-членів Європейського Союзу до надання допомоги Україні для протистояння російській агресії та ставлення до потенційного членства України в ЄС, визначається економічними наслідками відповідних дій, політичними орієнтаціями (сприйнятливостю до певної політичної риторики), уявленнями про Україну та українців (позитивними, зокрема про спільні цінності, або негативними про корумпованість та слабкі демократичні інститути), особистим досвідом взаємодії (зокрема, з українськими мігрантами), а також має пряму залежність від рівня освіти та доходів респондентів.

Отже, оцінюючи взаємне сприйняття українського суспільства та громадян країн-членів Європейського Союзу загалом позитивно, варто відзначити, що позначку у 50% підтримка зі сторони України перетнула приблизно у період Помаранчевої революції, а ставлення ЄС до інтеграції України, виражене у підтримці 45-50% на рівні Союзу, досі варто оцінювати з врахуванням суттєвих відмінностей між країнами-членами, де підтримка варіюється від 25% до 68%.

Узагальнюючи, можемо виокремити так звані «зовнішні» та «внутрішні» чинники формування ставлення громадян країн ЄС до України. «Зовнішні» насамперед пов'язані зі сприйняттям подій, які відбуваються в Україні (оцінкою простестних акцій, обізнаністю про демократичні трансформації та євроінтеграційні прагнення українців, уявленнями про економічний розвиток та культурні особливості). «Внутрішні» чинники стосуються особистого досвіду взаємодії, оцінки економічних наслідків сучасної міграції з України, а також особливостей політичної свідомості, політичних орієнтацій та ставлення до розширення Європейського Союзу. Водночас розгляд взаємного сприйняття зі сторони громадськості в Україні та країнах ЄС показує недостатню поінформованість суспільств і доводить актуальність розширення арсеналу засобів для подолання інформаційних перешкод і негативних стереотипів.

Безперечно, показники взаємної підтримки та прагнення до інтеграції суспільств будуть коливатись, але за значних розбіжностей інтеграція і подальші політичні трансформації потенційно є доволі складними. Відтак, у процесі набуття членства України в ЄС необхідною є і інформаційна кампанія в Україні, яка сприятиме обізнаності на передумовах та наслідках євроінтеграції, і інформування громадян ЄС про Україну та українське суспільство, зокрема з метою подолання статистично не підтверджених стереотипів. Тут варто відзначити роль культурної і цифрової дипломатії, успішне проведення реформ в Україні, зокрема передбачених Рекомендаціями Європейської Комісії. Також необхідно посилити присутність України у міжнародному інформаційному просторі та налагодити ефективну взаємодію з українською діаспорою, яка активізувала свою діяльність після початку повномасштабної війни та потенційно може стати потужним актором у комунікації України з Європейським Союзом.

Список використаної літератури

1. Білявський М. Зміна ставлення європейських держав до України. / Разумков Центр. 05 квітня 2022. URL: razumkov.org.ua/statti/zmina-stavlennia-ievropeiskykherzhav-do-ukrainy
2. Панченко Ю. Україна очима європейців: стереотипи та несподівані оцінки. *Європейська правда*. 24.06.2015. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2015/06/24/7035179/>
3. Калініченко О. Європа не втомилася. *LB.ua* («Лівий Берег»). 25 січня 2023. URL: lb.ua/world/2023/01/25/543698_ievropa_ytomilasya.html
4. Європейці відкриті до вступу України в ЄС більше, ніж до інших країн. / Світовий Конгрес українців. 13.12.2023. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/evropejzi-vidkryti-do-vstupu-ukrayiny-v-yes-bilshe-nizh-do-inshykh-krayin/>
5. Більшість європейців підтримують допомогу Україні та санкції проти рф. Опитування. / Укрінформ. 12.09.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3759909-bilsist-evropejziv-pidtrimuyut-dopomogu-ukraini-ta-sankcii-proti-rf.html>
6. Найбільше фіни, найменше угорці: як європейці підтримують вступ України в ЄС. / Infopost. 5 квітня 2024. URL: <https://infopost.media/ne-vtomylys-vid-ukrayiny-45-evropejcziv-pidtrimuyut-perspektivu-vstupu-ukrayiny-v-yes/>
7. Що думають європейці про Україну? (Дослідження). Київ, 2015. URL: <https://glavcom.ua/media/o-00304540-a-00030274.pdf>
8. Павлюх М. Стереотипи й образи України та українця у сучасній польській журналістиці. *Вісник Львівського Університету. Серія журналістика*. 2007. Вип. 30. С. 253–261.
9. Понад дві третини громадян ЄС вважають, що в їхній країні процвітає корупція – опитування. / Слово і Діло. 25 липня 2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/07/25/novyna/suspilstvo/dvi-tretyny-hromadyan-yes-vvazhayut-yixnij-krayini-proczvitaye-korupczia-opytuvannya>
10. Зимнін А. 5 найпоширеніших стереотипів про українців у Європі – і пояснення, чому це неправда. *Європейська правда*, 2021. URL: <https://www.euointegration.com.ua/project/2021/workineu/article11.html>
11. Special Eurobarometer 98.1 | EB042EP. Full Results PARLEMETER 2022 (98.1 | EB042) Autumn 2022. / European Parliament. URL: www.politico.eu/wp-content/uploads/2023/01/12/EP_Autumn_2022_EB042EP_presentation_en.pdf
12. Тейзе Є. Дослідження: у яких країнах ЄС (не) підтримують Україну. / Deutsche Welle. 5 грудня 2022 р. URL: <https://www.dw.com/uk/doslidzenna-u-akih-krainah-es-ne-pidtrimuyut-ukrainu/a-63991915>
13. 60% європейців підтримують постачання зброї для України, – кореспондент Укрінформу з Брюсселю Шкурко. / Еспресо. 6 червня, 2024. URL: <https://espresso.tv/viynaz-rosiyeyu-60-evropeytsiv-pidtrimuyut-postachannya-zbroi-dlya-ukraini-korespondent-ukrinformu-z-bryusselyu-shkurko>
14. Як змінилося ставлення європейців до біженців з України. / Слово і Діло. 7 серпня 2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/08/07/infografika/suspilstvo/yak-zminylosyastavlennya-evropejcziv-bizhenciv-ukrayiny>
15. Андаліцька І. Як європейці ставляться до збільшення військової підтримки України: дані опитування. / УНІАН. Інформаційне агенство. 03.07.24. URL: <https://www.unian.ua/world/yak-evropeytsi-stavlyatsya-do-zbilshennya-viyskovoji-pidtrimki-ukrajini-dani-opituvannya-12685512.html>

PUBLIC PERCEPTION OF UKRAINE IN THE EUROPEAN UNION**Marharyta Chabanna***National University of "Kyiv-Mohyla Academy",**Political Science Department**Skovoroda str., 2, 04070, Kyiv, Ukraine*

The article examines the trends and factors of shaping public attitude in the European Union to Ukraine's European integration, as well as support for the provision of economic and military aid during the Russian-Ukrainian war. Arising initial interest to the issue of bilateral cooperation and prospective membership of Ukraine in the EU is considered with an emphasis on the role of Revolution of Dignity and the full-scale Russian invasion. The article presents and analyzes data from generalized European polls and public opinion polls in EU member states. So, when interpreting general trends, the need to take into account variability of indicators in member countries is quite significant. Systematizing presented data, the author studies factors influencing the public attitude towards Ukraine and Ukrainians. So, there are examined those factors which contribute to the commitment to Ukraine, and also those factors which form negative perceptions. Accordingly, trends in changing attitudes toward Ukraine's prospective membership in the EU as well as trends in changing attitudes toward providing military, economic, and humanitarian aid from 2022 are explained. It is shown that public support for Ukraine is formed around the recognition of shared values. For investigating factors related to political orientations, estimation of economic consequences, personal experience of intercultural communication, the author stresses on a certain stereotyped perception and insufficient awareness of Ukraine. For instance, the role of stereotypes of poor economy and fragile democracy is mentioned. Subsequently, the author emphasizes that shaping positive image of Ukraine needs not only institutional changes and the implementation of reforms in accordance with the Recommendations of the European Commission, but also an effective information policy.

Key words: European Union, Ukraine's European integration, public perception, political awareness, democratization, corruption, migration, full-scale war in Ukraine.

УДК [327-048.87:339.92](510:100)«20»
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.22>

ГЕОПОЛІТИЧНА ПІДОСНОВА СТРАТЕГІЇ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» І ЙОГО ТРАНСЦЕНДЕНТНІСТЬ ТРАДИЦІЙНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ

Чу Чу

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
факультет міжнародних відносин,
кафедра міжнародних відносин і дипломатичної служби
вул. Січових Стрільців, 19, 79000, м. Львів, Україна*

Геополітика виникла наприкінці 19 століття, і більше ніж за століття розвитку стала важливою теоретичною системою в політології та міжнародних відносинах, основою для держав, що розробляють політичні та військові стратегії, а також для формування зовнішньої політики.

Будівництво «Одного поясу, одного шляху» є важливою стратегічною ініціативою Китаю, спрямованою на активне реагування на можливості та виклики світового розвитку на початку XXI століття, а також сприяння економічному розвитку та співробітництву між Китаєм і зарубіжними країнами. Ініціатива «Один пояс, один шлях» та її будівництво є новим способом мислення для вивчення китайсько-іноземного стикування та взаємовигідного співробітництва в контексті зростаючої сили Китаю як потужної країни, а також є трансценденцією гегемоністського стратегічного мислення традиційної геостратегії, яка прагне розширити інтереси країни в геопросторовому просторі.

Стратегія «Один пояс, один шлях», яку Китай ініціював у 2013 році, є найбільшим інфраструктурним та економічним проектом сучасної глобалізованої епохи. Її мета – створення потужної мережі торгових і транспортних шляхів, які з'єднують Азію, Європу, Африку та інші частини світу. Хоча стратегія має передусім економічний характер, вона глибоко впливає на міжнародні відносини та геополітичний ландшафт. В рамках цієї стратегії Китай прагне не тільки зміцнити свої економічні зв'язки з іншими країнами, але й забезпечити собі лідерство в новій глобальній архітектурі, подолавши традиційні моделі геополітики.

Такий процес передбачає не лише зміни в економічній і політичній сферах, а й формування нової концепції глобальної взаємозалежності, що виходить за межі традиційних геополітичних уявлень. У цьому контексті важливо розглянути геополітичну основу «Один пояс, один шлях» та її можливе перевернення традиційних геополітичних моделей.

Ключові слова: «Один пояс, один шлях»; геополітика; Спільнота людської долі.

Постановка проблеми. Просування будівництва стратегії «Один пояс, один шлях» має велике значення для виходу за рамки традиційного геополітичного мислення і уникнення пасток геополітичної боротьби за владу між великими країнами. Ця тема є актуальною, оскільки Ініціатива та практика «Один пояс, один шлях» сприяли розвитку геополітичної теорії, яка йде в ногу з часом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Китайські та іноземні вчені приділяють цій темі багато уваги. Іноземні фахівці більш схильні розглядати стратегічну конотацію «Одного поясу, одного шляху» з точки зору геополітики. Варті уваги напрацювання Шеннона Тієцці, Лусію Бланко Пігго, Альфреда Тейера Мехен, Чжен Йонн्यान, Лу Бінгян та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча в доробку українських вчених є чимало праць, в яких висвітлюються гео економічні параметри «Одного

поясу, одного шляху», але порівняно мало досліджень його геополітичних аспектів, що зумовлює необхідність проведення такого аналізу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Вивчити та проаналізувати геополітичну підоснову стратегії «Один пояс, один шлях». Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- дослідити геополітичну підоснову стратегії «Один пояс, один шлях»;
- розглянути її здатність трансцендувати традиційну геополітику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Геополітика – це не просто вивчення географічних факторів, а й складна «владна гра», яка впливає на взаємодію між державами в межах географічного простору. Вона має різні національні риси, оскільки кожна країна має свої специфічні умови, що визначають її геополітичні інтереси [1]. Стратегія «Один пояс, один шлях» є геополітичним проектом, який вимагає чіткої і комплексної оцінки географічного простору. Для ефективного просування цього проекту необхідно всебічно проаналізувати геополітичні аспекти та зрозуміти зміст, цілі та сутність цієї стратегії з геополітичної точки зору. Одним із основних завдань є правильна оцінка геополітичних ризиків і викликів, з якими може зіткнутися реалізація цього проекту, а також визначення оптимальних геостратегічних варіантів для його розвитку.

Геополітичний фон стратегії «Один пояс, один шлях» потрібно аналізувати на кількох рівнях. З точки зору глобальної геополітики цей проект є відповіддю на вимоги часу. Мир та розвиток є основними характеристиками нашої епохи, і прагнення до миру, а також досягнення сталого розвитку, є основними прагненнями людства. Стратегія «Один пояс, один шлях» цілком відповідає тенденціям світової багатополаризації, економічної глобалізації, культурного різноманіття та соціальної інформатизації. Вона сприяє інтеграції Азії, Європи та Африки, а також зміцненню партнерських відносин між країнами, що лежать на цьому шляху. Проект створює складну мережу взаємозв'язків і сприяє диверсифікації, збалансованому та стійкому розвитку країн, що його охоплюють.

Водночас із точки зору геополітики Азійсько-Тихоокеанського регіону, стратегія «Один пояс, один шлях» є продуктом китайсько-американської геополітичної гри в контексті піднесення Китаю і трансформації міжнародної системи в цьому регіоні. Після закінчення холодної війни Азійсько-Тихоокеанський регіон став центром глобальної геополітичної конкуренції. Підйом Китаю змінив геополітичний ландшафт не лише Азійсько-Тихоокеанського регіону, а й усього світу. Цей регіон став основним полем глобальної геополітичної боротьби. Щоб стримати піднесення Китаю, США реалізували стратегію перебалансування в Азійсько-Тихоокеанському регіоні: в галузі безпеки вони уклали військові союзи з регіональними партнерами; у політиці – намагаються об'єднати сусідні з Китаєм країни; в економіці – підписали Транстихоокеанське партнерство, яке виключає Китай. Щоб відповісти на виклики, спричинені стратегією перебалансування США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, Китай і розгортає стратегію «Один пояс, один шлях» як в Євразії, так і в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, формуючи таким чином модель хеджування в контексті цієї стратегії США. Стратегія «Економічного поясу шовкового шляху» зосереджена на розвитку сухопутної могутності через економічну інтеграцію Євразії. Це врешті сформує візерунок хеджування сухопутної та морської могутності за допомогою угоди про транстихоокеанське партнерство, очолюваної США в Тихоокеанському регіоні. Реалізація «Морського шовкового шляху 21 століття» передбачає розвиток морської могутності в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, що створює конкуренцію Транстихоокеанському партнерству у морській сфері. Таким чином, стратегія «Один пояс, один шлях» є відповіддю на стратегію перебалансування США

в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, ефективно протидіє спробам стримати зростання впливу Китаю в цьому регіоні.

З точки зору геополітики внутрішнього регіонального розвитку Китаю стратегія «Один пояс, один шлях» спрямована на досягнення збалансованого розвитку різних регіонів країни. Оглядаючи практику «Реформ і відкритості» останніх трьох десятиліть, можна побачити, що західні регіони стали частиною програми відкриття пізніше, ніж прибережні східні райони. У порівнянні зі східними прибережними районами, західний регіон об'єктивно має дисбаланс у географічному розташуванні, розвитку інфраструктури, національній політиці регіонального розвитку та етапах економічного розвитку. З точки зору економічної потужності, інфраструктури, управління містами та розвитку міської культури, міста західного регіону значно відрізняються від прибережних міст сходу. Порівняно із сільським господарством у східних прибережних районах, сільська економіка західного регіону має більший розрив. Проект «Один пояс, один шлях» виведе на перший план Північно-Західний та Південно-Західний регіони, що сприятиме скороченню розриву між східними та західними регіонами, збалансованому розвитку та загальному процвітанням всіх частин країни.

Серед академічних кіл існують різні думки щодо геостратегічного вибору Китаю. Деякі експерти вважають, що сухопутна могутність є найважливішою, інші надають пріоритет морській силі, а ще інші – підтримують одночасний розвиток обох напрямів. Я вважаю, що остання точка зору є найбільш об'єктивною та реалістичною основою для поточної стратегії Китаю «Один пояс, один шлях». Якщо проаналізувати геополітичне середовище Китаю з точки зору геополітичної теорії, можна побачити, що Китай є країною як на суші, так і на морі, а також країною, що розташована на периферії. Тому неможливо пояснити поточну геополітичну ситуацію Китаю, спираючись лише на одну теорію. Доцільно інтегрувати різні теорії та разом формувати геополітичну стратегію Китаю.

По-перше, Китай – це велика сухопутна країна, розташована в Євразії з величезною територією. Однак через своє географічне розташування та консервативні традиції, стародавні династії Китаю були зосереджені в Центральних рівнинах. Єдиним способом контакту з зовнішнім світом на суші в Стародавньому Китаї був Шовковий шлях. Через відсталість транспортних технологій того часу та труднощі з наземним транспортом, Шовковий шлях не зміг розвиватися надалі. Однак у сучасному світі завдяки технічному прогресу можливості наземного транспорту були повністю реалізовані. Як зазначав один з авторів, «маневреність, яку океан забезпечував для навігації, колись була головною перевагою мореплавців, але тепер її значно послаблює розвиток залізниць» [2]. Це цілком природно, оскільки «з розвитком залізничного транспорту він стає дедалі більш конкурентоспроможним і зручним у порівнянні з морським судноплавством, і переваги морської держави поступово згасають» [3, с. 80].

Проаналізувавши вплив промислової революції на британську морську силу, Джон Маккіндер зазначив, що «поточна перевага Великобританії полягає в здобутті лідерства, яке вона утримує завдяки історичним заслугам. Проте, коли джерела багатства та енергії, на яких була побудована її морська сила, виснажаться, безпека Британської імперії також буде повністю втрачена» [4].

Сьогодні Китай активно розвиває «Економічний пояс Шовкового шляху». Одним із важливих кроків є популяризація світових технологій високошвидкісних залізниць. Поява та розвиток таких технологій значно скоротили просторово-часову відстань між суходолами, і якщо високошвидкісна залізниця зможе пройти через Євразію, то зв'язок між її частинами зробить значний стрибок, а вартість економічного обміну суттєво знизиться.

Хоча США все ще утримують морську гегемонію, Євразія знаходиться далеко від них, і вартість прямого доступу до цієї частини світу для США є відносно високою. Таким чином, Китаю вдалося створити перевагу на суходолі, що у свою чергу покращує його геополітичне становище.

По-друге, Китай також є морською державою. Суходіл важливий, але не можна заперечувати той факт, що Китай має довге узбережжя, і море є важливим фактором, якого неможливо ігнорувати в геополітиці Китаю. Отже, «Шість факторів, що впливають на морську могутність: географічне положення, природна структура, територія, населення, яке займається морською промисловістю, національні особливості та фактори уряду» [5]. Розвиток морської могутності країни залежить не лише від географічних факторів, але й від багатьох людських і соціальних аспектів. Порівняння показує, що Стародавній Китай мав умови стати морською державою завдяки першим трьом природним та географічним факторам. Однак через три останні обмеження, Китай зрештою зосередився на суходолі. У Стародавньому Китаї не було достатнього рівня поінформованості про море. Крім того, в Китаї було мало людей, які займалися морською промисловістю. Найважливішим фактором було те, що уряд тривалий час проводив політику обмеження морської діяльності та ізоляції країни. Тому Китай не став морською державою. «Відкриття океану для країн, що мають вихід до моря, веде до взаємодії з іншими морськими державами, що стало мотивацією для розвитку океанічної цивілізації» [6].

Після Опіумних воєн китайська історія вступила в переломний момент: Китай був змушений відкрити свої порти, і одночасно почав активно звертати увагу на океан. У 1970-х роках Китай здійснив «Реформи та відкритість», що значно прискорило його економічний розвиток. Морська торгівля стала важливим чинником економічного зростання Китаю. «Відкриття зовнішнього світу та економічний розвиток посилили залежність від зовнішніх ринків і сприяли формуванню експортно-орієнтованої економіки, де морські шляхи є важливими для обміну». Як тільки такий тип економіки був сформований, Китай зрозумів необхідність наявності сильної морської сили, що повинно було привести до його перетворення на морську державу [7]. Тому розвиток морської енергетики та створення «Морського Шовкового шляху» стали невідворотним вибором для великого омолодження китайської нації.

По-третє, Китай є країною сухопутно-морського комплексу, що має великі та важливі інтереси як на суходолі, так і на морі. Тому, розробляючи свою геополітичну стратегію, Китай повинен враховувати обидва аспекти – і суходіл, і море: «Збереження переваг сухопутної могутності та розвиток морської сили – два аспекти геостратегії Китаю, що взаємодоповнюють один одного» [8]. Стратегія «Один пояс, один шлях», яку просуває Китай, є прикладом одночасного розвитку сухопутної та морської могутності. Розвиваючи лише один із цих аспектів та відмовляючись від іншого, не вдасться досягти повного формування геополітичного середовища Китаю. Згідно з традиційною геополітичною теорією, країни сухопутно-морського комплексу часто стикаються з подвійним тиском з боку суходолу та моря, що перешкоджає їхньому розвитку – це об'єктивно доведено. «Через природні обмеження географічного середовища для сухопутних країн, що межують з морями, витрати на забезпечення безпеки та захист переваг є вищими» [9].

Традиційна геополітика ґрунтується на силевій конкуренції, територіальних спорах і військових блоках. Вона концентрується на політичній та військовій могутності держав, де кожен крок країни має на меті збереження або розширення її впливу через примус або об'єднання з іншими великими державами.

Стратегія «Один пояс, один шлях» прагне подолати ці традиційні моделі через кілька інноваційних аспектів.

1. Перехід від конкуренції до співпраці. Традиційна геополітика часто базується на концепціях нульової суми, де перевага однієї держави означає шкоду для іншої. Натомість «Один пояс, один шлях» орієнтована на принцип «виграє кожен», де країни отримують вигоду від спільної співпраці у сфері інфраструктури, торгівлі та економічного розвитку. Китай просуває ідею глобального розвитку, яка дозволяє країнам з різними економічними системами і політичними структурами знаходити спільні інтереси через економічне зростання.

2. Інфраструктурна геополітика. «Один пояс, один шлях» ставить інфраструктуру (залізничні та морські торгові маршрути) в центр міжнародних відносин. Це дозволяє країнам, які були раніше географічно відокремлені, увійти в активну економічну і політичну взаємодію, підвищуючи свою значущість на глобальній арені. У цьому контексті інфраструктура стає основою нової геополітики, де країни більше не змагаються за території, а створюють нові зв'язки через інвестиції в транспортні й логістичні проекти.

3. Нова роль глобальних акторів. Традиційна геополітика фокусується на суперництві між державами великої потужності, такими як США, Росія та Європейський Союз. Однак «Один пояс, один шлях» дозволяє Китаю відігравати центральну роль у глобальних справах, даючи можливість іншим країнам, зокрема з Південної Азії та Африки, виступати рівноправними партнерами. Це зменшує вплив традиційних геополітичних гравців і створює нову міжнародну архітектуру, де центр прийняття рішень може бути дистрибуційно рівномірнішим. Замість того, щоб змагатися за вплив через силові методи, Китай використовує м'яку силу та економічні інструменти для формування нових партнерств і створення вигідних умов для економічного зростання всіх учасників проекту.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Стратегія «Один пояс, один шлях» є не лише економічною ініціативою, а й глибоко інтегрованою геополітичною стратегією, яка має потенціал перевершити традиційну геополітику, є значним кроком у розвитку нової геополітичної парадигми, яка відрізняється від традиційної моделі силового впливу і територіальних конфліктів. Вона пропонує концепцію глобальної співпраці через інфраструктурні проекти, що сприяють економічному розвитку та створенню нових політичних зв'язків. Реалізуючи цей проект, Китай трансцендує традиційну геополітику, створюючи нову архітектуру глобальних відносин, де інвестиції, інфраструктура та співпраця стають основою міжнародної політики.

Ініціатива та практика «Один пояс, один шлях» сприяють розвитку геополітичної теорії, яка йде в ногу з часом. Трансцендентність ініціативи і практики стратегії над традиційними геополітичними теоріями відображається, головним чином, у відмінностях у досягненні цілей. Зокрема, ініціатива «Один пояс, один шлях» та її практика вийшли за рамки традиційних геополітичних теорій, особливо з точки зору шляхів реалізації.

Підсумовуючи, можна сказати, що ініціатива «Один пояс, один шлях» є економічним і політичним наслідком піднесення Китаю; це не геополітична стратегія Китаю, але вона має далекосяжні геоекономічні і геополітичні наслідки, наслідки піднесення Китаю, а також наслідки прагнення до миру, спільного розвитку і спільного процвітання.

Висновки цієї статті можуть слугувати основою для майбутніх досліджень геополітичних ризиків, з якими стикається «Один пояс, один шлях».

Список використаної літератури

1. Джун Файтинг. Поза міфом про геополітику: нова азіатська стратегія Китаю [J]. Дипломатичний огляд, 2014 (6).
2. Джеффри Паркер. Західні геополітичні думки у 20 столітті [М]. *Лі Імін, Сю Сяоцзе, Чжан Жунчжун*, переклад. Пекін: Преса Народно-визвольної армії, 1992: 17.
3. 刘中民 (Лю Чжунмін). 地缘政治理论中的海权问题-从马汉的海权论到斯皮克曼的边缘地带理论 (Проблема морської могутності в геополітичній теорії – від теорії морської могутності Махана до теорії маргінальних зон Спайкмена). // 《海洋世界》 (Ocean World). – 2008 – С. 80.
4. Halford J Mackinder. Britain and the British Seas [M]. Oxford: Oxford Clarendon Press, 1902: 358 с.
5. Альфред Тейєр Мехен. Теорія Морської могутності [М]. *Сяо Вейчжун, Мей Ран*, переклад. Пекін: Китай говорить правду Видавництво, 1997: 25-92, 29.
6. 郑永年 (Чжен Йоннян). 中国的海洋地缘政治与陆地地缘政治. (Морська геополітика та сухопутна геополітика Китаю). // 《外交评论: 外交学院学报》 (Дипломатичний огляд: журнал Інституту дипломатичної служби), 2014 (1).
7. 卢兵彦 (Лу Бінгян). 从陆地到海洋: 中国地缘政治的战略取向. (Від суходолу до моря: стратегічна спрямованість геополітики Китаю). // 《太平洋学报》 (Pacific Journal), 2009 (5).
8. 杨震, 周云亨 (Ян Чжень, Чжоу Юньхен). 中国海洋强国战略选择与战略海疆拓展. (Вибір стратегії морської могутності Китаю та стратегічне розширення морських кордонів). // 《社会主义研究》 (Соціалістичні дослідження), 2014 (1).
9. 郑义伟, 张建宏 (Чжен Івей, Чжан Цзяньхун). 论陆海复合型国家发展海权的两难困境—欧洲经验对中国海权发展的启示. (Про дилему розвитку морської могутності в країнах сухопутно-морського комплексу –просвітлення європейського досвіду щодо розвитку морської могутності в Китаї), // 《太平洋学报》 (Тихоокеанський журнал), 2013 (3).

THE GEOPOLITICAL BASIS OF THE “ONE BELT, ONE ROAD” STRATEGY AND ITS TRANSCENDENCE OF TRADITIONAL GEOPOLITICS

Chu Chu

Ivan Franko National University of Lviv,

Faculty of International Relations,

Department of International Relations and Diplomatic Service

Sichovykh Striltsiv Str., 19, 79000, Lviv, Ukraine

Geopolitics emerged at the end of the 19th century, and for more than a century of development it has become an important theoretical system in political science and international relations. Geopolitics has become the basis for states to develop political and military strategies, as well as to formulate foreign policy.

The construction of “One Belt, One Road” is an important strategic initiative of China aimed at actively responding to the opportunities and challenges of global development in the early 21st century, as well as promoting economic development and cooperation between China and foreign countries. The One Belt, One Road Initiative and its construction are a new way of thinking to explore Sino-foreign convergence and mutually beneficial cooperation in the context of China’s growing strength as a powerful country, and are a transcendence of the hegemonic strategic thinking of traditional geostrategy that seeks to expand the country’s interests in the geospatial space.

The One Belt, One Road strategy, initiated by China in 2013, is the largest infrastructure and economic project of the modern globalized era. Its goal is to create a powerful network of trade and transportation

routes that will connect Asia, Europe, Africa and other parts of the world. Although the strategy is primarily economic in nature, it has a profound impact on international relations and the geopolitical landscape. As part of this strategy, China seeks not only to strengthen its economic ties with other countries, but also to secure leadership in the new global architecture by overcoming traditional models of geopolitics.

This process involves not only changes in the economic and political spheres, but also the formation of a new concept of global interdependence that goes beyond traditional geopolitical concepts. In this context, it is important to consider the geopolitical basis of “The Belt and Road Initiative” and its possible superiority to traditional geopolitical models.

Key words: “One Belt, One Road”; geopolitics; Community of Human Destiny.

УДК 32.019:070:323.2

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.23>

ПОЛІТИЧНИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗМІ ОДЕЩИНИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Михайло Шабанов

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
кафедра політології
Французський бульвар, 24/26, 65000, м. Одеса, Україна*

Повномасштабне вторгнення окреслило нові виклики та системні зрушення у діяльності міських та регіональних ЗМІ, трансформацію їх конфігурації та основних змінних. Важливо відмітити, що вектор трансформацій охоплює й важливу проблематику формування політичного порядку денного. На загальнонаціональному рівні структурався та системно визначився вектор «Єдиного Телемарафону».

На рівні регіональних та суто місцевих ЗМІ відбувся синтез порядку денного, що становить значний науковий інтерес з огляду на децентралізацію політичного процесу з початком євроінтеграційних реформ з 2014 року, коли відбувався амбівалентний процес переорієнтації основних комунікаційних ліній та складних меседжів до української аудиторії.

Додатковим став фактор необхідності перегляду основи інформаційного контенту каналів Одеси та регіону. Особливо помітно це на роботі місцевих телеканалів. Частка їх довоєнних проєктів суттєво зменшилась. Зокрема, мова йде, наприклад про випуск соціально-політичних ток-шоу.

Основна теза аналітичної роботи спрямована на два аспекти: 1. Зменшення кількості міських та регіональних ЗМІ в Одеській області після початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року. 2. Зникнення завуальованих або прямих проросійських меседжів у ЗМІ та медіа в цілому. 3. Зникнення або систематична трансформація іміджу та комунікації запрошених спікерів як акторів, що формували як меседжі для власної цільової аудиторії, так і намагалися достукатися до нової. 4. Порядок денний визначається викликами воєнного часу, а його політична складова пов'язана з вимірюванням громадської та волонтерської активності політиків чи політичних партій загалом.

Ключові слова: політичний порядок денний, прикладна політологія, регіональні ЗМІ, повномасштабне вторгнення, політичні технології, політична комунікація, політичний процес, політична консолідація, політична інформація.

Актуальність наукової проблеми. Розгляд базових та динамічних аспектів формування медіапростору на регіональному рівні областей сучасної України залишається проблемою, яка лише частково досліджена в межах сучасного соціально-політичного дискурсу, та, зокрема, й політології. Ця наукова проблема актуалізована у сучасному напрямку прикладної політології, адже саме цей науковий напрямок актуалізує застосування політичних технологій, які мають маркетинговий, медійний та субмедійний характер.

Крім того, маркетингова складова знаходить відповідний вияв у формуванні регіонального політичного порядку денного, навіть у воєнний час, коли ці аспекти наявно поставлені на певну ситуаційну «паузу». Сучасність дійсно вводить свої корективи і щодо трансформційних специфік медіа спрямованості, щодо їх кількості та порядку денного з його наявними політичними знаменниками.

Для західного аналітичного дискурсу більш принциповим стає дослідницька робота з матеріалом, що безпосередньо стосується загальнонаціонального рівня ЗМІ. Мова йде, як

про провідні телеканали, так і про популярні інтернет – ресурси, де загальний обсяг підписників сягає від 1 млн охоплення. Загальнонаціональні мовники є більш пріоритетними саме через фактор охоплення простору та цільової аудиторії. Водночас сьогодні ситуація є вкрай змінною, тобто слід наголосити, що відбувається «децентралізація» медіапростору, у кожному окремому регіоні та навіть місті, чітко можна говорити про появу власних елементів єдиного політичного порядку денного. Вітчизняний дослідник у статті відмічає: «Серед давно звичних форматів діяльності регіональних медіа (спрямованість на висвітлення позитивного досвіду вирішення проблем владою, нещадна критика або відмежування від новин щодо роботи органів місцевої діяльності) поширення набуває позиціонування локальних ЗМІ як майданчика для діалогу і дискусій громади та влади» [1, с. 52]. І. Луцок у статті «Регіональні ЗМІ в сучасному суспільстві: функції, завдання, проблеми» акцентує на змінних особливостях та специфіках регіональних ЗМІ у новий для нашої країни період [2].

Telegram-канали та інтернет-ресурси на локальному рівні є максимально рефлексивними щодо подій в країні та регіоні, більш того, вони надають можливість для «поля дискусії» або «поля критики». Дослідження такого аспекту взаємодії можливе лише у поєднанні аналітики комунікації та застосування так званого мережевого методологічного підходу.

У довоєнний час, тобто до періоду лютого 2022 року, це було викликано, в тому числі диференціацією повідомлень від різних медійних площин, деякі з котрих знаходились у державному володінні, деякі фактично були олігархічними. В першому випадку порядок денний цілком залежав від головної позиції правлячої еліти країни, а саме управлінської еліти, істеблішменту. В другому випадку загальнонаціональні канали транслювали цілком скомпоновану та погоджену позицію власника чи власників. Отже, актуалізований порядок денний у вимірі політичного процесу був цілком орієнтований на розкриття необхідного «контенту» від замовника. Цим замовником виступала держава. Також цим замовником були великі олігархічні групи чи окремі олігархи, також бізнесові структури з менш значним капіталом.

Регіональний спектр відігравав доповнюючу структурну роль. Він і не заперечував висказані політичні повідомлення на загальнонаціональному рівні, водночас пролонгував деякі на місцевому рівні. Регіональний порядок денний ЗМІ та медіа Одеси та Одеської області охоплював та структурував як взаємовідносини між центральною та місцевою владою, так і інтеракції й комунікативні впливи регіональних еліт крізь призму єдиного поля інтересів.

Повномасштабне вторгнення окреслило нові виклики та системні зрушення у діяльності міських та регіональних ЗМІ, трансформацію їх конфігурації та основних змінних. Важливо відмітити, що вектор трансформацій охоплює й важливу проблематику формування політичного порядку денного. На загальнонаціональному рівні структурувався та системно визначився вектор «Єдиного Телемарафону». На рівні регіональних, так суто локальних ЗМІ відбувся синтез порядку денного, що не може не складати значний науковий інтерес через децентралізований характер прояву політичного процесу з початком євроінтеграційних реформ, починаючи з 2014 року, коли в тому числі йшов амбівалентний процес переорієнтації у основних комунікативних лініях та комплексних повідомленнях до української аудиторії.

Мета наукового дослідження – це визначити основні системні показники політичного порядку денного медіапростору Одеської області та Одеси на сучасному етапі.

Об'єктом наукового дослідження є особливості політичного порядку денного в масштабах сучасної України після початку повномасштабної війни.

Предметом наукового дослідження є специфіка формування політичного порядку денного регіональними (локальними) Одеси та Одеської області після початку повномасштабної війни.

Для реалізації поставленої дослідницької мети слід наголосити на вирішенні наступних завдань, які формують поле наукових гіпотез щодо загальної ситуації з формуванням та процесом формування політичного порядку денного.

- систематизувати основні структурні компоненти медіапростору;
- визначити системні риси політичного порядку денного регіональних ЗМІ;
- окреслити зрушення у кількісних та якісних характеристиках регіональних (локальних) ЗМІ, інтернет-видань та телеграм-каналів після початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну;
- порівняти трансформаційні етапи у зміні політичного порядку денного регіональних (локальних) ЗМІ у довоєнний час та після початку повномасштабного вторгнення;
- визначити інтегративні характеристики та змінні функції місцевих медіа Одеси та Одеської області у формування політичного порядку денного;
- проаналізувати роль та трансформаційні аспекти у діяльності місцевих телеграм-каналів та інтернет-ресурсів, визначити специфіку сучасного політичного порядку денного.

Проблематика дослідження окреслена, як у суто теоретико-методологічному, так і у практико-прикладному вимірах. Концептуальний вимір розгляду базується на моделюванні сегменту регіональних (місцевих) медіа в межах цілісного утворення загальнонаціонального рівня. Після початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року вплив загальнонаціонального політичного порядку денного на інші рівні посилюється у сенсі спрямованої консолідації зусиль з протистояння інформаційно-психологічним операціям ворожої сторони, блокування фейків саме у контексті потрапляння їх у медійний простір та зупинки їх подальшого поширення.

У теоретико-методологічному вимірі необхідно акцентувати увагу на необхідності формування особливої аналітичної моделі для дискрептивного вибудовування основних елементів, принципів, характеристик та функцій медіапростору регіональних (місцевих) ЗМІ, їх системної комунікації.

Концептуалізація феномену порядку денного та політичного порядку денного є у статті «Порядок денний: теорія і метод структурування політичної реальності» українського дослідника В. Ковалевського «На сьогодні відомі такі практики його формування та реалізації: – дискурсивна (громадськість), – адміністративна (державна та корпоративна), – псевдодискурсивна (прихована адміністративна). У разі дискурсивного формування на порядок денний виносяться найбільш актуальні для громадськості питання, які виникли у ході обговорення. В адміністративній практиці застосовуються методи нав'язування з боку осіб, які можуть здійснювати вплив (власники, представники влади тощо). Псевдодискурсивна практика є сьогодні найбільш поширеною у світі, особливо у країнах, де відсутні сталі політичні традиції (це стосується, у першу чергу, й України). Ця практика дозволяє визначати теми, пріоритети, ранжувати події, водночас приховуючи реальні цілі (замовників)» [3, с. 215].

Велике місто стає ареною різного роду тенденцій у трансформації поточного політичного порядку денного [4]. Дослідник В. Ковалевський вважає, що «простором реалізації інтеракцій виступає політико-владне поле міста, яке в межах комунікативної парадигми характеризується, з одного боку, значним потенціалом, що надається для функціонування інформації і реалізації інтеракцій, відповідним чином структурує та впорядковує існуючі

моделі взаємодії, а з іншого, значним специфічним впливом на інтеракційні процеси, причому як нормативно визначеного, так і неформального характеру» [4, с. 173]

Також необхідно наголосити на специфіці місцевого політичного порядку денного, який постає в декілька рівнів аналітичного сприйняття: 1. Синтез загальнонаціональних, регіональних та локальних тематик. 2. Синтез регіональних та місцевих тематик. 3. Локальний порядок денний. Тобто, мова йде про синтезування визначених рівнів в межах місцевого порядку денного та політичного порядку.

У вимірі періодизації порядок денний розподілено на довоєнний період (з 2014 по 24 лютого 2022 року) та воєнний (з 24 лютого 2024 року по сьогоднішній день). Періодизація важлива у методологічному плані, як інструмент охоплення змін та трансформацій медіапростору на національному, регіональному та локальному рівнях. При цьому необхідно врахувати високий та значний ступінь інертності порядку денного регіональних та місцевих ЗМІ та медіа в цілому. Вони закономірно концентрують увагу на локальних соціально-політичних подіях.

Додатково необхідно врахувати, що на регіональному рівні представлені філії загальнонаціональних мовників. У випадку Одеської області та Одеси, мова йде про «Суспільне» (філія Національної суспільної телерадіокомпанії України, до якої входять однойменний телеканал, радіоканал «Українське радіо Одеса» та діджитал-платформи, телеграм – канал). Тобто, у даному випадку порядок денний та контент буде визначатись в цілому політикою каналу.

У практичному полі на сучасному етапі можна виокремити дослідження порядку денного провідними загальнонаціональними аналітичними центрами. Вони проводять, перш за все, моніторингові розвідки. Вони формують аналітичні звіти, щодо поточного стану медіапростору, його змін, змінних компонентів політичного порядку денного в цілому. Надають якісні та відповідно кількісні показники своїх досліджень. Серед таких моніторингових статей та звітів можна виокремити роботи від Фонду Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. За період з лютого 2022 року по сучасний етап ця організація акцентувала увагу на широкомасштабних змінах в інформаційній політиці провідних регіональних медіа [5].

Також загальним аспектом їх висновків є вихід на перші позиції по охопленню аудиторії Одеси та Одеської області саме телеграм – каналів. Вони на сучасному етапі взяли на себе роль суб'єктів у оформленні «горизонтального рівня» у політичній комунікації [6]. Це пояснюється декількома моментами, що мають об'єктивний характер, та зумовлені викликами воєнного часу, що диктує системні зрушення та об'єктивацію нових вимірів комунікативного впливу та обміну політичними повідомленнями.

Головний момент – це абсолютна доступність інформаційних повідомлень від найбільших телеграм-каналів Одеси та регіону, надалі це наявність широкої «зворотньої комунікації», практична спрямованість у воєнний час на меседжі «оповіщення» цільової аудиторії щодо наявності загроз, повітряних тривог тощо. Новинний ряд подається максимально стисло, редуковано, зміст орієнтований на швидке освоєння з боку зацікавлених сторін, які можуть знаходитись у будь-якій обстановці та спостерігати за новинним рядом безпосередньо [7].

Можна чітко диференціювати телеграм-канали за саме політичним порядком денним. 1 тип каналів включає в порядок денний важливі політичні меседжі, надає можливість для їх поточного обговорення, 2 тип максимально прибира політичні меседжі та відповідну інформацію, орієнтуючись на новини та оповіщення, 3 тип каналів спрямований та синтез соціально-політичного та регіонального (місцевого) новинного контенту та інформації, яка, на думку адміністраторів та журналістів, є корисною та необхідною для читача.

Як зазначено у доповіді «Стан місцевих новин в Україні: спеціальний випуск у воєнний час» у аналітичному вимірі розгляду регіональних ЗМІ як в цілому, так і диференційовано: «регіональні редакції намагалися побудувати комерційну модель фінансової незалежності. Однак повномасштабне вторгнення росії зупинило рекламний ринок, і тепер медіа потрібно будувати нові моделі самофінансування з нуля. Наразі єдиним можливим способом фінансування є залучення зовнішніх коштів – грантів [8]. Фінансовий вимір взаємодії, втрати та цьому тлі диктують зміни у порядку денному в цілому та його політичному сегменту зокрема. Одеські медіа виявили значний ступінь залежності від фінансування бізнес-структур, тому наявними стали втрати цього фінансування під час воєнних дій.

Додатковим став фактор необхідності перегляду основи інформаційного контенту каналів Одеси та регіону. Особливо помітно це на роботі місцевих телеканалів. Частина їх довоєнних проєктів суттєво зменшилась. Зокрема, мова йде, наприклад про випуск соціально-політичних ток-шоу. Цей формат мав прояв у довоєнний час. Однак у воєнний час відбулось редукування цього формату.

Загалом Одеса та Одеська область, що у довоєнний період, що після початку повномасштабного вторгнення втратила суттєвий сегмент офіційних медіа, тобто було закрито більшість місцевих телеканалів, вони згорнули власну діяльність, втративши значний кадровий склад. Зокрема, мова йде про такі телеканали як «Академія», «Одеса Live», «Южная волна» та інші. Зменшення кількості телеканалів також пов'язано з суб'єктивним виміром їх порядку денного. У 2024 році припинив своє існування найбільший 7 Телеканал. У жовтні 2024 року припинив роботу один з найстаріших телеканалів міста Одеси «Град».

Кадровий склад змістився на загальнонаціональні медіа, або створив блогінг-індустрію регіонального рівня. Водночас, порядок денний суттєво відійшов від політичної тематики до соціальної, економічної, соціокультурної тощо. Центральним стрижневим моментом стає висвітлення цих тематик на фоні загального фону висвітлення повномасштабної війни.

Важливо відмітити, що створений напрямок одеського блогінгу шляхом вивільнення суттєвої кількості кадрового складу бувших телеканалів надає можливість для політичного підсилення інших владних і опозиційних сил незалежними блогерами та невеликими місцевими виданнями, які займають нішу онлайн видань. Власне, необхідно наголосити на цій тенденції, яка має стратегічний характер і має перспективи стати системним полем політичної гри для місцевих еліт та представників та амбасадорів загальнонаціональних політичних партій та проєктів.

Необхідно відмітити тенденцію, коли значна частка одеських журналістів диференціювало свою діяльність і співпрацюють із зарубіжними медіа, зокрема в Одесі.

Щодо контекстності та внутрішніх особливостей політичного порядку денного, то слід наголосити, що показовим був так званий перехідний період першої половини 2022 року з мирного часу у воєнний, коли зміни були найбільш кардинальними та помітними. Причому необхідно наголосити, що вони мали як кількісний, так і якісний характер.

Важливо наголосити, що протягом періоду січень – червень 2022 року експертна група спільно із виданням «ІзбірКом» та Одеською обласною організацією ВГО «Комітет виборців України» здійснювали моніторинг мережових регіональних ЗМІ, соціальних мереж тощо. Метою дослідження, зокрема були виявлення фейків та інформаційних викривлень та інформаційних вкидів у медіапростір та інформаційний простір в цілому [9].

Висновки. Системний розгляд та подальша аналітика специфіки формування порядку денного на регіональному рівні в медіапросторі безумовно є пріоритетним

завданням для сучасної прикладної політології. Категорія порядку денного порядку диференціюється на два виміри: 1. Структурний, як перманентні елементи категорії та феномену: до таких відноситься увага до діяльності місцевих органів влади та політиків, політична та соціальна активність бізнесменів у публічному контексті. 2. Процедурно-технологічний, як змінні складові у діяльності регіональних медіа, що детерміновані часом, зовнішніми та внутрішніми викликами. Два виміри сьогодні мають динамічні особливості, відбуваються трансформації як за якісними, так і за кількісними показниками.

Головна констатація аналітичної роботи спрямована на такі аспекти: 1. Зменшення кількості міських та регіональних ЗМІ в Одеській області після початку повномасштабного вторгнення лютого 2022 року. 2. Зникнення завуальованих або прямих проросійських меседжей в ЗМІ та медіа в цілому. 3. Зникнення або системна іміджева та комунікаційна трансформація запрошених спікерів, як суб'єктів, що формували як повідомлення до власної цільової аудиторії, так і намагались охопити нову. 4. Порядок денний визначений викликами воєнного часу, а політична його складова має відношення до виміру громадсько-волонтерської активності політиків або політичних партій в цілому.

Список використаної літератури

1. Русиняк А. Регіональні ЗМІ у процесі демократичних перетворень в Україні: специфіка та проблемний вимір. Науковий журнал «Політікус». 6. 2020. 51–57.
2. Луцюз І. Регіональні ЗМІ в сучасному суспільстві: функції, завдання, проблеми. Вісник Львівського університету. 2014. 39. 152–157.
3. Ковалевський В. Порядок денний: теорія і метод структурування політичної реальності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. № 4. С. 211–242.
4. Ковалевський В.О. Інформаційна взаємодія у політико-владному полі великого міста / В.О. Ковалевський. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2010. 221с.
5. Стах А. Медіапростір Одеси: аналіз контенту, який споживають одесити. Фонд Демократичні ініціативи імені І. Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/mediaprostir-odesi-analiz-kontentu-yakiy-spozhyvayut-odesiti>
6. Воронкіна С. Голос України в Одесі: переорієнтація одеського медіапростору у воєнний час. Фонд Демократичні ініціативи імені І. Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/golos-ukraini-v-odesi-pereorientatsiya-odeskogo-mediaprostoru-u-voenniy-chas>
7. Гречаний К. Інтернет-медіа Одещини в умовах воєнного стану: нові реалії. Фонд Демократичні ініціативи імені І. Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/internet-media-v-umovakh-voennogo-stanu-novi-realii>
8. The state of local news in Ukraine: wartime special edition. URL: <https://research.mediadevelopmentfoundation.org/en/2022.html#enter> (accessed 12 January 2024.)
9. Моніторинг регіональних ЗМІ, соціальних мереж Одещини, окремих ЗМІ рф з метою виявлення ворожих інформаційних операцій, дезінформації, прихованих спроб маніпулювання громадською думкою. URL: http://cvu.od.ua/db_pic/images/files/file_1657126497.0931.pdf ((accessed 17 November 2024).
10. Political agenda of regional media in Odesa region after the start of the full-scale invasion: current state and prospects

POLITICAL AGENDA OF REGIONAL MEDIA IN ODESA REGION AFTER THE START OF THE FULL-SCALE INVASION: CURRENT STATE AND PROSPECTS

Mikhailo Shabanov

Odessa National University named after I.I. Mechnikov,

Department of Political Science

French Boulevard, 24/26, 65000, Odessa, Ukraine

The full-scale invasion has outlined new challenges and systemic shifts in the activities of urban and regional media, transforming their configuration and key variables. It is important to note that the vector of transformations also covers the important issue of shaping the political agenda. At the national level, the vector of the 'Single Telethon' was structured and systematically defined.

At the level of regional and purely local media, there was a synthesis of agendas that is of significant scientific interest given the decentralisation of the political process with the start of European integration reforms since 2014, when there was an ambivalent process of reorientation of the main communication lines and complex messages to the Ukrainian audience.

An additional factor was the need to revise the basis of the information content of the channels in Odesa and the region. This is especially noticeable in the work of local TV channels. The share of their pre-war projects has significantly decreased. This includes, for example, the production of social and political talk shows.

The main thesis of the analytical work is focused on two aspects: 1. Reduction in the number of city and regional media in Odesa region after the start of the full-scale invasion in February 2022. 2. The disappearance of veiled or direct pro-Russian messages in the media and media in general. 3. The disappearance or systematic transformation of the image and communication of invited speakers as actors who shaped both messages for their own target audience and tried to reach a new one. 4. The agenda is determined by the challenges of wartime, and its political component is related to the measurement of civic and volunteer activity of politicians or political parties in general.

Key words: political agenda, applied political science, regional media, full-scale invasion, political technology, political communication, political process, political consolidation, political information.

УДК 32.327.56:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.24>

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ПОСИЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ: СТРАТЕГІЧНА ВІДПОВІДЬ ЄС НА ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ

Юрій Шкіра

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
факультет соціальних і поведінкових наук,
кафедра політології, соціології і культурології
вул. Алчевських, 29, 61002, м. Харків, Україна*

Стаття присвячена дослідженню стратегічної відповіді Європейського Союзу на дезінформацію як ключовий елемент сучасних гібридних війн, зокрема в контексті російської агресії проти України. Автор аналізує використання дезінформації як інструмента маніпуляції громадською думкою та підриву довіри до демократичних інститутів країн ЄС. У роботі підкреслюється вразливість європейських демократій, де свобода слова, відкритий доступ до інформації та плюралізм політичних поглядів створюють додаткові можливості для маніпуляцій, які активно використовуються агресивними автократіями. В роботі акцентовано, що дезінформаційна кампанія РФ спрямована на підірив єдності Європи та послаблення підтримки України. Маніпулюючи темами міграції, енергетики, фінансів та ядерної безпеки, Кремль намагається викликати страх і невдоволення серед європейців, щоб змусити їх тиснути на своїх уряди з вимогою припинити підтримку України. Головна мета російської дезінформаційної кампанії в країнах ЄС – змусити європейців відмовитися від фундаментальних принципів ЄС – демократії та солідарності.

У статті розглядаються ключові безпекові рамки ЄС, такі як Глобальна стратегія зовнішньої політики та політики безпеки та Стратегічний компас, що стали адекватною та своєчасною відповіддю на гібридні загрози та геополітичну напруженість на європейському континенті у XXI ст. Проаналізовано основний спектр європейських проєктів, що спрямовані на розпізнавання, виявлення та протидію інформаційним атакам, зокрема: East StratCom Task Force, European Digital Media Observatory та Free Media Hub EAST. Визначено, що системні рішення ЄС щодо конструювання нової безпекової стратегії сприяють інформаційній стійкості та послаблюють деструктивний вплив від інформаційних атак. Крім того, в роботі підкреслено важливість співпраці між Україною та ЄС у подоланні гібридних загроз та інформаційних викликів. Автор статті наголошує на необхідності довгострокових стратегічних рішень для нейтралізації дезінформації та сприяння стійкості європейських суспільств, а також координації зусиль задля забезпечення сталого демократичного розвитку в Європі.

Ключові слова: гібридні загрози, дезінформація, інформаційна стійкість, загроза демократії, стратегія безпеки ЄС, співпраця між Україною та ЄС у сфері інформаційної безпеки.

Постановка проблеми. Демократичний світ традиційно є рушієм і уособленням інновацій у сфері доступу до інформації та її поширення. Проте в сучасних умовах геополітичної напруженості та гібридних загроз такі переваги демократій, як відкритий доступ до інформації та свобода слова – стають водночас і їх вразливістю. Агресивні авторитарні режими використовуючи інформаційні атаки, зокрема дезінформацію, намагаються підірвати єдність та безпеку демократичних країн, маніпулюючи та викривлюючи інформацію, поширюючи політичний хаос та поляризацію в суспільствах. Як попереджають експерти Atlantic Council: «Розвиток Інтернету та онлайн-соціальних мереж змінив обсяг і масштаб, у якому люди отримують доступ, споживають і передають інформацію. Але ті самі

технології, які демократизували доступ до інформації, також дали можливість зловмисникам, які прагнуть підірвати наші демократичні цінності та процеси. Дезінформація – це неправдива або оманлива інформація, яка поширюється з метою введення в оману. Це відмінність від дезінформації, тобто ненавмисного поширення неправдивої інформації. Якщо її не контролювати, дезінформація може посягти плутанину в суспільному діалозі, посилити політичну поляризацію та сприяти недовірі до наших політичних систем і демократичних інститутів» [6]. За даними аналітиків World Economic Forum дезінформація та фейкові новини вперше очолили список найбільших глобальних ризиків, які становлять загрозу для політичної, економічної та соціальної безпеки сучасного світу [19].

Актуальність дослідження дезінформації значно зросла на тлі російсько-української війни, яка продемонструвала масштаб гібридних загроз та їх вплив на регіональну й глобальну безпеку. Починаючи з 2014 року, від анексії Криму та окупації частини Донецької і Луганської областей, а особливо після повномасштабного вторгнення Росії на територію України у 2022 році, країни Європейського Союзу дедалі частіше стають об'єктом потужних інформаційних атак Кремля, спрямованих на підрив довіри до урядів та дестабілізацію політичних систем країн Європи. Як підкреслюють українські дослідники «На сьогодні ми є свідками відновлення загарбницьких війн на європейському континенті, агресивного націоналізму, імперіалізму, запитів на сфері впливу, геополітики, проксі-війн і відкату громадянських прав. У відповідь на названі виклики Європа потребує більш тісної співпраці у зовнішній політиці, політиці безпеки та оборони» [1, с. 20] та наголошують на тому, що вторгнення Росії в Україну це «найсерйозніша безпекова криза в Європі сьогодні». У цій війні ЄС разом з іншими західними союзниками Києва допомагає Україні протистояти як військовому вторгненню, так і інформаційним наступам росії. У контексті останнього можна говорити про інтенсивний розвиток стратегічних комунікацій Європейського Союзу в протистоянні рашистській дезінформації» [3, с. 92].

Співпраця ЄС та України в галузі інформаційної безпеки є необхідним кроком для протидії гібридним загрозам та підвищення інформаційної стійкості обох сторін. Координація зусиль у боротьбі з дезінформацією, захисті інформаційного простору, зміцненні кібербезпеки та підтримки демократичних цінностей сприятимуть відновленню стабільності безпеці та сталості безпеки як в Україні, так і Європі, що врешті є ключовим елементом спільної боротьби за демократичне майбутнє на європейському континенті.

Актуальність дослідження. Дослідженням інформаційної складової гібридної війни Росії проти України, зокрема деструктивним наслідкам дезінформації, присвячені праці А. Бандурки, О. Батрименка, Ю. Бебенко, М. Гетьманчука, Ю. Горбана, В. Горбуліна, Д. Дубова, Г. Жекало, Т. Ісадкової, О. Курбана, О. Кучмій, Б. Леонова, Є. Магди, Л. Макаренко, Ю. Руденко, О. Семенової, Є. Тихомирової, Г. Почепцова, Є. Федченко, В. Фомина, О. Фролової, Г. Яворської, Ю. Яхно та ін.

Метою дослідження є аналіз трансформації безпекової стратегії Європейського Союзу у сфері протидії дезінформації в контексті гібридної російської агресії проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Очевидно, що відтоді як інформаційні технології пройшли кілька революційних етапів, від появи радіо і телебачення до масового використання Інтернету та соціальних мереж, висновок М. Маклюєна про те, що «інформаційний простір, у якому інформація створюється, зберігається, маніпулюється та поширюється, має першорядну стратегічну цінність, оскільки є посередником між фізичним і когнітивним вимірами як «вхід (стимул, почуття тощо)» та як «результат (намір, рішення)» [14], а «істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» [14], цілком відповідає сучасним реаліям, в яких дезінформація стала провідним інструментом ведення

гібридних війн XXI ст. Науковці І.М. Пачепа та Р.Дж. Рихлак досліджуючи інформаційні операції від часів Холодної війни і до сьогодні, узагальнюють поняття дезінформація як навмисне поширення неправдивої або маніпулятивної інформації з метою введення населення в оману, впливу на його емоційний стан та політичні рішення, а також формування викривленої громадської думки щодо реальних суспільно-політичних явищ і процесів [10].

В умовах інформаційної доби, коли згідно з аналітичними даними DIGITAL 2023: Global Overview Report, станом на 2023 рік сумарна чисельність користувачів Інтернету перевищила позначку 5млрд.осіб (що становить близько 64,4% від усього населення світу), а частка користувачів популярних соціальних мереж, таких як YouTube, Meta, X, Instagram, TikTok, WeChat та месенджерів – WhatsApp, Telegram, Snapchat та ін., досягли 4,76 млрд. осіб (що становить понад 60% від загальної кількості населення Землі) [9], а отже, – мільярди людей мають «можливості знімати, редагувати та обмінюватися інформацією, зображеннями та відео в режимі реального часу» [2], масштабних інформаційних кампаній з дезінформації та агресивної пропаганди, які використовують ворожі країни для впливу на громадськість, електоральні процеси та загалом дестабілізації, важко уникнути. Тож, перед демократичним світом постає завдання вироблення ефективної стратегії протидії цим надзвичайно потужним і дієвим інструментам гібридної війни.

З 2014 року основні дезінформаційні наративи, які поширюють російські агенти на території Європейського Союзу з метою виправдання агресії та знецінення української державності й делегітимації українців, дослідник Є. Федченко визначив наступним чином: «заколот в Україні, що стався 2014 року»; «Україна – держава, що не відбулася»; «Україна – «фашистська» держава»; «Росія непричетна до захоплення Криму і окупації Донбасу»; «Росія допомагає братнім народам»; «Росія не веде війни»; «російська армія благородна та миротворча»; «фейки, спрямовані на дискредитацію Збройних сил України»; «фейки про неминучість територіального розпаду України»; «фейки, спрямовані проти внутрішньо-переміщених осіб та біженців» та ін. [4]. Після 2022 року до європейського інформаційного простору додаються нові дезінформаційні наративи Кремля: «Україна не бажає виконувати Мінські та Нормандські угоди, її позиція є єдиною перешкодою для мирного процесу на Донбасі»; «Україна – це штучне утворення, а не суверенна держава»; «українські землі є історично російськими»; «трактування української влади як маріонеток англосаксів»; «Україна стала розсадником нацизму, який становить загрозу всьому російському» тощо [3]. Кремлівська дезінформація активно поширює в інформаційному полі країн ЄС наративи, що демонізуються ЗСУ та представляються українців у вигляді радикальних націоналістів, негідних, аморальних людей, які часто стають причиною проблем та конфліктів для країн ЄС.

У фокусі таких дезінформаційних наративів є підрив західної підтримки України, маніпуляції з питаннями постачання зброї, енергетичних ресурсів, гуманітарної допомоги та надання притулку українським біженцям. Російська дезінформаційна машина створюючи образ України як джерела всіх європейських криз: фінансової, міграційної, енергетичної, продовольчої та навіть ядерної, ефективно використовуючи страхи та інформаційну дезорієнтацію, розпалює напруженість та невдоволення серед громадян ЄС, з метою послаблення європейської солідарності щодо підтримки та подальшої допомоги Україні.

Президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляен у своїх заявах рішуче засуджує потік російської дезінформації та пропаганди на теренах ЄС: «У ці часи війни слова мають значення. Ми є свідками масової пропаганди та дезінформації щодо цього обурливого нападу на вільну та незалежну країну. Ми не дозволимо прихильникам Кремля поширювати свою токсичну брехню, що виправдовує війну Путіна, або сіяти зерно розколу

в нашому Союзі» [16]. Про усвідомлення країнами ЄС масштабу проблеми свідчать й результати опитувань, згідно з якими понад 80% європейців вважають дезінформацію проблемою для своїх країн і загалом для демократії [13], та підкреслюють необхідність політиків вдатись до консолідованих дій задля захисту інформаційного простору та демократичних інститутів Європейського Союзу.

Розглянемо основні дії ЄС щодо розробки нової безпекової стратегії протидії дезінформації у відповідь на гібридні загрози, зокрема російську агресією проти України. Так, у 2016 році ЄС ухвалив Глобальну стратегію зовнішньої політики й безпеки під назвою «Спільне бачення, спільні дії: сильніша Європа». Глобальна стратегія зовнішньої політики та безпеки ЄС містить положення, спрямовані на боротьбу з гібридними загрозами, включаючи дезінформацію. Низка рішень що закріплені у Глобальній стратегії спрямовані на посилення здатності ЄС виявляти та протидіяти маніпуляціям з інформацією в медіа та соціальних мережах. Пріоритетні завдання визначені, як необхідність тісної співпраці з медіа та експертами з просування медіаграмотності, а також підтримка незалежних ЗМІ як основи європейського демократичного простору [7].

Ця стратегія обґрунтовує інтегративний підхід ЄС в основі якого активна співпраця щодо розбудови стійкості суспільства до гібридних викликів, підтримка свободи медіа та протидії дезінформації й пропаганді. Також інтегрований підхід щодо управління конфліктами та координації зусиль у подоланні криз пов'язаних із інформаційними та кібератаками, де особлива увага приділяється ранньому виявленню дезінформації та розробці ефективних інструментів для їх нейтралізації [7].

У листопаді 2016 року Європейський парламент ухвалив стратегію щодо протидії дезінформації, що включає кілька пріоритетних напрямків:

- швидке реагування та видалення шкідливого контенту, не допускаючи його масового поширення;
- заходи стосовно ЗМІ, що транслюють пропаганду та прокремлівські наративи (санкції, позбавлення ліцензії, арешт майна тощо);
- не допускати впливу іноземних пропагандистів на впливових ретрансляторів ЄС, що можуть просувати дезінформацію серед країн-членів Союзу [12].

Того ж 2016 року Європейська комісія та Верховний представник звітуючи про вжиті дії та наступні кроки для реалізації Спільної рамкової програми 2016 року щодо протидії гібридним загрозам зазначили: «Було досягнуто значного прогресу в кожному із 22 заходів боротьби з гібридними загрозами, визначених минулого року. ЄС покращив свою обізнаність та обмін інформацією між державами-членами щодо цих зростаючих загроз безпеці, які часто поєднують звичайні та нетрадиційні методи, починаючи від тероризму та кібератак до кампаній з дезінформації чи маніпулювання ЗМІ. ЄС також досяг успіху в захисті критичної інфраструктури в таких сферах, як транспорт, енергетика, кібербезпека та фінансова система, а також у протидії насильницькому екстремізму та радикалізації. Але ще багато чого потрібно зробити, оскільки природа гібридних загроз продовжує розвиватися» [17]. А Вищий представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки Федеріка Могеріні наголосила: «Гібридні загрози є серйозною проблемою безпеки для Європейського Союзу, його держав-членів і наших партнерів. Ми працюємо над підвищенням обізнаності про загрози через ЄС». Hybrid Fusion Cell, для моніторингу та протидії незаконному онлайн-контенту та пропаганді за допомогою наших стратегічних комунікаційних груп, для посилення можливостей третіх країн і для активізації нашої співпраці з НАТО Захист нашого суспільства є пріоритетом для ЄС» [17].

У відповідь на гібридні загрози, починаючи з 2019 року, ЄС активно працює над удосконаленням підходів до протидії новітнім цифровим викликам. Результатом зусиль численних європейських інституцій та агенцій стало ухвалення у 2022 році «Стратегічного компасу» ЄС. Цей документ є ключовим для розвитку спільної безпеки та оборонної політики Євросоюзу, спрямованої на посилення здатності протидіяти гібридним загрозам, зокрема дезінформації [18]. Документ підкреслює потребу розробки інтегрованих інструментів для виявлення, аналізу та нейтралізації інформаційних маніпуляцій. Одним із пріоритетів є створення спеціалізованого інструментарію та підвищення ефективності взаємодії між державами-членами через покращення координації та обміну інформацією. Крім того, іншим елементом є посилення співпраці з міжнародними організаціями, зокрема з НАТО, а також розвиток медіаграмотності, що має на меті зниження впливу дезінформації на суспільство та зміцнення громадської партнерської стійкості [18].

Також ЄС за ініціативи Європейської служби зовнішніх справ створено флагманський проект East StratCom Task Force для виявлення та протидії дезінформації. Зокрема, Stratcom у першому в історії звіті зазначив, що дезінформація – це «достовірно неправдива або оманлива інформація, створена, представлена та поширена з метою отримання економічної вигоди чи навмисного обману громадськості та може завдати шкоди суспільству. Суспільна шкода включає загрози демократичним політичним процесам і процесам формування політики, а також суспільним благам, таким як захист здоров'я громадян ЄС, довкілля чи безпеки» [5].

Цей проект об'єднує досвідчених журналістів і пресофіцерів зі знанням російської мови, що дозволяє їм працювати з російськомовним контентом, виявляти маніпуляції та розробляти ефективні комунікаційні стратегії для їх нейтралізації. Серед основних напрямів діяльності – аналіз та моніторинг інформаційних повідомлень, створення матеріалів для розпізнавання фейків і надійних платформ для поширення правдивої інформації, а також розробка рекомендацій для підвищення інформаційної групи стійкості суспільства. Особлива увага приділяється поширенню критичного мислення серед громадян, щоб підвищити їхню здатність розрізнити маніпулятивний контент і зміцнювати довіру до перевірених джерел. StratCom також допомагає обмінюватися даними з міжнародними партнерами для координації зусиль у протидії дезінформації [5].

Іншим потужним інструментом ЄС у протидії дезінформації стала створена у 2020 році Європейська обсерваторія цифрових медіа (European Digital Media Observatory, EDMO) [11]. Ключовими напрямками діяльності EDMO є моніторинг дезінформації, аналіз її впливу на суспільство та підтримка медіаграмотності як протидії маніпуляціям. Європейська Обсерваторія також надає підтримку політикам та регуляторам у розробці й впровадженні стратегій протидії дезінформації, сприяє співпраці між державами-членами та міжнародними організаціями, такими як НАТО, і розвиває ініціативи для підвищення стійкості суспільства до інформаційних загроз. Важливою складовою роботою EDMO є розвиток також навчальних програм і тренінгів із медіаграмотності, що націлені на посилення обізнаності громадян ЄС та всіх зацікавлених [11].

Слід зазначити, що ЄС активно працює у напрямку санаційної політики по відношенню до бізнесу та медіаструктур, а також персоналій дотичних до поширення дезінформації. У 2022 році ЄС формує список медіа та осіб-пропагандистів, що підривають та загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України [8]. Окрім зазначених заходів, Європейський Союз займається підтримкою та фінансуванням незалежних ЗМІ та журналістів, що борються з пропагандою. Цього року було створено новий медіа-центр Free Media Hub EAST для всебічної підтримки вже існуючих і відомих

незалежних російських і білоруських ЗМІ, які працюють у вигнанні в ЄС але все ще мають велику аудиторію в країнах свого походження [15]. Оскільки, як зазначив комісар з питань внутрішнього ринку Тьеррі Бретон: «Російські незалежні ЗМІ та громадянське суспільство відіграють важливу роль у забезпеченні постійного надходження фактичної інформації до російськомовної аудиторії та протидії дезінформації російської держави. Підтримуючи виробництво та розповсюдження незалежного контенту, створеного без будь-якого редакторського втручання, цей проєкт сприятиме нашим зусиллям у боротьбі з російською пропагандою» [15].

Тож, захист свободи слова та інших демократичних цінностей в умовах гібридних загроз залишається пріоритетним завданням для ЄС, і лише консолідовані та багатовекторні стратегічні зусилля спроможні ефективно протистояти викликам, що постійно змінюються. Зміцнення та просування демократії, права верховенства та довіри громадян до інституцій, що є основою стійкості європейського суспільства в умов гібридних загроз, зокрема шляхом посилення співпраці з міжнародними партнерами та впровадження інноваційних технологій для моніторингу та нейтралізації деструктивного інформаційного впливу.

Висновки. На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що в умовах сучасних гібридних загроз, таких як російська агресія проти України, дезінформація використовується як потужна інформаційна зброя. Дезінформація ефективно поширюється завдяки можливостям демократичних держав – свободи слова, відкритого доступу до інформації та плюралізму політичних поглядів, з метою маніпулювання громадською думкою та підриву довіри до демократичних інституцій, а відтак – створення напруги й поляризації в суспільствах за рахунок викривлення реальної політичної картини світу. Європейський Союз, розуміючи складність та багатогранність гібридних загроз, розпочав програму з конструювання нової безпекової стратегії. Центральну роль у цій системі виконують стратегічні рамкові документи, такі як Глобальна стратегія зовнішньої політики та політики безпеки та Стратегічний компас, а також флагманські проєкти з розпізнавання, виявлення та протидії дезінформації, такі як: East StratCom Task Force, European Digital Media Observatory та Free Media Hub EAST.

Означені європейські ініціативи не тільки сприяють ефективній протидії дезінформації та маніпуляції, але й посилюють інтеграцію країн ЄС та країн що обрали європейський вектор розвитку. Координація між державами-членами ЄС та залучення держав, що мають багаторічний досвід протистояння російським інформаційним атакам, зокрема України, у спільну європейську боротьбу з інформаційними загрозами стає необхідним умовою загальноєвропейської безпекової політики. Такий підхід не тільки сприятиме ефективній нейтралізації інформаційних загроз, але й зміцненню демократичних цінностей та довіри до політичних інститутів, створюючи умови для сталого демократичного розвитку Європи.

Список використаної літератури

1. Кобець Ю., Голубняк Н. Оборонна та безпекова політика Європейського Союзу: соціальності трансформації. Грані . 2023. Вип. 26(5). С. 19–25. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1938/1902>
2. Кучмій О., Фролова О. Використання соціальних медіа як інструменту сучасної гібридної війни. Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI . 2023. С. 94–103. URL: <https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/99/82>

3. Тихомирова Є. Б. Стратегічні комунікації ЄС про тенденції дезінформації рф в умовах повномасштабної російсько-української війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. Вип. 1 (15). С. 91-105. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22308>
4. Федченко Є. М. Основні наративи дезінформації, які формують війну та її вплив на кінетичну війну. *Українські медіа в умовах війни : правові норми та досвід*. 2023. С. 205–216. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/7193c72e-1fe0-4375-ba53-3a8b631dff8f>
5. 1st EEAS Report on Foreign Information Manipulation and Interference Threats Towards a framework for networked defence. February 2023. URL: <https://euvsdisinfo.eu/>
6. Atlantic Council. Disinformation. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/issue/disinformation/>
7. Common foreign and security policy – Global strategy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:4413648>
8. Council Implementing Regulation (EU) 2022/336 of 28 February 2022 implementing Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2022/336/oj
9. DIGITAL 2023: Global Overview Report. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report>
10. Disinformation: Former Spy Chief Reveals Secret Strategies for Undermining Freedom Attacking Religion and Promoting Terrorism. Ronald J. Rychlak, Lt. Gen. Ion Mihai Pacepa, et al. Audible Audiobook
11. European Digital Media Observatory, EDMO. URL: <https://euvsdisinfo.eu/>
12. EU strategic communication to counteract anti-EU propaganda by third parties. European Parliament resolution of 23 November 2016 on EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties (2016/2030(INI)) URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0441_EN.pdf
13. Marie ROBIN. European anti-propaganda policies. European issues. № 665, 18th April 2023. URL: <https://server.www.robert-schuman.eu/storage/en/doc/questions-d-europe/qe-665-en.pdf>
14. Martial McLuhan I: Framing Information Warfare. URL: <https://enculturation.net/martial-mcluhan>
15. New media hub to support independent Russian and Belarussian journalists in the EU. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/new-media-hub-support-independent-russian-and-belarussian-journalists-eu-2023-07-17_en
16. Press statement by President von der Leyen on Russia's aggression against Ukraine, Brussels, 24 February 2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en%20statement_22_1322/STATEMENT_22_1322_EN.pdf
17. Security and defence: Significant progress to enhance Europe's resilience against hybrid threats – more work ahead. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_17_2064
18. Where will the EU's Strategic Compass point? URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698057/EPRS_BRI\(2021\)698057_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698057/EPRS_BRI(2021)698057_EN.pdf)
19. World Economic Forum. 2024. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2024/01/global-risk-report-2024-risks-are-growing-but-theres-hope/>

COUNTERING DISINFORMATION AND STRENGTHENING INFORMATION RESILIENCE: EU STRATEGIC RESPONSE TO HYBRID THREATS

Yuriy Shkira

*H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Faculty of Social and Behavioral Sciences,
Department of Political Science, Sociology and Cultural Studies
Alchevskyyh st., 29, 61002, Kharkiv, Ukraine*

The article is devoted to the study of the European Union's strategic response to disinformation as a key element of modern hybrid wars, in particular in the context of Russian aggression against Ukraine. The author analyzes the use of disinformation as a tool for manipulating public opinion and undermining confidence in the democratic institutions of the EU countries. The work emphasizes the vulnerability of European democracies, where freedom of speech, open access to information and pluralism of political views create additional opportunities for manipulation, which are actively used by aggressive autocracies. The article emphasizes that the disinformation campaign of the Russian Federation is aimed at undermining the unity of Europe and weakening support for Ukraine. Manipulating the topics of migration, energy, finance and nuclear danger, the Kremlin is trying to cause fear and discontent among Europeans in order to force them to put pressure on their governments to stop supporting Ukraine. The main goal of the Russian disinformation campaign in the EU countries is to force Europeans to abandon the fundamental principles of the EU – democracy and solidarity.

The article discusses the key security frameworks of the EU, such as the Global Strategy for Foreign and Security Policy and the Strategic Compass, which became an adequate and timely response to hybrid threats and geopolitical tensions on the European continent in the 21st century. The main range of European projects aimed at recognizing, detecting and countering information attacks is analyzed, in particular: East StratCom Task Force, European Digital Media Observatory та Free Media Hub EAST. It is determined that the EU system decisions on the construction of a new security strategy contribute to information sustainability and weaken the destructive impact of information attacks. In addition, the work emphasizes the importance of cooperation between Ukraine and the EU in overcoming hybrid threats and information challenges. The author emphasizes the need for long-term strategic solutions to neutralize disinformation and promote the sustainability of European societies, as well as coordination of efforts to ensure sustainable democratic development in Europe.

Key words: hybrid threats, disinformation, information stability, threat to democracy, EU security strategy, cooperation between Ukraine and the EU in the field of information security.

НОТАТКИ